

๘
กรรมเหนือกรรม

พุทธทาสภิกขุ

๙

๙

กรรมเหนือกรรม

(กรรมในฐานะกฎแห่งกรรมและกรรมจากพระโอษฐ์)

ธรรมสภาจัดพิมพ์ธรรมบรรยาย ของ ท่านพุทธทาสภิกขุ

เพื่อรักษาคันฉับที่ถูกต้องและสมบูรณ์

จาก ธรรมทานมูลนิธิ องค์การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา

มูลนิธิเผยแผ่ชีวิตประเสริฐ ธรรมบูชา สำนักพิมพ์การพิมพ์พระนคร

ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณ คณะผู้ทำงาน และผู้ร่วมจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง

อนุโมทนา.

การที่ ตำรวจต่าง ๆ ของข้าพเจ้า ซึ่งอยู่ในรูปของ ราช-
 เทศาจ ก็ดี, ในรูปของฝ่ายต่าง ๆ หรือการบรรดาป ระชากรัน ก็ดี,
 ที่ได้ช่วยความร่วมมือ ในการช่วยเหลือบรรพบุรุษหลายฝ่าย ของ
 โศภณกิจอันมีอันยากได้ ในลักษณะเช่นนี้ นี้ ข้าพเจ้า ขอ
 แสดงความยินดี และขออนุโมทนา ต่อทุกท่าน ผู้มีส่วนใน
 การช่วยเหลือ. การอนุโมทนาที่ ข้าพเจ้าทำไป ทั้งในนาม
 ของคณะบรรพบุรุษ, ของข้าพเจ้าของในกองพลการรบ และของ
 ล้วนทุกฝ่าย.

คุณเรา ในทุกอันนี้ แต่ที่ละทำความดีความงามเอาไว้
 เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ผู้ หรือ การได้ของ และเร แต่สิ่งที่ได้ทำไว้ได้
 การกตัญญู ก็ตาม ก็ยังมีมา เป็นสิ่งที่ดีอันอนุโมทนาของผู้ที่
 และบางทีอาจจะเป็น ที่อันอนุโมทนา เป็นสิ่งที่ดีอันได้ให้ ก็
 ยึดได้ ในเมื่อการอันเช่นนี้ ได้กระทำไป ด้วยความไม่ประ-
 มาท แท้จริง; แต่ยังมีคนดีอันเกิดจากการกระทำอันนี้ ซึ่ง
 แต่ไม่ช้าไปเป็นประโยชน์ แต่เพื่อนมนุษย์อันหลายอันภาย
 สักักอยู่. ข้าพเจ้า, ขออนุโมทนา เป็นอันดีในกรณีนี้ เพราะ
 เหตุอันกล่าวนั้น นั้นเอง; และยังมีในกรณีอนุโมทนาแทน
 ท่าน ผู้ต่าง ๆ ซึ่งหลาย ผู้ที่ได้ช่วย ประโยชน์ จากเราซึ่ง
 เรา นี้ ก็ยังมีอยู่.

มนุษย์เรา และเป็นผู้มนุษย์อยู่ได้ ก็ไม่ทำที่ใดประกอบ
 ด้้อยู่รวม; มีอะไร และต้องช่วยกันดีความเป็นมนุษย์ หรือสิ่ง
 กับ ด้้อยู่รวมในที่สุด โดยไม่ต่อสู้ซึ่งสิ่งใด. มนุษย์ที่ไม่ประ-
 กอบอยู่ด้้อยู่รวม ก็ด้้อยู่ประกอบอยู่ด้้อยู่ ด้้อยู่ เป็นธรรม-
 ๑, และ จะด้้อยู่เป็น อนุมนุษย์ อันชื่อของมนุษย์ ด้้อยู่! ใด

นี่จะเป็นอย่างไร ที่หากเป็นโลกที่ประกอบด้วย ดัชนีของมนุษย์
ในร่างของคนมนุษย์ ได้ไม่ใช่ว่าทั้งโลก? และแม้แต่คนที่
คุณหญิง และได้รับประโยชน์อะไร ที่ใครชอบเขา ได้มีแต่การ
รวมกลุ่ม ตามความรู้อีกว่าทำไม ไม่เป็นมนุษย์ ได้หรือไม่ และ
ยังมีอีก ทุกข้อ?

หนังสือธรรมะ ทุกๆเล่ม แม้จะดัดแปลงอย่างไร ก็ยังมีผล
ในทางธรรมอยู่เหมือนกัน! แม้ธรรมะจะดัดแปลงบ้าง ก็ยังมีผล
ดีต่อ จิตใจ ธรรมะ ที่ปรับไปไว้บ้าง มีอะไรดี? ของคุณทั้ง
หลาย คนพากันสนทนกันไว้บ้างไหม ในสิ่งดีไว้ดีกว่า "ดีมี"
ในสิ่งที่ดี และพร้อมธรรมะ ของเราดี ละเลยกับคนรอบข้าง ใคร
ทำผิด, มีคนทำ และเอาผิดคนอื่น ว่า ทำผิดกับเราดี ในสิ่ง
เป็น โดยไม่ต้องสงสัยเลย.

การที่ ธรรมะ ในแง่ที่เราเคย แม้โดยที่เราเคยแต่ธรรมใน
ลักษณะนี้ ก็ยังเป็นทุกข์ให้เกิดความกลัวในธรรม ที่เราเคย,
ได้ไปไว้บ้าง; ที่เราได้ ได้ของดีไปจาก ของที่ทั้งคนเคยที่
ช่วยช่วยมันดีดี ทุกคุณ ทุกคุณ ทุกคุณ ในที่เราเคยแต่ธรรม
ที่ช่วยเราไว้บ้าง เพื่อเพื่อนมนุษย์ ที่ช่วย ในที่นี้เองดีกว่า
แล้วมัน ทุกประการ ๑

คุณธรรม อันเป็นที่รัก

ได้มาพบพลากรม, โศภ
๓ กันยายน ๑๖

คำปรารภพิมพ์

(ครั้งที่ ๑)

พอกล่าวถึงเรื่อง “กรรม” คนเราส่วนมากจะนึกถึงเฉพาะเรื่อง “กฎแห่งกรรม” ที่มีผู้เขียนซึ่งเขียนหนักไปในการทำงานกรรมในชาตินี้ ดีก็ตามชั่วก็ตาม จะไปรับผลกรรมเอาชาติหน้าหลังจากตายเนาเข้าโลงไปแล้ว และผู้เขียนจะยืนยันว่าเรื่องนั้นเท่านั้น คือ หัวใจของพุทธศาสนา.

คณะ ผ.ช.ป. ขอกราบเรียนต่อท่านนักศึกษาว่า หากพุทธศาสนามีสอนเฉพาะเรื่อง “กฎแห่งกรรม” ในรูปเช่นนั้นแล้ว พุทธศาสนาก็จะหาคุณค่าอะไรไม่ได้เลย เพราะไม่สามารถทำให้ผู้ศึกษานำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้รอดพ้นจากความทุกข์ที่เป็นเรื่องในชีวิตจริง ในชาติปัจจุบันทันตาเห็นได้เลย พุทธศาสนาต้องการจะให้ผู้ศึกษาดับทุกข์ได้ทันที ขณะที่ความทุกข์เกิดขึ้น และพร้อมกันก็ให้มีสติ ระงับอย่าให้ความทุกข์เกิดขึ้นอีกในอนาคตด้วย คือดับทุกข์ได้ทันทีที่นี้และเดี๋ยวนี้.

ปัญหาว่า จะดับทุกข์ที่เกิดขึ้นที่นี้ และเดี๋ยวนี้ ได้อย่างไร? ก็โดยมีสติระงับอย่าให้มีความยึดมั่นถือมั่นว่า “ตัวเรา-ของเรา” หรือ “ตัวกู-ของกู” เกิดขึ้นในจิตใจของเรา หากมันไม่เกิด ความทุกข์ก็จะไม่เกิดอย่างแน่นอนที่สุด แต่ถ้ามันเกิดขึ้นขณะใด ขณะนั้นจะต้องเป็นทุกข์ทรมานอย่างแน่นอน

ที่สุดเช่นเดียวกัน สมตามพุทธภาษิตที่มีอยู่ว่า “ทุกฺขา ชาติ
ปฺนฺปุณฺนิ - การเกิดทุกคราวเป็นทุกข์ทุกคราว” ดังนั้นทางที่
เราจะพ้นทุกข์ได้จึงมีทางเดียวเท่านั้น คือมีสติระวังป้องกัน
อย่าให้ “ตัวเรา” หรือ “ตัวกู” เกิดขึ้นเท่านั้น และเมื่อมันไม่
เกิดขึ้นแหละคือ “กรรมเหนือกรรม” เพราะไม่มี “ตัวเรา”
หรือ “ตัวกู” ผู้จะกระทำความกรรม นั้นเอง.

ผู้ที่อธิบาย “กฎแห่งกรรม” เขาจะเห็นว่า มี “คน”
คือ “ตัวเรา” หรือ “ตัวกู” เกิดอยู่ตลอดเวลาประการหนึ่ง และ
อีกประการหนึ่ง เขาจะเห็นด้วยว่า ในหัวใจของคนจะมีความ
อยากชนิดที่เป็นกิเลสตัณหา เช่น ความโลภ โกรธ หลง สิ่ง
แนบแน่นอยู่ในจิตใจตลอดเวลา เมื่อมีความอยาก - ก็ต้องมีการ
กระทำความกรรม - มีผลของกรรมเกิดขึ้น - หมุนเวียนเป็นสังสาร-
วัฏฏ์อยู่ตลอดเวลา และเมื่อคนเราตายไปกิเลส - กรรม - วิบาก
ที่กระทำไว้ในชาตินี้มันก็หมุนเวียนไปถึงชาติหน้าและชาติถัดๆ
ไปอย่างที่ไม่ทราบว่าจะจบสิ้นกันเมื่อไร เมื่อเป็นอย่างนี้โอกาส
ที่ผู้นับถือพุทธศาสนาจะพ้นทุกข์ได้ในชาติปัจจุบันทันตาเห็น
คือสิ้นและเดี๋ยวนี้ไม่ได้เลย ผู้ที่เห็นอย่างนี้เขาจะยู่ให้ทำบุญ
มากๆ เข้าไว้ เพราะการทำบุญเป็นการส่งสมบารมี ส่งสมไว้ๆ
หลายแสนชาติ หลายล้านชาติของการตายเน่าเข้าโลงแล้วเกิด
จากท้องแม่ นั่นแหละ จึงจะมีโอกาสพ้นทุกข์ได้ ส่วนพุทธ-
ศาสนาจะกล่าวแต่เรื่องไม่มีคน คือไม่มี “ตัวกู” หรือ “ตัวเรา”
ที่รู้สึกไปว่า “ตัวกู” หรือ “ตัวเรา” นั้น เป็นเพียงภาพลวงตา
เท่านั้น.

การที่ผู้เขียนกฎแห่งกรรม เขียนไว้อย่างนี้ จนกระทั่ง
มีผู้เห็นตามไปอย่างมากมาย คณะผ.ช.ป. เห็นว่าผู้เขียนได้ทำ
บาปต่อพระศาสนาอย่างยิ่ง เป็นการปิดบังเนื้อแท้ของพุทธ-
ศาสนา ทำลายประโยชน์ของชาวโลกที่จะพึงได้รับจาก
พระศาสนาอย่างร้ายกาจที่สุด.

ปัญหาว่า ทำอย่างไร “ตัวเรา” หรือ “ตัวกู” จึงจะ
ไม่เกิด? ข้อนี้เราจะต้องมองให้เห็นว่า จิตตามสภาพธรรมชาติ
ธรรมดา มันว่างจากกิเลส มีโลภ โกรธ หลง เป็นต้นอยู่แล้ว
ส่วนกิเลสมันเพิ่งเกิดเป็นครั้งคราว ภายหลังที่มีการกระทบ
ระหว่างตากับรูป, หูกับเสียง, จมูกกับกลิ่น, ลิ้นกับรส, กายกับ
สิ่งที่ถูกต้องด้วยผิวหนัง, ใจกับสิ่งที่ใจนำมาคิดนึก รวม ๖ คู่
เท่านั้น แล้วเวทนาปรุงตัณหา กิเลสจึงจะเกิด ต่อจากนั้น
จึงจะมีการกระทำกรรม—มีผลของกรรมเกิดขึ้นเสร็จแล้ว มันก็
กลับสู่สภาพเดิมของมัน คือสภาพธรรมชาติธรรมดาของจิตที่
ว่างจากกิเลสอีก ต่อเมื่อมีการกระทบอีก หากขาดสติ เวทนา
มันก็จะปรุงเป็นตัณหาเกิดเป็นกิเลสอีก—มีการกระทำกรรมอีก
—มีผลของกรรมเกิดขึ้น วนเวียนเป็นวงกลมอีก นี่สำหรับผู้ที่
ไม่เคยศึกษาชีวิตในด้านใน จะเป็นอย่างนี้เรื่อยไป หมุนเวียน
เป็นสังสารวัฏฏ์เรื่อยไป.

เมื่อเช่นนี้ เราจึงเห็นได้ว่า ก่อนมีการกระทบกัถิ
หรือเมื่อมีการกระทบแล้วกัถิ ก่อนที่เวทนาจะปรุงเป็นตัณหา
เป็นกิเลส จิตจะอยู่ในสภาพธรรมชาติธรรมดาของมัน คือ

กรรมเหนือกรรม
เรื่อง
กรรมในฐานะที่เป็นกฎแห่งกรรม

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่อง อิทปิปัจจยตา ในครั้งที่ ๑๑ นี้ จะ
ได้กล่าวโดยหัวข้อว่า อิทปิปัจจยตาในฐานะเป็นกฎแห่งกรรม
เป็นกรรม และเป็นกัมมัคชย. ท่านก็เห็นอยู่แล้วว่าเป็นการ
บรรยายเรื่องกรรม แต่แยกออกเป็น ๓ หัวข้อว่า เป็นกฎแห่ง
กรรม; แล้วก็ เป็น ตัวกรรม แล้วก็ เป็น กัมมัคชยะ คือ
ความสั้นไปแห่งกรรม; เป็น ๓ เรื่องหรือ ๓ หัวข้อ แต่แล้ว
มันก็เป็นเรื่องเดียว คือเรื่องกรรม เพราะว่าเกี่ยวกับกรรม
ทั้งนั้น.

เรื่องกรรมนี้ เป็นเรื่องที่เข้าใจผิด และกำลังเข้าใจผิด
กันอยู่เป็นอันมากทั้งพุทธบริษัทเราเอง และทั้งผู้อื่นที่มีใช้

พุทธบริษัท แต่เข้ามาศึกษาธรรมะในพุทธศาสนา เช่นพวกฝรั่งเป็นต้น. โดยทั่วไปก็คือเข้าใจไม่ตรงตามที่เป็นจริง ในเรื่องกรรมของพุทธศาสนา; ไปเอาเรื่องกรรมต่างๆไป แม้ที่มีสอนกันในศาสนาอื่น มาเป็นเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา : คือพูดกันแต่เพียงว่าทำดี-ดี, ทำชั่ว-ชั่วเท่านั้นแล้วก็เลิกกัน. ถ้าพูดเพียงเท่านั้นยังไม่เป็นเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา.

พุทธศาสนา ที่ตั้งกรรมที่ทำให้สิ้นกรรม

เรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา จะต้องพูดถึงกรรมที่ทำให้สิ้นกรรมอีกด้วย; กรรมดีก็ตามกรรมชั่วก็ตาม มีกรรมอันหนึ่งซึ่งจะมาให้มันหมดไปทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว เพื่อว่าจะไม่ต้องเป็นไปตามอำนาจของกรรมชั่ว หรือไม่ต้องเป็นไปตามอำนาจของกรรมดี, แต่จะดับเสียซึ่งอำนาจแห่งกรรมทุกชนิด ไม่มีการเวียนว่าย ไปตามกรรม จึงจะเรียกว่านิพพาน นั่นคือกัมมัคขัย หรือกัมมัคขโย-ความสิ้นไปแห่งกรรม.

การกระทำให้สิ้นกรรมนั้น ก็เป็นกรรมอีกชนิดหนึ่ง แต่แล้วก็ไม่เคยสนใจกัน ไม่เคยได้พูดกัน; แล้วบางคนจะไม่เรียกว่ากรรมด้วยซ้ำไป ดังนั้น เราจะต้องพิจารณากันให้ละเอียดต่อไปข้างหน้าเกี่ยวกับเรื่องนี้.

ว่าด้วยกฎแห่งกรรม

ที่พูดว่ากฎแห่งกรรม ก็คือกฎเกณฑ์ทั้งหลายต่างๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องกรรม อันเป็นกฎของธรรมชาติกำหนดไว้อย่าง

สมดุจลย์ อันเป็นสภาพปกติธรรมดาของมัน ไม่เอียงไปสู่ความ
พอใจ-ความไม่พอใจ ดังนั้นเราต้องมีสติระวังให้เป็นที่ว่ากระทบ
สักว่ากระทบ (ผัสสะ) หรือถ้ามันเลยไปเป็นความรู้สึก เช่น
รู้สึกพอใจบ้างไม่พอใจบ้างเป็นต้น (เวทนา) เราก็หยุดให้ได้
อีกครั้ง หากเราหยุดที่จุดใดจุดหนึ่งใน ๒ จุดที่กล่าว กิเลส
ไม่เกิด “ตัวกู” “ตัวเรา” ไม่เกิด เมื่อกิเลสไม่เกิด ก็ไม่มีการ
กระทำความกรรม ผลกรรมก็ไม่เกิด การที่ต้องหมุ่นเวียนเป็น
สังสารวัฏฏ์ ก็ย่อมไม่มี การเป็นอย่างนั้นแหละคือความสิ้นกรรม
เหนือกรรม สิ้นกรรมคือไม่มี “ตน” ผู้กระทำความกรรม การ
เคลื่อนไหวของบุคคลประเภทนี้จึงเป็นกิริยาไปหมด.

เท่าที่กล่าวมา เราท่านพอจะมองเห็นได้ไม่ใช่หรือว่า
“กรรม” กดี “กฎแห่งกรรม” กดี เป็นเพียงจุดเล็กๆ จุดหนึ่ง
ของสายแห่งอิทัปปัจจยตาในปฏิจจสมุปบาทเท่านั้น ซึ่งมีอยู่
เป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของคนเราเอง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า
ท่านที่เรียนหรือศึกษาเรื่องกฎแห่งกรรม ยังมองไม่เห็นว่
กรรม กฎแห่งกรรม เป็นเพียงจุดเล็กๆ จุดหนึ่งของสายแห่ง
อิทัปปัจจยตาในปฏิจจสมุปบาท จนสามารถระงับตัว “เจตนา”
อันเป็นตัว “กรรม” แท้เสียได้แล้ว ก็ยังนับไม่ได้ว่ารู้เรื่อง
กรรมโดยตลอด จนสามารถทำกรรมชนิดเหนือกรรมได้เลย
เมื่อไม่รู้เรื่องกรรมเหนือกรรม โอกาสที่จะเลื่อนชั้นตัวเองให้
พ้นทุกข์ อันเป็นจุดมุ่งหมายของพุทธศาสนาย่อมจะมีไม่ได้โดย
รายละเอียดท่านจะทราบได้จากเรื่องในเล่ม และนี่แหละคือจุด

มุ่งหมายที่แยกเรื่องทั้งสามเรื่องนี้เป็น “กรรมเหนือกรรม” เพื่อ
ว่าเราจะรู้เรื่องกรรมโดยตลอดทั่วถึงกันเสียที และพร้อมกัน
จะทำให้มองเห็นได้ว่า กรรม จะเป็นกรรมดี หรือกรรมชั่ว
ก็ตาม มันดีหรือชั่วอยู่ที่ตัว “เจตนา” ดังนั้นการที่มีคำว่า “ได้”
แทรกเข้ามาว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ก็เลยยิ่งทำให้ผู้ศึกษา
เข้าใจผิดเรื่องกรรมไขว้เขวออกไปไกล.

“กรรมเหนือกรรม” เล่มนี้แหละ จะเป็นเสมือนกุญแจ
ไขความลับเรื่องกรรมได้อย่างทะลุปรุโปร่ง ทำให้ถอนตัวพ้น
ออกมาจาก “กฎแห่งกรรม” ได้.

คณะ ผ.ช.ป. ขอกราบแทบเท้าอนุโมทนาแด่ท่านที่
สามารถเลื่อนชั้นตัวเอง ให้พ้นกฎแห่งกรรม จนเป็น “กรรม
เหนือกรรม” ได้ทุกท่านเป็นอย่างสูง.

คณะ ผ.ช.ป.

๔/๑ - ๒ ถนนรัชฎวงศ์ ก.ท. ๒

สารบัญ

กรรมในฐานะที่เป็นกฎแห่งกรรม	๑
อิทัปปัจจยดาเกี่ยวกับเรื่องกรรม	๖๑
อิทัปปัจจยดาที่เป็นปฏิจสมุปบาท	๑๑๓
กรรมเหนือกรรมจากพระโอบุษฐ์	๑๘๕

ตายตัวนั้นก็มี; อันเป็นกฎเกณฑ์ที่พระศาสดาบางองค์ บาง
 คนบัญญัติกันขึ้นก็มี, อย่าเข้าใจว่าเรื่องกรรมนี้มีบัญญัติแต่ใน
 พุทธศาสนาโดยสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น. โดยที่แท้
 แล้วคนพวกอื่นก็มีบัญญัติเรื่องกรรม แต่ทำไมเท่าหรือไม่
 เหมือนที่เดียวกับที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติ; แต่ถึง
 กระนั้นพระพุทธร่องค์ก็ยังตรัสรับรองคนเหล่านั้น ว่าเป็นกรรม
 วาที คือเป็นศาสดาผู้กล่าวสอนเรื่องกรรมด้วยเหมือนกัน แม้
 ว่าจะไม่สมบูรณ์.

ความไม่สมบูรณ์มันก็อยู่ตรงที่ว่า : ไม่ได้สอนให้สัน
 กระแสความ ไปถึงเรื่องความสิ้นแห่งกรรม, สอนกันแต่เพียง
 ว่าจะให้ได้ดี ไปตามกรรมที่ดี, แล้วก็ยึดมั่นถือมั่นในกรรมที่ดี;
 อย่างนี้ไม่ใช่ความสิ้นกรรม ไม่ใช่ความดับทุกข์สิ้นเชิงตาม
 หลักแห่งพระพุทธศาสนา.

ทั้งนี้ มันมีปัญหาใหญ่อยู่ตรงที่ว่า ตามธรรมดาคนเรา
 ย่อมมีความรู้สึกเป็นสัสสตทิฏฐิ คือมีตัวตนเป็นของเราที่เที่ยง
 แท้ถาวร ตามความประสงค์ของเรา นั้นมันเป็นกันทุกคน.
 ตามธรรมดาแล้ว จะรู้สึกว่าเราเป็นเรา เป็นตัวกู เป็นของกู
 ด้วยกันทั้งนั้น. ฉะนั้นสิ่งใดที่จะเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ตัวกู
 ก็สนใจสิ่งนั้นเป็นพิเศษ; พอพูดถึงว่าดี หรือกรรมดีได้ผลดี
 ได้ดีอะไรอย่างนี้ก็สนใจ; แต่พอพูดว่า เลิกทั้งหมดไม่เอาอะไร
 ก็กลายเป็นไม่สนใจไม่ยอมรับ เพราะว่ายังมีตัวเรา ที่ยังอยากจะ
 ได้อยู่.

นี่เป็นเหตุอันหนึ่งที่ทำให้เรื่องกรรมเป็นไปไม่ได้ถึงที่สุด มาติดต้นอ้อยแต่เพียงเรื่องกรรมที่เป็นขั้นศีลธรรม ตามที่มนุษย์จะบัญญัติ หรือจะรู้สึกกันได้ ตามความรู้สึกที่เป็นสัตสตทิกฺกุฏี คือมีตัวตน.

ส่วนเรื่องกรรมตามธรรมชาตินั้น มันลึกไปถึงกับว่า กรรมดีก็ตาม กรรมชั่วก็ตาม ทำให้ล้นล้นมากทั้งนั้น : กรรมชั่วก็ทำให้ล้นล้นอย่างชั่ว, กรรมดีก็ทำให้ล้นล้นอย่างดี. ถ้าเราตกอยู่ใต้อำนาจของกรรมแล้วก็ต้องล้นล้น คือ ต้องเวียนว้ายไปตามความบีบคั้นของกรรมนั้นๆ สู้อยู่นอกกรรมไม่ได้; เหนือกรรมในทันทีคือสนกรรม. กรรมนั้นมันทำให้ไม่เป็นอิสระ, กรรมดีกรรมชั่ว ๒ อย่างนี้ทำให้ไม่เป็นอิสระ ต้องมีกรรมอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งเหนือดีเหนือชั่ว คนเราจึงจะเป็นอิสระ. กรรมที่ทำให้เหนือดีเหนือชั่วนั้นเป็นกรรมขั้นสูง และถอนเสียซึ่งสัตสตทิกฺกุฏี หรือ อัตตวาทุปาทานว่ามีตัวเรา.

ฉะนั้น เรื่องกรรมของชาวบ้านทั่วไป ก็เป็นเรื่องกรรมในขั้นศีลธรรม เป็นเรื่องทางศีลธรรม เพื่อทำให้ผู้นั้นสบายใจ หรือเพื่อให้สังคมอยู่เป็นสุข คือไม่เบียดเบียนกัน, ส่วนเรื่องกรรมในระดับปัจเจกธรรม หรือปรมัตถธรรมนั้นหาต้องการอย่างนั้นไม่ ต้องการจะให้อยู่เหนือกรรมโดยสิ้นเชิง มีจิตใจที่จะไม่รู้สึกยินดีในร้าย หรือเป็นสุขเป็นทุกข์อะไรได้อีกต่อไปดังนี้.

เพราะฉะนั้นแหละ เมื่อเราจะศึกษาเรื่องกรรมกันให้ถูกต้อง ให้ครบถ้วนและให้ชัดเจนถึงที่สุดแล้ว; ท่านทั้งหลายจะต้องมองเห็นให้ชัดลงไปว่า เราจะต้องแบ่งกรรมหรือเรื่องราวอันเกี่ยวกับกรรมนี้ออกเป็น ๒ ประเภท คือ กรรมที่เป็นไปตามหลักของศีลธรรม น้อย่างหนึ่ง, และ กรรมที่เป็นไปตามหลักของสัจธรรม อีกอย่างหนึ่ง.

คนบางคนอาจจะนึกแย้งขึ้นมาในใจว่า เรื่องศีลธรรมนี้ไม่ใช่สัจธรรม หรืออย่างไร? เรื่องนี้ขอให้มองให้ละเอียดลึกลงไปว่า เรื่องศีลธรรมนั้นเอาโลกนี้เป็นประมาณ, เอาความรู้สึกของคนในโลกนี้เป็นประมาณ, หรือเอาความต้องการของสังคมทุกคนในโลกนี้เป็นประมาณ, ทุกคนล้วนแต่มีความรู้สึกว่ามีตัวตน; ดังนั้น เรื่องของศีลธรรม จึงยังเป็นสิ่งที่เนื่องอยู่กับตัวตน เมื่อเนื่องอยู่กับตัวตนก็ยังไม่เรียกว่าสัจจะหรือสัจธรรม; มันเป็นสัจธรรมก็โดยสมมุติเท่านั้น ไม่ใช่สัจธรรมจริง. ต่อเมื่อไม่เนื่องด้วยตัวตน คือตามธรรมชาติที่ไม่มีอะไรที่ควรถือว่าเป็นตัวตน ดังนี้เสียก่อน จึงจะเรียกว่านั้นเป็นสัจธรรม.

เรื่องกรรมนั้นมทั้งประเภทศีลธรรมและประเภทสัจธรรม เมื่อเราไม่มองเห็นอย่างนี้ ก็เอาปนกันไปจนไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร มันจึงทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาทันที เพราะเข้าใจไม่ได้; มีผลเกิดขึ้นก็คือทำให้เถียงกัน เพราะคนหนึ่งก็มองในแง่หนึ่ง. คนหนึ่งก็มองในแง่หนึ่ง บางทีมันเผชิญเป็นไปได้

ว่า คนหนึ่งมองในแง่ศีลธรรม แต่อีกคนหนึ่งมองในแง่ของ
 ปรมัตถธรรม มันก็มีเรื่องที่จะต้องเถียงจนถึงกับทะเลาะกัน
 ที่เดียว; นักเป็นผลอันหนึ่งที่เกิดมาจากการเข้าใจในเรื่องกรรม
 ที่ไม่ตรงกัน.

เมื่อเข้าใจเรื่องกรรมไม่ถูกต้องครบทั้งสองอย่างแล้ว
 การปฏิบัติย่อมไม่ถูกต้องคือจะไขว้เขวปนเปกันไปได้เดี่ยวจะเอา
 เดี่ยวจะไม่เอา เมื่ออยากจะไม่มีตัวตนก็บอกว่าไม่มีตัวตน; พอ
 อยากรจะมีตัวตน ก็บอกว่าอยากรจะมีตัวตน. เมื่ออะไรเป็นที่
 ถูกใจก็จะบอกว่าอย่างนั้น, แล้วส่วนใหญ่ความรู้สึกในใจจริง ๆ
 มันก็มีตัวตนยังกระหายที่จะรับผลของกรรมที่อยู่เรื่อยไป. อย่าง
 นี้ก็ไม่มีหวังที่จะปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ หรือดับตัวตนได้
 สิ้นเชิง; เพราะไม่เข้าใจเรื่องกรรม จนถึงกับทำให้เกลียด
 หรือเบื่อหน่ายการเวียนว่ายไปตามกรรม มันยังสมัครที่จะเวียน
 ยวไปตามกรรมอย่างละเอียด อย่างดี แต่ปากก็พูดว่าไม่ยึดมั่น
 ถือมั่น หรือไม่อยากเป็นไปตามกรรม. พุทธบริษัททั้งหลาย
 ส่วนมาก จึงเป็นเหมือนกับว่าห้วงกุฏท้ายมังกร ไปเสียหมด
 อย่างนี้ปากกับใจไม่ตรงกัน; แม้แต่ทิวฐิตุความคิดเห็นก็แย้ง
 กันอยู่ในภายใน เดี่ยวอย่างนั้น เดี่ยวอย่างนี้ ไม่มีที่สิ้นสุด.

เหตุฉะนั้นแหละ จะต้องรู้จักเรื่องกรรมให้ครบถ้วน
 ทั้งสองประเภท. ส่วนที่จะปฏิบัติได้อย่างไร? หรือเท่าไร?
 เพียงไหน? นั้นมันก็แล้วแต่สติกำลัง. แต่ว่าในขั้นนี้จะต้อง

รูปร่างที่เรียกว่ากรรมให้ถูกต้องและครบถ้วนทุกอย่าง จึงได้พูดถึงสิ่งที่เรียกว่ากรรม และกัมมัชชะ คือความสิ้นแห่งกรรมพร้อมกันไปในคราวเดียวกัน.

เพื่อจะเข้าใจเรื่องกรรม ก็ควรจะเสียเวลาพิจารณาโดยตัวพยัญชนะโดยตัวหนังสือ กันเสียบ้างก่อน ในภาษาบาลีมีความแน่นอนในทางตัวหนังสือ; แต่ในภาษาไทยไม่มีความแน่นอนเช่นนั้น เช่นคำว่า กิริยา ก็แปลว่าการกระทำ, คำว่ากรรม ก็แปลว่าการกระทำ. แต่กรรมกับกิริยา นั้นหาใช้สิ่งเดียวกันไม่ คนไทยมาเรียกว่าการกระทำไปเสียหมด : กิริยาก็คือกระทำ กรรมก็คือกระทำ มันก็เลยเข้าใจผิดโดยไม่รู้ตัว. คำว่ากิริยา แปลว่าการกระทำก็ถูกแล้ว แต่ว่าเป็นการกระทำที่ไม่ประกอบด้วยเจตนาอันมีมูลมาจากอวิชชา; แต่ถ้าเรียกว่ากรรมก็ต้องหมายถึงการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา อันมีมูลมาจากอวิชชา; ดังนั้นสิ่งที่เรียกว่า “กิริยา” กับสิ่งที่เรียกว่า “กรรม” จึงต่างกันลิบ.

แม้ผลของมัน ก็เรียกชื่อต่างกัน : ผลของกิริยา ก็เรียกได้แต่เพียงว่า “ปฏิกิริยา” มีลักษณะเป็นอภัยากฤตล้วน คือไม่อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล; แต่ส่วนกรรมนั้นผลของมันเรียกว่า “วิบาก” มีลักษณะเป็นได้ทั้งกุศล ทั้งอกุศลทั้งอภัยากฤต:

นี้ตัวมันเองก็ต่างกัน ผลของมันก็ต่างกัน ชื่อของมันก็ต่างกัน; แต่ภาษาไทยเราใช้คำไม่เจาะจง ไม่ชัดเจน ไม่กระตัดรัด หลวมๆ ไปหมด กรรมก็คือการกระทำ กิริยาก็คือการกระทำ จึงทำให้เข้าใจเรื่องนี้ได้ยาก.

ดังนั้น ขอให้เข้าใจให้เป็นหลักในขั้นแรกนี้ไว้ที่ก่อนว่า ถ้าเรียกว่ากรรม ก็ต้องหมายถึงการกระทำที่มีมูลมาจากเจตนา และเจตนา นั้น เจตนาไปตามความโง่ของอวิชชา: หลงดี หลงชั่ว หลงบุญ หลงบาป หลงสุข หลงทุกข์ หลงอะไร ก็ตามใจ ล้วนแต่เป็นเรื่องหลง; และความหลงนี้เป็นเหตุให้เจตนาเพื่อจะทำกรรมนั้นๆ นี้เรียกว่า “กรรม” ถ้าเป็นเรื่อง “กิริยา” มันก็เป็นเพียงการเคลื่อนไหวที่ไม่ได้ประกอบด้วยเจตนา, แม้จะรู้สึกคิดนี้ก็อยู่ในใจ จะเคลื่อนไหวก็เป็นการเคลื่อนไหวที่ไม่ได้ประกอบไปด้วยเจตนาที่มาจากกิเลส.

เหมือนกับเราจะเคลื่อนไหว จะเดินไปเดินมา จะอาบน้ำอาบท่า จะกินข้าวกินปลา ส่วนมากก็ไม่ได้กระทำด้วยเจตนาที่มาจากกิเลสอะไร; มันจึงไม่เป็นกรรม. เราจะล้างหน้า เราจะแปรงฟัน เราจะทำอะไรได้ทุกอย่าง; แต่ไม่เป็นกรรม; มันเป็นเพียง กิริยา เพราะไม่มีเจตนาตั้งที่กล่าวแล้ว. เหมือนกับว่าลมพัด หรือเหมือนกับว่าต้นไม้หักลงมาหรือว่าอะไรคล้ายๆ กันนี้ มันก็ล้วนแต่เป็นกิริยา เช่นเดียวกับเราเดินไปเดินมา อาบน้ำ อาบท่า ล้างหน้า แปรงฟัน มันก็เหมือนกันอย่างนั้น.

ดังนั้น ขอให้เข้าใจว่า ที่เรากำลังพูดกันอยู่นี้ เราพูดเรื่องกรรมและผลกรรม ไม่ใช่พูดเรื่องกิริยา.

นี่เป็นการทำความเข้าใจโดยตัวหนังสือหรือตัวพยัญชนะกันก่อน; ให้รู้จักคำว่ากรรม เจตนาเป็นเหตุให้ทำกรรม เจตนาอันเป็นกิเลส. ฉะนั้น จึงพูดได้เลยว่า กิเลส เป็นเหตุให้ทำกรรม กรรมนั้นทำลงไปแล้ว ย่อมมีผลกรรมเรียกว่า วิบาก; วิบากนั้นได้รับแล้ว ก็จะก่อให้เกิดกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปได้ เพื่อทำกรรมใหม่ต่อไปอีก.

วงเวียนของกรรมมันจึงอยู่ที่กิเลส แล้วก็กรรม แล้วก็วิบาก, กิเลส กรรม วิบาก, กิเลส กรรม วิบาก; อยู่อย่างนั้นจนกว่ามันจะสิ้นสุดลงไปได้ โดยการกระทำที่ถูกต้องวิธี คือตามหลักที่พระพุทธเจ้าท่านทรงสั่งสอนไว้.

ที่นี้ ก็จะพูดถึงพระพุทธเจ้าบ้าง, พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า : อหฺมปิ ภิกฺขเว เอตฺรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ กมฺมาโท กิริยาโท วิริยาโท มมฺปิ ภิกฺขเว มกฺขลฺลิตฺติ โมฆปฺริโส ปฏฺิพาทฺติ; ซึ่งมีใจความว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! แม้เราในบัดนี้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ก็ยังเป็น กัมมวาโท กิริยาโท วิริยาโท. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! แต่ว่า มกฺขลฺลิตฺติ (โคสาละ) โมฆบุรุษ ย่อมกล่าวคัดค้านซึ่งเรา” นี้ พระบาลีอังกูตตรนิกาย ติกนิบาตก็มีอยู่อย่างนี้.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า : ท่านเป็นกัมมวาโท หรือจะเรียกทั่วไปว่าเป็น กัมมวาที; กัมมวาที ก็คือผู้ที่กล่าวว่า มีการกระทำความกรรม; แต่ก็มีได้กล่าวว่ามีบุคคลผู้กระทำความกรรม. การสอนเรื่องกรรมตามแบบของพระพุทธเจ้า ก็มีมีการกระทำที่เป็นกรรม; การกระทำนั้นเป็นไปตามอำนาจของความต้องการ หรือของกิเลส, ถ้าจิตมีกิเลสแล้ว มันก็เป็นเหตุให้ทำความกรรมแล้วมันก็ทำความกรรม; นี้เรียกว่ากรรมมีได้ โดยไม่ต้องมีผู้กระทำ.

ความจริงอันลึกซึ้ง อันใหญ่หลวงมีอยู่อย่างนี้ แต่ชาวบ้านอาจจะไม่เข้าใจว่า กรรมมีการกระทำแล้ว แต่ไม่มีผู้กระทำ; และว่าพระองค์เป็นกรรมวาทีสอนเรื่องกรรม นี้ก็หมายความว่าสอนหมด ที่เกี่ยวกับเรื่องกรรม : คือสอนว่า กรรมนี้เป็นอย่างไร? แล้วสอนว่ากรรมนี้มาจากไหน? แล้วกรรมนี้จะดับหรือสิ้นสุดลงไปได้ได้อย่างไร? และทางที่จะดับกรรมได้นั้นคืออะไร? ต้องครบหมดอย่างนี้ จึงจะเรียกว่าเป็นกรรมวาที ตามแบบของพระพุทธองค์.

แต่มีศาสตราจารย์ผู้แข่งขัน พ้องสมัยกันเรียกว่า มักขลิโค-สาละ กล่าวลัทธิตรงกันข้ามว่า : บัวยการ กรรมไม่มี, ถึงใครจะทำอะไรๆ ที่เรียกว่าดีหรือว่าชั่ว, มันก็เท่ากับไม่เป็นการกระทำ. นี้เป็นนิมิตทฤษฎีที่สโตโต่ง คืออย่างยิ่ง; นี้พวกหนึ่งเป็นพวก ออกัมมวาที.

พระพุทธเจ้าท่านเป็นกัมมวาที บอกว่ากรรมมี; การกระทำเป็นกรรม ส่วนอีกพวกหนึ่งบอกว่า กรรมไม่มี แม้จะมี การกระทำอะไร ๆ ด้วยเจตนาอย่างไรก็ไม่เป็นกรรม; พวกนั้นเป็นอกัมมวาที.

ข้อที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ตถาคตเป็นกิริยวาที นั้นก็หมายความว่า กิริยาหรือการกระทำนั้น ย่อมเป็นการกระทำ และเป็นอันกระทำมีการกระทำที่สามารถจะแก้ไขการกระทำกันเองได้. พวกที่เป็นตรงกันข้าม ก็เรียกว่า อกิริยวาที ถือว่าไม่เป็นอันกระทำ; ถึงแม้ใครจะกระทำอย่างไรก็ไม่เป็นอันกระทำเช่นพวกที่เชื่อว่าอย่าไปคิดนึกอะไร สุขหรือทุกข์ หรือความเป็นไปของสัตว์ทั้งหลาย นั้นเป็นไปตามอำนาจของพระเจ้าหรือผู้ยิ่งใหญ่ เราแก้ไขไม่ได้; ถึงเราจะกระทำอะไรลงไป ก็มีค่าเท่ากับไม่ได้ทำ. คนที่กล่าวอย่างนี้เป็นมิจฉาทิฎฐิ เรียกว่า อกิริยวาที ทำอะไร ๆ ก็ไม่เป็นการกระทำ.

แต่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า : ตถาคตเป็นกิริยวาที การกระทำที่กระทำไปนั้น มันเป็นการกระทำ คือว่ามันมีผล; แม้ว่าต้นไม้อาจจะหักลงมา มันก็มีผลที่จะทำให้อะไรเป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ว่าเราจะเคลื่อนไหวในลักษณะใด จะประกอบ ด้วยเจตนา หรือไม่มีเจตนา มันก็เป็นการกระทำที่จะต้อง มีผลอย่างใดอย่างหนึ่ง; จะพูดว่าไม่มีการกระทำ ไม่มีผลของการกระทำอย่างนั้นไม่ได้. ฉะนั้น กรรมทั้งหลาย ก็เป็นอันว่า

กระทำ และมีผลได้โดยไม่ต้องมีผู้ทำ ก็มันเป็นเพียงกระแส
แห่ง อิทัปปัจจยตา.

ถ้ามีกิเลสเป็นเหตุบังคับ หรือบันดาลให้กระทำ กระทำ
แล้วมันก็มีกฎที่จะทำให้เกิดผลขึ้นมา ลักษณะอย่างนี้เรียกว่า
อิทัปปัจจยตา ทังน; เพราะเมื่อมีสิ่ง ๆ เป็นปัจจัย สิ่ง ๆ
จึงเกิดขึ้น; เมื่อมองเห็นอย่างนี้จะมองเห็นว่า ได้หรือว่า
เป็นไป.

นี่เป็นหลักสำคัญที่จะต้องจำไว้ให้แม่นยำว่า : การ
กระทำมิได้ว่าเป็นไปได้อย่างไรแล้ว; แต่ตัวบุคคลผู้
กระทำไม่มี เพราะว่ามีแต่ อิทัปปัจจยตา; มีนามมีรูป มี
กิเลส เช่นอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ทำให้จิตใจต้องการ
อย่างนั้นอย่างนี้ แล้วก็บันดาลให้มีการกระทำทางกายทางวาจา
อย่างนั้น ๆ เป็นไปตามกฎเกณฑ์แห่งอิทัปปัจจยตา ของ
ธรรมชาติ มันจึงทำไปได้และทำไปเสร็จ และได้รับผลของ
การกระทำโดยไม่ต้องมีตัวบุคคลผู้กระทำ.

แต่คนทั่วไปจะรู้สึกว่ามี "กู" เป็นผู้กระทำ มี "ของกู"
ได้มาอย่างนั้นเสมอ มันก็เลยเป็นเรื่องกรรมชนิดที่ประกอบอยู่
ด้วยความไม่รู้หรืออวิชชา. มีตัวตนเป็นผู้กระทำ มีตัวกูเป็น
ผู้กระทำ อย่างนี้เรียกว่ากรรมของอวิชชา. จะเป็นไปไม่ได้แต่
ในทางศีลธรรม. ถ้าเป็นกรรมที่ไม่ต้องมีผู้กระทำ หมายความว่า
ว่ารู้สึกถึงสูงถึงกับว่าเป็น อิทัปปัจจยตา ไปหมดแล้ว มันก็

เป็นเรื่องกรรมในประเภทปรมาัตถธรรม; นี่กรรมวาที หรือ กิริยาวัตีของพระพุทธเจ้า เป็นอย่างนี้.

พระองค์ยังตรัสว่า ตถาคคตเป็นวิริยาวัตี : คือเป็นผู้ กล่าวว้าวิริยะมี วิริยะคือความพากเพียร ความบากบั่น ความ พยายาม. ลัทธิอื่นบางลัทธิสอนว่าไม่มีสิ่งที่เรียกว่าวิริยะ; ใครจะบากบั่นจะพยายามไปอย่างไร มันก็ไม่มีผลอันใด ที่จะ ให้เกิดขึ้นได้ ตามที่ตนต้องการ เพราะมันมีสิ่งอื่นเหนือกว่า เสียเรื่อยไป; เช่นว่าพระเจ้าเหนือกว่า หรือแม่ที่สดแต่ว่า ผู้สร้างปิศาจ หรือว่าอะไรก็ตาม ที่เขาเชื่อว่ามันเหนือกว่า; แล้วความพากเพียร ความพยายาม ความบากบั่นของบุรุษ ก็ไม่มีความหมาย; หรือแม่แต่บางคนอาจจะพูดว่าเพราะกรรม เก่าที่เราได้สร้างไว้ มันมาให้ผลเด็ดขาดตายตัว เราจะมาทำ การต่อต้านแก้ไขกันในเวลานี้ ก็ไม่มีประโยชน์อะไร มัน เหนื่อยเปล่าๆ. อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นพวกอิริยาวัตี คือไม่ถึงว่า วิริยะมี หรือมีผล.

แต่พระพุทธเจ้าท่านเป็นวิริยาวัตี สอนว่า วิริยะคือ ความพากเพียร พยายาม บากบั่น นั้นมีผล และจะมีผลใช้ใ้ การแก้ไขสิ่งที่ตนไม่พึงปรารถนาก็ได้; เช่นว่ามีบาปก็กรรมชั่ว ดิตมา ก็ให้ใช้วิริยะ ความพากเพียรบากบั่นนี้ พยายามที่จะ ทำความดี หรือว่ายิ่งไปกว่านั้น ก็พยายามที่จะทำความสิ้นไป แห่งกรรม คือมีความรู้แจ้งถึงกับว่า ไม่มีตัวตน ไม่มีบุคคลผู้

กระทำความผิดที่ได้กล่าวมาแล้ว. บุคคลจะบรรลุ มรรค ผล นิพพาน ถึงที่สุดได้ก็เพราะสิ่งที่เรียกว่าวิริยะ หมายความว่า ตัวกรรมมี หรือกฎเกณฑ์ของกรรมมี แต่ถ้าคนไม่มีวิริยะ มัน ก็ไม่มีผลอะไร. ฉะนั้น สิ่ง^๕ที่เรียกว่าวิริยะ นั้นจึงมีความสำคัญ เท่ากันกับสิ่งที่เรียกว่า กรรม.

พระพุทธเจ้าเป็นวิริยวาที ส่วนพวกอื่นที่ต่อต้านคัดค้าน พระองค์นั้น เป็นอวิริยวาที.

ผู้ที่เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ควรจะทราบ ความข้อนี้ไว้ ว่าพระพุทธองค์หรือพระพุทธศาสนานี้ มีหลัก เกณฑ์เป็นกรรมวาที เป็นกิริยวาที เป็นวิริยวาที เรียกว่า ๓ วาทีด้วยกัน : เป็นผู้เชื่อกรรม, เป็นผู้เชื่อการกระทำ จะมี ผลแก้ไขสิ่งต่างๆ ได้, และเชื่อว่าความพยายามเป็นสิ่งที่ มีผล. แต่ทั้ง ๓ คำนี้มันก็สำเร็จอยู่ที่คำว่ากรรมเพียงคำเดียว กรรมวาทีก็เป็นกรรมอยู่แล้ว กิริยวาทีก็เป็นเรื่องกรรม แต่ว่า เป็นเฉพาะในส่วนที่จะแก้ไข เพิ่มเติม. วิริยวาทีก็มีความ พากเพียร บากบั่น ในการที่จะทำกรรม; ก็แปลว่า มีหลักเกณฑ์ ในเรื่องกรรมนั้นอย่างถูกต้อง เพราะความเป็นกรรมวาที กิริย- วาที วิริยวาที ดังที่กล่าวแล้ว

เมื่อบุคคลรู้เรื่องกรรมตรงตามพระพุทธองค์สอน ก็จะ รู้อันแต่ อทิปปัจจยตา คือสิ่งที่ เป็นเหตุ เป็นปัจจัยปรุงแต่งกัน สืบเนื่องกันไป, ไม่มีบุคคลผู้ทำกรรมหรือผู้เสวยผลของกรรม

มันล้วนแต่เป็นความรู้สึกของรูปนาม คือการที่เป็นไปตาม
 ความปรองดองของสิ่งที่เรียกว่ากิเลส. อย่างนี้แหละเรียกว่า
 เป็นผู้ที่สามารถจะทำความสนไปแห่งกรรมได้.

เรื่องความสนไปแห่งกรรมนี้ มีความสำคัญอยู่อย่างหนึ่ง
 คือพระพุทธรองค์เป็นผู้ที่กระทำทำความสนไปแห่งกรรมได้ จน
 เป็นที่เลื่องลือไปในที่ต่างๆ ว่าความประเสริฐของพระสมณ-
 โคดมนั้น อยู่ที่ ทำความสนไปแห่งกรรมทั้งปวงได้.

ข้อความในปราชญวรรค สุตตนิบาต มีกล่าวไว้ว่า :
 พวกเทวดา จะเป็นพวกไหนก็สุดแท้ ไปกล่าวสรรเสริญ คุณ
 ของพระพุทธเจ้าให้พวกพราหมณ์คณะหนึ่งซึ่งมีพราหมณ์พาวรี
 เป็นหัวหน้า ที่ตั้งสำนักอยู่ที่แม่น้ำโคธาวารินั้นแหละฟังการ
 สรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้านั้น มีตอนหนึ่งว่า : สพฺพกมฺมกฺขย
 ปตฺโต—เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความสนไปแห่งกรรมทั้งปวง. ได้ความว่า
 เพราะคำพูดคำนี้เพียงคำเดียวเท่านั้น ก็ทำให้พราหมณ์พาวรี
 นั้น สนใจในพระพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก จนถึงกับส่งลูกศิษย์
 ๑๖ คน ให้มาทูลถามปัญหา เอาเรื่องราวต่างๆ ไปให้หมดสิ้น.
 เรื่องที่เรียกว่า ไสพสนปัญหา ก็เกิดขึ้น เพราะคำพูดคำเดียวที่ว่า
 พระสมณโคดมนี้เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความสนไปแห่งกรรมทั้งปวง.

นั้นแหละขอให้เข้าใจเถอะว่า คนที่เป็นคนชั้นสูงใน
 ทางสติปัญญา เขาสนใจเรื่องความสนกรรมกันอย่างไรทั้งนั้น
 จึงได้สนใจในพระพุทธเจ้า ถ้ารู้แต่เรื่องกรรมๆ แล้วเป็นไป

ตามกรรม อย่างนี้ไม่มีใครนับถือ; ต้องสามารถทำให้สิ้นกรรม คือให้อยู่เหนืออำนาจของกรรม จึงจะดับทุกข์สิ้นเชิง ไม่เวียนว่ายไปในวัฏฏสงสาร.

ฉะนั้น ขอให้ทำความเข้าใจในคำว่า “ความสิ้นแห่งกรรม” นี้ ให้ถูกต้องด้วย, และเรื่องความสิ้นไปแห่งกรรมนั้นแหละ คือเรื่องกรรมที่เป็นชนปรมาตมหรือสัจจธรรม.

ถ้าไม่พบกันถึงเรื่องความสิ้นไปแห่งกรรมแล้ว เรื่องกรรมนั้นก็เป็นเรื่องศีลธรรม เป็นเรื่องของเด็ก ๆ, หรือเป็นเรื่องของชาวบ้านธรรมดาที่ยังอยากจะกินของหวานของอร่อย; จึงเรียกว่าเป็นเรื่องกรรมในชั้นศีลธรรม. แต่ถ้าไปเกิดเข้าใจในอันสูงสุดของความสิ้นไปแห่งกรรมแล้ว มันก็มุ่งหมายกรรมชนิดที่จะเป็นที่สิ้นแห่งกรรมทั้งปวง, คือเป็นตัวแท้ตัวจริงของคำสอนของพระพุทธเจ้า ความสิ้นไปแห่งกรรมก็เป็นเรื่องอิทัปปัจจยตา ในลักษณะนิโรธ คือความดับแห่งกรรม.

เพราะฉะนั้น เราจะต้องแยกสิ่งที่เรียกว่ากรรมออกเป็น ๒ ประเภทดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น : กรรมในชั้นศีลธรรม นี้อย่างหนึ่ง, กรรมในชั้นสัจจธรรมหรือปรมาตมธรรม นี้อย่างหนึ่ง กรรมในชั้นศีลธรรมยังมีตัวตนอยู่เรื่อยไม่รู้จักหมดกรรมส่วน กรรมในชั้นปรมาตมธรรมน - หมดตัว, พอหมดตัวก็หมดกรรม. นี้ถ้าจะจำไว้เป็นคำสั้น ๆ ก็จำได้ง่าย ๆ ว่า “ถ้าหมดตัวก็หมดกรรม ถ้าหมดตัวก็หมดกรรม”

เรื่องความสนกรรม ก็คือเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น โดยความเป็นตัวตนหรือของตน; ฉะนั้น ควรจะจำคำสั้น ๆ นี้ไว้เพื่อกันลืมว่า : มีตัวก็มีกรรม, หมดตัวก็หมดกรรม ใครไม่อยากหมดกรรม ก็มีตัวไปก่อนก็แล้วกัน, เราจึงพูดเรื่องกรรมเป็น ๒ เรื่อง ว่าเรื่องมีกรรมและเรื่องหมดกรรม. เรื่องมีกรรมก็เป็นเรื่องกรรมในพวกศีลธรรม เป็นไปตามกฎเกณฑ์แห่งอิทัปปัจจยดา ฝ่ายสมุทฺยวาร. พอพูดถึงเรื่องหมดตัวก็หมดกรรม, ก็เป็นเรื่องของ อิทัปปัจจยดา ที่เป็นไปในฝ่ายนิโรธวาร.

อิทัปปัจจยดา มีอยู่ ๒ ฝ่าย คือฝ่ายให้เกิดขึ้นเรียกว่า สมุทฺยวาร, ฝ่ายที่ดับลงไปเรียกว่า ฝ่ายนิโรธวาร. กรรมประเภทที่หนึ่ง เป็นไปตามสมุทฺยวาร, กรรมประเภทที่สอง เป็นไปตามนิโรธวาร, ดังนั้น มันจึงต่างกันเหมือนกับว่าตรงกันข้าม; มีตัวก็มีกรรม หมดตัวก็หมดกรรม.

เรื่องกรรมเป็นเรื่อง ปฏิจฺจสมุปบาทที่เร้นลับ, เรื่องกรรมซ่อนอยู่ในกระแสดแห่งปฏิจฺจสมุปบาทหรือ อิทัปปัจจยดา. แม้เราจะพูดกันถึงปฏิจฺจสมุปบาทซึ่งเป็นเรื่องเกิดทุกข์ในภายใน มันก็มีเรื่องกรรมฝ่ายที่เกิดขึ้น และเป็นไปตามกรรมซ่อนอยู่ในนั้น. แต่ถ้าพูดถึงปฏิจฺจสมุปบาทฝ่ายนิโรธวาร มันก็จะมี การดับตัวและหมดกรรมซ่อนอยู่ในกระแสนั้น.

เมื่อพูดมาถึงตรงนี้ อยากจะเปรียบเทียบให้เห็นชัดไปเสียเลยว่า เรื่องกรรมมี ๒ ชนิดอย่างไร เรื่อง ปฏิจจสมุปบาท ก็ต้องมี ๒ ชนิดอย่างนั้น; หรือว่าเรื่องกรรมมี ๒ เรื่องอย่างไร เรื่อง อิทัปปัจจยตา ก็ต้องมี ๒ เรื่องอย่างนั้น หรือว่า อิทัปปัจจยตามี ๒ เรื่องแล้ว เรื่องกรรมก็ต้องมี ๒ เรื่องด้วย.

อิทัปปัจจยตา ฝ่ายเกิด เป็นกรรมสำหรับที่จะเวียนว่ายไป; ส่วนอิทัปปัจจยตา ฝ่ายดับ เป็นกรรมที่จะทำให้สิ้นสุดลง.

เพราะเหตุนี้แหละ จึงมีคนอธิบายปฏิจจสมุปบาทเป็น ๒ ชนิดอยู่ คือ พวกหนึ่งอธิบายปฏิจจสมุปบาทเป็นเรื่องक्रमภพक्रमชาติ; หมายความว่า เกี่ยวกับชาติก่อน เกี่ยวกับชาติปัจจุบัน เกี่ยวกับชาติหน้า; นี้ก็เป็นปฏิจจสมุปบาทของพวกที่มีตัวตน, เป็นเรื่องกรรมตามแบบศีลธรรม. ที่นี้ พวกหนึ่งอธิบายปฏิจจสมุปบาทเป็นเพียงเรื่องขณะจิตๆ ไม่ต้องक्रमภพक्रमชาติ; แต่ให้ความหมายของคำว่าชาติ ว่าจิตเกิดตัวกู ครั้งหนึ่งเรียกว่าชาติหนึ่ง วันหนึ่งเกิดได้หลายหนหลายสิบหน. ปฏิจจสมุปบาทอย่างนี้ จะแสดงเรื่องกรรมที่ไม่क्रमภพक्रमชาติ. เพราะว่าปฏิจจสมุปบาทอย่างนี้ไม่ต้องक्रमภพक्रमชาติ ก็สามารถทำความสังกรรมให้ปรากฏได้ ในชาตินี้ ทันตาเห็นนี้.

ฉะนั้น เรื่องปฏิจจสมุปบาท กับเรื่องกรรม จึงเป็นเรื่องเดียวกัน. หรือไปต่ด้วยกัน. สอนอยู่เป็น ๒ อย่าง : อย่างक्रमภพक्रमชาติก็มี, อย่างไม่क्रमภพक्रमชาติก็มี; จะต้องรู้จักไว้

ทั้ง ๒ เรื่อง กรรมที่ทำให้ติดอยู่ในโลกียะ หรือเรื่องศีลธรรมน กัม, กรรมที่ทำให้อยู่นอโลก เหนืออำนาจกรรม เป็นเรื่อง สัจจธรรมน กัม.

วันนี้เราจะพูดกันทั้ง ๒ เรื่อง ดังนั้นมันอาจจะมากไป น้อยก็ได้. แต่ว่าควรระวังให้มันหมดไปเสียในคราวเดียวกัน ว่ากรรมในกระแสแห่งปฏิจสุมุปาท ชนิดที่มีตัวตน ของตน เป็นไปอย่างคร่อมภพคร่อมชาติ นั้น ก็คือกรรมอย่างที่ได้ๆ ก็รู้จักเข้าใจได้โดยง่าย: ว่าเราทำกรรมดีได้รับผลดี เราทำ กรรมชั่วได้รับผลชั่ว, เราทำกรรมดีได้ไปสวรรค์ เราทำกรรม ชั่วได้ไปนรก; หรือว่าเดี๋ยวนี้เรากำลังเป็นทุกข์ หรือต้อง รับทุกข์นี้ เพราะกรรมชั่วที่เราได้ทำไว้ในชาติก่อน; หรือว่า เรากำลังมีโชคลาภดีมากนัก เพราะว่าบุญที่เราได้ทำไว้ในชาติ ก่อน อย่างนี้ก็อย่างหนึ่ง เรียกว่ากรรมในลักษณะที่เป็นชั้น ศีลธรรม เป็นเรื่องของโลกียะ: คืออยู่พันพัวกันไปในโลก ไม่ ใช่นอโลก. แต่ถ้าวรู้เรื่องกรรมที่สูงไปกว่านั้น ก็เรียกว่า เป็นกรรมส่วนสัจจธรรม จะทำให้ขึ้นเหนือโลก.

เอาละทีนี้ เราพูดเรื่อง กรรมประเภทศีลธรรม เรื่อง อยู่ในโลกกันก่อน. ให้ช่วยกำหนดไว้ดีๆ อย่าให้ไปปนกันจะ ฟังไม่รู้เรื่อง. อาตมาบอกว่า กำลังจะพูดเรื่องกรรมประเภท ศีลธรรม ที่เป็นไปตามวิสัยโลก ให้สิ้นกระแสความเสียก่อน.

ช่วยจำให้ดีๆว่า บอกแล้วว่า กรรมนั้นมี ๒ เรื่อง หรือ ๒ ประเภท หรือ ๒ ชนิด ชนิดหนึ่งของผู้มีตัวตน ยังมีความรู้สึกเป็นสัสสตทิวฐิ มีตัวมีตนจะต้องเวียนว่ายไปตามกรรม นี้พวกหนึ่งเป็นพวกแรก. จะพูดกันเสียก่อน แต่แล้วมันก็เนื่องกัน อยู่กับกรรมอื่นๆแม่กรรมที่เรียกว่าเหนือโลก ถ้าเอามาเรียงลำดับกัน.

เรื่องกรรมนี้ ถ้าพูดกันโดยหลักใหญ่ๆเป็นประเภทใหญ่ๆแล้ว ก็มีพระบาลีองค์ตถรณิกาย ตกนิบาต กล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่ากรรมมี ๓ ชนิด: กรรมชนิดที่ ๑ เรียกว่า กามธาตุเวบ่กกรรม=กรรมที่มีวิบากเป็นไปในกามธาตุ กรรมที่มีผลให้เป็นไปในกามธาตุ. ชนิดที่ ๒ เรียกว่า รูปธาตุเวบ่กกรรม=กรรมที่มีวิบากเป็นไปในรูปธาตุ ชนิดที่ ๓ คือ อรูปธาตุเวบ่กกรรม=กรรมที่มีวิบากเป็นไปในอรูปธาตุ.

สรุปความสั้นๆง่ายๆก็ว่า กรรมที่มันทำให้ได้รับผลเวียนว่ายไปในกามภพ น้อย่างหนึ่ง ที่มันทำให้มีผลเวียนว่ายไปในรูปภพ น้อย่างหนึ่ง, ให้เวียนว่ายไปในอรูปภพ น้อย่างหนึ่ง, เป็น ๓ อย่าง แต่ไม่พูดว่าเวียนไปในนิโรธธาตุ คือไม่พูดไปถึงนิพพาน; จึงเป็นอันว่า มันเป็นกรรมประเภทที่ยังต้องเวียนว่ายอยู่ในโลก หรือเป็นโลกียะ: กามโลก รูปโลก อรูปโลก ทั้ง ๓ โลกนี้เป็นโลก; สิ่งที่เนื่องกับโลกนี้ก็เรียกว่าโลกียะ: ฉะนั้นกรรมทั้ง ๓ ประเภทนี้ เรียกว่ากรรมอย่างโลกๆของชาวโลกเป็นไปในโลก;

ถ้าทำอย่างนั้นจะมีผลให้ไปเกิด หรือว่า ได้เสวยผล ที่เป็นกาม
ในกามโลก; ถ้าทำอย่างนั้นจะมีผลให้ไปเสวยผลที่เป็นรูป
หรือในรูปโลก, อย่างที่ ๓ ก็เสวยผลเป็นอรูปรูปในรูปโลก.

คนพวกหนึ่งเขาถือว่า ผลเหล่านั้นอยู่ที่โลกอื่น ไม่ใช่
ในโลกนี้ แล้วก็ไปถึงต่อตายแล้วทั้งนั้น. ถ้าคิดอย่างนั้น
แล้วก็จะต้องต่อตายแล้วทั้งนั้น แม้กามโลกก็ไปถึงต่อตายแล้ว
เช่นเทวดาสวรรค์ชั้นนั้นชั้นนี้ ก็เรียกว่า กามโลกจะไปถึงก็
ต่อตายแล้ว. รูปโลกก็คือพรหมโลกประเภทรูปพรหม จะไป
ถึงได้ก็ต่อตายแล้ว ยิ่งอรูปรูปพรหมไม่มีรูปด้วยแล้ว ก็ยิ่ง
ต่อตายแล้ว ไกลออกไปอีก มันเป็นเรื่อง หลังจากตายแล้ว
ทั้งนั้น.

อีกพวกหนึ่ง เขาไม่อธิบายอย่างนั้น; อธิบายเอาจิตใจ
นี้เป็นหลัก: ว่ากรรมที่ทำแล้วให้รู้สึกเป็นความสบายใจเป็น
ไปในทางกามารมณ์ นี้เรียกว่า กามธาตุหรือกามโลก; ที่นี้
เดียว. ถ้ามันได้รับผลเอร็ดอร่อยไปในทางกามคุณ ก็เรียกว่า
กามโลก หรือกามธาตุ. ที่นี้ ถ้าได้รับผลคือ ความสงบ อย่าง
ที่มีรูปบริสุทธิ์เป็นอารมณ์ นี้ก็เรียกว่า รูปธาตุ หรือรูปโลก.
ถ้ามีผลเป็นความสุขไม่เกี่ยวกับกาม ไม่เกี่ยวกับรูปแต่เป็นอรูปรูป
เช่นความรู้สึกลงใจในทางจิตใจล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับกามคุณ แล้ว
ไม่เกี่ยวกับวัตถุบริสุทธิ์มาช่วยกระตุ้น มาช่วยส่งเสริม อย่างนี้
ก็เรียกว่าอรูปรูปโลก หรือ อรูปธาตุ.

บางคนทำไปได้รับผลเป็นเรื่องทางกามารมณ์ บางคน
บางเวลา หรือคนเดียวกันบางเวลา ทำไปได้รับผลเป็นการมี
อะไรที่ไม่เกี่ยวกับกามได้เป็นที่พอใจ. บางคนทำไปมีผลเพียง
ว่า จิตใจมันว่าง มันสงบดี มันสบายดี มันไม่มีอะไรรบกวน
มันอยู่ด้วยจิตว่าง นี้ก็ได้; มันก็เป็นความสุขเหมือนกัน.

นี้แหละกรรม ๓ ประเภทนี้ แจกออกไปตามผลที่จะได้
รับ เป็นกามกัมมี เป็นรูปกัมมี เป็นอรูปกัมมี.

ที่แจกอย่างนี้ก็เพื่อจะให้สรุปเอาไว้ให้หมด ในบรรดา
โลกทั้งหลาย เพราะมันมีเพียง ๓ โลกเท่านั้นแหละ กามโลก
รูปโลก อรูปโลก. พวกเทวดาชนิดกามาจร แม้สัตว์มนุษย์
สัตว์อบาย ในอบาย นี้ก็เป็นพวกกามโลก เสวยผลเป็นกามธาตุ
ที่พวกอรูปพรหมก็รูปธาตุ. พวกอรูปพรหมก็อรูปธาตุ.

ถ้าเราไม่อยากจะพูดอย่างนั้น เพราะมันยังไกลนัก มัน
ไกลเกินไปไม่รู้ว่าจะตายแล้วจะไปกันที่ไหนก็ยังไม่รู้; ก็เอากัน
เดี๋ยวนี้แหละ ว่าถ้าจิตมันสบายเพราะความเบียดข่มไปด้วยความ
รู้สึกทางกามคุณแล้ว มันก็เป็นกามธาตุ; ถ้ามันบริสุทธิ์สะอาด
แต่ยังต้องอาศัยรูปอยู่บ้าง ก็เรียกว่ารูปธาตุ; ถ้าไม่อาศัยกาม
ไม่อาศัยรูปอะไรเลย ก็เรียกว่าอรูปธาตุ.

การทำบุญทำกุศลนี้ มันก็มีมากมาย: มีการให้ทาน
มีการรักษาศีล มีการเจริญเมตตาภาวนา. ถ้าเขาทำไปด้วย

เจตนาอย่างไร มันก็จะได้อย่างนั้น ในเมื่อทำไปถูกต้อง. เพราะฉะนั้น จึงมีคนให้ท่าน รักษาศีล เจริญภาวนา เพื่อให้ได้ กามคุณก็มี, เพื่อให้อยู่สงบๆ อย่างรูปโลกก็มี, ที่ไปไกลถึง อรูปโลกก็มี; ซึ่งก็ล้วนแต่ทำเอาได้ที่นี้.

นี่ขอให้จำไว้ว่า สำหรับเรื่องกรรมนี้พระพุทธเจ้าท่าน ทรงจำแนกไว้เป็น ๓ อย่าง อย่างนี้ เรียกว่า กามธาตุเวบกกกรรม=กรรมมีวิบากเป็นกามธาตุ, รูปธาตุเวบกกกรรม=กรรมมีวิบากเป็นรูปธาตุ, อรูปธาตุเวบกกกรรม=กรรมมีวิบากเป็น อรูปธาตุ นี่พวกหนึ่ง: จำได้เอาไปคิดดู จะมองเห็นว่า มัน มีเท่านั้นจริงๆ เหมือนกัน.

ที่นี้ ก็มีวิธแบ่งกรรมออกเป็นพวกอย่างอื่นอีก ถ้าเป็น เรื่องของชาวบ้านทั่วไปแล้ว, ก็ควรจะแบ่งเพียง ๒ อย่าง: กรรมดี, กรรมชั่ว, เท่านั้นพอ. พระพุทธเจ้าท่านสนทนากับ พระราหุล พระโอรสของท่าน ว่ารู้จักแวนสำหรับสองกรรม ไหม? คืออะไร? สนทนากันอย่างนั้น ในที่สุดก็ตรัสว่า แวนสำหรับสองกรรมเพื่อจะมองดูให้เห็น ว่ากรรมมันเป็น อย่างไรนั้น ก็มีว่า กุศลกรรม กับอกุศลกรรมเป็นสองอย่าง.

สำหรับกุศลกรรมนั้น พอเอาแวนส่องดูแล้วมันก็เห็น: ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนทั้งตนเอง และผู้อื่น นี่เรียกว่ากุศลกรรม. ท่านกล่าวไว้ชัดว่า ไม่เบียด

เป็นคนตนเอง. แล้วก็ไม่เบียดเบียนผู้อื่น, แล้วก็ไม่เบียดเบียน
 ตัวเองและผู้อื่นทั้งสองฝ่ายด้วย.

ถ้าเป็นอกุศลกรรม เอาแว่นส่องดูก็เห็น: เบียดเบียน
 คนด้วย เบียดเบียนผู้อื่นด้วย เบียดเบียนทั้งสองฝ่ายด้วย นมน
 ง่ายแก่การจำ. เบียดเบียนตน ก็คือว่าไม่ต้องเกี่ยวข้องกับใคร
 ตนเองก็เดือดร้อนลำบากอยู่; ที่นเบียดเบียนผู้อื่น ก็พลอยทำ
 ให้ผู้อื่นลำบาก; ที่ร้ายไปกว่านั้น ก็เบียดเบียนพร้อมกัน
 ทั้งสองฝ่ายเลย.

นี้เรียกว่าแว่นส่องกรรม ซึ่งทุกคน ควรจะใช้แว่น
 ส่องดูกรรมของตัวเองอยู่ทุกเวลาในที่ ก็จะยิ่งดี ว่าการเคลื่อนไหว
 การกระทำวันหนึ่งๆ มีนมหลายอย่าง แล้วมันเป็นกุศล หรือเป็น
 อกุศล ก็ส่องดูอย่างนี้.

แม้ว่าไม่ได้ทำให้ใครลำบาก แต่ว่าถ้าทำให้ตนเอง
 ลำบาก ก็เรียกว่าอกุศล. นี้อย่าไปคิดให้มันหลวมๆ กว้างๆ
 จนไม่รู้ว่ามีมันอยู่ที่ตรงไหน. ถ้าทำตนเองให้ลำบาก โดยที่
 ไม่ควรจะลำบาก ก็ต้องเรียกว่าโง่ ว่าเป็นอกุศล แล้วยิ่งไปทำ
 ให้คนอื่นลำบาก และลำบากพร้อมกันทั้งสองคน ก็ยิ่งโง่มาก
 ยิ่งเป็นอกุศลมากขึ้นไปอีก.

นี้เรียกว่าแบ่งสิ่งที่เรียกว่ากรรมออกเป็นกุศล และเป็น
 อกุศล ยังไม่ได้เกี่ยวกับกรรมประเภทสันกรรม อย่าเพ่อไป
 นึกถึง.

ที่นี้ ก็จะต้องถึงเรื่องกรรมแบ่งออกเป็นพวกๆ ตามลักษณะอาการที่มันจะให้ผล นี่เขาเรียกว่ากรรม ๑๒ อย่าง มีในหลักสูตรนักรธรรมชั้นโท. ผู้เรียนนักรธรรมชั้นโทก็รู้อยู่แล้ว ไปเบ็ดเตล็ดโดยรายละเอียดก็ได้ มันไม่มีในพระพุทธรักษา.

เรื่องกรรม ๑๒ อย่างนี้ มันไม่มีในพระไตรปิฎก เท่าที่พบแล้ว มันไม่มี; แต่มันมีในหนังสือวิสุทธิมรรค. ซึ่งเป็นหนังสือชั้นหลัง. แต่ก็เป็นเรื่องที่น่าฟัง แล้วก็เห็นได้ชัดว่ารวบรวมเอามาจากพระพุทธรักษา ที่ตรัสไว้ที่นั่นอย่าง ที่โน่นอย่าง เอามารวมกันเข้าให้มาอยู่ในที่เดียวกันเป็นหมวดๆ เรียกว่ากรรม ๑๒ ชนิด. ฟังดูแล้วชวนเอือมระอาที่จะจำ แต่แล้วมันก็ไม่ยากนัก.

ที่ว่ากรรม ๑๒ ชนิดนี้ แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม กลุ่มที่ ๑ เอาเวลาที่มันให้ผลเป็นหลัก: ถ้าให้ผลทันทีเรียกว่า ทิฏฐธัมมเวทนียะ ถ้าให้ผลในระยะต่อมาเรียกว่า อุปปัชชเวทนียะ ถ้าให้ผลค่อนานออกไปอีกกว่าจะมีโอกาส เรียกว่า อปรปรเวทนียะ; ที่นี้ ถ้าว่ามันให้ผลไปเสร็จแล้ว หรือว่าเลิกล้างกันไป ในระหว่างบุคคลที่พูดต่อรองกันได้ นี้ก็เรียกว่า อโหสิกรรม.

ที่นี้ มันมีปัญหาที่ว่า อุปปัชชเวทนียกรรม, และ อปรปรเวทนียกรรม, นี้ในหนังสือวิสุทธิมรรคเอง หรือว่าคนบางพวก เขาถึงถึงการให้ผลหลังจากตายแล้ว. ทิฏฐธัมม-

เวทนิยะ คือในชาตินี้. อุปบิซชเวทนิยะ หมายถึงชาติข้างหน้า. และอปราปรเวทนิยะ หมายถึงชาติต่อไป หลังจากตายแล้ว เข้าโลงแล้วทั้งนั้น.

แต่ตัวหนังสือเหล่านี้ ที่เป็นพระพุทธรูปในบาลีแท้ๆ เรียกไม่ตรงกันอยู่สองคำ คำว่า ทิฏฐธรรมนั้นตรงกัน, แต่มีคำว่า อุปบิซเซ มาแทนคำว่า อุปบิซชเวทนิยะ; และคำว่า อปรปริยาย มาแทนคำว่า อปราปรเวทนิยะในที่นี้. ถ้าพิจารณา ดูความหมายในบาลีแล้ว คำว่า “ทิฏฐธรรม” ควรจะแปลว่า “ทันควัน” คำว่า “อุปบิซเซ” แปลว่า “เวลาถัดมา”, คือ ถัดมาจากทันควัน; คำว่า “อปรปริยายะ” ควรแปลว่า “เวลา ถัดมาอีก”, ทั้งหมดนี้แสดงว่าทั้งสามชนิดนั้น อยู่ในชาตินี้ ชาติเดียวกันทั้งนั้นก็ได้. ขอให้ตั้งข้อสังเกตไว้พิจารณาศึกษา กันต่อไป.

มันเกิดความแตกต่างกันว่า พวกหนึ่งถือว่าชาตินี้ แล้ว ก็ชาติหน้า คือตายเข้าโลงแล้ว แล้วก็ชาติต่อไปอีก. ส่วน อีกพวกหนึ่งว่าทันควันที่ทำกรรม แล้วก็ถัดมา แล้วก็ชนิด ที่ถัดมาอีกชั่วขณะหนึ่งหรือหลายๆ ขณะจิตก็ได้; แล้วยังมีว่า ต่อไปจากนั้นอีก อาจจะเป็นหลายวันหลายเวลาไปก็ได้. ตาม หลักในบาลีจะมีความหมายว่า ทันควัน แล้วก็ในเวลาต่อมา แล้วก็ในเวลาต่อมาอีก; หมายถึงในวันเดียวกันก็ได้สามคำนี้.

แต่ที่เขาสอนกันอยู่ในโรงเรียนมัธยม ตามหนังสือ
วิสุทธิมรรค และเขาสอนกันมาแต่โบราณโบราณนั้น เขาเล็ง
ถึงว่าชาตินี้ ชาติหน้า แล้วก็ชาติโน้นๆ ต่อไปอีก ต่างกันอยู่
อย่างนั้น.

ในกลุ่มหนึ่งมีอยู่ ๔ คำ ให้ผล ชาตินี้ ให้ผล ชาติหน้า
ให้ผล ชาติต่อไป แล้วก็ให้ผลเสร็จแล้ว นี้พูดตามที่สอนกันอยู่.

กลุ่มที่ ๒ เอาตามกิริยาที่มันให้ผล. ถ้ามันให้ผลเป็น
การตกแต่งให้เกิดเรียกว่า ชนกรรม. ให้ผลสนับสนุนเรียกว่า
อุปถัมภกกรรม. ให้ผลบีบคั้นเรียกว่า อุปปีฬกกรรม. ให้ผล
ตัดไปเสียเลย เรียกว่า อุปฆาตกรรม. ๔ กรรมนี้เอาตามกิริยา
ที่มันให้ผลแสดงออก นี้เป็นหลัก.

ตกแต่งให้เกิดดี เกิดชั่ว นี้พวกหนึ่ง, แล้วสนับสนุน
ให้ดีหรือชั่วมากยิ่งขึ้นไปนี้ก็พวกหนึ่ง แล้วก็บีบคั้นให้มันเพลาลง
ให้ช้วน้อยลง ให้ดีน้อยลง นี้ก็พวกหนึ่ง, หรือว่าให้ยก
เลิกไปเสียเลย เพราะมีอันอื่นเหนือกว่า นี้ก็พวกหนึ่ง
๔ พวกนี้มีเหตุผล มีความหมาย ตามหลักที่มีอยู่ในพระพุท
ทธานุสสติ ในที่อื่น ๆ ดังนั้นจึงเข้าใจว่าผู้ที่ร้อยกรองหนังสือวิสุทธิ
มรรคได้ไปประมวลเอามา ทำไว้เป็นชุดหนึ่งขึ้นมาอย่างนั้น

กลุ่มที่ ๓ นี้ เอาตามน้ำหนัก: กรรมหนัก กรรมมาก
กรรมใกล้ตาย และ กรรมเบามาก คือสักว่าทำ.

กรรมหนัก หมายความว่า ทำครั้งเดียว แต่แรงมาก เป็นอนันตริยกรรม. ที่นี้ กรรมมาก กรรมไม่แรง แต่ทำหลายๆ หน อย่างนี้เรียกว่ากรรมมาก คือพหุลกกรรม; แล้ว กรรมที่ ใกล้จะตาย นั้น มีโอกาสให้ผลก่อน เรียกว่า อาสันนกรรม; แล้วกรรมที่สักว่าทำไปโดยไม่เจตนา หรือครึ่งเจตนา หรือ เจตนาเป็นอย่างอื่น ส่วนมากก็เป็นเจตนาของความสะเพร่า กรรมนี้เรียกว่า กตัตตวาปนกรรม. สำหรับเรื่องอาสันนกรรม นี้ พระพุทธเจ้าได้ใช้เป็นหลักสำคัญมากเหมือนกัน เดียวก็จะ ไปถึงจะได้กล่าวให้ฟัง.

นี้แหละเรียกรวม ๑๒ ชนิด แบ่งเป็น ๓ กลุ่มๆ ละ ๔ ชนิด มีอยู่อย่างนี้ ล้วนแต่เป็นกรรมในชั้นศีลธรรมทั้งนั้น ไม่มีเรื่องปรมาัตถธรรม คือไม่พูดเรื่องเหนือกรรม คือพูดแต่ใน ลักษณะที่จะต้องได้รับผลดีผลชั่วอยู่เรื่อยไป เรียกว่าเป็นกรรม ในประเภทศีลธรรม.

ต่อไปก็ถึงเรื่องที่ว่า จะเป็นเครื่องสังเกตกรรม ว่ากรรม นั้นมันจะไปในทางดี หรือทางชั่ว. ข้อนี้เอาทิวฏฐิเป็นหลัก คือทิวฏฐิมืออยู่ ๒ อย่าง: เป็นสัมมาทิวฏฐิกับมิจฉาทิวฏฐิ. ถ้ามัน เป็นไปในอำนาจของมิจฉาทิวฏฐิ มันก็เป็นชั่ว ถ้าเป็นด้วย สัมมาทิวฏฐิ มันก็เป็นดี เป็นฝ่ายดี.

หลักเดียวกัน มิจฉาทิวฏฐิ หรือสัมมาทิวฏฐิ นี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้เอง; พูดถึงมิจฉาทิวฏฐิ มีลักษณะคือ (๑) ไปละอาย

ในสิ่งที่ไม่ควรละอาย แล้วก็ไม่ละอายในสิ่งที่ควรละอายนี้ อย่างหนึ่ง; (๒) แล้วก็กลัวในสิ่งที่ไม่ควรกลัว แล้วไม่กลัวในสิ่งที่ควรกลัว นี้อีกอย่างหนึ่ง; (๓) แล้วก็ไปเห็นว่ามีโทษในสิ่งที่ไม่มีโทษ แล้วก็ไปเห็นว่าไม่มีโทษในสิ่งที่มีโทษ; กลับกันอยู่อย่างนี้.

มีสิ่งที่จะใช้ให้เป็นหลักก็คือว่า เรื่องความละอายหรือ ไม่ละอาย, ความกลัวหรือไม่กลัวมีโทษหรือไม่มีโทษ ถ้าเห็นผิดไปหมดอย่างนี้แล้ว เป็นมิจฉาทิฎฐิ. นี้ในชั้นศีลธรรมเขาเอากันเพียงอย่างนี้ เพราะเป็นชั้นธรรมดาสามัญ สำหรับคนทั่วไป ถ้าเห็นผิด อย่างที่ว่านี้ ก็เป็นมิจฉาทิฎฐิ. ถ้าเห็นถูกต้อง ก็เป็นสัมมาทิฎฐิ คือ (๑) ไม่ละอายในสิ่งที่ไม่ควรละอาย, ละอายในสิ่งที่ควรละอาย (๒) กลัวในสิ่งที่ควรกลัว, ไม่กลัวในสิ่งที่ไม่ควรกลัว (๓) เห็นว่ามีโทษ ในสิ่งที่มีโทษ, เห็นว่าไม่มีโทษในสิ่งที่ไม่มีโทษ.

เรื่องมิจฉาทิฎฐิ สัมมาทิฎฐิ นี้สำคัญตรงที่ว่า ในเวลาจะตายนั้น มีสัมมาทิฎฐิ หรือมิจฉาทิฎฐิ. พระพุทธเจ้าก็ทรงย้ายในข้อนี้เหมือนกัน ถ้ากล่าวถึงเรื่องศีลธรรม เดียวก็จะไปถึงความสัมพันธ์กันยุ่งในระหว่างสิ่งทั้งสองนี้.

ที่นี้ ก็มาถึงส่วนประกอบของ อิทัปปัจจยตา ที่เกี่ยวกับกรรมต่อๆ ไปอีก คือเล็งถึงต้นเหตุแห่งกรรม ตามหลักกรรม

ในพระพุทธศาสนา ถือว่า สิ่งทั้งหลายมีเหตุ จะถือว่าไม่มีเหตุไม่ได้ ในเมื่อเป็นสังขตธรรมทั่วไปอยู่.

เหตุแห่งกรรมนั้น ถ้ากรรมดี ก็คือ อโลภะ, อโทสะ, อโมหะ; ถ้ากรรมชั่ว ก็คือ โลภะ, โทสะ, โมหะ. พระพุทธภาษิต ขันนัตรัสวัไพเราะยอดเยี่ยม; แต่ถ้าสรุปความแล้วก็เท่านั้นเอง.

ฝ่ายที่เรียกว่ากุศล นั้น ก็ตรัสว่า โลภะ ไม่อาจจะเกิดจาก อโลภะ, อโลภะ เกิดจากอโลภะ. ที่นี้ โทสะไม่อาจจะเกิดจาก อโทสะ, อโทสะเกิดจาก อโทสะ. โมหะ ไม่อาจจะเกิดจาก อโมหะ, อโมหะ เกิดจาก อโมหะ.

ฝ่ายข้างชั่ว นั้น ก็ว่า อโลภะไม่อาจจะเกิดจากโลภะ, โลภะต้องเกิดมาจากโลภะ. อโทสะไม่อาจจะเกิดจากโทสะ, โทสะ ต้องเกิดมาจากโทสะ. อโมหะ ไม่อาจจะเกิดจากโมหะ, โมหะต้องเกิดจากโมหะ.

ที่นี้ พวกสุคติ นี้ไม่ปรากฏเพราะกรรมอันเกิดจาก โลภะ โทสะ โมหะ. ทุคติ ย่อมปรากฏจากกรรมอันเกิดแต่ โลภะ โทสะ โมหะ. ทุคติ ทุกอย่างไม่ปรากฏ เพราะกรรมอันเกิดแต่ อโลภะ อโทสะ อโมหะ; สุคติทุกอย่าง ก็ปรากฏ เพราะกรรมอันเกิดแต่ อโลภะ อโทสะ อโมหะ; คล้ายๆกับว่า

พระพุทธเจ้าท่านจะทรงย้ายไปทุกทิศทุกทาง อย่าให้มันเดินได้
อย่าให้มันมีช่องแกตัวได้ จึงตรัสอย่างนี้.

ถ้าถือเอาแต่ใจความ แล้วก็ถือว่าอโลภะ อโทสะ อโมหะ
นี่ เป็นเหตุของกุศลกรรม, โลภะ โทสะ โมหะ เป็นเหตุของ
อกุศลกรรม; มีเท่านั้นเอง.

แต่ว่า เรื่องที่สำคัญกว่านั้น มันมี : มันมีในข้อที่ว่า
กรรมที่ทำด้วย โลภะ โทสะ โมหะ นั้น จะทำให้กรรมงอกงาม
ต่อไป. ข้อนี้มีความสำคัญมากที่จะต้องจำให้ดี ว่ากรรมที่มาจาก
โลภะ โทสะ โมหะนั้น จะทำให้กรรมงอกงามต่อไป. แต่ถ้า
เป็น กรรมที่มาจาก อโลภะ อโทสะ อโมหะแล้ว มันจะเป็น
ไปในทางที่ทำให้กรรมสิ้นสุดลง คือไม่ให้งอกงามต่อไป.

นี่คล้ายๆกับว่า มันส่งเสริมกันไปตามพวกของมัน :
กรรมที่ทำไปเพราะกิเลส จะส่งเสริมให้กรรมทั้งหลายงอกงามต่อ
ไป; กรรมที่ทำ ด้วยโพธิ ด้วยปัญญา นี้จะทำให้กรรมนี้ลดลงๆ
จนหมดไป ไปสู่ความสิ้นกรรม.

เรื่อง อิททัปปัจจยตา ของกรรม ยังมีละเอียด: ขอแนะ
ให้สังเกตว่า เรื่องโลก เรื่องโกรธ เรื่องหลง นี้ ย่อมให้ผล
ในอัตตภาพที่เขากระทำ และเสวยผลของการกระทำ. พระ-
พุทธเจ้าตรัสว่า เขากระทำกรรมในอัตตภาพใด ย่อมเสวยผลใน
อัตตภาพนั้น; เป็นทิวฐธรรมบ้าง เป็นอุปัชชะบ้าง เป็นอุปปริยาชะ

บ้าง. ที่พูดว่า “ทันควัน” และ “ต่อไป” และ “ต่อไปอีก” นั้นมันเป็นเรื่องที่เนื่องกันในอดีตภาพที่มีการกระทำนั้นทั้งนั้น: ไม่ใช่เรื่องต่อตายแล้ว. พระพุทธภาษิตมีอยู่ชั้ๆว่า:-

“กรรมที่ทำเพราะโลภะ โทสะ โมหะ เหล่านี้, มีโลภะ โทสะ โมหะ เป็นแดนเกิดเหล่านี้, ย่อมให้ผลในที่ ซึ่งอดีตภาพของบุคคลนั้นกระทำหรือเสวยผล, กรรมย่อมให้ผลในอดีตภาพ ซึ่งบุคคลนั้นเกิด; กรรมให้ผลในอดีตภาพใด เขาย่อมเสวยผลในอดีตภาพนั้น เป็นอย่างทันควัน บ้าง เป็นอย่างในเวลาต่อมา บ้าง อย่าง เป็นในเวลาต่อไปอีกบ้าง.” นี้เป็นพระพุทธภาษิตที่เป็นหลักตายตัว.

ฉะนั้นกรรมที่ทำด้วยโลภะ โทสะ โมหะ จะส่งเสริมกรรมทั้งหลายให้งอกงาม ให้หนาไปด้วยกรรม : เปรียบเหมือนต้นไม้ ไม่น่า ยังดีอยู่ ไม่เหี่ยว ไม่ถูกตัดให้ขาด รากดี เง่าดี ฝนดี ดินดี ย่อมเจริญหนาขึ้นมาเป็นดงทึบ.

แต่ถ้าทำด้วย อโลภะ อโทสะ อโมหะ มันลดความงอกงามของกรรมเหมือนกับว่า ต้นไม้ที่มันยังสดอยู่ ยังดีอยู่นี้ ถ้าเอามาเผาไฟให้เป็นขี้เถ้า แล้วโรยไปในกระแสดมหรือกระแสน้ำ มันก็ไม่มีอะไรเหลือ.

ให้ถือว่ากรรมที่ทำเพราะอโลภะ อโทสะ อโมหะ นี้ มีแต่จะให้เป็นไปเพื่อ ความลดลงแห่งกรรม กระทั่งไม่มีเหลือ เป็นไปเพื่อความสิ้นไปแห่งกรรม.

แต่เราก็ไม่ค่อยสนใจกัน หรือไม่เห็นความสำคัญในเรื่องโลภะ โทสะ โมหะ หรือเรื่องอโลภะ อโทสะ อโมหะ; เราก็มักจะเข้าใจไม่ได้ว่า เราจะทำกรรมอะไรได้ ถ้าเราไม่มี ความโลภ ความโกรธ ความหลง?; ถ้าเราไม่ต้องการอะไร เขาก็ไม่ทำอะไรมิใช่หรือ?

ในที่นี้หมายความว่า จิตประกอบอยู่ด้วยปัญญา ด้วยวิชา ด้วยแสงสว่าง นั่นนะไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง. จิตชนิดนี้ ถ้ามันต้องการจะทำอะไร ทำกรรมชนิดไหน มันจะต้องการไปแต่ในทางที่จะหยุดกรรม ลดกรรม จนกระทั่งสิ้นกรรม; เพราะถ้ามันไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงจริงๆ แล้ว มันก็คล้ายๆกับว่า ไม่รู้จะทำอะไร.

ไปคิดดูให้ดี ถ้าใครเกิดไม่มีความโลภ ไม่มีความโกรธ ไม่มีความหลง; หรือว่าจิตเฉพาะเวลานั้น ไม่มีความโลภ ไม่มีความโกรธ ไม่มีความหลง มันก็^๕ไม่รู้จะทำกรรมอะไรดี! เพราะว่าบรรดาสิ่งที่ใคร ๆ ต้องการนั้น มันก็เป็นเรื่องของ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ทั้งนั้น; อย่างน้อยที่สุด ก็เป็นการละโมภบุญ ละโมภเกียรติ, ละโมภสวรรค์ เป็นต้น; ล้วนแต่เป็นกรรมทั้งนั้น^๕.

เพราะฉะนั้นแหละ ถ้าว่าทำอะไรลงไปด้วยความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงแล้ว มันจะลดกรรม จะลดกระแสแห่งกรรม จะลดจำนวนแห่งกรรม; มันจะไม่เป็นไปเพื่อความเจริญออก

งามของกรรม; ดังนั้น อย่าทำเล่นกับคำว่า โลก โกรธ หลง, หรือว่า ไม่โลก ไม่โกรธ ไม่หลง, มันผิดตรงกันข้ามเหมือนว่าฟ้ากับดิน หรือว่ายิ่งกว่าฟ้ากับดิน.

ที่นี้ กรรมที่มันเกี่ยวกับบุคคล; ไหนๆ พุดแล้วก็พุดกันเสียให้หมดว่า กรรมที่มันเกี่ยวกับบุคคล ที่ยังต้องเป็นไปตามกรรม ยังเป็นหาสของกรรม มันก็ต้อง ทำกรรม; และมันก็มีความโลก ความโกรธ ความหลง เป็นเหตุให้ทำกรรม คนประเภทนี้ไม่เคยทำกรรมด้วยความไม่โลก ไม่โกรธ ไม่หลง เพราะเขาไม่รู้จัก เพราะเขาทำไม่เป็น เขาจึงทำแต่ด้วยความโลก ความโกรธ ความหลง.

พระพุทธเจ้าจัดบุคคลที่ทำกรรม หรือเนื่องด้วยผลแห่งกรรมไว้เป็น ๔ พวก:

พวกที่ ๑ มีชีวิตอยู่ด้วยผลแห่งความบากบั่นของตนเอง ไม่มีผลของกรรมเก่ามาเกี่ยวข้อง. นี้คนพวกนี้เขากำลังบากบั่นเหน็ดเหนื่อย เหงื่อไหลไคลย้อย อยู่ด้วยเรี่ยวแรงของตัวเอง ไม่มีผลของกรรมเก่ามาเกี่ยวข้อง ก็คือ คนที่ว่าต้องอาบเหงื่อต่างน้ำไปตลอดเวลา. ผลกรรมดี ผลกรรมชั่วก็ไม่มาเกี่ยวข้อง เขาก็ทำงานอาบเหงื่อต่างน้ำไปตลอดเวลา เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยผลของความเพียร ความพากเพียรของตัวเอง นี้ก็คือมนุษย์ธรรมดาสามัญทั่วไปนั่นเอง.

พวกที่ ๒ มีชีวิตอยู่ด้วยผลของกรรมเก่า ไม่ได้มีชีวิตอยู่ด้วยผลของการทำความเพียรในปัจจุบัน. นั่นคือพวกเทวดาชั้นจาตุมหาราชขึ้นไป หมายถึงเทวดาในกามาวจร มีชีวิตอยู่ด้วยผลของกรรมเก่า แล้วก็ไม่ชวนกันสร้างกรรมใหม่ แล้วก็ไม่ต้องพากเพียรให้เหน็ดเหนื่อย เหน้อไหล ไคลย้อย บริโภคผลของกรรมเก่าเรื่อยไป เรียกว่าพวกเทวดา.

พวกที่ ๓ ทำทั้งสองอย่าง อาศัยความเพียรในปัจจุบัน ด้วย อาศัยผลกรรมเก่าด้วย มีชีวิตเป็นอยู่: ยกตัวอย่างไว้ว่า เหมือนกับคนที่ เป็นเจ้านาย เป็นพระราชมา ลงมาถึงข้าราชการ ถึงอะไรต่างๆนี้ ผลกรรมเก่าก็มีด้วย ความพากเพียรในปัจจุบันนี้ก็มีด้วย.

พวกที่ ๔ ไม่มีทั้งสองอย่าง คือความเพียรจะทำความช่วยเหลือตนคนเดียวทำไม่ได้ ผลของกรรมเก่าที่ช่วยเหลือเหลือให้มีความสุขก็ไม่มี คือสัตว์นรกทั้งหลายนั่นเอง.

พระพุทธภาษิตนี้ ชี้ให้เห็นความเกี่ยวข้องกันกับกรรมของบุคคลที่มันเป็นไปต่างๆกัน แบ่งคนเป็น ๔ พวก : พวกหนึ่งเกี่ยวข้องกับกรรมในแง่หนึ่ง, พวกหนึ่งเกี่ยวข้องกับกรรมในแง่หนึ่ง แ่งโน้น, เป็น ๔ พวกขึ้นมา; แล้วก็แยกเป็นคู่ตรงกันข้าม ก็คือว่าพวกเพียรเอาเดี๋ยวนี้ หรือว่า อาศัยผลของกรรมเก่า.

มันน่าแปลกประหลาดที่ว่า มนุษย์ส่วนมากนั้น เขาบัญญัติไว้ว่า เป็นพวกที่อยู่ด้วยความพากเพียรเดียวกัน ไม่สู้จะเนื่องด้วยผลของกรรมเก่า. นี่คล้ายๆกับว่า ในโลกมนุษย์นี้ มันต้องใช้วิธีอย่างนี้ : การเป็นอยู่ในโลกมนุษย์นี้ จะต้องอยู่ด้วยการอาบเหงื่อต่างน้ำ. นี้ไม่มีอะไรมากไปกว่าว่า กระแสแห่งอิทัปปัจจยตาของคนทั้ง ๔ พวกนี้ มันต่างกัน.

เมื่อแสดงความแตกต่างกันอย่างนี้แล้ว ก็ควรจะเห็นความแตกต่างที่เกิดขึ้นเพราะกรรมต่อไปอีกด้วย; คือหมายถึงความแตกต่างของสิ่งที่เรียกว่าชาติ : ชาติกำเนิด; กำเนิดของคน และกำเนิดของสัตว์.

กำเนิดของคนแตกต่างกันตามกรรม. ส่วนกำเนิดของสัตว์ไม่ได้ถือเอากรรมเป็นหลัก เพราะว่า ตามหลักกรรม ถือว่า สัตว์เดรัจฉานนั้น ไม่มีกิเลส ที่เป็นเหตุให้ทำกรรมเหมือนมนุษย์ เพราะว่าอวิชชาของสัตว์เดรัจฉานนั้นไม่ถือว่าเป็นอวิชชา. ยกตัวอย่างเช่น แมวจับหนูกิน ถือว่าไม่บาป; แต่ถ้าคนมนุษย์ฆ่าสัตว์กิน ก็ถือว่าบาป.

นี่คือ หลักอันใหญ่ ที่จะแสดงความแตกต่าง ระหว่างสัตว์เดรัจฉานกับมนุษย์!

มันเป็นบาปกรรมของมนุษย์เอง ที่อุตรีความฉลาด รู้เรื่องอวิชชา รู้เรื่องวิชา แล้วก็มีความอวิชชาในการที่จะฝันความ

รู้สึกทำความชั่ว ทั้งที่รู้อยู่ว่าเป็นความชั่ว. ส่วนสัตว์เดรัจฉาน
มันมีบุญ ก็มันคิดไม่เป็น มันมีความคิดน้อย มันไม่รู้เรื่องดี
เรื่องชั่ว; มันไม่มีวิชา มันไม่มีอวิชา; เพราะฉะนั้น
มันจึงไม่ต้องฝืนความรู้สึก : เมื่อแมวจะจับหนูกิน มันไม่มีความ
รู้ว่าบาป แล้วก็ฝืนทำ. ส่วนคนเรานี้ จะไปฆ่าสัตว์มา
กิน มันก็รู้ว่าบาปแล้วก็ฝืนทำ.

ฉะนั้น เราจึงสามารถจัดความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับ
สัตว์เดรัจฉาน ในกรณีที่เกี่ยวกับกรรมนี้ไว้เป็นคนละอย่าง
พระพุทธเจ้าท่านบัญญัติลงไปว่า ความแตกต่างของสัตว์เดรัจฉาน
นั้น มันไม่เอากรรมเป็นหลัก มันก็เลยมีชาติต่างๆ ตามที่
มันเกิดมาจากท้องแม่ ตามกำเนิดเป็นอย่างไร. ส่วน คนนั้น
เอากรรมหรือการกระทำเป็นหลักมาแบ่ง แบ่งเป็นคนชนิดนั้น
เป็นคนชนิดนี้ เป็นคนชนิดโน้น. นี้มีคำตรัสของพระพุทธ-
เจ้า แสดงความแตกต่างระหว่างคนกับสัตว์ ในกรณีที่เกี่ยวกับ
กรรมไว้อย่างนี้.

อย่าเอากรรมไปใช้กับสัตว์ เพราะสัตว์ไม่มีอวิชา,
ไม่มีกิเลส, ตัณหา, เหมือนคน. คนมันมีอวิชา มีกิเลส
ตัณหา เพราะฉะนั้น จึงมีการทำกรรม แล้วจึงเอากรรมนี้มา
แบ่งเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ตามการกระทำของตัว.

ถ้าเกิดเป็นแมว มันก็เป็นแมวเหมือนกันหมด; แต่
ถ้าเกิดเป็นคน มันมีเป็นพ่อค้า เป็นชาวนา เป็นข้าราชการ

เป็นโจร เป็นขโมย เป็นบัณฑิต เป็นคนพาล นี่มันแล้วแต่กรรมที่กระทำ ต่างกันไปตามกรรม. แต่ถ้าเป็นแมว มันก็เป็นแมวเหมือนกันไปหมด, เป็นสุนัข ก็เป็นสุนัขเหมือนกันไปหมด; มันไม่มีการกระทำกรรมที่ทำให้เกิดความแตกต่างอย่างคน.

เรื่องนี้มีว่า พวกพราหมณ์หนุ่ม ๒ คนมาเถียงกัน. คนหนึ่งว่า เป็นคนดีเพราะชาติกำเนิด, อีกคนหนึ่งว่า เป็นคนดีเพราะกระทำกรรม; มันมีแง่ที่เถียงกันอย่างนี้. พวกหนึ่งถือว่า ถ้าเกิดมาจากพ่อแม่ดี ก็เป็นคนดี เป็นผู้ดีไปเลย, อีกคนหนึ่งเถียงว่าไม่ใช่ มันแล้วแต่การกระทำ ดีหรือไม่ดี. เมื่อคนหนุ่ม ๒ คนนี้เขาคถกถงกันไม่ได้ เขามาทูลถามพระพุทธเจ้า ว่าช่วยอธิบายที่เป็นอย่างไร.

พระพุทธเจ้าทรงอธิบายตามหลักเกณฑ์อันนี้ว่า พวกคณินชาติ หมายความว่าบวชนั้น มันก็ประกาศตัวมันเป็นอะไรไม่ได้ ฉะนั้น ลักษณะดีชั่วของมันก็สำเร็จอยู่ที่ชาติที่มันเกิดมานั้นแหละ. นี่ฟังดูให้ดีว่า ต้นไม้หญ้าบอน มันปฏิญญาตัวประกาศตัวว่าดี ว่าชั่วไม่ได้ ไม่เหมือนคน. คนมันร้องตะโกนว่า กูดี มึงชั่ว อย่างนี้^๕ได้.

ลักษณะดีชั่วของหญ้าบอนนั้น มันก็แล้วแต่พันธุ์ที่มันเกิดขึ้น แม้ว่ามันจะมีมากอย่างมาช้านาน แต่ละชนิดมันก็

เหมือนกันอย่างนั้นแหละ; ถือเอาการที่มันเกิดมาตามพีชพันธุ์
 อย่งไรนั้นเป็นหลัก; แต่คนไม่ใช่เป็นอย่างนั้น คนมันเป็น
 ไปตามกรรมที่กระทำ.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ตกแตง ฝั่เสื่อ มดดำ มดแดง
 นี้ มันก็ไม่ปฏิญญาตนว่าตัวชั่วอะไรได้ : ลักษณะความดี
 ความชั่วของมัน ก็สำเร็จอยู่ที่ชาติตามกำเนิดของมัน ตาม
 ที่มันเกิดมา ไม่เหมือนคน; คนนั้นอยู่ที่การกระทำ กระทำดี
 หรือชั่ว.

นี่เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถึงต้นไม้ หญ้าบอนแล้ว, ตรัส
 ถึงตกแตง ฝั่เสื่อ มดดำ มดแดงแล้ว; ก็ตรัสถึงสัตว์หมเทา
 สัตว์เล็ก สัตว์ใหญ่ ก็ตรัสเหมือนกันแหละ : มันร้องตะโกน
 ว่า กูดี มิ่งชั่ว อะไรนี้ไม่ได้, มันไม่ปฏิญญาความดีความชั่ว
 ของมันได้, ลักษณะดีชั่วของมันก็สำเร็จมาแต่กำเนิดของมัน.
 แม้จะเป็นวัวเป็นควาย พันธุ์ดีพันธุ์ชั่วของมัน มันก็เป็นมา
 ตามกำเนิดของมัน มันไม่ได้เกี่ยวกับกรรมที่มันกระทำในเวลา
 นั้น; แม้มันจะเป็นวัวควายหลายๆชนิด มันก็เป็นไปตาม
 พันธุ์ตามกำเนิดทั้งนั้น ไม่มีความแตกต่างกันเพราะกรรม ไม่
 เหมือนมนุษย์.

พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า สัตว์หมเทาเป็นเท่า ไปด้วยอก
 มหลังยวน คือสัตว์เลื้อยคลาน เช่นงูเป็นต้น ก็อย่างเดียวกัน

อีก: ไม่ได้ชั่วได้เพราะการกระทำ แต่เป็นไปตามพันธุ์ของมัน
แม้มันจะมีมากพันธุ์.

ปลา สัตว์เกิดในน้ำ หากินในน้ำ ก็อย่างนั้นอีกแหละ
มันไม่มีความรู้สึกดีชั่ว มันไม่ประกาศว่า กูดี กูชั่ว มันเป็นไป
ตามกำเนิดตามพันธุ์ของมัน แม้มันจะมีหลายพันธุ์ มันไม่เกี่ยว
กับทำกรรมอย่างนั้นเป็นดีอย่างนั้น ทำกรรมอย่างนั้นเป็นชั่ว
อย่างนั้น.

นก สัตว์มีปีกบินไปในอากาศ ก็เหมือนกันอีก เป็นไป
ตามพันธุ์ ตามกำเนิด ไม่มีกรรมที่ทำให้แตกต่างกัน.

แต่ว่า ในหมู่มนุษย์นั้น ไม่เป็นอย่างนั้น จะเอาผม เอา
หู ตา จมูก ปาก คอ คิว คาง ท้อง ตะโพก ออก เอว มือ เท้า
แข้ง ขา อะไร^{นี้} หรืออวัยวะสืบพันธุ์ เป็นหลักกว่า คนนี้ดี
คนนี้ชั่ว ก็ไม่ได้; ต้องเอากรรมตามที่เขากระทำอยู่ว่าเขา
เป็นบัณฑิต หรือเป็นคนพาล.

ฉะนั้น จึงตรัสว่า ลักษณะเครื่องสังเกต ดีชั่วของ
มนุษย์นั้น ไม่เหมือนของสัตว์เดรัจฉาน กฎเกณฑ์ที่ใช้กับสัตว์
เดรัจฉาน เอามาใช้กับมนุษย์ไม่ได้. สำหรับในหมู่มนุษย์นั้น
จะต้องมีลักษณะดีชั่วตามกรรมที่เขากระทำ นับตั้งแต่ว่า:

ถ้าเขาทำมาหากินด้วยวิ้วด้วยควาย เขาก็เป็น ชาวนา
หาใช่เป็นพราหมณ์ไม่.

ถ้าเขาหากินด้วยฝีมือลายมือ เขาก็เป็น ศิลปิน.

ถ้าเขาค้าขายกิน เขาก็เป็น พ่อค้า.

ถ้าเขารับใช้คนอื่นกิน เขาก็เป็น บ่าว,

ถ้าเขาขโมยกิน เขาก็เป็น โจร,

ถ้าเขาใช้อาวุธหากิน เขาก็เป็นทหารเป็นนักรบ,

ถ้าเขาทำพิธีรีตองหากิน เขาก็เป็น คนทำหน้าที่ ทำพิธี

บูชาัญ,

ถ้าหากินด้วยการปกครองบ้านเมืองก็เป็น พระราชา จน
ถึงข้าราชการซึ่งเป็นชั้นต่ำ: พอเขาทำหน้าที่อะไร เขาก็เป็น
อย่างนั้น ทั้งที่เขาเป็นคนเหมือนกัน.

นี่กฎเกณฑ์อย่างนั้นไม่มีในสัตว์; กฎเกณฑ์ที่มีในสัตว์
ไม่มีในคน; ฉะนั้น เรื่องกรรม จึงเป็นเรื่องที่แบ่งแยกกัน
ระหว่าง คนกับสัตว์.

ถ้าว่าเขาประพฤติชอบด้วย กาย วาจา ใจ เขาก็มีศีล
สมาธิ ปัญญา บรรลุ มรรค ผล นิพพาน ก็เป็นพระอรหันต์
ไปแล้ว. ที่นี้ คนที่เขาเป็นคนธรรมดาอย่างนั้นอยู่ เราจะมา
เรียกเขาว่าคนดี อย่างนั้นมันก็ดีไปไม่ได้; เว้นไว้แต่ว่า เขาจะ
ได้ประกอบกรรมที่ดีจริงเท่านั้น.

ผู้ที่ทำกิเลสให้สิ้นไปเท่านั้น ที่จะชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ หรือเป็นผู้ที่เป็นพราหมณ์อย่างที่เราเรียกใน ภาษาพิเศษ. คำว่า พราหมณ์ นี้ เขาแปลว่า “หมตบาป” หรือลอยบาปเสร็จแล้ว คือไม่มีบาปแล้ว. แต่พวกพราหมณ์เขาว่าเขาเกิดมาจากพ่อแม่ ที่เป็นพราหมณ์ เขาก็เป็นพราหมณ์. ทน พระพุทธเจ้าท่าน ตรัสว่า หลักอย่างนั้นใช้ไม่ได้ เขาต้องเป็นผู้หมตบาปแล้ว เขาจึงจะเป็นพราหมณ์; ให้ถือเอาการกระทำของเขาเป็นหลัก เพราะว่าเขาเป็นมนุษย์ เขาไม่ใช่สัตว์ ที่จะป็นอะไรไปตาม พันธุ์.

การที่จะจัดพวกหรือตั้งสมญากันว่าอย่างนั้นอย่างนี้ มัน ก็เป็นเรื่องสมมติเท่านั้น; ไม่ใช่เรื่องกรรม. การตั้งให้ว่า ลูกพราหมณ์ ลูกกษัตริย์ ลูกพ่อค้า ลูกชาวนา นั้นมันก็ยังไม่ ตรงตามชื่อ เพราะเขายังไม่ได้ทำกรรมที่ตรงตามชื่ออย่าง นั้นๆ; เช่นเดียวกัน เขาอาจจะพูดว่า ผู้ดี ผู้ชั่ว ผู้บ่าว ผู้ไพร่ อะไรก็ได้ แต่มันไม่จริง ต้องอยู่ที่ว่าเขาได้ทำอะไรลงไป จริงๆ.

คนเรามันโง่มาแต่กำเนิด มาแต่ในท้องก็ได้ เช่นว่า พอเกิดออกมา เขาเรียกอะไรกันว่าอย่างไร มันก็พลอยเรียกไป ตามเขา; พอเราเกิดออกมา เขาเรียกเราว่าพ่อนั่น แม่นี้ เป็น คนดี เราก็มัวดีไปตาม; เขาว่าเป็นพราหมณ์ เป็นเวศย์ เป็น ศูทรเป็นอะไร เราก็มัวว่าเป็นพราหมณ์ เป็นเวศย์ เป็นศูทร

ไปตามเขา. นั่นมันมีความโง่ตั้งแต่เริ่มลืมตาขึ้นมาดูโลก; มัวแต่เรียกไปตามโหวตกรรมที่เขาใช้เรียกชื่อโคตร เรียกชื่อแซ่; นี่ไม่ใช่กฎแห่งกรรม.

กฎแห่งกรรมต้องเอาตามที่เขาทำอะไรอยู่ แล้วเขาก็ต้องเป็นตามที่เขากระทำนั้น. เกี่ยวกับข้อนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสรุปไว้ว่า น ชจฺจา วสโต โหติ น ชจฺจา โหติ พฺรหฺมโณ; กมฺมฺนา วสโต โหติ, กมฺมฺนา โหติ พฺรหฺมโณ; เป็นต้น ซึ่งมีความว่า จะเป็นคนเลวเพราะกำเนิดก็ไม่ใช่ จะเป็นคนดีเพราะกำเนิดก็ไม่ใช่ เป็นคนเลวก็เพราะกรรม เป็นคนดีก็เพราะกรรม; ท่านตรัสว่าอย่างนี้.

ที่นี้ ก็มี หลักสำคัญ ที่ตรัสสรุปไว้ว่า บัณฑิตทั้งหลาย ผู้มีปรกติเห็นปฏิจสุมปบาท ฉลาดในกรรมและวิบาก ย่อมเห็นกรรมนั้นแจ่มชัดตามที่เป็นอย่างจริงว่า โลกย่อมเป็นไปเพราะกรรม เป็นไปตามกรรม. : หมูสัตว์ย่อมเป็นไปเพราะกรรม สัตว์ทั้งหลายถูกกรรมผูกพันไว้เหมือนลัมสลักของรถที่กำลังแล่นไป.

ในที่นี้ พระพุทธเจ้าตรัสระบุชัดว่า ผู้ที่เห็นปฏิจสุมปบาท คือเห็นอิทัปปัจจยตา : เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น; ดังนั้น จึงเป็นผู้ฉลาดในเรื่องกรรมและผลของกรรม; และเห็นต่อไปว่า สัตว์โลกทั้งหลายผู้ทำกรรมนั้นมันจะต้องเป็นไปตามกรรม. ที่นี้ มันทำกรรมมากมาย ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงถูกกรรมทั้งหลายผูกมัดตรึง เหมือนกับตรึงเอาไว้ ต้องเป็นไปตามกรรมชนิดที่ตรึงเอาไว้, และเปรียบว่า

“เหมือนกับลิ้มรสของรถที่กำลังแล่นไป”. คำว่าเหมือนลิ้มรสของรถที่กำลังแล่นไปนี้ เป็นสำนวนบาลี คนไม่คุ้นเคยฟังไม่ถูก แต่พออธิบายนิดเดียวก็พอเข้าใจได้.

พูดถึงรถยนต์กันดีกว่า : รถยนต์ที่มันวิ่งไปได้เพราะว่าหมุด หรือสลัก หรือน็อตทุกตัว มันยังยึดกันอยู่ พอหมุดหรือน็อตหรือสกรูมันหลุดเท่านั้นแหละ รถมันก็กระเจาย วิ่งไปไม่ได้. ถ้าหมุดทุกตัว น็อตทุกตัว มันยังยึดแน่นกันอยู่ตรึงกันอยู่ รถก็วิ่งไปได้; ดังนั้น เมื่อรถวิ่งไปได้ก็แปลว่าหมุดหรือสลักทั้งหลายยังยึดตรึงกันอยู่ดี.

สัตว์ทั้งหลายก็เหมือนกัน มันมีกรรมที่ทำเอาไว้มากมาย ยึดตรึงเอาไว้จึงต้องเป็นไปตามกรรม ตามแบบของกรรม อย่างที่เห็น ๆ กันอยู่.

ข้อนี้มีความสำคัญที่จะชี้ว่า “รถคน” นี้วิ่งไปได้เพราะหมุดสลักคือกรรมทั้งหลาย เช่นเดียวกับรถยนต์ หรือเกวียนวิ่งไปได้เพราะหมุดสกรูอะไรต่าง ๆ ในเมื่อเครื่องผูกเครื่องยึดต่าง ๆ มันยังยึดกันอยู่, ฉะนั้นใดกันนั้น แต่เรามันมองไม่เห็นว่ามันมีหมุดมีอะไรที่ไหนมายึดเรา เว้นไว้แต่เราจะพิจารณาแล้วฉลาดในปฏิจจสมุปบาท หรือ อิททัปปัจจยตา ฉลาดในเรื่องของกรรมและวิบาก ด้วยการเห็นตามกฎเกณฑ์ของ อิททัปปัจจยตา ว่า : เอ้า! เรามันยังรุ่งเรืองอยู่เหมือนกับรถที่มันประกอบอยู่ด้วยหมุดด้วยน็อต ด้วยสกรูอะไรเป็นอันมาก มัน

ยี่ด้นยี่ด้น ยี่ดไปหมด มันจึงแล่นไปในวัฏฏสงสารได้ ลองให้ หมุคสลักแห่งกรรมนี้หลุดออกมาเท่านั้น มันก็จะหยุดวิ่งไปในวัฏฏสงสาร. นั่นคือเรื่องของความสิ้นกรรม หรือ อธิปไตย จยตมาฝ่ายทสนสคแห่งกรรม.

นี่ ก็มาถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนต่อไปอีก :

อย่าลืมนะว่า ที่พูดมาตั้งนานนี้ พูดเรื่อง กรรมฝ่ายศีลธรรมทั้งนั้น ไม่ใช่พูดเรื่องศีลธรรมโดยตรง, มันยังเป็นกรรมฝ่ายศีลธรรมตามสมมติ ชาวโลกมีตัวกูทำกรรม มีตัวกูได้รับผลกรรม; เป็นไปตามกรรมดีเป็นไปตามกรรมชั่ว! แต่ยังไม่หมดเรื่องกรรมที่จะต้องพูดกันต่อไป.

ต่อไปนี่ก็จะพูดถึง แก่ทมันเล่นตลกหรือหลอกลวงให้เข้าใจผิดได้เกี่ยวกับกรรม. เกี่ยวกับการทำกรรม และการรับผลของกรรม. ขอนต้องเล่าเรื่องก่อน :

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ยังมีสมณพราหมณ์ นักบวชบางคนบางรูป ในศาสนาอื่นเขาเจริญสมาธิถึงที่สุด บรรลुวิชาปุพเพนิวาสานุสสติญาณ, จุตูปปาตญาณ เห็นสัตว์ทั้งหลายเวียนว่ายตายเกิด; เขาเห็นเหมือนกัน แม้ไม่เห็นแก่พระพุทธเจ้า. แล้วยังมีสมณพราหมณ์บางพวก ได้ทิพยจักขุแล้วก็เห็นสัตว์ทั้งหลายเป็น ๔ ประเภท : ประเภทที่ ๑ ทำบาปทำชั่ว ตายไปตกนรก, ประเภทที่ ๒ ทำบาปทำชั่ว ตาย

แล้วไปสวรรค์, ประเภทที่ ๓ ทำบุญทำดี ตายแล้วไปสวรรค์, ประเภทที่ ๔ ทำบุญทำดี แล้วตายไปตกนรก.

นี่ฟังดูให้ดี เดียวจะไม่เข้าใจ หรือจะไม่เชื่อ ที่สมณพราหมณ์ในศาสนาอื่นเขาเห็นอย่างนี้ เป็นเรื่องจริงที่พระพุทธเจ้ารับรอง เดียวจะแสดงด้วยคำตรัสต่อไป แต่ฟังดูให้ดีก่อน. ในหัวข้อของเรื่องมีว่า ทำบาปไปนรก นี่พวกหนึ่ง, ทำบาปไปสวรรค์ นี่พวกหนึ่ง, ทำบุญไปสวรรค์ นี่พวกหนึ่ง, ทำบุญไปนรก นี่อีกพวกหนึ่ง.

พระพุทธเจ้าท่านอธิบายความลับของมันในเรื่องนี้ให้เราเห็นชัดว่า :-

พวกที่ ๑ คนทำบาปแล้วไปนรก ตายไปนรกนี้ เพราะเขาได้เคยทำชั่ว ทำบาปไว้ตั้งแต่ก่อนนี้ และทั้งขณะเวลาจะตายเขามีมิจฉาทิฎฐิ; เขาทำบาปไว้ด้วย และเวลาจะตายเขามีมิจฉาทิฎฐิ คือความคิดที่เป็นบาป เขาเป็นคนบาปจึงตายไปนรก.

พวกที่ ๒ คนทำบาปตายไปสวรรค์ เพราะว่าเขาเคยทำดีไว้ก่อน และเมื่อเขาจะตายจะดับจิตนั้น เขามีสัมมาทิฎฐิเกิดขึ้น. ที่นี้คนที่ปรกติ ใครๆก็ถือว่าเขาเป็นคนทำบาปทำชั่วนี้ แต่พอตายไปสวรรค์ เพราะว่าเขาเคยทำดีไว้ก่อน แล้วเมื่อเขาจะดับจิตนั้น เขาเกิดสัมมาทิฎฐิ.

พวกที่ ๓ ทำดีทำบุญ แล้วก็ตายไปสวรรค์ นี่ก็เพราะว่าเขาเคยทำดีไว้ก่อน แล้วก็เมื่อจะตาย เขามีสัมมาทิฐิ; สำคัญตรงที่ว่ามีสัมมาทิฐิเมื่อตาย.

พวกที่ ๔ คนทำบุญทำดี ตายไปนรก หมายความว่า เขาเคยทำชั่วไว้ก่อน แล้วเมื่อตายจะดับจิตนั้นเขามีมิจฉาทิฐิ เขาดับจิตด้วยมิจฉาทิฐิ ทั้งๆที่ใครๆก็เห็นว่า เขาเป็นคนทำบุญเป็นคนดี แล้วก็ตายไปนรก. นี่เพราะไปเอาระยะหนึ่งเป็นหลัก.

สมณพราหมณ์ทั้งหลาย เขามีทิพยจักขุญาณ เขาเห็นอย่างนี้. มันเกิดเป็นว่าทำบาปนี้ ไปนรกกี่มี ไปสวรรค์ก็มี ทำบุญนี้ไปนรกกี่มี ไปสวรรค์ก็มี มันแล้วแต่ว่าเขาเคยทำอะไรที่ตรงกันข้ามไว้บ้าง แล้วเวลาเขาจะตายนั้น เขาดับจิตโดยมีสัมมาทิฐิหรือมิจฉาทิฐิ.

ที่นี้ ก็มาถึงถ้อยคำที่เรียกว่า โต้แย้งกันอย่างสนุกสนาน สมณพราหมณ์เหล่านั้น เมื่อเขาเห็นอย่างนั้นแล้วเขาก็พูด ที่เขาเห็นคนทำบาป แล้วตายไปนรกนี้สมณพราหมณ์นั้นก็พูดว่า เออ นี้; กรรมชั่วมันก็มีนะ : ผลชั่วมันก็มีนะ. พระพุทธเจ้าว่า ถูก เห็นด้วย. สมณพราหมณ์คนนั้นพูดว่า เราได้เห็น เขาทำชั่วแล้วตายไปตกนรกแท้ๆ. พระพุทธเจ้าก็รับว่า เออ, แก่เห็นจริง. ที่นี้ เขาพูดว่า คำพูดที่ว่า ทำชั่วแล้วตายไป

ตกรรณ^๕ คำพูด^๕นั้นถูก^๕ถ้าพูด^๕อย่าง^๕อื่น^๕ผิด. พระพุทธเจ้า^๕บอกว่า
ไม่จริง; จะพูด^๕ว่าทำ^๕ชั่ว^๕แล้ว^๕ตาย^๕ไป^๕ตกรรณ^๕เสมอ^๕ นี้^๕ก็^๕ไม่^๕ได้
เพราะ^๕ทำ^๕ชั่ว^๕แล้ว^๕มัน^๕มี^๕กรรม^๕ดี^๕ทำ^๕ไว้^๕ก่อน^๕ แล้ว^๕เวลา^๕จะ^๕ตาย^๕มัน^๕มี
สัมมา^๕ทิฏฐิ^๕ มัน^๕ทำ^๕ชั่ว^๕ไม่^๕ตกรรณ^๕; ดังนั้น^๕ จะ^๕มา^๕เกณ^๕ท์^๕ให้^๕พูด^๕
ว่า^๕ ทำ^๕ชั่ว^๕แล้ว^๕ ตาย^๕ไป^๕ตกรรณ^๕ไป^๕ทั้ง^๕หมด^๕ อย่าง^๕นี้^๕ไม่^๕ถูก^๕.

สมณ^๕พราหมณ์^๕ทั้ง^๕หลาย^๕นั้น^๕ เมื่อ^๕เขา^๕เห็น^๕อย่าง^๕ไร^๕แล้ว^๕
เขาก็^๕จะ^๕พูด^๕ว่า^๕ คำ^๕สอน^๕ของ^๕เรา^๕ท่าน^๕นั้น^๕ถูก^๕ คำ^๕สอน^๕ของ^๕ผู้^๕อื่น^๕ผิด^๕
อย่าง^๕นี้^๕ไม่^๕จริง^๕ไม่^๕ยอม^๕รับ^๕.

ใน^๕คน^๕พวก^๕ที่^๕ ๒^๕ ที่^๕ว่า^๕ เห็น^๕คน^๕ชั่ว^๕ตาย^๕ไป^๕สว^๕รรค์^๕, สมณ^๕-
พราหมณ์^๕นั้น^๕ เห็น^๕ด้วย^๕ทิพย^๕จักข^๕ว่า^๕ คน^๕ชั่ว^๕นั้น^๕ตาย^๕แล้ว^๕ไป^๕สว^๕รรค์^๕
โวย^๕! เขา^๕เกิด^๕พูด^๕ว่า^๕ โอย^๕! ถ้า^๕อย่าง^๕นั้น^๕กรรม^๕ชั่ว^๕ก็^๕ไม่มี^๕ ผล^๕กรรม^๕
ชั่ว^๕ก็^๕ไม่มี^๕. พระ^๕พุทธ^๕เจ้า^๕ว่า^๕พูด^๕อย่าง^๕นี้^๕ไม่^๕ถูก^๕ เพราะ^๕ผล^๕กรรม^๕ชั่ว^๕
หรือ^๕กรรม^๕ชั่ว^๕มัน^๕มี^๕ สมณ^๕พราหมณ์^๕นั้น^๕ก็^๕พูด^๕ว่า^๕ เรา^๕ก็^๕ได้^๕เห็น^๕คน^๕
ทำ^๕ชั่ว^๕ไป^๕สว^๕รรค์^๕จริง^๕ๆ^๕ นี้^๕. พระ^๕พุทธ^๕เจ้า^๕ก็^๕ว่า^๕ เออ^๕ จริง^๕ซี^๕;
คน^๕ทำ^๕ชั่ว^๕ไป^๕สว^๕รรค์^๕มัน^๕ก็^๕มี^๕ เพราะ^๕แต่^๕ก่อน^๕เขา^๕เคย^๕ทำ^๕ดี^๕ไว้^๕ และ^๕
เวลา^๕เขา^๕จะ^๕ดับ^๕จิต^๕เขา^๕มี^๕สัมมา^๕ทิฏฐิ^๕ สมณ^๕พราหมณ์^๕พวก^๕นั้น^๕ จะ^๕
พูด^๕ว่า^๕ : เรา^๕พูด^๕ว่า^๕ ทุก^๕คน^๕ที่^๕ทำ^๕ชั่ว^๕แล้ว^๕ไป^๕สว^๕รรค์^๕แน่^๕. อย่าง^๕
นี้^๕ก็^๕ให้^๕ถือว่า^๕ผิด^๕ เพราะ^๕เขา^๕พูด^๕แต่^๕ใน^๕กรณี^๕ที่^๕เขา^๕เห็น^๕ท่าน^๕นั้น^๕ ซึ่ง^๕
ถือว่า^๕ลัทธิ^๕ของ^๕เขา^๕ถูก^๕ ลัทธิ^๕ของ^๕คน^๕อื่น^๕ผิด^๕หมด^๕นั้น^๕ก็^๕ใช้^๕ไม่^๕ได้^๕.

ใน^๕กรณี^๕ที่^๕ว่า^๕ เห็น^๕คน^๕ดี^๕ไป^๕สว^๕รรค์^๕อย่าง^๕นี้^๕ เขาก็^๕พูด^๕ว่า^๕
เออ, กรรม^๕ดี^๕มัน^๕มี^๕ ผล^๕กรรม^๕ดี^๕มัน^๕มี^๕ พระ^๕พุทธ^๕เจ้า^๕ก็^๕ตรัส^๕ว่า

เออ จริง. สมณพราหมณ์คนนั้นได้พูดว่า เราได้เห็นคนทำดี
ไปสวรรค์จริง ๆ. พระพุทธเจ้าก็ยอมรับ เออ แก่เห็นจริง.

สมณพราหมณ์คนนั้น ก็ถือโอกาสพูดว่า เราจะพูดว่า
ทุกคนที่ทำดีแล้วไปสวรรค์. พระพุทธเจ้าว่า ไม่ถูก เพราะว่า
คนทำดีแล้วไม่ไปสวรรค์ก็มี เพราะเขาเคยทำกรรมชั่วไว้แล้ว
เมื่อเวลาจะดับจิตเขาเป็นมัจฉาทิฏฐิ.

ในกรณีที่ ๔ ว่า เห็นคนดีตายไปตกนรก สมณ-
พราหมณ์คนที่เห็นนั้นเกิดจะพูดว่า กรรมดีก็ไม่มีชั้ ผลกรรมดี
ก็ไม่มีชั้ เพราะว่าคนดีไปตกนรก. พระพุทธเจ้าว่า ไม่ถูก
พูดอย่างนั้นไม่ถูก เพราะกรรมดีมันมี ผลกรรมดีมันก็ต้องมี
สมณพราหมณ์ผู้นั้นพูดว่า เราได้เห็นจริง ๆ นี้ เห็นคนที่ดีนั้น
ไปนรก. พระพุทธเจ้าก็ว่าจริงชั้, ฉันทยอมรับว่าคนทำดี
มันไปนรก สมณพราหมณ์นั้นก็ว่า ถ้าอย่างนั้นเราก็ต้องพูดว่า
ทุกคนทำดีแล้วไปนรกชั้. พระพุทธเจ้าว่า ใช้ไม่ได้; เพราะ
ว่าทุกคนทำดีไปนรกก็มี ไปสวรรค์ก็มี แล้วแต่กรรมอะไรที่
เขามีอยู่ก่อนเป็นประจำ. ตอนที่เขาจะดับจิตนั้นเขามีทิฏฐิ
อะไร.

นี่คือข้อที่เถียงกันอย่างนี้ในระหว่างลัทธิของพระพุทธ-
เจ้ากับลัทธิอื่น.

เรามาสรุปลความกันที่ว่า คนทำดีหรือทำชั่วตายไปจะไปนรก หรือสวรรค์นั้น มันแล้วแต่เวลาที่ระดับจิตนั้นมีปฏิฐิอะไร มีมิจฉาทิปฏิฐิ หรือสัมมาทิฐิ; และคำว่าก่อนหน้านั้นหรือหลังนั้นก็ตาม เขาได้ทำกรรมอะไรไว้อีก; ถ้าเขาได้ทำกรรมอย่างอื่นที่ตรงกันข้ามไว้มาก่อนนั้น มันก็มาแก้ให้เป็นตรงกันข้ามก็ได้ เพราะกรรมชั่วมันยังไม่ให้ผล กรรมดี มันให้ผลก่อน คนทำชั่วก็ไปสวรรค์ที่ก่อน; และโดยเฉพาะเมื่อเวลา เขาคับจิตนั้นเขามีสัมมาทิฐิ. นี่เป็นสิ่งที่ควรจะสนใจ.

สำหรับคนทั้งหลาย ที่ยังมีตัวตน ยึดมั่นตัวตน ยึดมั่น ผลกรรม; ให้ระวังในขณะที่จะดับจิต ดับจิตด้วยจิตอะไร สัมมาทิฐิ หรือมิจฉาทิปฏิฐิ; และมันขึ้นอยู่กับกรรมอะไรที่ ได้ทำไว้เป็นประจำก่อนหน้านั้นมัน ดีหรือชั่ว.

สรุปสั้นเข้ามาอีกหน่อยก็ว่า ให้ทำแต่กรรมดีเอาไว้ และ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อจะดับจิต ให้ประกอบอยู่ด้วยสัมมาทิฐิ เท่านั้นก็เป็นพอ; เรียกว่าเป็นผู้อาศัยสัมมาทิฐิเป็นที่พึ่ง และ โดยเฉพาะเวลาที่เรียกว่าตอนเข้าด้ายเข้าเข็ม.

อย่าลืม ขอบอกว่า นี้อุบายนี้ สำหรับคนที่ยังมีตัวตน ยังถือตัวตน ยังอยู่ในโลกด้วยความยึดถือตัวตน; ไม่ใช่ สำหรับคนที่จะหลุดพ้นไปนิพพาน; เพราะว่าเรากำลังพูด เรื่องกรรมชนิดศีลธรรมของบุคคลผู้มีตัวตน หรือมีผัสสสติปฏิฐิ ชนิดอยู่เป็นหลัก.

เมื่อพูดถึงว่า สัมมาทิฏฐิเป็นที่ฟังได้อย่างนี้แล้ว ก็จะต้องพูดต่อไปถึงเรื่องสัมมาทิฏฐิอีกหน่อยหนึ่ง. ให้อยู่ด้วยสัมมาทิฏฐิตลอดเวลา แม้เดี๋ยวนี้และเวลาจะดับจิต ให้ดับจิตด้วยสัมมาทิฏฐิ. และสัมมาทิฏฐิก็มีหลักเกณฑ์อย่างที่ว่าเมื่อตะกัณคือมีความเห็นถูกต้อง, อายุในที่ควรอายุ กลัวในที่ควรกลัว เห็นโทษในสิ่งที่มีโทษ; นี้ให้มีสัมมาทิฏฐิอย่างนี้ตลอดเวลา.

นั่นแหละที่ฟัง ที่ฟังของคนที่ยังอยู่ในโลกนี้ ยังมีตัวตน ยังมีความยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวเป็นตน. ขอให้ชีวิตอยู่ด้วยสัมมาทิฏฐิเถิด อย่าประมาทในข้อนี้ อย่าประมาทในข้อที่เรียกว่าสัมมาทิฏฐิ มิจฉาทิฏฐิ.

เมื่อมีสัมมาทิฏฐิแล้ว ก็ลองคิดดูเถอะว่ามันไม่มีทางจะผิดได้; มันไม่มีทางจะทำผิด มันมีแต่ให้ทำถูกเข้าไว้เรื่อย นี่จะเป็นต้นทุนหรือเป็นเดิมพันอยู่. ที่นี้ พอจะดับจิต ดับจิตด้วยสัมมาทิฏฐิอีกที มันก็รอดตัว มันก็ไปสุคติเท่านั้น.

ผู้อยู่ด้วยสัมมาทิฏฐิอย่างนี้ มันมีแต่การกระทำถูก; เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า เขาจะมีความอุ่งใจ, อุ่งใจคือ แน่ใจ แล้วเบาใจ สบายใจ. อุ่งใจได้ทั้ง ๔ ประการ หมายความว่า เขาอย่าไปคิดนึกอะไรให้มาก เรื่องโลกนี้ เรื่องโลกหน้า เรื่องอะไรก็ตามใจ อย่าไปสนใจให้ยุ่งหัว. สนใจแต่เรื่องมีสัมมาทิฏฐิอยู่ตลอดเวลาจนกระทั่งดับจิต.

ถ้าเขาทำได้อย่างนี้ เขาจะมีความอ่อนใจ ๔ ประการ กล่าวคือ ข้อที่ ๑ ถ้าโลกหน้ำมันมีจริง หรือผลกรรมที่ทำไว้มันมีจริง เขาก็สบาย เพราะว่าเขาทำอยู่แต่เรื่องสัมมาทิฐิ; ถ้าโลกหน้ำมันมีจริง ผลกรรมที่ทำไว้มันมีจริง เขาก็สบายเต็มที่ ปลอดภัยเต็มที่ แน่ใจเต็มที่ คือมีแต่ผลดี.

ข้อที่ ๒ ถ้าโลกหน้าไม่มี ผลกรรมไม่มี, ถ้าสมมติว่าโลกหน้ำมันก็ไม่มี กรรมก็ไม่ให้ผล อย่างนี้ เขาก็ยังไม่ขาดทุน เขาก็ได้กำไร; เพราะว่าตลอดเวลาที่เขาใช้ชีวิตอยู่นี้ ไม่มีทุกข์ ได้ความสุขเต็มที่, เพราะว่าเขาอยู่ด้วยสัมมาทิฐิ ตั้งแต่บัดนี้จนกระทั่งดับจิต. เขาได้ผลดีเต็มที่อย่างนี้. น ถ้าเมื่อโลกหน้าไม่มีและกรรมอะไรๆ ไม่ให้ผล เขาก็ไม่ขาดทุนอะไร เขาก็แน่ใจอ่อนใจได้ว่า เขาก็ยังได้เต็มที่อยู่นั้นแหละ.

ข้อที่ ๓ ว่า ถ้าเมื่อการกระทำเป็นอันกระทำ การกระทำบาปชื่อว่าทำบาป กระทำบุญชื่อว่าทำบุญอย่างนี้; เราอยู่ด้วยสัมมาทิฐิอย่างนี้ตลอดเวลา; อย่างนี้เราไม่ได้ทำร้ายใคร แล้วใครจะมาทำร้ายเราในเวลานี้; หรือว่าเราตายไป เราก็จะไม่มีบาปกรรมอันไหนที่ว่า จะทำให้เราเป็นทุกข์ แล้วไม่มี ความทุกข์ไหนจะมาถูกต้องเราผู้มีสัมมาทิฐิไม่ทำบาป.

ข้อที่ ๔ ถ้าสมมติว่าการกระทำ ไม่เป็นอันกระทำ เรา ก็ไม่ได้ขาดทุนอะไร เราได้ความปลอดภัย ทั้งขึ้นทั้งลง.

หมายความว่า กรรมนั้นจะเป็นอันกระทำหรือไม่เป็นอันกระทำก็ตามใจ; แต่เมื่อเราอยู่ด้วยสัมมาทิฐิตลอดเวลาแล้ว เรามันปลอดภัย ทั้งชั้นทั้งล่อง; กล่าวคือ โลกหน้าจะมี หรือ โลกหน้าจะไม่มี เราก็ยังได้เต็ม กรรมนั้นจะเป็นอันกระทำหรือไม่เป็นอันกระทำ เรานก็ยังได้เต็ม.

ฉะนั้น พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญอานิสงส์ของการมีความเข้าใจถูกต้อง หรือสัมมาทิฐิ หรือเรียกเต็มยศเต็มที่ ก็เรียกว่า ยถาภูตสัมมปปัญญา คือปัญญาที่เห็นชอบอยู่ตามที่เป็นจริง เรียกว่า ยถาภูตสัมมปปัญญา; เราเรียกสั้นๆ ว่า สัมมาทิฐิ. นี่ทรงสอนให้กาลามชนทั้งหลายอยู่ด้วยสัมมาทิฐิ อย่าไปเชื่อตาม ๑๐ อย่าง ที่เขาเชื่อๆ กัน ก็เป็นอันว่า เราปลอดภัยทั้งชั้นทั้งล่อง. ทั้งชั้นทั้งล่องหมายความว่า ถ้าโลกนี้มี หรือถ้าโลกหน้ามีหรือไม่มี เราก็ได้เต็มอยู่นั้นแหละ; ถ้ากรรมเป็นอันกระทำหรือกรรมไม่เป็นอันกระทำ เราก็ยังได้เต็มอยู่นั้นแหละ; เราได้เต็มตามที่ควรจะได้ไม่มีขาดไปเลย ได้ตามที่ธรรมชาติมันมีให้เท่าไรเราได้ทั้งหมด.

นี่ ความอ่อนใจเกี่ยวกับบุคคลผู้อยู่ในโลกนี้ ของบุคคลผู้อยู่ในโลกนี้ เกี่ยวกับการกระทำกรรมนั้น; ให้ขี้คิดนั้นใน ยถาภูตสัมมปปัญญา หรือสัมมาทิฐิ อะไรเป็นอะไรๆ อย่างถูกต้อง; โดยเฉพาะอย่างข้งกคอกกฏเกณฑ์ของ อิทูปัจจยตาว่าเมื่อสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้ต้องเกิดขึ้น, เมื่อสิ่งนั้นเป็นปัจจัย

สิ่งนั้นต้องเกิดขึ้นมันจะตรงตามเหตุปัจจัยเสมอไป. เมื่อเห็น
 อย่างนี้เรียกว่า มีสัมมาทิฐิชนิดที่สูงสุด ผู้ที่ยังจะเป็นไปตาม
 กรรม หรือว่ายังสมัครจะเป็นไปตามกรรม ยังไม่สามารถจะทำ
 ความสิ้นกรรม ให้ถือสัมมาทิฐิเป็นที่พึ่ง. สมฺมาทิฐิ สมาทานา
 สพฺพํ ทุกฺขํ อปฺยจกฺกํ ล่วงพ้นทุกข์ทั้งปวงได้เพราะสมาทานสัมมา
 ทิฐิ. พระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่างนี้.

บัดนี้ เวลาเมื่อพอจะพูดได้อีกนิดหน่อย ว่าจะรักษาความ
 ปลอดกษัยไว้ได้อย่างไร? ข้อนั้นมีหลักสั้น ๆ จำง่าย ๆ เลยว่า :
 เมื่อรักษาจิตก็รักษากรม. มีพระพุทธภาษิตตรัสว่า : เมื่อ
 บุคคลไม่รักษาจิต กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็เป็นอันว่า
 ไม่ได้รักษา; เมื่อไม่รักษาจิตก็อไม่รักษากรม ไม่รักษาจิต
 ให้สะอาดก็คือไม่รักษากรมให้สะอาด.

เมื่อไม่รักษาจิต ก็เป็นอันว่าไม่ได้รักษากรม, เมื่อ
 ไม่ได้รักษากรมมันก็เป็นกรรมที่เบียดข่มด้วยกิเลส มันจะเป็น
 กรรมที่เบียดข่มด้วยกิเลส, เมื่อกรรมมันเบียดข่มด้วยกิเลส
 มันก็เน่า; ท่านใช้คำว่ามันเน่า มันเป็นกรรมที่เน่า. เมื่อ
 กรรมมันเน่า การตายก็ไม่ดี ทำกาละก็ไม่งาม.

ที่นี้ จะเปรียบเทียบด้วยอุปมา; พระพุทธเจ้าท่าน
 ตรัสอะไรก็ตาม ถ้ามีโอกาสหรือมันควรอุปมา ท่านก็อุปมา
 เปรียบเทียบ. เรื่องไม่รักษา, การไม่รักษา เมื่อตะกี คือ

ไม่รักษาจิต จะเปรียบอุปมาในบ้านเรือน เมื่อไม่รักษาหลังคาให้ดี ไม้เอกไก่อ๊ไม้อันบนสุด มันก็เปียกน้ำฝน. เมื่อไม่รักษาหลังคา ให้ดีฝนตกมันก็รั่ว. เมื่อรั่วแล้วมันก็เปียกไม้อันแรก คือไม้เอกไก่อ๊นั้น, ไม้เอกไก่อ๊เปียกแล้ว มันก็เปียกกลอน แล้วมันก็เปียกฝาเรือน, แล้วก็เปียกพื้นเรือน. ฉะนั้น จึงว่าเมื่อไม่รักษาหลังคา มันก็เหมือนกับว่าไม่รักษาอกไก่อ๊; เมื่อไม่รักษาอกไก่อ๊ ก็เหมือนกับไม่รักษากลอน; เมื่อไม่รักษากลอน ก็เหมือนกับไม่รักษาพื้นเรือน. พื้นเรือนก็ไม่ใช่อันรักษา ไม้เหล่านั้นมันก็เปียก เมื่อเปียกมันก็ผุ เมื่อผุมันก็ไม่มีบ้านเรือนที่จะอาศัยได้. เมื่อหลังคาไม่ถูกรักษา ไม้ต่าง ๆ มันก็ไม่ถูกรักษา พื้นเรือนมันก็ไม่ถูกรักษา เมื่อไม่รักษามันก็ผุ เมื่อผุมันก็อาศัยไม่ได้.

เมื่อไม่รักษาจิต มันก็ไม่ใช่อันรักษากรม เมื่อกรรมไม่ได้รับการรักษา กรรมมันก็เบียดช้ำด้วยกิเลส เมื่อกรรมมันเบียดช้ำด้วยกิเลส มันก็เป็นของเน่า เมื่อกรรมเป็นของเน่า การตายก็ไม่ดี การทำกาละก็ไม่ดี.

นี่พูดถึงหลักที่ว่า ทำดีจะไปดี ทำชั่วจะไปชั่ว ถ้าต้องการให้ดี มันต้องมีการรักษา รักษากรรม คือรักษาจิต, รักษาจิต คือรักษากรม.

เพราะฉะนั้น ให้ฟังไปที่จิต; รักษาจิตให้ดี กรรมก็จะเป็นอันถูกรักษาดี. รักษาจิตให้ดี คือทำอย่างไร? ก็คือทำ

ให้ประกอบอยู่ด้วยสัมมาทิฐิ. ถ้ามีสัมมาทิฐิอยู่แล้ว จิตก็เป็นอันว่าถูกมุงไว้ดี บ้างก็มุงไว้ดี มุงไว้ดี เหมือนหลังคาเรือนที่ป้องกันไว้ดี. เอาสัมมาทิฐิมาเป็นเหมือนกับหลังคามุงจิตเสีย : คุ่มครองจิตให้เป็นจิตที่ดี.

เมื่อจิตถูกรักษาแล้ว กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็เป็นอันว่าถูกรักษา; เมื่อกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ถูกรักษา มันก็ไม่เบียดช้ำด้วยกิเลส; เมื่อไม่เบียดช้ำด้วยกิเลส มันก็ไม่เน่า เมื่อมันไม่เน่า มันก็ดี แม้การตายก็ดี การทำกาละก็งาม.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้อย่างนี้ ให้ถือเอาสัมมาทิฐิเป็นเครื่องมีรักษากิจ เมื่อจิตถูกรักษาแล้ว กรรมก็เป็นอันว่าถูกรักษา เมื่อกรรมถูกรักษาแล้ว มันก็ไม่เบียดช้ำไม่เน่า แล้วมันก็มีดี.

เรื่องเกี่ยวกับกรรมเรื่องสุดท้าย ก็อยากจะพูดถึงสิ่งที่เรียกว่าเทวทูต เรื่องเทวทูตนั้นเขามักจะเห็นเป็นเรื่องไม่มีความหมายไม่มีน้ำหนัก ไม่มีความน่ากลัวอะไร. ที่จริง เทวทูตนั้นแหละคือสิ่งสำคัญที่จะทำให้ไม่ประมาท และมีสัมมาทิฐิอยู่ได้, รักษาจิต รักษากรรมไว้ได้. พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสว่า อย่างนั้นแหละว่าเทวทูตนั้นมันจะทำให้ไม่ประมาท และรักษาจิต รักษากรรม และรักษาอะไรก็ตามที่ว่ามาแล้วนั้นได้ คือ อธิปไตย จิตใจ จะเป็นไปแต่ในทางดี.

เหมือนกับเดี๋ยวนี้ ใคร ๆ ก็เห็นคนแก่เห็น ๆ อยู่ บางทีมันจะขยะแขยงเกลียดชังด้วยซ้ำไป; แต่มันก็ไม่เห็นความแก่ในส่วนที่แท้จริง. เคยเห็นคนแก่ไหม? เคยเห็นแล้วทำไมไม่เห็นเทวทูตเล่า? มันเป็นเสียอย่างนี้. แล้วถ้าอย่างนั้น แก่เคยคิดว่าแกจะต้องแก่เหมือนคนนั้นไหม? บอกว่าไม่เคยคิดเลย. อย่างนี้มันเป็นเสียอย่างนี้ว่าไม่รู้จักเทวทูต. แล้วถามว่า เคยเห็นคนแก่ไหม? เคยเห็น. แต่ไม่เห็นเทวทูต แล้วคิดว่า จะเป็นเหมือนคนแก่นั้นไหม? บอกว่าไม่เคยคิดเลย. นี่คือคนที่ไม่เห็น อิทัมบัจจยตา ในฐานะที่เป็นเทวทูต.

ถ้าเห็นเทวทูตนั้นก็ถือ เห็น อิทัมบัจจยตา เห็น อิทัมบัจจยตา นนทกคธเห็นเทวทูต คือเห็นความแก่ ความแก่นั้นมันเป็นอิตัมบัจจยตา ส่วนหนึ่ง. ที่นี้เขาไม่เห็นอิตัมบัจจยตา ทงทเขาเห็นคนแก่ แต่เขาก็ไม่เห็นความแก่. เขาเห็นคนแก่แล้ว เขาก็ไม่คิดว่าเขาจะต้องแก่เหมือนอย่างนั้น มันไปคิดอย่างอื่นเสียหมด นี้เรียกว่าไม่เห็นเทวทูตตัวแรก คือความแก่.

แล้วคนเจ็บก็เหมือนกันอีก เห็นคนเจ็บไหม? เคยเห็นแล้วก็ไม่เห็นเทวทูต คิดว่าตัวจะต้องเจ็บไหม? ก็ไม่เคยคิดเห็นคนตายไหม? ก็เคยเห็นแล้วก็ไม่เห็นเทวทูต คิดว่าจะต้องตายไหม? ก็ไม่เคยคิดเรื่องนี้ ไม่ได้สนใจนึกถึงเรื่องนี้.

ก็เป็นอันว่า คนเราในโลกนี้ ทั้งที่สิ่งที่มันมาสอน มันก็มาสอน มาดำดาดอยู่ทุกวัน มันก็ไม่เห็น หรือไม่รับเอา หรือไม่ได้ยิน.

กฎของธรรมชาติหรือว่าอะไรก็ตามมันมาสอน มันมาแสดงการสอนให้อยู่ทุกวันทุกเวลา ทุกหนทุกแห่ง ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นสัญญาณพิเศษของ อิทัปปัจจยา มาสอน มันก็ไม่เห็น.

ที่นี้ มันจะหนักไปอีกถึงกับว่า ตัวเองก็แก่อยู่ มันก็ยังไม่เห็น; นี้คนแก่หัวหงอกก็ยังไม่เห็นความแก่ของตัวเอง ไม่เห็นความเจ็บไม่เห็นความตาย ที่กำลังจะมาถึงตัวเอง นี้เรียกว่าคนไม่มีสัมมาทิฐิ และเต็มไปด้วยความประมาทอย่างยิ่ง; ไม่กลัวในสิ่งที่ควรกลัว ไม่ละอายในสิ่งที่ควรละอาย ไม่เห็นว่ามีโทษในสิ่งที่มีโทษ นี้มันไม่เห็นไปหมด.

ดังนั้น เขาสมมติเรียกว่า ไม่เห็นเทวทูต คือทูตที่พระเจ้าส่งมาแสดง มาบอก แล้วมันไม่รับฟัง มันไม่ยอมเห็น; ฉะนั้น มันจึงต้องเป็นไปตามกรรม คือเป็นมิจฉาทิฐิ แล้วก็ทำแต่กรรมชั่ว; แล้วพอจะดับจิต มันก็ดับจิตไปด้วย มิจฉาทิฐิพอดี ก็เรียกว่าไปพบพระยม แล้วต้องจับใส่หม้อทองแดง ต้องตอกมือ ตอกเท้า เอาผึ้งตัก เอาหัวลง เอาเม็ดเงิน เอาอะไร ล้วนแต่เป็นเรื่องเจ็บปวดอย่างยิ่ง.

ผลสุดท้าย สุตระนั้นมันจบลงไปในลักษณะที่ว่า ผลดีกลับ
ได้แก่ยมบาล. เมื่อยมบาลทำหน้าที่อย่างนั้นหนักเข้า ๆ ก็เลย
เบื่อหน่าย ไม่อยากจะเวียนว่ายตายเกิด ไม่อยากจะทำกรรมชั่ว
ไม่อยากจะอะไรหมด. ยมบาลทำให้กลับเห็น กลับรู้เห็นเทวทูตดี
เอาตัวรอดไปได้.

นี่เราควรจะนึกถึงข้อที่ว่า อยู่ด้วยมัจฉาทิฎฐิ หรือ อยู่
ด้วยสัมมาทิฎฐิ. ถ้าอยู่ด้วยสัมมาทิฎฐิ ก็เห็นสัญญาลักษณะ
หรือว่าเห็นนิमित เห็นเครื่องหมายอะไรต่าง ๆ ของธรรม ของ
พระธรรม มันก็เลยมีการกระทำกรรมที่ไม่มีโทษ เป็นไปตาม
กรรมที่ดี จะมีความสุขทั้งโลกนี้ ทั้งโลกหน้า ทั้งโลกอื่น.

ที่พูดมาทั้งหมดนี้ ทุกเรื่องนี่ ล้วนแต่เป็นเรื่องกรรม
ในขั้นศีลธรรม พูดสำหรับคนที่ยังมีตัวตน ยังยึดถือตัวตนและ
ของตนอยู่. ให้รู้จักยึดถือไปแต่ในทางดี ให้ทำให้ดี ให้ได้
รับผลดี; ยังไม่ได้พูดถึงเรื่องเหนือกรรมสนกรรมหมคกรรม
เลย เวลาทั้งหมดแล้ว มันมานานเกินไปแล้ว ก็ต้องยุติไว้แต่
เพียงนี้ก่อน คือพูดแค่เรื่อง กรรมในแง่ของศีลธรรม เพียงอย่าง
เดียวก็ต้องยุติ เพราะว่ามันหมดทั้งเวลา หมดทั้งแรงที่จะพูด.

ขอให้พระสวคธัมมปทังสนกาดาท่อไป

กรรมเหนือกรรม
เรื่อง
อิทัปปัจจยตาเกี่ยวกับเรื่องกรรม

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่อง อิทัปปัจจยตา ในครั้งที่ ๑๒ นี้ จะ
ได้กล่าวโดยหัวข้อว่า อิทัปปัจจยตาในฐานะที่เป็น กฎแห่ง-
กรรม เป็น กรรม และเป็น ความสัมพันธ์แห่งกรรม ต่อจากครั้งที่
แล้วมา ซึ่งบรรยายไม่จบ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในการบรรยายครั้งที่แล้วมา มีว่า
เรื่องกรรมนี้มันมีอยู่ ๒ ชนิด ถ้าเอาไปปนกันแล้วมันยุ่ง.

เรื่อง กรรมชนิดแรก นั้น เป็นเรื่องกรรมสำหรับคนที่
ยังมีกิเลสยึดมั่นถือมั่นเรื่องตัวตน ยังละความรู้อะไรว่าตัวตนไม่
ได้ ยังหนาแน่นอยู่ด้วยตัวตน ก็ต้องสอนเรื่องกรรมกันไปทาง

หนึ่ง ปฏิบัติกันไปทางหนึ่ง. ที่นี้ บุคคลที่ได้เห็นโลกมานาน หรือรู้ธรรมะเพียงพอแล้ว ต้องการจะถอนความยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวตน มันก็ต้องสอนเรื่อง กรรมชนิดหลัง ไปอีกอย่างหนึ่ง คือ เรื่อง กรรมชนิดที่จะทำความสนใจไปแห่งกรรม. สำหรับคนทั่วไป หรืออย่างแรกนั้น เรียกว่าเรื่อง กรรมในขั้นศีลธรรม; ส่วน อย่างหลังนี้เรียกว่าเรื่อง กรรมในขั้นสัจธรรม.

เรื่องกรรมในขั้นศีลธรรมนั้น บัญญัติตามความประสงค์ มุ่งหมายสำหรับชาวบ้านทั่วไปที่ยังมีตัวมีตน, ที่ยังอยากจะดี ยังอยากจะสุข ยังอยากจะอะไรไปตามความต้องการของกิเลส. ส่วนกรรมในขั้นสัจธรรมนั้น หมายความว่า เขารู้ว่าดี-ชั่ว เหล่านี้ มันเป็นเรื่องหลอกหลวง ทำให้เราต้องวิ่งไปวิ่งมา ตาม ความรู้สึกที่ว่าดีว่าชั่ว มันจึงมีขึ้น ๆ ลง ๆ พู ๆ แพบ ๆ เดียวยินดี เดียวยินร้าย; แล้วอยากจะอยู่เหนือกรรมเหล่านั้น.

เรื่องปฏิจจนุปบาทก็เหมือนกัน : มีอยู่ ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายศีลธรรม และฝ่ายสัจธรรม. เรื่องกรรมที่ดี เรื่องปฏิจจนุปบาทที่ดี ถ้าเป็นในขั้นศีลธรรมแล้วก็เอาไว้สอนแก่ผู้ที่ยัง ยึดมั่นถือมั่นในตัวตน จะได้ปฏิบัติเพื่อให้ได้สิ่งที่เขายึดมั่นถือ มั่น. ถ้าว่าเป็นเรื่องกรรมหรือเรื่องปฏิจจนุปบาทในขั้นสัจธรรมแล้ว ทุกอย่างจะแสดงว่าไม่มีอะไรนอกจาก อิทัปปัจจยตา คือการที่มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของมันเอง เมื่อมีสิ่งนี้ ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ ๆ ย่อมเกิดขึ้น มันมีเพียงเท่านั้น.

ทว่าคิดว่าช้วน คนว่าเขาเอง. คนก็ว่าไปตามกิเลส
 ของตัวเอง รักอะไรก็ว่าอันดี ไม่รักอะไรก็ว่าอันชั่ว จึงไม่ใช่
 สัจธรรม ถ้าเป็นเรื่องสัจธรรมมันก็ต้องไม่อยู่ใต้อำนาจการ
 หลอกหลวงของความดีความชั่ว ซึ่งทำให้ยึดมั่นถือมั่น ดังนั้น
 จึงเฉยได้ นั่นจึงกลายเป็นเรื่องของบุคคลผู้ที่จะชนะ เลิกการ
 แพ้กันเสียที่มาเป็นการชนะ : ชนะต่ออารมณ์ทั้งหลายที่มีอยู่
 ในโลก ที่จะเข้ามากระทบตน. นี่คือข้อที่ต้องทบทวน ว่า
 เรื่องกรรมมีอยู่เป็น ๒ ชั้น : สำหรับคนธรรมดาสามัญที่ยัง
 ประกอบอยู่ด้วยผัสสสติภฏฐิ ก็สอน *กรรมในชั้นศีลธรรม*. ที่นี้
 ผู้ที่ต้องการจะละเสียซึ่งผัสสสติภฏฐิ คือความมัวสึ่กว่าตัวตนว่า
 ของตนนั้น ก็จะต้องศึกษา เรื่อง *กรรมในชั้นสัจธรรม* จนรู้ว่า
 กรรมดีกรรมช้วนนั้น สู้ไม่ไหว ต้องการจะมีกรรมอีกชนิดหนึ่ง
 ซึ่งจะเพิกถอนเสียซึ่งกรรมดีและกรรมช้วน นั้นแหละคือ ตัว
 พุทธศาสนา คือสิ่งที่เรียกว่า อัญจกิมรรค หรือมัชฌิมา-
 ปฏิปทา. ดังนั้น ขอท่านทั้งหลายอย่าได้ไปเข้าใจ หรือไปพูด
 ว่าอัญจกิมรรค นั้นจัดเป็นดีหรือเป็นช้วน เป็นกุศลหรือเป็น
 อกุศล.

อัญจกิมรรค ต้องเป็นการปฏิบัติเพื่อจะเพิกถอนเสีย
 ซึ่งความยึดมั่นในบุญกุศล ในบาป ในอะไรทุกอย่าง คือทั้งดี
 ทั้งช้วน แล้วก็อยู่เหนือดีเหนือช้วน ดังนั้นจึงได้นำใหม่
 เป็น *กรรมที่จะเพิกถอนเสียซึ่งกรรมดีกรรมช้วน* เรียกว่าเป็น
 กรรมที่ ๓ ก็ได้ : กรรมที่ ๑ คือกรรมช้วน, กรรมที่ ๒ คือ

กรรมดี นั้นเป็นไปตามเรื่องชาวโลก. ที่นักรรรมที่ ๓ เป็นไปตามเรื่องของพระอริยเจ้า คือเป็นกรรมที่จะเพิกถอนเสียซึ่งอำนาจของดีชั่ว ซึ่งมันครอบงำจิตใจคนเรา.

คนเรามีปัญหาเรื่องดีเรื่องชั่วเป็นหลัก ถ้าอย่ารู้จักเรื่องดีเรื่องชั่วปัญหาจะไม่มี เหมือนสัตว์เดรัจฉานทั้งหลายที่ไม่มีความรู้เรื่องดีเรื่องชั่ว; ดังนั้น ปัญหาของสัตว์จึงไม่มากเหมือนมนุษย์ มนุษย์มีปัญญาจึงมีปัญหาไม่สิ้นสุด เพราะยึดมั่นเรื่องดีเรื่องชั่ว.

ศาสนาไหนก็สอนความไม่ยึดมั่นอย่างนี้ แต่คนฟังไม่ถูกเอง. แม้ศาสนาคริสต์นิกายก็ยังสอนอย่างนี้. ลองไปอ่านดูหน้าแรกๆ หน้า ๑ หน้า ๒ ของคัมภีร์ไบเบิลดู จะพบว่าที่แรกมนุษย์ไม่มีความทุกข์ไม่มีบาป; พอไปกินผลไม้ต้นที่หนึ่ง ที่เรียกว่า ต้นไม้แห่งความรู้ชั่ว เข้าไป อาดัมกับอีฟนี่ก็กลายเป็นคนบาป คือมีความทุกข์ตลอดกาล กลายเป็นมนุษย์ที่มีบาปตลอดกาล. ก่อนแต่ที่ยังไม่รู้เรื่องดีเรื่องชั่ว เขาไม่มีความทุกข์เลย ผ่าก็ไม่ต้องนั่ง ความรู้สึกว่าหญิงว่าชายนั้นก็ไม่มี, ความรู้สึกที่ว่าชั่วก็ไม่มี. การตั้งตนเป็นมนุษย์ ก็คือการตั้งตนเผชิญกับปัญหาเรื่องดีเรื่องชั่ว.

นี่แหละขอให้เข้าใจว่า เรื่องดีเรื่องชั่วมันตั้งตนขึ้นเมื่อไร มนุษย์ก็มีบาป และมีทุกข์เหมือนนั้น. แต่มันเป็น ของใหม่ คือ

บาปหรือความทุกข์ตามแบบของมนุษย์ เป็นของใหม่ เพิ่งเกิด สำหรับมนุษย์ที่รู้จักดีรู้จักชั่ว มนุษย์ที่ยังไม่รู้จักความหมายของ ดีชั่ว มันก็เหมือนกับสัตว์. แม้รูปร่างจะเป็นคนแล้วก็ยัง เรียกว่าเหมือนกับสัตว์ เพราะไม่รู้เรื่องดี-ชั่ว; ดังนั้น กฎ เรื่องกรรมมันจึงต่างกันระหว่างคนกับสัตว์.

อย่างที่ได้อ่านให้ฟังแล้วในวันก่อนว่า ถ้าแมวจับหนูกิน มันไม่บาป; แต่ถ้าคนไปฆ่าสัตว์มากินมันบาป. นี่เพราะ แมวมันไม่มีความรู้เรื่องดี-ชั่ว, บุญ-บาป. ไม่ได้ยึดมั่น ดีชั่ว ไม่ได้รู้ว่านี่เป็นความผิดแล้วจะผิดทำ; เพราะฉะนั้น มันจึงไม่บาป. แมวจับหนูกินก็เป็นกิริยาเฉยๆ ถ้าจะมีผลก็เป็นเพียงปฏิภิกิริยา ซึ่งจะถูกหนูกัดเอาบ้าง หรืออะไรก็ตามใจ มันเป็นเพียงปฏิภิกิริยา ไม่เรียกว่ากรรมหรือผลกรรม.

แต่ถ้ามนุษย์ไปฆ่าสัตว์ มันก็เป็นกรรม เพราะว่ามี ความรู้เรื่องดีเรื่องชั่วเรื่องบุญเรื่องบาป หรือมีเจตนาจะผิดกฎ ของความดีความชั่ว แล้วก็ทำลงไปด้วยเจตนาจะฆ่า ฉะนั้น มนุษย์ฆ่าสัตว์จึงเป็นบาป แต่แมวจับหนูกินไม่เป็นบาป มัน เป็นคนละชั้นคนละระดับ.

นี่แหละดูเถิดว่า เรื่องดีเรื่องชื่อนี้แหละ มันได้ทำให้เกิดเป็นปัญหาอันยุ่งยากเหลือประมาณขึ้นมาแก่มนุษย์เรา ท่านทั้งหลายอดสงสัยลำบากมาจนถึงที่นี่ ก็เพราะอยากดี. ขอบอกๆ พูดตรงๆ อย่างนี้ : ถ้าไม่อยากดีก็ไม่จำเป็นอะไรที่จะต้องมา.

มันมีความก้าวหน้าที่เพราะว่าล้วนแต่อยากดี ยึดมั่นในความดี จนกว่าจะรู้พิษสงของความดีกันเสียก่อน แล้วจึงจะปฏิบัติขั้นต่อไป คือขั้นที่จะอยู่เหนือ ความดี.

เมื่อเล่าเรื่องคริสเตียนแล้ว ก็จะเล่าต่อไปให้จบว่า มันยังมีต้นไม้อีกต้นหนึ่ง เรียกว่า ต้นไม้แห่งชีวิตนิรันดร; ต่อเมื่อโรมนุษย์ได้กินผลไม้ของต้นไม้ที่สอง คือต้นไม้ชีวิตนิรันดรนี้แล้ว เมื่อนั้นมนุษย์จะหมดบาป. ที่นี้ ลูกหลานของ อาดัมกับอีฟนี้ ไม่รู้จักได้กินผลไม้ต้นที่สองสักที จนกว่าจะมีพระศาสนา เช่น พระเยซูหรืออะไรเกิดขึ้น สอนให้ละความยึดมั่นในเรื่องความดีความชั่ว อย่างเดียวกับที่ พระพุทธศาสนาสอน; เมื่อนั้นแหละมนุษย์จึงจะพ้นจากบาปดั้งเดิม คืออยู่เหนือดีเหนือชั่วได้.

การอยู่เหนือดีเหนือชั่วนี้แหละ คือสิ่งที่เรียกว่าเหนือกรรม : เหนือกรรมดี กรรมชั่ว; เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสิ้นกรรม.

หัวข้อที่เราจะต้องอธิบาย มีอยู่ ๓ หัวข้อ คือ เรื่องกฎแห่งกรรม, กับเรื่องตัวกรรม นนเอง และเรื่อง ความสิ้นไปแห่งกรรม มี ๓ หัวข้อ. กรรมในขั้นศีลธรรมที่คนทั่วไปจะต้องปฏิบัติ ในฐานะที่ยังมีตัวตนนี้ ได้อธิบายอย่างละเอียดล่อที่สุดแล้ว ในการบรรยายครั้งที่แล้วมา ดังนั้น ในวันนี้

จึงเหลืออยู่แต่เรื่อง กรรมที่จะทำความสั้นไปแห่งกรรม; หรือจะเรียกสั้นๆว่า ความสั้นไปแห่งกรรม.

เราจะต้องระลึกนึกถึงความสั้นไปแห่งกรรมนี้ ว่ามันย้อนกลับไปคล้ายๆกับที่แรก : ที่แรกทำอะไรไม่เป็นกรรม เหมือนกับแมวจับหนูกิน ไม่เป็นบาปมันมีแต่กิริยา. ต่อมา มนุษย์รู้จักดีชั่ว ทำอะไรเกิดเป็นกรรมขึ้นมา เพราะทำด้วยเจตนา ด้วยกิเลส มันจึงเกิดเป็นวิบากกรรมขึ้นมา ดีชั่ว, ดีชั่ว, ดีชั่ว, ล้มลุกคลุกคลานไปในวัฏฏสงสาร ที่เหมือนกับทะเล ขฝั่งนี้ เดี่ยวเหลว เดี่ยวแข็ง, เดี่ยวเหลว เดี่ยวแข็ง. นานเข้ามันเบื่อ มันจึงละความยึดมั่นถือมั่นเสียได้ จนถึงอันดับสุดท้าย คือเป็นพระอรหันต์; ครั้นเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ไม่มีบุญไม่มีบาป ไม่มีดี ไม่มีชั่วอีก ทำอะไรก็เป็นแต่เพียงกิริยาเช่นเดียวกันอีกครั้งหนึ่ง.

พระอรหันต์ไม่มีทางที่จะทำบาปได้ด้วยเหตุใดๆเลย เพราะไม่มีกิเลส อันเป็นเหตุให้เจตนา ที่จะกระทำไปด้วยอำนาจของเจตนา ดังนั้น พระอรหันต์จะทำอะไรจึงเป็นเพียงกิริยา แม้ว่าจะได้ทำให้สัตว์ตายลงไป ก็จะไม่มีการม เพราะไม่มีเจตนาที่จะฆ่าให้ตาย.

นี่จะต้องรู้เรื่องที่มีมันคล้ายๆกัน แต่มันไม่ใช่อย่างเดียวกัน : แมวจับหนูกินก็เป็นกิริยา; พระอรหันต์ทำอะไรลงไปก็เป็นเพียงกิริยา; แต่ไม่ใช่เหมือนกันเลย.

นี่ เรื่องเกี่ยวกับ คนเราในระหว่างกลางที่ไม่ใช่แมว และก็ไม่ใช่พระอรหันต์ มันก็มีเรื่องที่เป็นเพียงกิริยา : วันหนึ่งๆเรามีการทำอะไรๆที่เป็นเพียง กิริยา นี้นามากมายเหลือเกิน เช่น ตื่นขึ้นมาก้อาบน้ำ ล้างหน้า ถูฟัน ทำอะไรไปตามเรื่อง เหล่านี้เป็นกิริยาทั้งนั้น ไม่ได้เป็นกรรม แต่ว่ามันก็ไม่แปลก ไม่ค่อยจะมีปัญหา.

มันจะมีปัญหาต่อเมื่อมีเรื่องที่สำคัญกว่านี้เกิดขึ้น เช่น ว่าจะต้องกินยาถ่ายตัวพยาธิ : ถ้าเราทำไปด้วยเจตนา อันบริสุทธิ์ หรือเรียกว่า ไม่มีเจตนาดีกว่า การกินยาถ่ายให้ตัวพยาธิ ตายนี้ ก็เป็นเพียงกิริยา ไม่เป็นกรรม. แต่ถ้าเรามีความโกรธแค้นในตัวพยาธิ ต้องการจะฆ่ามันเสีย แล้วก็กินยาถ่ายเข้าไป อย่างนี้มันก็เป็นกรรม คือการฆ่าสัตว์ หรือว่าเป็นกรรมชั่ว.

นี่แหละ แม้ในเรื่องราวของคนธรรมดาประจำวันนี้ ก็ยังต้องระวังเรื่องที่จะให้หลุดรอดไปจากกรรม : ถ้าเราจะเดินไปค้าๆ คินๆ มันก็ต้องเหยียบอะไรตาย; ถ้าเราไม่เข้าใจ เราก็จะไม่กล้าเดินไปไหน; หรือว่าเราจะไม่กล้ากินยาถ่ายตัวพยาธิ หรือจะกระทำการรักษาโรคใดๆ ที่มันจะต้องทำให้สิ่งมีชีวิตตาย. หรือถ้าจะดูให้ละเอียดลงไปอีก ก็คล้ายๆกับว่า เราหายใจเข้าไปครั้งหนึ่ง ก็มีพวก จุลินทรีย์ สิ่งที่มีชีวิต บางประเภทติดเข้าไป และไปตายในตัวเรา อย่างนี้ถ้าเราทำไปด้วยเจตนาจะฆ่ามันเราก็ต้องเป็นบาป; ถ้าเป็นอย่างนั้นแล้ว

มันก็บาปอย่างเหลือประมาณ บาปอย่างถ่ายถอนกันไม่ไหว
ทีเดียว เพราะมันต้องหายใจอยู่ตลอดเวลา.

แต่เดี๋ยวนี้เราก็ไม่มีเจตนาที่จะฆ่าสัตว์เหล่านั้น ดังนั้น
การที่ทำให้สัตว์เหล่านั้นตายไป มันก็เป็นกิริยาไปหมด ไม่
เป็นผลบาป ไม่เป็นผลบุญ ไม่เป็นผลอะไร. นี่เป็นเรื่อง
กรรม เป็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องกรรม ที่จะต้องรู้ว่า ถ้าทำ
ลงไปด้วยเจตนาของบุคคลผู้รู้จัก รู้จักชั่ว แล้วมันก็ต้องเป็น
กรรมดีกรรมชั่ว.

กรรมชั่ว คือ ทำเมื่อมีความรู้สึกที่รู้สึกว่า นี่เป็นกรรม
ชั่ว. ถ้าเป็นกรรมดี มันก็ทำไปด้วยความรู้สึกว่ามันเป็น
กรรมดี; ทำลงไปมันก็เป็นกรรมดี. แต่ถ้า มั่ว ชั่ว ๆ ใด ๆ
กระโดดโลดเต้นอยู่อย่างนั้น มันก็ไม่ไหว; ในที่สุด จึงต้อง
การที่จะหัน ไปเสียจากสิ่งทั้งสองนี้ นี่จึงประพฤติพรหมจรรย์ใน
พระพุทธศาสนาตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรืออัฐรังคิกมรรค;
ฉะนั้น หนทางนี้ไม่เรียกว่า ดี ไม่เรียกว่า ชั่ว; แต่จะเป็น
ไปเพื่ออยู่เหนือดีเหนือชั่ว. ถูกแล้ว ตอนต้น ๆ ก็คงจะเรียก
หนทางนี้ ว่าดี ว่าเป็นกุศลไปก่อน แต่อย่าลืมว่าหนทางนี้ มัน
เป็นหนทางที่จะไปให้พ้นดีพ้นชั่ว.

สิ่งที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา นั้น ถ้าเป็นอย่างชั้นต่ำ
ก็ถึงเอา อัฐรังคิกมรรค มีสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปไป สัมมา
วาจา สัมมาภังคะ สัมมาอาชีโว สัมมาวาจาโม เป็นต้น

นี่ก็จะเห็นได้ว่า เป็นไปในฝ่ายดี คือ การกระทำถูก ใช้คำว่า
สัมมา คือถูกต้อง. แต่พระพุทธเจ้าได้ตรัส มัชฌิมาปฏิปทา
ที่สูงไปกว่านั้น คือ อิทัปปัจจยตา - ความที่เมื่อสิ่งนี้ ๆ เป็น
ปัจจัย, สิ่งนี้ ๆ จึงเกิดขึ้น. นี่แหละคือ มัชฌิมาปฏิปทาที่
แท้จริง หรือสูงสุด.

อิทัปปัจจยตา อยู่เหนือความเป็นของดีหรือความเป็น
ของชั่ว: ไม่เอียงไปทางไหนหมด คือไม่ได้ไม่เสีย ไม่ได้ไม่ชั่ว
ไม่บุญไม่บาป ไม่สุขไม่ทุกข์ มันเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ เป็น
ไปตามเหตุตามปัจจัย แต่ว่าพวกเราไม่ค่อยเคยได้ยิน คำที่
พระพุทธเจ้าตรัสว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือ อิทัปปัจจยตา.

ถ้าขยายความออกไปก็คือว่า ปฏิจจนุปบาทนั่นแหละ
คือมัชฌิมาปฏิปทา: ให้รู้แต่ว่า เพราะมีสิ่ง^{นี้} สิ่ง^{นี้}จึงเกิด^{ขึ้น},
เพราะมีสิ่ง^{นี้} สิ่ง^{นี้}จึงเกิด^{ขึ้น}ตามสายแห่งปฏิจจนุปบาท; ไม่
บัญญัติว่าดี ไม่บัญญัติว่าชั่ว มันก็เป็นมัชฌิมาปฏิปทา; ทำ
ให้คนมีความรู้สึกคิดนึกในทางที่ไม่อยากดีไม่อยากชั่ว ไม่หลง
เรื่องดีเรื่องชั่ว. นี่คือทางที่จะอยู่เหนือกรรมหรือสังกรรม
ซึ่งจะได้หลุดกันต่อไปอีก พอให้เป็นที่เข้าใจ.

เดี๋ยวนี้ต้องการจะพูดแต่เพียงว่า เรื่องกรรมมีอยู่ ๒
ชนิด สำหรับคนธรรมดาสามัญ หรือปฤชชน^{นี้} ก็เป็นกรรม
ชั้นศีลธรรม; ถ้าเป็นเรื่องกรรมที่สูงขึ้นไปของพระอรหันต์
มันก็เป็นสัจธรรม ก็จะอยู่เหนือดีเหนือชั่ว.

ถ้าเป็นศีลธรรม มั่นกเรื่องดีเรื่องชั่วหลักชวเอาดีเข้าไว้ เรือย มั่นกเป็นศีลธรรม. แต่พอไปถึงขั้นสูง คือขั้นสังฆธรรม มั่นบอกว่าไม่ไหวทงนั้น ไม่ไหวทงตทงชั่ว ต้องการจะอยู่ เหนือดีเหนือชั่ว จึงเกิดเป็นกรรมชนิดที่จะทำลาย กรรมดี กรรมชั่วเสียให้หมดอำนาจ. นั่นคือการบรรลความสิ้นกรรม อยู่เหนือกรรม หมดเรื่องกรรมกันเสียที. บุคคลที่จะทำได้อย่าง นี้ มีแต่พระอรหันต์ประเภทเดียว. ที่ต่ำลงมา เช่นพระ โสดาบัน เป็นต้น เป็นเพียงผู้กำลังจะเป็นอย่างนั้นเท่านั้น แต่ยังเป็นไม่ได้; คงเป็นได้แต่พระอรหันต์พวกเดียวที่จะอยู่ เหนือกรรม.

เมื่อยังอยู่ใต้อำนาจของกรรม คือ อำนาจความบีบคั้น ของความดีความชั่วแล้ว เราก็ยังเป็นทุกข์ ดงนั้น เมื่อยังไม่อยู่ เหนือกรรม ก็ยังไม่อยู่เหนือทุกข์; ยังไม่สิ้นกรรม ก็ยังไม่ สิ้นทุกข์; จึงต้องมีการกระทำชนิดที่เรียกว่าอยู่เหนือกรรม หรือ สิ้นไปแห่งกรรม ไม่มีการกระทำอะไรที่จะเป็นกรรมอีก ต่อไป เป็นเพียงกิริยาเฉยๆ.

เอาละ ที่นี้จะได้พูดกันให้ละเอียด พูดไปโดยรายละเอียด เพื่อจะให้เข้าใจในสิ่งที่เรียกว่า ความสิ้นกรรม.

ตัวอย่างของเรื่องนี้ ได้เคยนำมาพูดในครั้งที่แล้วมา เรื่อง พราหมณ์พาวรี เป็นพราหมณ์มีชื่อเสียง ออกตงสำนัก อยู่ที่ยริมแม่น้ำโคธาวารี ทุกคนเลื่อมใสว่าเป็นผู้รู้. ที่นี้ ก็เกิด

มีนักบวชที่อยู่ป่า ที่มีญาณกล้ำมีอะไรเข้มแข็งคนหนึ่ง มาเรียกร
 ร้องเอาทรัพย์จากพราหมณ์นั้น ถ้าไม่ให้ก็จะทำให้ศรัทธาแตก
 เป็นเสี่ยง คือศรัทธาระเบิด ด้วยฤทธิ์อำนาจของเขา. พราหมณ์
 พาวรีเดือดร้อนเป็นทุกข์ ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร แล้วก็มีความ
 เชื่อในฤทธิ์เดชของนักบวชคนที่มาจากป่า คือเป็นฤๅษีหรือ
 โยคีอะไรคนหนึ่ง ก็เลยต้องแสวงหาธรรมที่จะทำให้ไม่ต้อง
 ศรัทธาระเบิด ไม่ต้องให้ศรัทธาแตกเป็นเสี่ยง ธรรมที่แสดงให้
 เห็นชัดว่า เราจะไม่ต้องถูกใครทำอันตรายเราได้อีกต่อไป คือ
 จะไม่ตายหรือไม่ถูกทำอันตรายอีกต่อไป; นี่เป็นเหตุให้นัก
 หาทพิงก็ไปถามเทวดาองค์นั้นเอง.

เทวดาองค์หนึ่งบอกว่า มีแต่พระพุทธรเจ้าองค์เดียว
 เท่านั้น ที่วัตรธรรมที่ทำให้ศรัทธาไม่ต้องแตก แล้วพระพุทธรเจ้า
 นั้นท่านเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความสิ้นไปแห่งกรรม : สัพพะ กัมมิก
 ขะยัง ปัตโต ถึงแล้วซึ่งความสิ้นไปแห่งกรรมทั้งปวง. พราหมณ์
 พาวรีได้ยินคำนี้ ก็เกิดสนใจในพระพุทธรเจ้าผู้สิ้นกรรม; จึง
 ได้ส่งลูกศิษย์ของตนมาถามพระพุทธรเจ้า จะเอาข้อความทั้งหมด
 ให้ได้ จึงส่งมาตั้ง ๑๖ คน ให้ต่างคนต่างมาถามพระพุทธรเจ้า
 เพื่อจะเอาความรู้เรื่องนี้. เรื่องโสฬสปัญหา มันก็เกิดขึ้น
 เพราะเหตุนี้ ล้วนแต่แสดงธรรมในชั้นลึก ขึ้นอยู่เหนือกรรม
 ทั้งหมด. ขอให้ไปพิจารณาว่า ธรรมะที่แสดงไว้ในโสฬส
 ปัญหานี้ เป็นเรื่องเหนือกรรมทั้งหมด ไม่ใช่เรื่องศีลธรรม

นี้เป็นตัวอย่างที่เราจะต้องเข้าใจว่า เรื่องเหนือกรรมนั้นมันอยู่ในระดับไหน.

เรื่องมันจะต้องพูดกันต่อไป ว่ามันมีอะไรบางอย่างที่เป็นกฎของกรรม กันเสียก่อน. คำว่ากฎในที่นี้ จะต้องครอบคลุมไปหมดทุกชนิดของกรรม จึงจะเรียกว่า “กฎแห่งกรรม” ได้.

เท่าที่สำรวจดูแล้ว ในพระคัมภีร์ เห็นมีอยู่ในสูตรที่ชื่อ ว่า นิพเพธิกสูตร^{๕๗} เป็นสูตรที่เหมาะสมที่สุด ที่จะแสดงกฎแห่งกรรมทั้งปวง “นิพเพธิกสูตร” มันก็เป็นชื่อที่ติดมากอยู่แล้ว คือกล่าวถึง สิ่งที่จะเป็นเครื่องทำลาย คือเหมือนกับตกลงเข้าไปทำลายสิ่งทั้งหลายให้แตกกระจายไป. สูตรนี้ได้กล่าวเรื่องกรรมไว้ในลักษณะที่เป็นกฎเกณฑ์ที่ดีที่สุด แต่มิได้กล่าวไว้เฉพาะเรื่องกรรมเรื่องเดียว; กล่าวเรื่องอื่นๆ อีกด้วย; หากแต่ว่าเรื่องกรรมนี้กล่าวไว้สมบูรณ์ที่สุด.

เอาตามหัวข้อย่อๆ ก่อนว่า ในสูตรนี้เริ่มขึ้นก็แสดงลักษณะแห่งกรรม หรือกรรมลักษณะ ว่ากรรมนั้นคืออะไร? มีคำระบุไว้ชัดว่า “กรรมคือการกระทำที่นำไปด้วยเจตนาทาง ทวาร^{๕๘} ๓ คือ กาย วาจา ใจ; สำคัญอยู่ที่ว่า ทำด้วยเจตนา.

เจตนา^{๕๙} นั้น คือความตั้งใจอย่างรุนแรง. ความรุนแรงนี้ ต้องมาจากกิเลสสรุ^{๖๐}อยู่ที่อวิชชา. เพราะมันไม่รู้ว่าจะไร เป็นอะไร มันจึงมีเจตนาไปตามอำนาจของกิเลส หรืออวิชชา

แล้วก็ทำไปทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง เป็น ๓ ทางด้วยกัน สรุปเป็นคำนิยามสั้น ๆ ว่า การกระทำด้วยเจตนา ทางกายทวาร วาจทวาร มโนทวาร นคอกกรรม.

หัวข้อต่อไปมีว่า อะไรเป็น นิตานสัมภวะแห่งกรรม คือ เป็นแดนเกิดขึ้นแห่งกรรม? คำอธิบายมีอยู่แล้วในสูตรนั้น ว่า ผัสสะ. ผัสสะคือการกระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ. นี่เป็นนิตานสัมภวะ เป็นแดนเกิดแห่งกรรม.

ท่านต้องสังเกตดู ให้เข้าใจว่าผัสสะ เป็นแดนเกิดแห่งกรรมได้อย่างไร? เรื่องผัสสะโดยละเอียด ก็ได้เคยอธิบายมาแล้ว; ในวันนี้จะได้พูดกันแต่ใจความสั้น ๆ ว่าการกระทบทางอายตนะ เช่นการที่ตากระทบรูป เป็นต้น ในตอนนี้เรียกว่า ปฏิชนสัมผัส การสัมผัสด้วยการกระทบกระทั่งของอายตนะเท่านั้น ยังไม่เกี่ยวข้องกับอวิชชาหรือกิเลส.

ตัวอย่าง เรานั่งอยู่ที่นี้ เหลือบตาไปมันก็เห็นรูป. นี่เรียกว่ารูปข้างนอกกับตาข้างในนี้ กระทบกันเป็นปฏิชนสัมผัส. และในขณะที่แห่งสัมผัสนี้ ถ้าว่ามันเป็นไปในทางที่มีอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย มันก็กลายเป็น อวิชชาสัมผัส คือเกิดความหวัง เกิดความสงสัย เกิดอะไรขึ้นมา เพื่อจะได้เพื่อจะเอา เพื่อจะอะไร อย่างใดอย่างหนึ่งในสิ่งนั้น อย่างนี้เป็นอวิชชาสัมผัส คือสัมผัสสิ่งนอกตัว ด้วยอำนาจของอวิชชา.

นี้ไม่ใช่ปฏิฆสัมผัส เพราะมันมีวิชาเข้าไปเจือเสียแล้ว จึงเรียกว่า อวิชาสัมผัส; เรียกชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า อวิชาสัมผัส; คือสัมผัสกว่าชื่อ : ของไม่ต้องสัมผัสกัน แต่มันกลับมีการสัมผัสอย่างขง; คือวิชาเข้าไปเกี่ยวข้องแล้วรู้สึกว่ามันเป็นอะไรแล้วก็ยินดีหรือยินร้าย แล้วก็ทำไปตามความยินดียินร้าย นั่นคืออวิชาสัมผัส.

ตัวอย่างในการเห็นรูป ก็คือว่ามันไม่เห็นเฉยๆ เสียแล้ว : มันมีความหมายอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งเข้ามา เช่นว่า สวยหรือไม่สวย น่ารักหรือไม่น่ารัก ถ้าก็ตรงกับกิเลสก็เกิดความต้องการ.

การเกิดความต้องการ^๕ มันเป็นกรรมแล้ว คือเป็นมโนกรรม ผัสสะนั้นเป็นเหตุให้เกิดกรรม คือมโนกรรม. ที่^๕ มโนกรรม มันจะไม่หยุดอยู่เพียงแค่มโนกรรม มันก็ออกมาทางปากเป็นวจีกรรมบ้าง; ทางการกระทำทางกายเป็นกายกรรมบ้าง; นี่มันก็เป็นกรรมครบทั้ง ๓ ทวาร คือ ใจ กาย แล้วก็วาจา. นี่แหละผัสสะเป็นแดนเกิด หรือนิทานสัมภาระแห่งกรรม อย่าง^๕นี้เอง.

ดังนั้นเมื่อถามว่า อะไรเป็นแดนเกิดแห่งกรรม? คำตอบมีสั้นๆว่า ผัสสะ : ทุกคราวที่มีผัสสะ จะมีกรรม; ทุกคราวที่มีผัสสะ^๕นั้นแหละจะต้องมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกรรม : ถ้าไม่

มีกิเลสเข้ามาเกี่ยวข้องกับ มันเป็น กิริยา ไป. ถ้ามีกิเลสเข้ามา
เกี่ยวข้องกับ มันก็เป็นกรรม ทางกาย ทางวาจา ทางใจ; แล้ว
มันจะเป็นดีหรือเป็นชั่ว ตามทมนุชย์บัญญัติกันตนเอง. ถ้า
มันทำให้ผู้อื่นหรือตัวเองเดือดร้อน เราเรียกว่า กรรมชั่ว. ถ้า
ไม่ทำตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน ก็เรียกว่า กรรมดี. แต่ทั้ง
กรรมดีกรรมชั่ว มันก็เป็นกรรมด้วยกัน; แล้ว กรรมทุกชนิด
ต้องมาจากผัสสะ.

ที่^๕ มีหัวข้อต่อไปว่า เวมัตตะของกรรม. เวมัตตะ
นี้แปลว่า มาตรฐานที่ต่าง ๆ กัน. เวมัตตะ คือมาตรการหรือ
มาตรฐานของกรรมที่มันต่าง ๆ กันนั้นคืออะไร? คำอธิบาย
มีแล้วในสตรนั้น ว่าถ้าถือเอาผลในทางโลกในทางที่มนุษย์จะ
พึงรู้จัก ก็ว่า กรรมมีความต่าง ๆ กันตามผลที่มันทำให้มนุษย์
เกิดขึ้นใหม่ในทางวิญญาณ ในลักษณะอย่างไร.

ที่^๖ แสดงว่า กรรมที่ทำให้เกิดเป็นสัตว์นรกก็มี, กรรม
ที่ทำให้เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ก็มี, กรรมที่ทำให้เกิดเป็น
เปรตก็มี, แล้วกรรมที่ทำให้เกิดเป็นมนุษย์ก็มี, แล้วกรรม
ที่ทำให้เกิดเป็นเทวดาก็มี, ระบุไว้เป็น ๕ ชั้นด้วยกัน. อย่าง
เลวที่สุดคือเกิดเป็นสัตว์นรก, สูงขึ้นมาเป็นเดรัจฉาน เป็น
เปรต เป็นมนุษย์ เป็นเทวดาตามลำดับ.

ข้อที่^๗ว่ากรรมทำให้เกิดต่าง ๆ กันนั้น บางพวกก็ถึงถึงว่า
เกิดใหม่^๘เกิดต่อตายแล้ว เข้าใจแล้วไปเกิด อย่าง^๙นี้ก็มี.

เขาก็มีความเชื่อของเขาว่า ตายแล้วไปเกิดเป็นสัตว์นรกบ้าง, ตายแล้วไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานบ้าง, ตายแล้วไปเกิดเป็นเปรตบ้าง เป็นมนุษย์บ้าง, เป็นเทวดานานาชนิดบ้าง; แต่ว่าการเกิดใหม่ในภพชาติที่ต่อไปข้างหน้า นั้น ไม่ต้องรอดต่อตายแล้ว : ๓๔๓ ๓๕ มันก็เกิดได้. เรื่องนี้ได้อธิบายไว้แล้วในการบรรยาย เรื่องปฏิจจุสมุปบาท คือเรื่องอภิปัจจยตาตอนครึ่งแรกๆ.

เกิด^{๓๕} คือ การเกิดแห่งจิตใจ มันเกิดได้^{๓๔} ๓๕ และเคยวน คือ ถัดมาจากผัสสะ^{๓๕} นั้นเอง : มีผัสสะชนิดที่ประกอบด้วยวิชาที่ไหน จะมีผัสสะชนิดที่ประกอบด้วยวิชาที่ไหน จะมีการเกิดที่นั่น. เช่นว่าตากระทบรูปแล้วมีวิชาเข้าไปเกี่ยวข้อง มันก็ยินดีเป็นต้น ในรูปนั้น. ที่^{๓๕} ความยินดี^{๓๕} มันก็ก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า ตัณหา : เวทนาให้เกิดตัณหา. มีความอยากเกิด^{๓๕} มันก็มีจิตที่รู้สึกอยากนั้นแหละเป็นตัว “ผู้อยาก”; แล้วก็เกิดอุปาทานว่า “เรา” เราอยากได้นั้น เราอยากได้นี้, เราได้นั้นแล้ว เราได้นี้แล้ว. เกิดอุปาทานอย่างนี้เรียกว่า “เกิด” คือ “คน” นั้นมันเกิด.

ถ้าหากว่า ในเรื่องการเห็นรูปครั้งนั้นมันได้ทำให้เขาเกิดความพอใจเหลือประมาณ เขาก็เกิดเป็นสัตว์นรกแล้ว; ในเวลา^{๓๕} ที่เดียวสองนาที่เท่านั้น คนนั้นเกิดเป็นสัตว์นรกแล้ว.

ถ้าว่าการเห็นรูปนั้น มันได้ทำให้คนนั้นโง่อย่างตกดานทีเดียว ก็แปลว่า คนนั้นได้เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานแล้ว : สัตว์เดรัจฉานเป็นคำพูดที่หมายถึงความโง่.

ถ้าว่าการเห็นรูปในครั้งนั้น ได้ทำให้เขาเกิดความอยาก ความหิวต่อสิ่งนั้นเหลือประมาณนี้ เขาก็เกิดเป็นเปรตแล้ว ในเวลาถัดมาเพียงนาทีเดียวสองนาที.

หรือว่ามันทำให้เขาพยายามที่จะเอาให้ได้ด้วยเร็วด้วยแรงของมนุษย์ ด้วยเหงือด้วยโคลอย่างนี้ เขาก็เกิดเป็นมนุษย์แล้ว, คือเป็น “คน” นั้นเอง.

หรือว่าถ้ามันโชคดี ประจวบเหมาะอย่างไรก็ตาม ; เพราะว่าเขาเป็นคนโชคดี บังเอิญประจวบเหมาะทำให้เขาได้เอรีดอรร้อยทางเนื้อหนังอย่างออกอย่างใจ เนื่องในการเห็นรูปนั้น เขาก็เกิดเป็นเทวดาชั้นกามาวจรแล้ว.

หรือถ้าสูงไปกว่านั้น เขาใช้การเห็นรูปนั้นเป็นอารมณ์ของการเจริญสมณะภาวนาอะไรในทำนองที่ไม่เป็นเรื่องของกามารมณ์ นี้เขาก็เกิดเป็นเทวดาชั้นรูปาวจรบ้าง, ชั้นอรุปาวจรบ้าง ; เป็นลำดับไปตามควรแต่กรรม.

นี่แหละคือกรรม มันมีอยู่หลายชนิด : มันมีมาตรการเป็นชั้นๆ ไป ว่ากรรมที่ทำให้เกิดเป็นสัตว์นรก, กรรมที่ทำให้เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน, กรรมที่ทำให้เกิดเป็นเปรต, กรรม

ที่ทำให้เกิดเป็นมนุษย์, แล้วก็กรรมที่ทำให้เกิดเป็นเทวดา มีอยู่ ๕ อย่างเท่านั้น. แต่ว่าแต่ละอย่างๆ นั้น มันมีแจกชอยไปได้ อีกมาก โดยเฉพาะเทวดามีหลายสิบชนิด หลายร้อยชนิด ฉะนั้น เมื่อจะจัดลำดับกรรม โดยเอาผลของมันเป็นหลักแล้ว ก็กล่าวอย่างนี้.

นี่แหละถามว่าเกิดเมื่อไร? บางคนว่าต่อตายแล้ว. แต่คำสอนที่ปรากฏอยู่ในสูตรพวก อิทัปปัจจยตา ล้วนแต่ แสดงว่า เกิดทันทีและเดี๋ยวนี้.

คำว่า “เกิด” นั้นคือเกิดแห่งอุปาทานว่า “ตัวกู” ว่า “ของกู” เพราะฉะนั้น ความหมายของคำว่า “ทิวฐธรรม” กับคำว่า “สัมปรายิกะ” มันจึงต่างกัน. ในภาษาที่เขาใช้ พูดกัน มีคำอยู่ ๓ คำ : ทิวฐธรรม อุปปัชชะ, และสัมปรายะ แยกคำแปลออกเป็น ๓ อย่างว่า ทันที ทันตาเห็น ในชาติที่ทันตาเห็น น้อย่างหนึ่ง; แล้วก็ในชาติถัดไปอย่างหนึ่ง; แล้วก็ ในชาติหลังๆ ต่อไป อีกอย่างหนึ่ง. พวกที่ถือว่าเกิดต่อตายแล้ว มันก็เอาไปไว้ต่อตายแล้ว; ส่วนพวกที่ถือตามเรื่อง อิทัปปัจจยตา เขาเอาไว้ทันที เดี่ยวนี้ทั้ง ๓ อย่าง, ดังที่กล่าวแล้วข้างบน.

ทิวฐธรรม คือทันควันที่ได้มีการกระทบทางอายตนะ. ถ้าอุปปัชชะ หรืออุปปัชเช ก็ต่อมามีบางขณะจิตหรือหลายขณะจิต. ถ้าอุปปรายายะ, ในบาลีเรียกอย่างนี้. แต่ที่

ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า สัมปรายะ, นั่นมันก็หมายถึงว่า มันนาน
 คือไปอีกหน่อย; คือนานต่อไปอีกจากสองอย่างข้างต้นนั้น.
 ๗ ๕ เรื่องกรรมให้ผลเป็นลำดับอย่างนี้ ๕ แล้วก็ในเวลาอย่างนั้น.
 รวมเป็น ๒ ความหมาย : พวกที่ถือเอาเนอตว์ร่างกายเป็นหลัก
 ก็ต้องว่าเกิดต่อตายแล้ว; ส่วน พวกที่ถือเอาจิตใจเป็นหลัก
 ก็ต้องว่าเกิดที่นี้ และเดี๋ยวนี้; เพราะจิตมันเกิดเร็วกว่ากาย
 อย่างที่จะเปรียบเทียบกันไม่ได้.

ฉะนั้น ไปคิดดูเอาเองก็แล้วกัน ว่าการเกิด ๒ อย่างนั้น
 อย่างไหนมันน่ากลัวกว่า : คิดอย่างไหนหรือเชื่ออย่างไหน มัน
 น่ากลัวกว่าหรือมีประโยชน์กว่า, หรือว่าอาจจะแก้ไขให้เป็น
 ประโยชน์ได้มากกว่า? ถ้าถือเอาตามหลัก อธิปไตยจยตาจะต้อง
 ถือว่า ๔ ๕ และเดี๋ยวนี้ที่มันน่ากลัวกว่า, จริงกว่า, ใช้
 เป็นประโยชน์ได้มากกว่า.

ความเป็นนรก เป็นเดรัจฉาน เป็นเปรต เป็นมนุษย์
 เป็นเทวดา นั้นจะเกิดขึ้นที่นี้และเดี๋ยวนี้ทั้งนั้น คือ ทุกครั้งใน
 ๗ ๕ ๕ การกระทำกรรม. การกระทำกรรมก็มีทุกครั้งที่มี การ
 สัมผัสด้วยอวิชชา คือ ผลอสติไปสัมผัสทางตา ทางหู เป็นต้น
 ด้วยอวิชชา. ผัสสะนั้นจะทำให้เกิดกรรม แล้วก็เกิดมีผล
 อย่างใดอย่างหนึ่งใน ๕ อย่างนั้น. แต่ถ้าผัสสะนั้นไม่ประกอบ
 ด้วยอวิชชา มันกลายเป็นกิริยาเท่านั้น. นี้เรียกว่า เวมัตตะ
 ของกรรม ๕ ประการ. เวมัตตะนี้แปลเป็นไทยก็ยาก; ถ้า
 แปลตามตัวหนังสือก็แปลว่า มาตรการต่างๆ กันของกรรม.

ที่นี้ หัวข้อต่อไปมีว่า กัมมวิบาก - วิบากแห่งกรรม แจก เป็น ๓ อย่างตามเวลาที่มันให้ผลอย่างที่ว่ามาแล้ว : (๑) ให้ผล ในภพธรรมคือทันควัน ; (๒) ให้ผลในอุปปัชชะคือในเวลา ถัดไป ; (๓) ให้ผลเป็นอุปรียายะคือต่อๆ ไปอีก.

ที่จริงอาจจะเอาเกณฑ์ให้ผลอย่างอื่นมาเป็นหลักก็ได้ แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงแสดงด้วยเกณฑ์อย่างอื่น ; ทรงแสดง ด้วยเวลาที่มันให้ผล. วิบาก แปลว่าให้ผล. วิบากมันให้ผล ไม่เหมือนกัน : ทันควันบ้าง, ต่อมาบ้าง, ต่อมาอีกบ้าง, นี้ คือวิบาก. กัมมวิบากมีอยู่ ๓ ชนิดอย่างนี้.

แต่มันมีหลักที่ต้องสนใจอย่างหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าได้ ตรัสไว้ว่า เขาประกอบกรรมในอัตตภาพใด กรรมย่อมให้ผล ในอัตตภาพนั้น ; กรรมให้ผลในอัตตภาพใด เขาย่อมเสวย ผลกรรมในอัตตภาพนั้น. นี้แปลว่า ได้วิบากในอัตตภาพนั้น แต่ว่าในอัตตภาพนั้นมันยังแตกต่างกันไปว่า ทันควันบ้าง ในเวลา ต่อมาบ้าง ในเวลาถัดต่อมาอีกบ้าง.

นี่ถ้าถือตามหลัก อิทัปปัจจยตา ก็มีอยู่ที่นี้และเดียวกัน ทั้งนั้น : การให้ผลของกรรมจะให้ผลในอัตตภาพที่มันกระทำ กรรม แล้วมันจะเสวยผลของกรรมในอัตตภาพที่กระทำกรรม หมายความว่า มันมีผัสสะในอัตตภาพนี้ ในร่างกายนี้ มันก็เป็นกรรมชนในอัตตภาพนี้ แล้วมัน ก็ให้ผลในอัตตภาพนี้ แล้ว

เสวยผลกรรมในอดีตภาพนั้น แต่ว่าเป็นอย่างชนิดทันควันบ้าง เป็นอย่างชนิดถัดมาบ้าง เป็นอย่างชนิดถัดมาอีกบ้าง ทั้ง ๓ อย่างนี้ ล้วนแต่ในอดีตภาพนี้. นี้ตามกฎหมายแห่ง อิทัปปัจจยดา.

แต่ว่าความเชื่อของคนทั่วไป เขาไม่ว่าอย่างนั้น. เขาว่าตายเข้าโลงแล้วจึงจะไปเกิด อย่างนั้นอย่างนี้ ได้อย่างนั้นอย่างนั้น เป็นหลัก. นั้นมันอีกเรื่องหนึ่ง ของคนจำพวกหนึ่ง ซึ่งเชื่อลัทธิกรรมอย่างศีลธรรม แล้วตามความเชื่อที่มีมา แต่กาลก่อนพุทธกาล ซึ่งในพระบาลีก็มีกล่าวถึงเหมือนกัน; และพระพุทธเจ้าก็กล่าวสอนกรรมในลักษณะศีลธรรมอย่างนั้นด้วยเหมือนกัน; แต่ไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ ไม่ใช่เป็นเรื่องหัวใจของพระพุทธศาสนา.

ถ้าเป็น เรื่องหัวใจของพุทธศาสนา คือโดยหลักแห่ง อิทัปปัจจยดาแล้ว จะตรัสเหมือนอย่างทีกล่าวแล้วข้างบนนี้ทั้งนั้น. รายละเอียดก็เคยพูดกันที่หนึ่งแล้วคือข้อที่ว่ามันมีผัสสะในอดีตภาพใด มันจะมีกรรมในอดีตภาพนั้น; มีกรรมในอดีตภาพใด มันจะให้ผลกรรมในอดีตภาพนั้น; กรรมกรรมให้ผลในอดีตภาพนั้นมันจะเสวยผลกรรมในอดีตภาพนั้น เป็นสัตว์นรกบ้าง เดรัจฉานบ้าง เปردบ้าง มนุษย์บ้าง เทวดาบ้าง ในอดีตภาพนั้นอย่างทันควันบ้าง ระยะต่อมาอีกชนิดหนึ่งบ้าง ระยะต่อมาอีกนานบ้าง แต่ก็โดยอดีตภาพนั้น ในอดีต-

ภาพนั้น. นี่คือเรื่องกัมมวิบากตามสูตรนี้ ซึ่งถือกฎเกณฑ์แห่งอิทัปปัจจยตา เป็นหลัก.

ที่นี้ หัวข้อสุดท้ายก็คือ กัมมนิโรธะ; กัมมนิโรธะ – ความดับแห่งกรรม.

ความดับแห่งกรรมคืออะไร? ความดับแห่งกรรม คือ ผัสสะนิโรธะ. ผัสสะหรือสัมผัสดับ กรรมก็ดับ. เรื่องผัสสะนี้แลถึงผัสสะที่ประกอบด้วยอวิชชา นี้ขอให้เข้าใจไว้ให้ดีๆ ว่า ผัสสะที่จะเป็นเรื่องราวนั้นไม่ใช่กิริยาเฉยๆ ต้องเป็นผัสสะที่ประกอบด้วยอวิชชา.

สิ่งที่ต้องสังเกตให้มากเป็นพิเศษคือคำว่า กัมมนิโรธะ, พระพุทธเจ้าตรัสว่า คือผัสสะนิโรธะ – ความดับแห่งผัสสะ; ไม่ได้ตรัสว่าดับแห่งตัณหา หรือดับแห่งอวิชชา; นี่มันแปลกอย่างนี้. ถ้าทุกขนิโรธ ก็หมายถึงดับตัณหาดับกิเลส แต่พอถึงที่กัมมนิโรธ กลายเป็นดับผัสสะ ก็หมายความว่า อย่าให้ผัสสะชนิดนี้เกิดขึ้นมาได้ คือผัสสะที่เจือด้วยอวิชชานั้น. ถ้าผัสสะอย่างนี้เกิด กรรมก็ย่อมเกิด; ถ้าผัสสะอย่างนี้ดับ กรรมก็ย่อมดับ.

พูดให้ละเอียดให้แคบเข้ากว่า เมื่อตากระทบรูป เป็นผัสสะแล้วให้หิวชิวเข้ามาให้สดุ้งเข้ามา; อย่าให้อวิชชา มีโอกาสอย่างนี้กรรมจะดับ. ดังนั้นจึงตรัสว่าความดับแห่งกรรม คือความดับแห่งผัสสะ.

ความดับแห่งผัสสะ^๕นั้นมีผลมาก : กามนิโรธ-ดับกาม; ก็คือความดับแห่งผัสสะ; เวทนานิโรธ-การดับแห่งเวทนา ก็คือการดับแห่งผัสสะ; สัญญานิโรธ-การดับแห่งสัญญา ก็คือผัสสะนิโรธ คือการดับแห่งผัสสะ; ในที่นี้ กัมมนิโรธ ก็คือดับแห่งผัสสะ.

บางคนจะฟังไม่ถูกหรือเลือน ก็จะถูกย้อนกลับว่า ความดับแห่งผัสสะ^๕ คือดับแห่งกาม ดับแห่งเวทนา ดับแห่งสัญญา และดับแห่งกรรม พุดง่าย ๆ ก็คือ ดับแห่งบัญญัติาทานกัณฑ์. มันไม่เกิดบัญญัติาทานกัณฑ์ขึ้นมาในโอกาสใดได้ ถ้ามันมีการดับแห่งผัสสะ คือผัสสะไม่ถูกเกี่ยวข้องกับอวิชชา แล้วมันดับไป.

ดับแห่งผัสสะ คือดับแห่งกรรม. ใครไม่ยอมให้มีกรรม ไม่ให้เกิดกรรม ยอมให้ดับกรรมเสียทันทีวันละก็ จงดับผัสสะ^๕ คืออย่าให้อวิชชาทำให้เกิดเป็นอวิชชาสัมผัส : ไม่เกิดเวทนาที่มาจากอวิชชาสัมผัสแล้ว ย่อมไม่เกิดตัณหา ไม่เกิดอุปาทาน ไม่เกิดภพ ไม่เกิดชาติ. นั่นคือไม่เกิดเป็นอะไรหมด.

นี้พระพุทธเจ้าท่านแสดงอย่าง วิชของวิทยาศาสตร์แท้ แล้วแสดงชัดเจนเจาะจงในลักษณะที่แคบที่สุด คือระบุดังที่พูดให้มันชัดลงไปทีผัสสะ. ในสูตรนี้แปลก็ตรงที่ว่า ท่านระบุดังไปที่ผัสสะ เพราะในสูตรทั้งหลายโดยมากจะระบุดังที่

เวทนา. เวทนานั้นเป็นตัวการเป็นตัวเรื่อง ที่จะทำให้เกิดกิเลสตัณหา เกิดภพ เกิดชาติ; ส่วนในนิพเพธิกสูตรนี้ ขยับขึ้นไปอีกขั้นหนึ่งคือถึงผัสสะเลย : ให้ระวังที่ผัสสะ; คืออย่าให้อวิชชาสัมผัสเกิด; คือว่าเมื่อกระทบทางตา ทางหู เป็นต้น อย่าให้อวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องกับตัว. นั่นคือผัสสะไม่เกิด.

ผัสสะ หรือเวทนานี้ โดยพฤตินัยมันเหมือนกัน เพราะว่าถ้าเกิดผัสสะแล้วมันหนีไม่พ้น มันต้องเกิดเวทนา. หรือถ้าพูดว่าเวทนามันก็เหมือนกันอีก เพราะเวทนามันไม่มาจากอื่นมันย่อมมาจากผัสสะ. ฉะนั้นในบางคราวหรือที่เจาะจงชัด ๆ อย่างนี้ พระพุทธเจ้าท่านทรงระบุไปที่ผัสสะ; แต่ในที่ทั่วไปทรงระบุไปที่เวทนา.

ถ้าลงได้เกิดเวทนา สุข ทุกข์ อทุกขมสุขโดยปราศจากสติแล้ว มันก็เป็นอันแน่นอนว่ามันจะต้องเกิดตัณหาอุปาทาน.

ทีนี้ ถ้าจะเขยิบเข้าไปให้มันไกลเข้ามาอีก คือให้มันไกลต้นตอเข้ามาอีกก็ระบุไปที่ผัสสะ : ผัสสนิโรธ ก็คือกัมม-นิโรธ. นี้ช่วยจำไว้ตรงนี้; เดี่ยวจะพูดเรื่องสังกรรมอย่างไรต่อไป.

ปัญหาสุดท้ายก็มีว่า กัมมนิโรธคามินีปฏิปทา. กัมมนิโรธคามินีปฏิปทา - ข้อปฏิบัติเพื่อยังสัตว์ให้ถึงซึ่งความดับแห่งกรรม ก็คือข้อปฏิบัติที่ยังสัตว์ให้เข้าถึงความดับแห่งผัสสะ

นั่นเอง. มีคำตรัสไว้เลยว่า *อริโย อฏฺฐจฺกโก มคฺโค* ว่า อริย-
อฏฺฐังคิกมรรค เป็นกัมมนิโรธคามินีปฏิปทา.

ท่านทั้งหลายก็ทราบกันดีอยู่แล้วว่า อฏฺฐังคิกมรรคนี้
คืออะไร คือสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา สัมมา-
กัมมันโต ฯลฯ อะไรนี้ นี้เรียกว่าอฏฺฐังคิกมรรค. ในที่
พระพุทธเจ้าตรัสอฏฺฐังคิกมรรคในฐานะเป็น ปฏิปทาเพื่อความ
ดับแห่งกรรม.

ถ้าเราสำรวจดูพระสูตรทั้งหลาย เราจะพบว่า อฏฺฐัง-
คิกมรรคนี้ เป็น ทางให้ถึงความดับแห่งอะไรอื่นอีกมากมาย
หลายสียอย่าง แต่แล้วมันเป็นเรื่องเดียวกันตรงที่ว่ามันดับกิเลส
ทั้งนั้น.

อฏฺฐังคิกมรรคเข้ามาที่ไหนเมื่อไรแล้ว มันจะเป็นการ
ดับกิเลสทั้งนั้น เพราะมันมีสัมมาทิฏฐิเป็นตัวการอยู่ที่นั่น เป็น
ตัวปัญญา เป็นตัวการอยู่ที่นั่น เพราะฉะนั้น จึงดับอวิชชาอยู่
เรื่อยไป ฉะนั้น อฏฺฐังคิกมรรคเข้ามาเมื่อไร กิเลสก็บ่อนแตก
เมื่อนั้น ทุกที่ไป ทุกกรณีไป ทุกเรื่องราวไป.

นี่เป็นข้อที่ทำให้พระพุทธเจ้าต้องตรัสถึง *อริโย อฏฺฐจฺกโก*
มคฺโค - อฏฺฐังคิกมรรคอันประเสริฐ เพื่อจะดับตัณหากิเลส เพื่อ
จะดับกรรมกัมมัตติ เพื่อจะดับทุกขกัมมัตติ เพื่อจะดับชาติ ดับอะไรก็ตาม
พอเอ่ยถึงปฏิปทาแล้วก็จะตรัสถึง *อริโย อฏฺฐจฺกโก มคฺโค* ด้วย
ทุกแห่งไป. เฉพาะเรื่องกรรมนี้ก็เป็นอย่างนี้.

ที่นี้ ยวโย อฏฺฐงฺกโก มคฺโค นี้ ก็ทราบกันดีอยู่แล้วว่าเป็นทางไปนิพพาน. อริยอฏฺฐังคิกมรรค เป็นทางไปสู่ นิพพาน. นิพพาน คือดับหมดของกิเลส ของทุกข์ ของวิฏฺฐสงสาร ของกรรม ของอะไรหมด; อฏฺฐังคิกมรรคเป็นทางไปนิพพาน มันจึงมีอำนาจไพศาลอย่างนี้.

ที่นี้ เราจะดูในแง่ที่ว่า เราจะทำความเข้าใจเรื่องความ สันกรรม.

ถ้าดูแต่เพียงนิพเพธิกสูตรนี้ มันก็ง่ายสบายเลย ไม่ต้องมีเรื่องที่จะต้องพูดกันมาก : ปฏิบัติอยู่ในอฏฺฐังคิกมรรค มันก็ดับผัสสะและดับกรรม. พยายามตั้งตนอยู่ในอฏฺฐังคิกมรรค เท่านั้นเอง มันจะเป็นการเดินทางไปนิพพาน มันก็จะดับกรรมดับผัสสะ ดับทุกข์ ดับอะไรแล้วแต่ที่จะต้องดับ. สิ่งที่จะต้องดับทั้งหลายจะดับหมดในเมื่อคนนั้นเดินอยู่ในอริยอฏฺฐังคิกมรรค. นั่นแหละคือการทำเพื่อความสันกรรมแล้ว มันสันกรรมกันอยู่ที่ตรงนั้น; มันง่าย ๆ อย่างนี้.

พระอรหันต์ทั้งหลาย รวมทั้งพระพุทธเจ้าด้วย ถึงแม้จะถึงความสันไปแห่งกรรมทงปวง เพราะว่าเดินหรือปฏิบัติในอฏฺฐังคิกมรรคสิ้นสุดแล้ว ถึงที่สุดแล้ว. นี่เรื่องสันกรรมมันอยู่ที่ตรงนี้. ถ้ายังต้องไปดี ไปชั่ว ไปนรก ไปสวรรค์ อยู่กันยังเป็นเรื่องที่เป็นไปตามกรรม และยังประกอบอยู่ด้วย อวิชชา.

ข้อนี้ขอให้จำไว้เป็นหลักกว้างๆว่า อัฐฐังคิกมรรค หรือมรรคมืองค์ ๘ คือความเข้าใจชอบ หรือถูกต้อง, ความปรารถนาใฝ่ฝันชอบ หรือถูกต้อง, การพูดจาชอบ หรือถูกต้อง, การทำาการงานชอบ หรือถูกต้อง, การเลี้ยงชีวิตชอบ หรือเลี้ยงชีวิตถูกต้อง, มีวามะความพากเพียรชอบ หรือถูกต้อง, มีสติระลึกละอยู่ในใจชอบ หรือถูกต้อง, มีสมาธิชอบ หรือถูกต้อง. เหล่านี้เป็นความชอบ หรือความถูกต้อง อยู่ ๘ ประการนี้เรื่อยไป มันเลยมีอำนาจมาก มีกำลังมาก ทำให้อวิชชาสามผัสเกิดไม่ได้.

ถ้าท่านผู้ใดดำเนินอยู่ในความถูกต้อง ๘ ประการนี้แล้ว ไม่มีช่องโหว่ที่ตรงไหนที่จะทำให้เกิดอวิชชาสามผัสได้ นี่จะเป็นเหตุให้กรรมเก่าสิ้นไป กรรมใหม่ก็ไม่เกิดขึ้น เดียวเราจะพูดกันบ้างถึงเรื่องกรรมเก่ากรรมใหม่ แต่ในที่นี้จะพูดรวมกันว่ากรรมทั้งหลายนั้นมันจะสิ้นไปที่ตรงนี้ : สิ้นไปเพราะความที่เราเป็นอยู่อย่างถูกต้อง ๘ ประการ.

เมื่อเรามีการเป็นอยู่อย่างถูกต้อง ๘ ประการนี้ มันจะไม่เกิดกรรมใหม่ขึ้นมาได้ แล้วกรรมเก่าก็จะสิ้นไป. ถ้าเรามีอัฐฐังคิกมรรคชั่วขณะ มันก็สิ้นไปชั่วขณะ; ถ้าเรามีอัฐฐังคิกมรรคตลอดกาล มันก็สิ้นไปตลอดกาล. เดียวนี้ เรามักจะมีอัฐฐังคิกมรรคกันแต่เพียงชั่วขณะๆ บางทีจะไม่ถึงครึ่งชั่วโมงกระมัง?

นี่กล่าวได้ว่า ถ้ามีอัฐฐังคิกมรรคที่ไหนเมื่อไร มันจะมี การไม่เกิดแห่งกรรมใหม่ และมีการระงับอยู่แห่งกรรมเก่า ตลอดเวลาเท่านั้น.

อย่าลืมเรื่องครั้งที่แล้วมา ที่พระพุทธเจ้าตรัสเป็นหลัก สัมมาทิฏฐิ ว่าเมื่อจะดับจิต เมื่อจะตาย สัมมาทิฏฐิเป็นเรื่อง สำคัญที่สุด ถ้าเวลาอันมันเปลวไปบ้าง ก็ขออย่าเปลวเมื่อจะ ตาย เมื่อจะดับจิต นี้หมายถึงดับจิตเข้าโลง. แต่ถ้าว่าจะไป หมายถึงดับจิตอย่างชั่วคราว คือความเปลี่ยนแปลงแห่งเรื่อง ที่มันเกิดขึ้นทางตา ทางหู ฯลฯ นี้ก็ให้มันดับลงไปด้วยสัมมา- ทิฏฐิ เช่นว่า คราวนี้เกิดเรื่องทางตา ยิ่งยากลำบากแล้วมันจะ ดับจะสิ้นสุดลง ก็ให้มันดับลงด้วยเราเมวัชชา มีความรู้ มีสัมมา- ทิฏฐิ เกี่ยวกับเรื่องตานั้น ถ้าอย่างนั้นมีหวังที่จะดีขึ้น ๆ ในทางที่ จะดับกิเลส หรือดับทุกข์.

พูดให้สั้นอีกทีหนึ่งว่า ถ้ามันเกิดเรื่องอะไรขึ้นก็ตาม ในชีวิตของเราชั่วขณะหนึ่ง ๆ แล้ว ก็ขอให้เรื่องมันจบลงด้วย ความฉลาด. มันเกิดเรื่องอะไรขึ้นในชีวิตของเราวันนี้ วันหนึ่ง ไม่รู้จักครั้งก็ตามใจมันเถอะ แต่ให้เรื่องทุกอย่างมันจบลงด้วย ความฉลาด หรือสอนให้เราฉลาด ให้เราได้สัมมาทิฏฐิไว้ทุกที่ ไป นี้ก็เรียกว่าดับจิตด้วยสัมมาทิฏฐิ.

ที่นี้ พอเกิดเรื่องใหม่ ทางหู ทางจมูก ฯลฯ ทางอะไร ก็สุดแท้ มันจะดีขึ้น เป็นไปในทางที่ดีขึ้น คือว่าเกิดทุกข์ไม่ได้.

ขอให้เข้าใจคำว่าสัมมาทิฐิไว้อย่างนี้ เพราะเป็นตัวนำทั้งหมดของอัฐรังคิกรมรรค มันมานำหน้า มันเป็นตัวทำหน้าที่ออกหน้า หรือเป็นตัวสำคัญ; ส่วนตัวอื่น ๆ นั้น เป็นกำลังบ้าง เป็นตัวสนับสนุนบ้าง เป็นอุปกรณ์บ้าง อะไรบ้าง หน้าที่โดยตรงที่จะจับอะไรนี้ มันอยู่ที่สัมมาทิฐิ.

อัฐรังคิกรมรรค มีความสำคัญอยู่ที่สัมมาทิฐิ ในฐานะเป็นตัวนำหน้า นอกนั้นเป็นบริวาร แต่ว่าถ้ามีแต่หัวหน้าแล้วไม่มีบริวาร มันก็ทำอะไรไม่ได้เหมือนกัน มันต้องพร้อมกันหมด หัวหน้าคนหนึ่ง แล้วก็บริวารหลายๆ สาขารวมกันแล้ว มันก็ทำอะไรได้.

สรุปกฎแห่งกรรม มีอยู่สั้นๆ อย่างนี้ว่า:-

กัมมลักษณะ หรือลักษณะแห่งกรรมนั้นคือ การกระทำด้วยเจตนา ทางกาย ทางวาจา ทางใจ.

นิทานสัมภวะแห่งกรรม แดนเกิดแห่งกรรมนั้น ก็คือ ผัสสะที่ประกอบด้วยอวิชชา.

กัมมเวมัตตา มาตรการหรือ มาตรฐานต่างๆ ของกรรมนั้น ก็คือกรรมที่ทำให้เกิดเป็นสัตว์นรก เดรัจฉาน เปรดมนุษย์ เทวดา รวม ๕ ชั้น

กัมมวิบาก คือผลกรรมนั้น แบ่งตามที่ว่า มันให้ผลทันควัน มันให้ผลในระยะถัดมา มันให้ผลในระยะถัดมาอีก.

กัมมนิโรธ ก็คือผัสสะนิโรธ ความดับแห่งผัสสะ นั้น
ແທລະຄືວາມດັບແຫ່ງກຣຣມ.

กัมมนิโรธคามินีปฏิบัติ คือมัชฌิมาปฏิบัติ หรืออิทัป-
ปัจจยตาในชั้นสูงสุด; และในชั้นทั่วไปคืออริยอัฐรังคิกมรรค :
มีความเป็นอยู่ถูกต้อง ๘ ประการ.

นี่คือกฎแห่งกรรมตามที่ตรัสไว้ในบาลี นิพเพธิกสูตร
อังกุตตรนิกาย สักกนิบาต สูตรที่ ๘ แห่งมหาวรรค. นมัน
ยุง มันตีแต่สำหรับคนที่รู้บาลี มีพระไตรปิฎกก็จะเป็น
ประโยชน์; แต่สำหรับชาวบ้านก็ให้รู้ไว้ว่า พระพุทธเจ้าตรัส
ไว้อย่างนี้ก็พอแล้ว.

ที่นี้ ในเรื่องกัมมนิโรธ คือดับเสียซึ่งกรรมนี้ มันยัง
มีข้อที่อธิบายได้อีกที่แปลกไปจากสูตรนี้ หมายความว่าสูตรนี้
ระบุอัฐรังคิกมรรคเป็นเครื่องดับกรรมหรือทำความสิ้นไปแห่ง
กรรม แต่ว่าในสูตรอื่น ไประบุธรรมะชื่ออื่น : ในสังยุตต-
นิกายมหาวรรค ทรงระบุโทษฉกั ๘ ประการ ว่าเป็น
เครื่องสิ้นไปแห่งกรรม.

รายละเอียดของสูตรนี้ ก็ไม่ค้ำอะไรกันกับสูตรที่แล้ว
มา. ในสูตรนี้ตรัสโทษฉกั ๘ ประการ ว่าเป็นปฏิบัติที่
เป็นไปเพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหา. อย่างนี้ทุกคนได้ยินได้
ฟังอยู่ทั่วไปแล้ว; ถ้าเป็นพุทธบริษัท เคยศึกษา เคยฟังเทศน์

จะได้ยินว่าโพชฌงค์ ๗ ประการนั้น เป็นหนทางหรือเป็น
ปฏิปทาเพื่อจะดับเสียซึ่งตัณหา ดับตัณหาก็คือดับทุกข์.

ที่นี้ ถ้าวาดดับตัณหา หรือสันตตัณหา มันก็คือสังกรรม;
สังกรรมคือสังทุกข์; สังทุกข์มาจากสังกรรม สังกรรมมา
จากสันตตัณหา นี้เนื้อเรื่องอย่างเดียวกันหมด; แต่ไปให้ข้อ
กรรมที่จะดับตัณหา ดับกรรมนี้เป็นโพชฌงค์ไป แทนที่จะ
ตรัสว่าเป็นอริยอฏฐังคิกมรรค.

ที่นี้ กัดที่โพชฌงค์ :

โพชฌงค์ที่ ๑ ก็คือสติ มีสติ มันก็ไม่มีอวิชาได้.
ในที่ใดมีสติในที่นั้นไม่มีอวิชา; ในที่ใดมีสติ ในที่นั้นมี
ความรู้สึกตัวทั่วถึงรอบคอบอยู่. เมื่อมีสัมโพชฌงค์ คือสติ
เป็นข้อที่หนึ่งแล้ว มันก็ป้องกันอวิชาเสียแล้ว ฉะนั้น การ
สัมผัสทางตา ทางหู ทางจมูก เป็นต้น ไม่มีทางที่จะเป็น
อวิชาสัมผัส เพราะมันมี สติสัมโพชฌงค์ นั้นเอง.

สติสัมโพชฌงค์ ก็ทำให้เกิด ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ คือ
รู้จักเลือก รู้จักเห็น รู้จักแยกแยะ มันก็ทำถูกในการที่จะเลือก
เอาว่าทางไหนอย่างไร เมื่อไร ในวิธีใด ฉะนั้น ธรรมวิจย-
สัมโพชฌงค์ มันก็ช่วยไม่ให้เกิดอวิชาสัมผัส ไม่ให้เกิดผัสสะ
ที่จะเป็นกรรม.

ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ ก็ทำให้เกิด วิริยสัมโพชฌงค์
ทำให้เกิดความพากเพียร คือว่าเมื่อทำอย่างนี้ถูกต้องแล้ว ทำ

มันให้หนักขึ้น ทำให้แรงขึ้น ทำให้สุดความสามารถคือวิริย-
 สัมโพชฌงค์ อย่างนี้วิชชามันก็ถอยกรุดลงไปเลย ยิ่งไกลออกไป
 ไปต่ออาการที่จะทำให้เกิดขึ้น.

วิริยสัมโพชฌงค์ทำให้เกิด **ปีติสัมโพชฌงค์** คือพอใจ
 เป็นสุขอยู่ด้วยการกระทำอย่างนี้ จะเน้นเรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องน่า
 เศร้า หรือว่าเรื่องน่าเบื่อหน่าย แต่เป็นเรื่องชวนให้สนุกชวน
 ให้เป็นสุข เพราะอำนาจของ ปีติสัมโพชฌงค์ : คนเราพอเรา
 รู้สึกว่า เราทำได้สำเร็จแล้ว เราก็ปีติทั้งนั้นแหละ. ที่นี้ มัน
 ไม่ใช่ปีติเฉยๆ มันเป็นปีติที่เพิ่มกำลังใจ กำลังแรงอะไรให้
 มันมากขึ้น นี่มันก็เป็นการศึกษาให้ถอยห่างออกไปอีก
 เกิดยากขึ้นไปอีก.

ปีติสัมโพชฌงค์ทำให้เกิด **ปีติสัททิสัมโพชฌงค์** คือมัน
 สงบราบัลลงไป มันเข้ารูปเข้ารอยเข้าเรื่องเข้าราว มันก็ไม่
 เออะตึงตัง มันสงบราบัลลงไป หมายความว่ามันก้าวหน้า
 คือความถูกเรื่องถูกราวนั้นมันมีแน่นแฟ้นขึ้น เมื่อมันราบ
 แล้วมันยากที่จะฟูหรือจะพลุ่งขึ้นมา ปีติสัมโพชฌงค์ทำให้เกิด
 ปีติสัททิสัมโพชฌงค์ คือสงบราบัลลง.

ปีติสัททิสัมโพชฌงค์ทำให้เกิด **สมาธิสัมโพชฌงค์** คือมี
 ความแน่นหนักแน่นเต็มที่จะจริงจังขึ้นไปอีก.

สมาธิสัมโพชฌงค์ทำให้เกิด **อุเบกขาสัมโพชฌงค์** คือ
 ความเฉยอยู่ในลักษณะที่ถูกต้องรอดแต่เพียงเวลา เหมือนกับเรา

รอเวลาที่ผลไม้จะออกลูก หรือว่าเรารอเวลาว่าน้ำที่ต้มอยู่บนไฟ
 ในกานนั้นมันจะเดือด เพราะว่าเราจะเอากาน้ำวางบนเตาให้
 เดือดทันทีมันไม่ได้. เราต้มให้ถูกวิธี ถ้าถูกวิธีแล้วเรารอ
 นิดหน่อย น้ำนั้นก็เดือด. นี่ก็แปลว่าการใช้เวลาอันนั้นมันถูก
 ต้อง. ถ้าใช้เวลาไม่ถูกต้อง มันก็เลิกเสียก่อน หรือว่ามันไม่
 รู้จักใช้เวลา.

การอยู่ด้วยอุเบกขา^๕ หมายความว่าทุกสิ่งถูกต้องแล้ว
 ที่^๕อุเบกขามันให้ผลตามที่เวลามันถึงเข้า เหมือนอย่างเราจะ
 บ่มผลไม้ให้สุกให้กินได้^๕ เราต้องใช้เวลา. เรื่องมรรคผล
 นี่ก็เหมือนกัน มันก็ต้องทำให้ถูกต้องทุกอย่างแล้วก็รอเวลา.
 นี่ครบ ๗ อย่าง^๕ เรียกว่าสัมโพชฌงค์ เป็นหลักกลางๆ ใช้
 ได้ทั่วไปหมดไม่ว่าเรื่องอะไร. แต่ถ้าในเรื่องดับกิเลสดับกรรม
 นี่ก็ต้องทำไปในทางที่จะดับกิเลสดับกรรม. เพราะฉะนั้น
 พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัส ถ้อยคำที่กำชับไว้ไม่ให้เปลี่ยนแปลงได้
 ว่าต้องเป็น สัมโพชฌงค์ ชนิดที่เป็น วิราคนิสสโต คืออาศัย
 วิราคะ; วิเวกนิสสโต เป็นสัมโพชฌงค์ที่อาศัยวิเวก. หรือ
 นิโรธนิสสโต เป็นโพชฌงค์ที่อาศัยนิโรธ, หรือว่า โวสสัคค-
 ปริณามิ เป็นโพชฌงค์ที่จะโน้มไปเพื่อความสลัดเสียซึ่งกิเลส
 และความทุกข์^๕.

มันต้องเป็นโพชฌงค์ที่มุ่งหมายอย่าง^๕นี้ เพราะว่าหลัก
 ใจความเรื่องโพชฌงค์^๕ เอาไปใช้ในการทำไร^๕ ทำนา
 ทำมาหากินก็ได้. แต่ว่าถ้าใช้เพื่อดับกรรม ดับกิเลสไป

นิพพานแล้ว ก็ต้องให้มันถึงขนาดที่เรียกว่า เนื่องกันอยู่กับ
 วิจารณ์โรชะ วิเวกะ จึงจะเรียกว่าเป็นโพชฌงค์ ที่ใหญ่โต
 ที่ใหญ่หลวง ที่ไพบุลย์ที่หาประมาณมิได้ : โพชฌงค์นี้ทำให้
 สันกรรม.

ยังมีตรัสไว้เป็นหลักต่อไปอีกว่า *ตณฺหา ปหฺยติ* -เมื่อมี
 โพชฌงค์อย่างนี้ ตัณหาย่อมละไป; *ตณฺหาย ปทานา กมฺมํ*
ปหฺยติ -เพราะตัณหาละไป กรรมย่อมละไป; *กมฺมสฺส ปทานา*
ทุกฺขํ ปหฺยติ -เพราะกรรมละไปความทุกข์ย่อมละไป; *อฺคิโข*
อุทฺทายิ ตณฺหกฺขยา กมฺมกฺขโย -ดูก่อนอุทฺทายี! ด้วยเหตุตั้งนี้แล
 ความสิ้นไปแห่งกรรมย่อมมี เพราะความสิ้นไปแห่งตัณหา;
กมฺมกฺขยา ทุกฺขกฺขโย -ความสิ้นไปแห่งความทุกข์ ย่อมมีเพราะ
 ความสันกรรม ตั้งนี้.

นี่ถ้าไม่เคยศึกษา ก็จะเป็นสองเรื่องสามเรื่อง
 เดียวว่าอย่างนั้น เดียวว่าอย่างนี้ เช่น ประเดี๋ยวว่าอภิวุจจิก
 มรรคทำให้สันกรรม, ประเดี๋ยวว่าโพชฌงค์ทำให้สันกรรม.
 นั้นมันเป็นเรื่องเรียกชื่อ แล้วก็มุ่งหมายในแง่ใดแง่หนึ่งมุมใด
 มุมหนึ่ง แล้วก็เรียกชื่ออย่างนั้น; แต่เนื้อแท้ของมันนั้นมัน
 เป็นเรื่องการกระทำอย่างเดียวกัน คือมีอะไรมาสกัดกั้นอวิชชา
 ไม่ให้เข้ามาเกี่ยวข้อง ในเมื่อเราจะเห็นรูปด้วยตา ฟังเสียงด้วยหู
 ดมกลิ่นด้วยจมูก ภูริตด้วยลิ้น สัมผัสผิวหนังด้วยผิวกาย หรือ
 กระทั่งคิดนึกอารมณ์อะไรขึ้นมาในจิตใจ.

นี่คือเรื่อง สันกรรม เพราะสติปัญญาที่มำทันทั่วทั้ง

ดำเนินอยู่ในโพชฌงค์ก็คือดำเนินอยู่ในอัฐสังคิมรรค. ถ้าคน
ศึกษาธรรมมาเต็มตัวแล้ว ก็จะเห็นชัดโดยไม่ต้องมีใครอธิบาย.
อัฐสังคิมรรค ก็เล็งไปในทางที่จะพูดว่า มีอาการที่ถูกต้องๆ;
โพชฌงค์ก็เล็งไปในข้อที่ว่า อาการที่ถูกต้องๆนั้น มันมีความ
รู้เเนื่องกันอยู่เป็นลำดับๆ อย่างนี้; มันมีความถูกต้องอยู่ใน
ความรู้ันั้น มันจึงจะเป็นโพชฌงค์ได้.

ที่นี้ อัฐสังคิมรรคน อาจสรุปได้เป็นศีล สมาธิ ปัญญา.
ก็ศีล สมาธิ ปัญญา นั้นเองเป็นเครื่องทำความสิ้นไปแห่งกรรม.
ศีล สมาธิ ปัญญา นั้นอาจขยายออกไปเป็นรูปอื่น แบบอื่น
ในรูปร่างอย่างอื่นได้อีก แต่มันก็ป่วยการ : ถือเอาอัฐสังคิม-
มรรค หรือโพชฌงค์อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นหลักก็พอแล้ว ก็จะ
นำไปสู่ความสิ้นไปแห่งกรรม.

ที่นี้ ก็จะมาพูดกันถึงข้อที่พูดค้างไว้เมื่อตะกี้ว่า กรรม
นั้นจะต้องสิ้นไปทั้งกรรมเก่าและกรรมใหม่.

อะไรเป็น กรรมเก่า? อะไรเป็น กรรมใหม่? ก็มีพระ-
พุทธภาษิตที่ตรัสไว้ในพวกสังยุตตนิกาย ว่า จกฺขุ ภิกฺขเว ปุราณ-
กมฺม - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ตำนัน้แหละเป็นกรรมเก่า, อภิ-
สงฺขติ - อันปัจฉัยปรุงแต่งขึ้นเฉพาะแล้ว, อภิสมฺเจตยิตฺถิ - อัน
เป็นปัจฉัยทำให้มันมีความรู้สึกเจตนา, เวทณฺิยํ - ปัจฉัยทำให้มัน

รู้สึกเวทนาได้. หมายความว่ามันไม่ใช่ดวงตาเฉยๆ เหมือนดวงตาที่เขาถอดจากคนนั้นไปใส่คนโน้นได้; มันไม่ใช่ดวงตาเฉยๆ อย่างนั้น. แต่มันเป็นดวงตาที่ว่า มันสะดวกรหรือพร้อมอยู่เสมอที่มันจะรู้สึกทางตา เพราะปัจจัยมันปรุงแต่งมาสำหรับให้ตานั้นรู้สึกสัมผัส แล้วเป็นที่ที่จะให้อวิชชาเข้าไปผสมโรง แล้วก็ผสมสัมผัสด้วยอวิชชาทางตา. นั่นคือตาเป็นกรรมเก่า เหลืออยู่เป็นกรรมเก่า หรือเป็นผลของกรรมเก่า คือว่ามันมีอยู่ก่อน.

ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้จะถูกเรียกว่าเป็นกรรมเก่าทั้งนั้น : จกฺขุ ภิกฺขเว ปุราณกมฺมํ...; โสคํ ปุราณกมฺมํ...; มานํ ปุราณกมฺมํ...; ชิวฺหา ปุราณกมฺมา...; กาโย ปุราณกมฺโม...; มโน ปุราณกมฺโม อภิสงฺขโต อภิสนฺเจตฺยโต เวทนีโย ทฺว จฺพฺโพ. อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ปุราณกมฺมํ. นั่นคือกรรมเก่า. ถ้าเราอย่ามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กันแล้ว มันก็ไม่มีเรื่อง. แต่บัดนี้มันมีเหตุปัจจัยอะไรที่ทำอยู่แล้ว ทำให้มันมีตารอคอยอยู่, ทำให้มีหูรอคอยอยู่, จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นมันรอคอยอยู่, รอคอยอยู่ต่อการสัมผัส. พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า นี่เป็นกรรมเก่า.

ทุกคนมีกรรมเก่า คลาดูซิ มันมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่คอยพร้อมอยู่เสมอที่จะทำเรื่องสัมผัส.

ทีนี้ กรรมใหม่. อะไรเล่าเป็นกรรมใหม่? ยํ โข ภิกฺขเว เอตฺรหิ กมฺมํ กโรติ กาเยน วาจาเย มนฺสา; อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว

นวมมู. “-ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บุคคลย่อมกระทำซึ่งกรรม ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ในกาลนี้; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า กรรมใหม่”. ก็หมายความว่าอะไร ที่มันงอก ออกมาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นแหละคือกรรมใหม่.

เพราะเรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนี้ เราจึงมีการ สัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อวิชชาเข้าไปผสมโรง มัน ก็เกิดเวทนาที่มาจากอวิชชา ที่อยู่ใต้อำนาจของอวิชชา เกิด ตัณหา เกิดอุปาทาน เกิดทุกข์.

กรรมนี้สมบูรณ์ที่สุด เมื่อเกิดอุปาทาน หมายความว่า เมื่อเรามีความรู้สึกเป็นตัวกูของกูอย่างไรแล้ว นั้นแหละจึงจะ เรียกว่ามีการกระทำทางใจ หรือทางกาย หรือทางวาจาลงไป แล้ว. กรรมใหม่เกิดขึ้นมาหยกๆ แล้วก็สิ้นไปโดยสิ้นเรื่อง เพื่อจะเปลี่ยนไปเกิดกรรมอย่างอื่นต่อไป.

การดับแห่งกรรมอย่างนี้ มันชั่วคราว ไม่ได้หมายความว่า ดับเชื้อแห่งกรรม แล้วกรรมจะไม่เป็นกรรมขึ้นมาอีก มัน เพียงแต่เปลี่ยนกรรม : เปลี่ยนกรรมเป็นทางตาบ้าง ทางหู บ้าง ทางจมูกบ้าง ฯลฯ นี้เราเปลี่ยนกรรมกันอยู่ตลอดเวลา กรรมใหม่จึงมีอยู่ตลอดเวลา : อยู่บนบ่อเก่าคือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อยู่ที่ตรงนั้นแหละ.

ที่นี้ ความดับแห่งกรรมเป็นอย่างไรเล่า? โย โช ภิกขเว
กายกมฺม-วจีกมฺม-มโนกมฺมสุส นิโรธา วิมุตฺติ มุสฺติ; อญฺ วุจฺจติ

ภิกขเว กัมมนิโรธ. — “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บุคคลย่อมถูกต้องซึ่งวิมุตติ เพราะการดับไปแห่งกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้แหละเราเรียกว่า ความดับแห่งกรรม”. นี่คือความดับแห่งกรรม. ถ้าดับไปแห่งกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ทั้ง ๓ นี้แล้ว จิตจะถูกต้องต่อวิมุตติ คือว่างกรรม; จะเป็นชั่วคราวก็ตาม เต็ดขาดก็ตาม มันมีลักษณะอย่างนี้ ถ้าดับชั่วคราวมันก็ว่างชั่วคราว ถ้าดับเต็ดขาดมันก็ไม่มีการกระทำอีก.

ที่นี้ ข้อที่ว่า กัมมนิโรธคามินีปฏิปทา — ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม เป็นอย่างไรเล่า? อยมเว อริโย อฏฺฐงฺกโก มคฺโค; เสยฺยถิ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกปโป สัมมาวาจา สัมมากัมมณโธ สัมมาอาชีโว สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ; อโย วุจฺจติ ภิกขเว กัมมนิโรธคามินี ปฏิปทา. แปลว่า ข้อปฏิบัติที่ทำสัตว์ให้ถึงความดับแห่งกรรมนั้น คือมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ อันประเสริฐนั่นเอง, ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี่คือ ข้อปฏิบัติที่ทำสัตว์ให้ถึงความสิ้นไปแห่งกรรม.

แล้วมี ข้อที่ตรัสกำกับกับพวกเราว่า อิติ โข ภิกขเว เทสิตฺโต มยาปราณกมฺมํ — “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ด้วยข้อความอย่างนั้นแลเป็นอันว่า เราแสดงกรรมเก่าแก่พวกเธอแล้ว; เทสิตฺตํ นวกมฺมํ - เราแสดงกรรมใหม่แก่พวกเธอแล้ว; เทสิตฺโต กมฺม-

นิโรธ - เราแสดงความดับแห่งกรรมแก่พวกเธอแล้ว; เทสิตา
กมฺมนิโรธคามินีปฏิปทา - เราแสดงปฏิปทาเพื่อความดับแห่ง
กรรมแก่พวกเธอแล้ว”.

ที่นี้ ก็มีตรัสว่า “นั่นโคนไม้! นั่นที่สังัด! พวกเธอจง
ประกอบความเพียร เพื่อความสิ้นไปแห่งกรรม”.

แล้วก็มีตรัสเป็นพิเศษอีกว่า “เรื่องที่เรารู้อย่างนี้ มิได้
ฟังมาแต่ผู้อื่น”. เรื่องกฎเกณฑ์แห่งกรรมอย่างนี้ พระพุทธ-
เจ้าท่านตรัสยืนยันว่า เป็นเรื่องที่ท่านรู้อย่างไม่ได้เล่าเรียนมา
จากใคร.

เมื่อเป็นดังนั้นก็แปลว่า เรื่องกรรมเก่ากรรมใหม่ นั้น มัน
แปลกจากที่เราเคยได้ยินได้ฟัง. ที่เราเคยได้ยินได้ฟังกัน นั้น
มันเป็นการพูดอย่างที่เขาคูตกันอยู่. มันเป็นการพูดอย่างศีล-
ธรรม พูดอย่างบรมโอรานพูด : พูดอย่างมีตัวมีตน มีกรรม
ใหม่กรรมเก่า ข้ามภพ ข้ามชาติ เข้าโลงไปแล้วยังติดตามไป
อีก อะไรทำนองนี้.

แต่ถ้าพูดอย่าง อธิปไตยจยตา ตามแบบของพระพุทธ-
เจ้า เป็นหลักธรรมที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนาแล้ว ก็ว่า กรรม
เก่านี้คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รอคอยอยู่ตลอดเวลา. ที่นี้
พอมันเคลื่อนไหวไปในทางที่มีวิชาเข้ามาประกอบด้วยแล้ว
มันเป็นเรื่องใหม่ เป็นการกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ

แล้วมันอยู่ทีนี้ ใกล้ ๆ ที่ตรงนี้ แล้วก็มากมายเหลือเกิน ดูจะ
มากมายหุยมหิมิไปหมด.

เราจะต้องตั้งตัวให้ถูก คำแรงตัวอยู่ให้ถูก แล้วกรรม
เหล่านั้นเกิดไม่ได้ ทำอะไรเราไม่ได้. ตั้งตัวให้ถูกคือมีมัชฌิมา-
ปฏิบัติ หรือว่าอริยอัฐมรรค คือความถูกต้อง ๘ ประการ
นั้น.

แม้ว่าจะมีสูตรอนที่แสดงกรรมเก่ากรรมใหม่ ข้อความ
มันก็ยังเหมือน ๆ กันนั้นแหละ เช่นว่ามีสูตรหนึ่ง ตรัสว่า :
นาย ภิกขเว กาโย ตุมหาก - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! กายนไม่ใช่
ของเธอทั้งหลาย; นาย อญฺเณต - กายนไม่ใช่ของคนแม่เหล่า
อื่น; ปุราณเมทิ ภิกขเว กम्म - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! กายน
แหละคือกรรมเก่า, อภิสงฺขต - อันปัจจยปรุงแต่งแล้ว, อภิสณ-
เจตยิต - อันปัจจยทำให้มันนึกคิดได้แล้ว, เวทนีย - อันปัจจย
ทำให้มันรู้สึกเวทนาได้; ทฏฺจพฺพ - ควรที่พวกเธอทั้งหลาย
จะมองเห็น.

ในที่นี้พระพุทธเจ้าท่านทรงชี้ว่า กรรมเก่า นั้น คือ
กายน; กายนก็เป็นที่รวมแห่งตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; นี้
คือกรรมเก่า. เรื่องนี้มาในสังยุตตนิกายด้วยกันกับสูตรที่แล้ว.
แต่ในสูตรนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสพิเศษออกไปหน่อยหนึ่งว่า
“กายคือกรรมเก่า ไม่ใช่ของเธอ แล้วก็ไม่ใช่ของคนแม่เหล่า
อื่นด้วย”.

ถ้าว่ากายนี้เป็นของเรา มันก็มีตัวตนเป็นของเรา; นั่นเป็นเรื่องอวิชชาเป็นเรื่องสัสสตทวิภูติ : แล้วก็ไม่ใช่ของคนอื่น เพราะมันไม่มีคนอื่นอยู่นั้นแหละ. ไม่มีทั้งตนเอง ไม่มีทั้งคนอื่น เพราะว่ามีเพียงกระแสแห่ง อิททัปปัจจยตา ปฏิจ-สมปบาท. เท่าที่พระสวดเมื่อตะกั้นเพียง ๑๑ ข้อ ก็ออกข้อ อิททัปปัจจยตาตั้ง ๒๒ ทน.

อิททัปปัจจยตา นั้นแหละ คือตัวที่ถูกสมมติว่าเป็นตัว “เธอ” บ้าง เป็นตัว “ผู้อื่น” บ้าง. ที่ตรัสว่าไม่ใช่ของเธอ ไม่ใช่ของผู้อื่นนั้น เพราะมันเป็นเพียงธรรมชาติ คือกระแสแห่ง อิททัปปัจจยตา เป็นไปอย่างนั้น; มันเกิดมาตามกฎของ อิททัปปัจจยตา ที่ว่า : อวิชชาให้เกิดสังขาร; สังขารให้เกิดวิญญาน; วิญญานให้เกิดนามรูป; นามรูปให้เกิดสพายตนะ; สพายตนะให้เกิดผัสสะ; ผัสสะให้เกิดเวทนา; ฯลฯ อะไรนี่นี้ก็เคยฟังกันอยู่แล้ว หรือไม่เคยฟังก็ไปหาอ่านได้ง่าย นั่นคือกระแสแห่งอิททัปปัจจยตา.

เพราะฉะนั้น เมื่อก้าวโดยหลักธรรมที่เป็นขั้นเล็ก ๆ เป็นสังขารธรรมแล้ว จึงกล่าวไปในทำนองว่า ไม่มีบุคคลใดที่ทำการกรรม และไม่มีบุคคลใดที่เสวยผลของกรรม. นี้ฟังให้ดีเดี๋ยวจะฟังไม่ถูก : คือกำลังพูดว่า การทำกรรมมีแล้วแต่ไม่มีผู้ทำการกรรม; การเสวยผลของกรรมก็มีแล้ว แต่ไม่มีผู้เสวยผลของกรรม : เพราะว่ามันมีแต่กระแสของ อิททัปปัจจยตา.

กายกับใจ และสิ่งที่ประกอบอยู่ที่กายกับใจ มันทำไป ตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา; เพราะฉะนั้น จะไม่เรียกว่า บุคคลใดกระทำ; จะไม่เรียกว่านาย ก. นาย ข. นาย ค. นาย ง. กระทำ. แต่ถ้าพูดตามภาษาชาวบ้านก็ต้องพูดว่าคนนั้น คนนี้กระทำ เป็นหญิงเป็นชาย เป็นนาย ก. นาย ข. นาย ค. นาย ง. เป็นผู้ทำกรรม เป็นผู้เสวยผลของกรรม.

ทีนี้ ถ้าใครถามว่า ใครทำกรรม? ใครเสวยผลของ กรรม? ก็บอกว่าไม่มี. ถ้าเขาจะถามต่อไปอีกว่า ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่มีการทำกรรม ไม่มีการเสวยผลของกรรมซี? ก็บอกว่ามี! มีการทำกรรม มีการเสวยผลของกรรม แต่บุคคลผู้ทำกรรม ผู้เสวยผลกรรมนั้นไม่มี; คือตัวที่เรียกว่าบุคคลนั้น มันมิได้มี อยู่จริง มันเป็นเพียงกายใจ มันคิดว่ามันเป็นตัวฉันผู้ทำกรรม. ถ้ายังชนหลงอยู่อย่างนี้ จะมีทำกรรมเรื่อย จะไม่พ้นจากกรรม ไปได้ เพราะเป็นมัจฉาทิฎฐิ.

ฉะนั้น จะต้องหมดความคิดความหลงว่า “เรา” ว่า “ฉัน” เป็นผู้ทำกรรมเสียก่อน จึงจะเป็นสัมมาทิฎฐิขึ้นมา. เรียกว่าตลอดเวลาที่เดียว ที่ไม่มีบุคคล มีแต่อิทัปปัจจยตา. นี้ถ้าจะพูดว่าการที่พวกคุณเมื่อกันที่นี้ มาจากที่ต่าง ๆ มากันที่นี้, นี้ไม่มีบุคคลมา. ไม่มีใครมา, มีแต่อิทัปปัจจยตามา; เดียว ก็ได้หัวเราะกันใหญ่.

ทุกคนนี้ไม่ใช่คน เป็นเพียงกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา : มันผลักไสกันมาในตัวมัน. ร่างกายจิตใจอะไร มันทำให้มา. “การมา” มี, แต่ “บุคคลผู้มา” ไม่มี ทำนองอย่างนี้.

การเข้าใจข้อเท็จจริงลึกลงไปถึงขนาดนี้ จะนำไปสู่ความรู้เรื่องความสิ้นไปแห่งกรรม : ต้องไม่มีตัวตน มันจึงจะไม่มีกรรมกระทำกรรม. ถ้ามีตัวตน มันจะมีการกระทำกรรมอยู่เรื่อยไป. จะต้องมองให้เห็น พยายามมองให้เห็น ว่ามันไม่มีส่วนใดที่เป็นสัตว์เป็นบุคคล แต่เรามันรู้สึกไปเองว่า เราเป็นสัตว์ เราเป็นบุคคล. จะทำอย่างไรได้ เราต้องพูดไปตามความรู้สึก; คนอื่นก็เหมือนกัน, เพราะฉะนั้นจึงมีสิ่งมีกฐินมา ที่จะได้แข่งขันแย่งชิงกันจนเป็นปฏิจอสรูปบาทแห่งการทะเลาะวิวาทขึ้นมาได้ ด้วยเหตุนี้.

เอาละ ที่นี้จะยกตัวอย่างว่า แม้ในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าท่านยังมีพระชนมชีพอยู่ท่านสอนเอง เรื่องอนัตตา : รูป อนัตตา เวทนา อนัตตา, ฯลฯ รูปไม่ใช่ตน, เวทนาไม่ใช่ตน, สัญญาไม่ใช่ตน, สังขารไม่ใช่ตน, วิญญาณไม่ใช่ตน; สอนอยู่อย่างนี้. ภิกษุองค์หนึ่งเขาก็ฟังอยู่ตลอดเวลา แต่พอจบเรื่องในที่สุด เขาได้ความรู้หรือเกิดความรู้ขึ้นมาว่า “เฮ! พวกเราว้าย! รูปเป็นอนัตตา ฯลฯ วิญญาณเป็นอนัตตา ชั้น ๕ เป็นอนัตตา; แต่แล้วไ้กรรมที่อนัตตากระทำนั้น มันมาได้แก่เราที่ไม่ได้กระทำ, แก่อนัตตาที่ไม่ได้กระทำ”.

น้ำมันสับสน กรรมที่อนัตตากระทำ ไปถูกอัตตาที่เป็น
เจ้าของกรรมก็ได้. นี่เพราะมันพูดถึงคนละที่ : เมื่อฟังนั้น
ฟังว่าเป็นอนัตตาหมด อนัตตาทำกรรม; แต่พอผลกรรม
เกิดขึ้นมันเจ็บมันปวด หรือมันสุขมันทุกข์ แก่ไอตัวนี้ แก่ตัว
อนัตตานี้, นี่เป็นเรื่องเข้าใจยากอย่างหนึ่ง.

มันเป็นเรื่องเล่นตลกเกี่ยวกับเรื่องอนัตตา เพราะว่า
อนัตตานี้ เป็นแต่เพียงการได้ยินได้ฟังว่าอนัตตา. ส่วน
อัตตานี้เป็นความรู้สึกในใจจริงๆ มันเลยเล่นตลกกัน ใน
เมื่อเอามาเกี่ยวข้องกันด้วยการทำกรรม หรือการได้รับผลของ
กรรม. เพราะว่าเขามีอัตตาอยู่เรื่อย เขาไม่ยอมปล่อยอัตตา
เขาจะต้องยึดอะไรอยู่อย่างหนึ่งเรื่อย.

ที่อาตมาได้ประสบมาด้วยตนเอง : เมื่อเรามีการสอน
เรื่องราว ไม่ให้ยึดมั่นถือมั่น ให้ปล่อยวางสิ่งทั้งปวงเสียโดย
ความเป็นของไม่ควรยึดมั่นถือมั่น พอพูดจบแล้ว ก็มีคนถาม
ขึ้นทันทีว่า ไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้ว จะให้ยึดอะไรต่อไป? ไม่ยึด
มั่นถือมั่นแล้ว จะให้ยึดอะไรต่อไป? มันยังมีปัญหาเหลืออยู่
อย่างนี้. ให้ปล่อยหมดทุกอย่างแล้ว ก็ยังมาถามว่า เอ๊ะ!
ถ้าอย่างนั้นจะยึดอะไรเล่า? นี่เพราะว่า จิตทุกคิดว่าจะยึดมั่น
ถือมั่น ตามความรู้สึกเคยชินนั้นจะเหลืออยู่เสมอ.

มันต้องศึกษาเจาะจงกันลงไปในเรื่องที่ว่า ความยึดมั่น
ถือมั่นนั้น มันเกิดขึ้นมาได้อย่างไร? ทำให้เกิดรู้สึกตัวว่าตัวกู

ขึ้นมาได้อย่างไร? จินตนาการมันเป็นอวิชชาทางนั้นเลย; แล้วอวิชชาที่ไม่ใช่ของจริง แต่มันทำให้เกิดความรู้สึกในใจขึ้นมาได้อย่างนั้นจริงๆ.

นี่เรื่องกรรมมันพาดพิงมาถึงสิ่งที่เรียกว่าอนัตตา เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่ากรรมนั้นเป็นเพียงกฎของอนัตตา หรืออิทัปปัจจยตา; เป็นไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา แต่เราไม่รู้สึกอย่างนั้น เราจะรู้สึกว่าเป็นเรื่องของ "เรา" เสมอ.

มันต้องปลุกปล้ำกันไปเถอะ กว่าจะรู้จักว่า อันนั้นทั้งหมดนี้ ชีวิตนี้เป็นเพียงอิทัปปัจจยตา : ไม่ใช่ตัวกู ไม่ใช่ของกู. ถ้ายังเป็นตัวกูของกู ก็ต้องทนทำกรรม รับกรรม ผลดีผลชั่วไปเรื่อยๆ เดี่ยวร้องไห้ที เดี่ยวหัวเราะที เดี่ยวร้องไห้ที เดี่ยวหัวเราะที เรื่อยไปเถอะ.

ถ้ายิ่งมีความดี มันก็ต้องรู้สึกที่เรากำลังเป็นไปตามกรรมดีกรรมชั่ว แล้วต่างคนก็ต่างชวนชวายนหากกรรมดีละกรรมชั่ว แต่ที่นั่นเมื่อยึดมั่นกรรมดีแล้ว มันก็มีความหนักไปตามแบบกรรมดี มีความวิตกกังวลไปตามแบบกรรมดี แม้จะโลกก็โลกอย่างดี โกรธก็โกรธอย่างดี อะไรๆ ก็ล้วนแต่อย่างดี มันก็มีความทุกข์ไปตามแบบคนดี จนกว่าจะเบื่อ.

พอเบื่อก็กะหันไปหากกรรมชนิดที่เป็นสัจธรรม คือที่จะทำความสิ้นกรรม เพราะฉะนั้นตั้งแต่เราเกิดมาจนบัดนี้ เรา

อาจจะไม่มีแววในเรื่องสันกรรมหรืออยู่เหนือกรรม : เรายัง
อยากดี อยากดีไม่มีที่สิ้นสุด ต้องการจะสร้างสิ่งที่ดีๆกัน ไม่มี
ที่สิ้นสุด แล้วก็มีความทุกข์อย่างไม่รู้ตัว.

เพราะฉะนั้น ธรรมนั้นประโยชน์ ที่จะช่วยให้ไม่เป็น
ทุกข์ : อย่างน้อยเราก็เชื่อพระพุทธเจ้ากัน ในข้อที่ว่า อย่า
ไปยึดมั่นถือมั่นมัน ; หรือว่าอย่าไปยึดมั่นให้มันมากนัก ขอ
ให้อาศัยไปที่ก่อน อย่าไปยึดมั่นถือมั่นนัก ประวิงเวลาไปก่อน
จนกว่าวันหนึ่ง มันจะมองเห็นได้เองว่า ไม่น่ายึดมั่นถือมั่น
แม่แต่ชีวิตน.

แม่แต่ชีวิตนี้ หรือสิ่งที่เนืองกันอยู่กับชีวิตนี้ ไม่น่ายึด
มั่นถือมั่น เพราะว่ายึดมั่นถือมั่นที่ไรเป็นทุกข์ที่นั่น วันหนึ่ง
เลย เป็นไปตามกฎของกรรมที่ว่ามาแล้ว ว่า ยึดมั่นถือมั่นแล้ว
มันจะเป็นทุกข์ทันที. ผัสสะเข้ามาทางตา ถ้าเกิดความยึดถือ
ก็เป็นทุกข์จากทางตา; ผัสสะเข้ามาทางหู ถ้าเกิดความยึดถือ
ก็เป็นทุกข์จากทางหู; ฯลฯ มันทุกข์ได้ทุกอย่างอายตนะ ตาม
กฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา ที่จะเกิดความทุกข์.

ที่นี้ สมมติว่า ถ้าโชคดี มีบุญญาบารมี รู้จักสังเกต ใน
เวลาอันไม่นานนัก ก็จรรู้ว่า โอ! ถ้าไม่ต้องยึดมั่นมันก็ยังได้ แล้ว
ยังดีกว่า ฉะนั้น เราอยู่ในโลกนี้โดยไม่ต้องยึดมั่นถือมั่นยังดีกว่า ไม่
ใช้ว่าเราจะไม่ทำอะไรกันไม่มีอะไรใช้ เราคงจะทำอะไรได้ตามเดิม แต่เรา
ไม่เป็นทุกข์.

เราไม่ได้มีเงินไว้สำหรับเป็นทุกข์. เราไม่ได้มีเกียรติยศชื่อเสียงไว้สำหรับเราเป็นทุกข์; ฉะนั้น เราต้องจัดการกันให้ดี ให้ถูกต้อง เกี่ยวกับทรัพย์สินสมบัติ เกียรติยศ ชื่อเสียง เงินทอง ข้าวของ คอชยายคมนตรีมน นินทุและจะไมเกิดกรรม : จะไมเกิดมโนกรรมชนิดใดชนิดหนึ่งขึ้นมา เพราะไมมีความยึดมั่นถือมั่น.

ถ้ายึดมั่นถือมั่น เดียวก็คิดลัทธิมโหรนอยางเลวที่สุด; หรือว่าถ้ายึดมั่นถือมั่นแลว แมจะหาไดมาโดยสุจริต มั่นก็เอามาสำหรับวิตกกังวล หรือเอามาสำหรับทำให้เห็นแกตัวมากขึ้น มันจะเป็นทุกข์อยางนั้น.

ที่ศึกษาเรื่องไมยึดมั่นถือมั่น ก็เพื่อใหกรรมเป็นไปไมได เมื่อไมใหกรรมบีบคั้นหรือขบกัดเราได เรียกว่ารูเรื่องการสิ้นกรรม; รูเรื่องกรรมที่จะทำความสิ้นแห่งกรรม นเป็นคำสรุป.

นี้ขอใหทุกคนจำไวว่่า มั่นมี ๓ กรรม. พุดสรุปเสียใหม่ว่ามี ๓ กรรม : กรรมชั่ว, กรรมดี, แลวกรรมไมชั่วไมดี. นี้ถาจะจำงายๆตองจำอยางนั้นว่่า ๑. กรรมชั่ว, ๒. กรรมดี ๓. กรรมเหนือชั่วเหนือดี.

กรรมชั่วกรรมดีนั้น เป็นกรรมในชั้นศีลธรรม. กรรมที่ไมชั่วไมดี อยู่นเหนือดีเหนือชว่นั้น คือกรรมในชั้นสัจธรรม คือ กรรมที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของความไมยึดมั่นถือมั่น.

ทุกกรรมเนื่องอยู่กับ อิทัปปัจจยตา : ถ้าอิทัปปัจจยตาตั้ง
 ต้นด้วยอวิชา มันก็เป็นกรรมที่ชบักดับคุณนั้นให้เป็นทุกข์;
 แต่ถ้ามันเป็นกรรมที่ตั้งต้นด้วย อิทัปปัจจยตา ส่วนที่เป็นวิชา
 คือไม่ปล่อยให้เกิดอวิชา เพราะว่ามีสติมีปัญญา มีอัฐฐังคิก-
 มรรค มีโพชฌงค์เจ็ด อะไรเหล่านั้นแล้ว ก็กลายเป็นกรรมที่
 เหนือดีเหนือชั่ว ที่จะระงับเสียซึ่งกรรมดีและกรรมชั่วให้หมด
 ฤทธิ์หมดเดช.

เดี๋ยวนี้ กรรมดีกรรมชั่วยังมีอำนาจชบักเรา บิบบคนเรา
 ทั้งหลับทั้งตื่น. ที่ว่ามีความสุขๆนั้น ก็พูดหลอกตัวเองไป
 อย่างนั้นแหละ คือพูดแก้แค้นไปอย่างนั้นแหละ มีเงินมาก
 มีเกียรติยศมาก มีชื่อเสียงมาก คอยไต่ว่ามีความสุขมาก มันก็มี
 ความสุขของอวิชา ซึ่งหลอกกันทั้งนั้น; และที่สำคัญที่สุด
 ก็คือหลอกตัวเอง.

ความสุขที่แท้จริง มันไม่ได้อยู่ที่มีเงินหรือไม่มีเงิน หรือ
 อะไรทำนองนั้น : มันมีอยู่ที่ว่าเรามันไม่ยึดมันถือมัน. เรา
 มีกรรมที่สามที่อยู่เหนือดี เหนือชั่ว เหนือสุข เหนือทุกข์
 เหนือแพ้ เหนือชนะ เหนือได้ เหนือเสีย เหนือทุกอย่างไปเลย.
 กรรมนี้จะเรียกว่ากรรมก็ได้ เรียกว่ากรรมเหนือดีเหนือชั่ว.
 แต่ที่แท้คือความสิ้นกรรม มันเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของกรรม.

นี่สรุปได้ก็คือว่า ถ้ามีอวิชา คือเป็นคนธรรมดาสามัญ
 มีอวิชาเกิดคงอยู่ใต้อำนาจของกรรมดีกรรมชั่ว : พยายามหลีกเลี่ยง

กรรมชั่ว ทำกรรมดี พอให้ได้ปลอบตัวเองไว้ก่อน จนกว่าจะ
รู้สึกมันดี.

ทีนี้ ก็ถึงบทของวิชา กันบ้างแล้ว เห็นว่าไม่ไหว
ดีชั่วมันไม่ไหว เดี่ยวฟู เดี่ยวแฟบ เดี่ยวฟูเดี่ยวแฟบ ไม่เป็น
อย่างนั้นเสียดีกว่า. ที่ว่าไม่เป็นอย่างนั้น ยังพูดยาก ว่าเป็น
อย่างไร. ไม่เป็นอย่างนั้น มันพูดยากกว่าจะเป็นอย่างไร คือ
มันไม่เป็นอย่างไร มันไม่ถูกบ้างจัญปรงแต่งให้เป็นอย่างไร ไม่
อาจจะบัญญัติว่าเป็นอย่างไร; มีอย่างเดี๋ยวแต่ว่า ไม่เป็นไป
ตามอำนาจของกรรม ไม่เป็นไปตามกิเลสตัณหาอวิชชา : มัน
มีความหยุด มันมีความเย็น มีความสะอาด มีความสว่าง มี
ความสงบ ซึ่งรวมความแล้วว่ามันหยุด หรือมันเย็น. นี้เรียก
ว่าถึงที่สุดของกรรม คือ สันกรรม หรือว่าเหนือกรรม.

เราอยากอยู่เหนือกรรม อยากสันกรรม เราก็ต้องกระทำ
กรรมชนิดที่จะทำให้อยู่เหนือกรรม; อย่าไปทำกรรมที่จะพอก
พูนความชั่วหรือความดี มันจะไม่มีที่สิ้นสุดในกรรมชั่วหรือ
กรรมดี; เราก็ต้องเลี้ยวไปหาพระพุทธเจ้า ดำเนินไปใน
อัฐมรรคิกมรรค คือทำกรรมชนิดที่จะทำให้สิ้นสุดแห่งกรรมทั้งปวง
เหมือนที่เขาสรรเสริญพระพุทธเจ้าว่า “สหพทกมมกขยํ ปตุโค-
ถึงแล้วซึ่งความสิ้นไปแห่งกรรมทั้งปวง”.

กรรมมีอยู่ ๓ อย่าง. ถ้าเรียกอย่างพระพุทธเจ้า ท่าน
เรียกว่า กรรมดำ, กรรมขาว, กรรมไม่ดำไม่ขาว. เดี่ยวฟัง

ไม่ถูกจึงเรียกเสียใหม่ว่ากรรมชั่ว, กรรมดี. แล้วกรรมที่ไม่
 ชั่วไม่ดี คืออยู่เหนือชั่วเหนือดี มีอยู่อย่างนี้.

กรรมที่เกี่ยวพันกับมนุษย์ ทำให้มนุษย์เป็นทุกข์นั้น
 เองอยู่ด้วยอวิชา. ส่วนกรรมที่จะทำให้สันกรรมทั้งปวงนั้น
 เองอยู่กับวิชา. วิชาตรงกันข้ามจากอวิชา. ที่
 กรรมชั่ว-ดี เองอยู่กับอวิชา มันก็มีตัวมีตน มันก็ต้อง
 เป็น เรืองแบกเรืองหามตัวตน. ถ้าเป็นกรรมเหนือดีเหนือชั่ว
 มันไม่มีอวิชา มีแต่วิชา; ดังนี้ มันจึงไม่มีความรู้สึกที่ว่าตัว
 ว่าตน มันก็ไม่ต้องแบกต้องหามอะไร มันจึงเบา มันจึงสบาย.

ตัวตนนั้นเป็นเพียงมายา แต่ว่าหนักยิ่งกว่าภูเขาลากา.
 นี้พูดอย่างอุปมาเป็นภาพพจน์ ว่าสิ่งที่เรียกว่าตัวตนนั้นมัน
 ลมๆ แล้งๆ ทงนนแหละ มันเป็นความโง่ของอวิชา แต่มัน
 หนักยิ่งกว่าภูเขา หรือยิ่งกว่าโลกทั้งโลก เพราะฉะนั้นมันจึง
 เป็นทุกข์ เรียกว่าแบกของหนัก หรือภาระโร.

เรื่องของมนุษย์ที่อยากจะหมดกรรม มันก็มีอยู่อย่างนี้ :
 เมื่อมนุษย์นั้นได้เบื่อการเป็นไปตามกรรม แล้วอยากจะสิ้นสุด
 เสียที จึงไปหาครู. ครูเรื่องนี้ก็มี พระพุทธเจ้าเป็นผู้เป็น
 คนแรก หรือเป็นผู้จริง. พระพุทธเจ้าองค์ไหนก็สอนเหมือน
 กันหมด สอนเรื่องความสันกรรม สันทุกขันเหมือนกันหมด.

หลักพระพุทธศาสนาในส่วนนี้เราเรียกได้ว่า เป็นเรื่อง
 กรรม เรื่องกฎเกณฑ์แห่งกรรม. สันกรรมก็สันทุกข์! เรียก

ว่าดำเนินอยู่ในมัชฌิมาปฏิปทา ก็ได้ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ในโพชฌงค์ทั้ง ๗ ก็ได้.

ข้อความโดยสังเขปย่อๆ อย่างที่ได้พูดมาแล้วนี้ ขอให้จำเอาไปศึกษาโดยรายละเอียดด้วยตนเอง ให้เข้าใจยิ่งขึ้น : รู้จักกรรมดำ รู้จักกรรมขาว รู้จักกรรมไม่ดำไม่ขาว; แล้วก็จบเท่านั้นแหละ เรื่องกรรม.

นี่เวลาที่กำหนดไว้ทั้งหมด ขอให้พระสงฆ์ท่านสวดธัมมปัทท-
สนปาฐะต่อไป.

กรรมเหนือกรรม
เรื่อง
อิทัปปัจจยตาที่เป็นปฏิจสมุปปาท

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่อง อิทัปปัจจยตา ในครั้งที่ ๑๓ นี้ จะ
ได้กล่าวโดยหัวข้อว่า อิทัปปัจจยตาในฐานะที่เป็นแบบของ
ปฏิจสมุปปาทต่าง ๆ แบบ. ข้อนี้หมายความว่า อิทัปปัจจยตา
เป็นคำรวม เรียงกระจายออกไปได้เป็น ปฏิจสมุปปาท,
และปฏิจสมุปปาทนี้ ก็อาจจะกล่าวได้หลาย ๆ แบบ : หลาย
แบบก็เพราะว่า กล่าวอย่างสั้น ๆ ย่อ ๆ ไม่ก็อาการก็มี, มาก
อาการก็มี, โดยตรงก็มี, โดยอ้อมก็มี.

ครั้งนี้ เป็นการประมวลเรื่อง อิทัปปัจจยตาทุกแบบ
พร้อม ๆ กัน. ในหลาย ๆ ครั้งที่แล้วมา ก็ได้กล่าวถึงปฏิจ-

สมบุบาท หรือ อิทัปปัจจยตา ไม่แบบใดก็แบบหนึ่งทุกครั้ง แต่ไม่ได้กล่าวในคราวเดียวกันหมด. ในวันนี้อยากจะกล่าวเป็นการเปรียบเทียบ ในคราวเดียวกันหมดทุกครั้ง จึงได้ให้หัวข้อไว้อย่างนี้.

ที่นี้ ก็จะต้องทบทวนเรื่อง อิทัปปัจจยตาโดยเฉพาะ คำสำหรับเรียก; เพราะว่าบางคนไม่เคยได้ยินได้ฟัง การบรรยายครั้งก่อนๆ มาเลยก็มี อาจจะไม่ฟังไม่ถูก จึงขอสรุปเอาใจความของคำๆ นี้ มากล่าวไว้อีกครั้งหนึ่ง.

อิทัปปัจจยตา ตามตัวหนังสือก็แปลว่า “ความที่เมื่อมีสิ่งหนึ่งเป็นปัจจัย สิ่งหนึ่งจึงเกิดขึ้น”. คนได้ฟังทีแรกจะรู้สึกว่ามันเหมือนกับคำพูดกำนันทุบดินไม่มีสาระอะไร. แต่ว่าคนที่ฟังออกแล้ว จะรู้ว่ามันมีความหมายมากและลึกเหลือประมาณ และมันเป็นหัวใจของพุทธศาสนา ในลักษณะที่บอกว่า สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติอย่างนี้ๆ มันเป็นตัวธรรมชาติที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติอย่างนี้ๆ ไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใดนอกจากเหตุผลของมันเอง ไม่ขึ้นอยู่กับพระเจ้าชนิดที่เขาพูดๆ กัน. ถ้าขึ้นอยู่กับพระเจ้าก็ขึ้นอยู่กับตัวมันเอง. อิทัปปัจจยตา นั่นเองคือตัวพระเจ้า ที่มันจะสร้างอะไรขึ้นมาได้ ที่มันจะควบคุมอะไรได้, หรือมันจะทำลายอะไรได้ หรือมันจะให้ทุกข์ให้สุขอะไรได้ แล้วแต่ที่เราไปทำเข้าอย่างไร.

“ความ^๕ที่^๕เมอม^๕สง^๕น^๕ ๆ^๕ เป็น^๕บ^๕จ^๕ย^๕ ส^๕ง^๕น^๕ ๆ^๕ จ^๕ง^๕ ก^๕เ^๕ด^๕ข^๕น^๕”

นี่เป็นคำพูดที่พูดไว้เป็นกลาง : กลางที่สุด ไม่ไปข้างซ้าย
ไม่ไปข้างขวา หรือมันไม่ไปข้างหน้า ไม่มาข้างหลัง ไม่ไป
ข้างบน ไม่ลงไปข้างล่าง; มันอยู่ตรงกลางที่สุดว่า เมอม^๕ส^๕ง^๕
น^๕ ๆ^๕ เป็น^๕บ^๕จ^๕ย^๕ ส^๕ง^๕น^๕ ๆ^๕ ย^๕อม^๕ก^๕เ^๕ด^๕ข^๕น^๕. มันเป็นไป^๕ได้^๕ท^๕ง^๕ท^๕าง^๕
ดี^๕ และ^๕ท^๕าง^๕ร^๕้าย^๕ เพราะ^๕ว่า^๕ตัว^๕อ^๕ิ^๕ท^๕ั^๕บ^๕ั^๕จ^๕ย^๕ต^๕า^๕เ^๕ง^๕น^๕ัน^๕ ไม่^๕มี^๕ดี^๕ ไม่^๕มี^๕ร^๕้าย^๕.

มนุษย์ต่างหากที่ไปว่าอะไรดีอะไรร้าย : ชอบใจอะไร
ก็^๕ว่า^๕ดี^๕, ไม่^๕ชอบ^๕ใจ^๕อะไร^๕ก็^๕ว่า^๕ร^๕้าย^๕; แต่^๕ตัว^๕อ^๕ิ^๕ท^๕ั^๕บ^๕ั^๕จ^๕ย^๕ต^๕า^๕น^๕ัน^๕
มัน^๕ไม่^๕มี^๕ค^๕ว^๕าม^๕ร^๕ู้^๕ส^๕ึก^๕เป็น^๕ดี^๕เป็น^๕ร^๕้าย^๕ : มัน^๕มี^๕แต่^๕เพียง^๕ว่า^๕ เมอม^๕ส^๕ง^๕
น^๕ ๆ^๕ เป็น^๕บ^๕จ^๕ย^๕ ส^๕ง^๕น^๕ ๆ^๕ ก^๕เ^๕ด^๕ข^๕น^๕ ตาม^๕ส^๕ม^๕ค^๕ว^๕ร^๕ก^๕แ^๕ก^๕่^๕ห^๕ะ^๕ด^๕ก^๕แ^๕ก^๕่^๕บ^๕ั^๕จ^๕ย^๕;
ไม่^๕ร^๕ู้^๕ส^๕ึก^๕ว่า^๕ดี^๕หรือ^๕ร^๕้าย^๕ สุข^๕หรือ^๕ทุ^๕ก^๕ข์^๕. ส่วน^๕ม^๕น^๕ุ^๕ษ^๕ย์^๕ที่^๕เอา^๕ค^๕ว^๕าม^๕ร^๕ู้^๕ส^๕ึก^๕
ของ^๕ตัว^๕เป็น^๕ป^๕ระ^๕มา^๕ณ^๕ก็^๕จะ^๕บ^๕ัญ^๕ญ^๕ิต^๕ว่า^๕ ฝ่าย^๕น^๕ัน^๕เร^๕า^๕เร^๕ีย^๕ก^๕ว่า^๕ทุ^๕ก^๕ข์^๕,
ฝ่าย^๕นี้^๕เร^๕า^๕เร^๕ีย^๕ก^๕ว่า^๕สุข^๕. ฝ่าย^๕น^๕ัน^๕ดี^๕ ฝ่าย^๕น^๕ัน^๕ร^๕้าย^๕ เป็น^๕ด^๕ัน^๕ เป็น^๕ค^๕ู่^๕ๆ^๕
กัน^๕ไป^๕; มัน^๕จ^๕ึง^๕เล^๕ย^๕ก^๕ลาย^๕เป็น^๕เ^๕ียง^๕ออก^๕ไป^๕ข้าง^๕ซ้าย^๕หรือ^๕ข้าง^๕ขวา^๕
เป็น^๕ด^๕ัน^๕ ตาม^๕ส^๕ติ^๕บ^๕ั^๕ญ^๕ญา^๕ของ^๕ม^๕น^๕ุ^๕ษ^๕ย์^๕.

มนุษย์กัน^๕บ^๕ว่า^๕ฉ^๕ลาด^๕แล้ว^๕ที่^๕พ^๕ุด^๕ได้^๕อย่าง^๕น^๕ัน^๕. แต่^๕ก^๕็^๕ย^๕ัง^๕
เป็น^๕ค^๕ว^๕าม^๕เ^๕ง^๕อย่าง^๕ร^๕้าย^๕ก^๕า^๕จ^๕อ^๕ีก^๕ช^๕น^๕ิต^๕หน^๕ึ่ง^๕ใน^๕เม^๕ื่อ^๕ม^๕อง^๕ให้^๕ซ^๕ึง^๕ลง^๕ไป^๕ถึง^๕
ตัว^๕ อ^๕ิ^๕ท^๕ั^๕บ^๕ั^๕จ^๕ย^๕ต^๕า คือ^๕ว่า^๕มัน^๕เป็น^๕แต่^๕เพียง^๕ธ^๕ร^๕ม^๕ช^๕า^๕ติ^๕ ที่^๕เป็น^๕ไป^๕
ตาม^๕ก^๕ฎ^๕ของ^๕ธ^๕ร^๕ม^๕ช^๕า^๕ติ^๕น^๕ัน^๕คือ^๕ค^๕ว^๕าม^๕จ^๕ริง^๕ที่^๕สุด^๕. ที่^๕นี้^๕ คน^๕ไป^๕ว่า^๕ดี^๕
ต่อ^๕เม^๕ื่อ^๕ต^๕น^๕ชอบ^๕ ว่า^๕ไม่^๕ดี^๕ ต่อ^๕เม^๕ื่อ^๕ต^๕น^๕ไม่^๕ชอบ^๕; แล้ว^๕ที่^๕ว่า^๕ดี^๕หรือ^๕
ไม่^๕ดี^๕ตาม^๕ที่^๕ต^๕น^๕ชอบ^๕หรือ^๕ไม่^๕ชอบ^๕น^๕ัน^๕มัน^๕ก^๕็^๕ย^๕ัง^๕ต่าง^๕กัน^๕ : คน^๕พ^๕าล

อันธพาล พวกโจร พวกคนโกง นี้ มันก็ว่าดีไปอย่างหนึ่ง ถือว่าดีไปอีกอย่างหนึ่งตามแบบของตัว; ผู้ที่เป็นบัณฑิตมีความรู้ความเข้าใจถูกต้อง ก็ว่าดีไปอีกแบบหนึ่งตามแบบของตัว. แต่ทั้งสองคนนี้ยังไม่จริง ยังมีสา เรียกว่ามี โมสธรรม คือ ธรรมที่เป็นความเท็จหรือมสา อยู่โดยไม่รู้สีกตัวด้วยกันทั้งนั้น; เพราะมันยังโง่ ไปบัญญัติอะไร ๆ ตามความรู้สึกของตนเป็นดี เป็นชั่ว เป็นบุญ เป็นบาป เป็นสุข เป็นทุกข์; ทั้งที่โดยแท้จริงแล้วมันเป็นสักแต่ว่า “อทิปปัจจยตา”. ตัวอทิปปัจจยตา หรือธรรมชาติแท้ ๆ ไม่มีความหมายเป็นคุณค่าอย่างนี้ อย่างนั้น. มันมีความหมายแต่เพียงว่า มันจะต้องเป็นไปตรงตามเหตุตามปัจจัยของมัน มันมีหน้าที่เพียงเท่านั้น. ส่วนที่ว่าจะดีชั่ว สุข ทุกข์ ชอบใจ ไม่ชอบใจนั้น ทั้งไว้ให้มนุษย์แต่ละคนรู้สึกเอาเอง แล้วก็ว่าเอาเอง

นี่เราจึงเห็นว่า มันเกิดมีความดีความชั่วขึ้นมาในโลก แล้วก็ไม่ตรงกัน; คนพาลก็ว่าดีไปอย่าง บัณฑิตก็ว่าดีไปอย่าง; แล้วที่ว่าดีของบัณฑิตนี้ ก็ยังมีเป็นหลาย ๆ ชั้น : ตัวอย่างของบัณฑิตชั้นเตรียมอย่างนี้ บัณฑิตชั้นอุดมก็รับไม่ไหว นี่เป็นเหตุให้มีการบัญญัติสฤคติขึ้นเป็นชั้น ๆ ๆ ๆ : กามาวจร, รูปาวจร, อรูปาวจร อะไรเป็นชั้น ๆ ไป ล้วนแต่ฝ่ายดีฝ่ายกุศล. แต่ชั้นบนมันรับเอาชั้นล่างไม่ไหว เพราะมันยังดีอย่างเด็กอมมือเท่านั้นเอง. นี่มันไม่เกี่ยวกับกับอทิปปัจจยตา ซึ่งมันมีหน้าที่เพียงแต่จะบอกว่า เมื่อดองการอย่างน ก็ดองทำอย่างน ให้ถูก

ตามกฎเกณฑ์ของบัจจย ผลก็จะเกิดขึ้นตามกฎเกณฑ์ของบัจจย คือความที่เมื่อมีสิ่งนี้ ๆ เป็นบัจจย สิ่งนี้ ๆ ย่อมเกิดขึ้น.

ตัวอิทัปปัจจยตานี้ มีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง แม้แต่ว่า จะเป็นก้อนหิน ก้อนดิน มันก็มีกฎเกณฑ์แห่ง อิทัปปัจจยตา; เพราะว่าก้อนหิน ก้อนดิน ก็จะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกฎ-
เกณฑ์แห่งอิทัปปัจจยตา. สูงขึ้นมาเป็นต้นไม้ ต้นบอน ต้น
หญ้า มันก็เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา. สูงขึ้นมา
เป็นปลา เป็นปู เป็นเต่า เป็นหมู เป็นสุนัข เป็นแมว อะไร
มันก็ต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา กระทั่งมา
เป็นคนนั่งอยู่ที่นี้ได้ มันก็เป็นมาตามอำนาจของอิทัปปัจจยตา.

นี่เรากำลังพูดกันถึงเรื่อง อิทัปปัจจยตา ซึ่งเป็นเรื่อง
ของทุกคน ทั้งผู้พูดและผู้ฟัง เราควรจะได้รู้เรื่องนื้มาากขึ้น ๆ
ว่าอิทัปปัจจยตานี้คืออะไร? อยู่ที่ไหน? เมื่อไร? ตอบได้ว่า
มันคือทุกสิ่งทุกอย่าง มันอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง แล้วมันก็มีอยู่
ตลอดเวลา ทุกยุคทุกสมัยไม่มีจำกัด ไม่มีขยเล็ก, คือมัน
เป็นทุกอย่างในที่ทุกแห่ง และตลอดทุกเวลา ทุกยุคทุกสมัย.

นี่สังเกตดูให้ดีจะเห็นว่า มันยิ่งกว่าพระเจ้ากระมัง?
หรือว่าจะไม่มีพระเจ้าไหนยิ่งไปกว่ากฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา
จึงถือว่านี่คือ พระเจ้าในพุทธศาสนา ตามความหมาย เขาพูด
กันถึงพระเจ้าในศาสนาอื่น ๆ ว่าเป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้ควบคุม
โลก ผู้ทำลายโลก ผู้ดูแลโลก รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง มีอยู่ในที่ทุกหน

ทุกแห่ง สดแล้วแต่จะพูดไปอย่างไร มันจะมีครบอยู่ใน
คำว่า “อิทัปปัจจยตา”; ฉะนั้นเราควรจะรู้จักสิ่งนี้.

คำว่า อิทัปปัจจยตา นี้ บางทีก็เรียกว่า ปฏิจจนสมุปบาท
ใช้แทนกันได้. เปรียบเทียบบทความความหมายของมันก็แล้วกัน :
อิทัปปัจจยตาแปลว่า เมื่อมีสิ่ง^{นี้} เป็นปัจจัย สิ่ง^{นี้} จึงเกิดขึ้น.
ที่^{นี้} พูดโดย Logic มันก็พูดกลับไปกลับมาได้ แปลว่าเมื่อไม่มี
สิ่ง^{นี้} เป็นปัจจัย สิ่ง^{นี้} มันก็ไม่เกิดขึ้น หรือว่าเมื่อมันไม่มี
อะไรเป็นปัจจัย มันก็ไม่ทำอะไรเกิดขึ้น.

อาการที่สิ่ง^{นี้} ปรุงแต่งสิ่ง^{หนึ่ง} ให้เกิดขึ้นนั้นเรียกว่า
ปฏิจจนสมุปบาท แสดงเฉพาะอาการที่ว่า มันเป็นไปตามกฎของ
อิทัปปัจจยตา ที่มีอยู่ว่า เมื่อมีสิ่ง^{นี้} เป็นปัจจัย สิ่ง^{นี้} จึงเกิด
ขึ้น; อาการของมันนั่นเองเรียกว่า ปฏิจจนสมุปบาท. ตัววัตถุ
หรือตัวธรรมะแท้ ๆ นั้น ก็เรียกว่า ปฏิจจนสมุปบันนธรรม; คือ
เมื่อเพิ่งถึงถึงการที่มันเป็นอยู่ตามปกติ ไม่ได้ทำหน้าที่ปรุงแต่ง
สิ่งใด นี้เราเรียกว่า ปฏิจจนสมุปบันนธรรม : ธรรมที่โคธาศัย
สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นเสร็จแล้ว ตั้งอยู่ ปรากฏอยู่. ที่^{นี้} ถ้าว่า
สิ่ง^{นี้} กลับเป็นเหตุปรุงแต่งสิ่ง^{อื่น} ต่อไปอีก มันก็กลายเป็น
อาการที่ตามกฎของ อิทัปปัจจยตา ที่จะทำให้สิ่ง^{ใหม่} อีกร่างหนึ่ง
เกิดขึ้นมา อาการระหว่างนี้เราเรียกว่า ปฏิจจนสมุปบาท คือ
ความที่อาศัยสิ่ง^{หนึ่ง} แล้วเกิดสิ่ง^{ใหม่} ขึ้น.

คำสองคำ^{นี้} มันใกล้เคียงกันมาก พยายามเข้าใจให้ดี.
คำว่า ปฏิจจนสมุปบันนธรรม หมายถึง ตัวธรรมชาติ ที่มันเป็น

ไปตามนั้น. ปฏิกิจสมบูรณ์บาท คือ อาการ ที่มันจะเป็นไปตามนั้น, ตามนั้น คือตาม กฎเกณฑ์แห่งอทิปปัจจยตา.

ตามหลักของพุทธศาสนา ต้องการให้ทุกคนมองเข้ามาข้างใน ไม่ต้องการให้มองออกข้างนอกก็ได้ เพราะเรื่องความทุกข์ ความสุข ปัญหาต่างๆมันอยู่ในตัวคน, มันเกิดในใจ; เพราะฉะนั้น เราต้องมองเข้ามาข้างใน ไม่จำเป็นจะต้องมองข้างนอก. แต่ว่ามันจะอาศัยสิ่งข้างนอกเป็นต้นเหตุ แต่ว่าเมื่อเกิดเรื่องอะไรขึ้นมาแล้ว มันก็ปรากฏขึ้นในใจ หรือตั้งอยู่ที่ใจ เป็นอยู่ที่ใจ, ทุกข์อยู่ที่ใจ, เดือดร้อนอยู่ที่ใจ. ดังนั้นก็ต้องมองที่ใจเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะต้องดูกันโดยละเอียดพอสมควรว่าร่างกายนี้มันเป็นอย่างไร? มันมีอะไร? แล้วมันเป็นไปตามกฎเกณฑ์อย่างไร? จะดูกันที่ไหนก่อนก็ได้.

เมื่อดูกันที่เนื้อหนัง มันก็มาจากเหตุปัจจัยของมัน. ถ้าพูดอย่างภาษาในสูตรที่กล่าวไว้ ก็ว่า มันอาศัยบิดามารดาเป็นต้นเหตุ แล้วก็เจริญเติบโตขึ้นด้วยข้าวปลาอาหาร แล้วมันเป็นอยู่นั้นอยู่ตลอดเวลา คือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา. เราได้เห็นได้ทันทีว่า เนื้อหนังร่างกายนี้มันก็เป็น ปฏิกิจสมบูรณ์บาทที่แสดงอาการแห่งปฏิกิจสมบูรณ์บาทอยู่เสมอไป เนื้อหนังร่างกายนี้ มันเกิดมาจากบิดามารดา อาศัยข้าวปลาอาหาร; เพียงเท่านั้น มันก็เนื่องกันไปถึงข้าวปลาอาหาร ซึ่งมันเป็นปฏิกิจสมบูรณ์บาทอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน.

ข้าวปลามันเกิดมาจากไหน? ข้าวมันเกิดจากในนา
 ปลามันเกิดจากในน้ำ แล้วมันเกิดขึ้นมา เจริญขึ้นมา ได้ด้วย
 อากาศแห่ง อิทัปปัจจยตา ตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา มา
 เป็นอาหารของมนุษย์ เกี่ยวข้องกับร่างกายของมนุษย์ ทำให้
 ร่างกายของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไป : นี่ความเปลี่ยนแปลงนี้
 ก็เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา.

เมื่อร่างกายเป็นไปถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา
 ก็หมายความว่ามันเป็นไปได้ มันไม่ตาย. เด็กคนนั้นก็จะต้อง
 ค่อยๆ เติบโตขึ้นมา คือไม่ตาย. ร่างกายที่มีชีวิตเติบโตขึ้นมา
 ความรู้สึกส่วนที่เป็นนามธรรมในร่างกายนั้น มันก็เจริญเติบโต
 โตขึ้นมาด้วยกัน เพราะว่าในสิ่งที่มีชีวิตนั้นมันย่อมมีความรู้สึก.
 เซลล์ที่มีชีวิตย่อมมีความรู้สึกได้เฉพาะเซลล์; เมื่อเซลล์
 หลายๆ เซลล์มันรวมกันเข้า รูปของความรู้สึกมันก็ใหญ่โต
 กว้างขวางออกไป : นี่ก็เป็นเรื่องของอิทัปปัจจยตา คือเป็น
 ปฏิจจสมุปบาท ประจต่างกันตามกฎของ อิทัปปัจจยตา.

ขณะที่มันไม่ทำหน้าที่ปรุงแต่ง แต่ถูกสิ่งอื่นปรุงแต่งนี้
 เราเรียกมันว่าปฏิจจสมุปบันธรรม คือธรรมที่อาศัยปัจจัยเกิด
 ขึ้นมา แล้วพอมันปรุงแต่งสิ่งอื่น มันก็กลายเป็นเหตุสำหรับ
 ปรุงแต่งสิ่งอื่น ด้วยอาการของปฏิจจสมุปบาท; ปฏิจจสมุ-
 ปบันธรรมอันใหม่ก็เกิดขึ้นมา. ถ้าเราจะดูที่เนื้อหาของเรา
 มันก็ต้องเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แทบจะว่าทุกลมหายใจ
 เข้าออก แล้วมันมีความเจริญขึ้น ทั้งโดยร่างกายและโดยจิตใจ.

เราด้วยกันอย่างนี้ก่อนเป็นพื้นฐาน ว่าที่เราเรียกกันว่า คนๆ หนึ่ง^๕ ไม่มีอะไรนอกจากปฏิจกสมุปันนธรรมนาหาชนิด ที่ได้เปลี่ยน ไปตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา อย่างละเอียด จนมองไม่ค่อยเห็นก็มี อย่างที่หยาบๆง่ายๆ มองเห็นได้ง่าย ก็มี แต่คนมันไม่มองเอง; มันก็เห็นไม่ได้.

แม้แต่เรื่อง เทวทูตหยาบๆ เช่นเรื่อง ความเกิด ความ แก่ ความเจ็บ ความตายอย่างนี้ มันก็ยังมองไม่เห็น ที่นี้ จะ ไปมองเรื่องทีละเอียดกว่านั้น มันก็มองยาก. เรื่องละเอียด ก็คือเรื่องจิตใจ เมื่อตาได้เห็นรูปเข้าอย่างหนึ่ง หรือเมื่อหูได้ ฟังเสียงเข้าอย่างหนึ่ง ฯลฯ ความเป็นไปทางจิตใจก็เกิดขึ้น เรียกว่า พฤติทางจิต ก็ได้ตั้งต้นเคลื่อนไหว.

ตัวอย่างเช่นเมื่อตาเห็นรูป ก็เกิดความรู้สึกทางตาขึ้นมา ว่าเป็นอย่างนั้น อย่างนี้ แล้วจิตก็กำหนดเอาความรู้สึกอันนั้น ต่อไปอีก เรียกว่าสัมผัสในอารมณ์นั้นโดยจิตใจเกิดความรู้สึก ขึ้นมาเป็นความพอใจบ้าง ไม่พอใจบ้าง : อย่างนี้ก็เป็นอย่างนี้ หนึ่งแล้วที่สำคัญมาก. ที่นี้ เมื่อเกิดความรู้สึกพอใจบ้างหรือไม่ พพอใจบ้าง มันก็เกิดความคิดที่จะทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามที่ พพอใจ หรือตามที่ไม่พอใจ.

พฤติของจิตตอนนี้เป็นอันตรายมาก ก็จะเป็นทุกข์หรือ สุข หรือไม่ทุกข์ไม่สุขกันก็เพราะว่าทำผิดหรือทำถูกต้องนั่นเอง เช่นว่าเห็นรูปที่สวยงามตรงกับกิเลส^๕ มันก็ต้องมีความคิดชนิด

ที่จะกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งตามความต้องการของกิเลส ปรุง
เป็นความโลภ หรือความโกรธ หรือความหลง ขึ้นมา.

ตอนนี้คำพูดที่จะใช้เรียกนี้ ปนเปกันยุ่งไปหมด เช่น
ว่าเกิดความรักขึ้นมาจะเรียกว่ากิเลสก็ได้ คือเป็นโลภะ หรือ
เป็นราคะ; จะเรียกว่าเป็นกรรม คือมโนกรรมก็ได้ เพราะ
ว่าจิตมันได้กระทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปแล้ว คือเป็น
ความโลภ เป็นอกิษณา ความอยาก ความกระหาย ความต้อง
การ คือจิตมันทำกรรมเข้าแล้ว ก็เรียกว่ากรรมก็ได้.

นี้ก็พูดไว้เพื่อจะเป็นเครื่องสังเกต ว่าคำพูดในภาษา
บาลี เมื่อก่อนแปลเป็นไทยแล้วทำยุ่งเสมอ เพราะว่าภาษาไม่
เท่ากัน ไม่ค่อยจะมีคำที่ตรงกันหรือเทียบกันได้ทันที; เช่น
เราโกรธอะไรขึ้นมา อย่างนี้จะเรียกว่าอะไร? ลองคิดดู;
เรียกว่ากิเลสก็ถูก เพราะความโกรธนั้นเป็นกิเลส คือทำจิต
ให้เศร้าหมองไปแล้ว. ความโกรธนั้นจะเรียกว่ากรรมก็ได้ คือ
มโนกรรม กรรมที่จิตใจกระทำเป็นมโนกรรม อย่างหนึ่งใน
อกศลกรรมบถ ๑๐ มันก็เป็นกรรมได้. ความโกรธเป็นกรรม
ก็ได้ เป็นกิเลสก็ได้ แล้วแต่จะเล็งถึงแง่ไหน ส่วนไหน :
จะให้เป็นกิเลสก็เล็งถึงส่วนที่ทำให้เศร้าหมอง. จะให้เป็น
กรรมก็เล็งถึงการที่มันเกิดการเคลื่อนไหวในทางมโน คือใน
ทางจิตขึ้นมาแล้ว. ครั้นมันทำกรรมแล้ว มันก็มีผลกรรมคือ
เผาตัวเองให้ร้อน. มโนกรรมชนิดนี้เกิดขึ้นเมื่อไร ก็เผาจิต
ใจนั้นให้ร้อน. นี้ก็เป็น วิบาก หรือผลแห่งกรรมแล้ว.

กเลสมันก็คือความโกรธนั่นแหละ กรรมก็คือความโกรธ
นั่นแหละ วิชาก็คือความโกรธนั่นแหละ เพราะมันร้อน. คำ
พูดมันกำกวมได้อย่างนี้ เราจะต้องเอาตัวจริงเป็นหลัก; อย่า
เอาคำพูดเป็นหลัก ก็จะต้องพูดกันให้ชัดเจนไปว่า หมายถึง
อะไร.

ถ้าความโกรธเป็นเพียงเครื่องทำใจให้เศร้าหมอง ก็
เรียกความโกรธว่า “กิลเลส”. ถ้าความโกรธเป็นการกระทำ
ของจิต ก็เรียกว่าเป็น “มโนกรรม”. แล้วความโกรธนี้ไม่
ต้องสงสัยละ ไม่ต้องรอแล้ว : พอโกรธก็ร้อนเท่านั้นแหละ
มันก็เป็น “วิชา” แล้ว. อาการที่เป็นไปอย่างนี้ เป็นไปได้
โดยอัตโนมัติ หรือว่าโดยกฎของธรรมชาติ คือ อิทัปปัจจยตา,
พอเราโกรธก็เศร้าหมอง แล้วก็ร้อนเป็นไฟ ตามกฎเกณฑ์ของ
อิทัปปัจจยตา.

กฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา นี้ มันเข้าเป็น เจ้ากเจ้าการ
ไปเสียในที่ทุกหนทุกแห่ง : แม้แต่จะถ่ายอุจจาระไม่ออก มัน
ก็เพราะอันนี้; ถ่ายอุจจาระสะดวก มันก็เพราะอันนี้. นี่ขอ
อภัยที่พูดกันให้มันประหยัดเวลา ว่ากฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา
นี้ มันเป็นเจ้ากเจ้าการ หรือเป็น พระเจ้าชนิดไหนก็ไม่รู้ แทรก
แซงเข้าไปในที่ทุกหนทุกแห่ง ทุกกรณีทุกเวลา; ขอให้ช่วย
กันรู้จักไว้.

เมื่อรู้จักสิ่งที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตา ในฐานะที่เป็นกฎ-
เกณฑ์สำหรับให้ปฏิจจสมบุปบันธรรม มีพหุติเคลื่อนไหวอยู่

เสมอ ดังนี้แล้ว ก็เรียกว่ารัฐสิ่งทีเรียกว่าปฏิจสมุปบาท คือ อากาศที่มันเปลี่ยนไปๆ.

หัวข้อใหญ่ที่เรามีไว้จะบรรยายนั้น ก็ว่า ปฏิจสมุปบาท นานาแบบ. คือปฏิจสมุปบาทที่มองเห็นได้หลายๆ แบบ และ จะพูดให้ฟังได้ก็แบบก็ตามใจเท่าที่เวลามันจะอำนวย.

ปฏิจสมุปบาทแบบคร่อมภพคร่อมชาติ

อย่างไรก็ดี อยากจะเตือนอีกครั้งหนึ่งว่า ได้พูดมาแล้ว ว่า เรื่องปฏิจสมุปบาทนั้น มันมีอยู่สองฝ่าย : ฝ่ายที่เขาพูดกัน ทั่วๆ ไป สอนกันอยู่ในโรงเรียนทั่วๆ ไป ทุกหนทุกแห่ง ทั้ง เมืองไทย ลังกา พม่า นั้นมันก็อย่างหนึ่ง. ที่เขาพูดตรงๆ กันอยู่ เป็นปฏิจสมุปบาทคร่อมสามภพสามชาติ คือสำหรับ คนที่ถือหลักว่า : ทำเหตุในชาตินี้ - แล้วก็ไปมีผลในชาติหน้า; ผลในชาติหน้ากลายเป็นเหตุ สำหรับมีผลในชาติถัดไปอีก; กินเวลาสามชาติ อย่างนี้ก็มิอยู่ สอนอยู่ ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา จะมีมากที่สุด. แต่ที่เป็นพุทธภาษิต หากไม่ค้อยจะพบ ก็คือว่า ปฏิจสมุปบาทในพระพุทธรูปคณน เขาแต่ทนนในชาติคณนเทานน.

ปฏิจสมุปบาทแบบขณิกะ

๕๕ ตรงน เดชวณ ๕๕ เทานน ก็มีปฏิจสมุปบาทได้เป็น รอบๆๆๆ นับไม่ไหว. ในวันหนึ่งก็นับไม่ไหว ไม่เหมือนกับ ที่ต้องรอถึงสามชาติ จึงจะเป็นปฏิจสมุปบาทสักกรอบหนึ่ง.

ปฏิบัติสมุปบาทอย่างนั้น มันมีไว้สำหรับสอนศีลธรรม : สอนให้คนกลัวบาป ทำดีในชาตินี้ไว้ เป็นผลในชาติหน้าต่อตายแล้วนั้นนะ ดูมันมีลักษณะเป็นสัตสสตทิกฐิอยู่在那นั่น คือเชื่อว่าคนเดียวกันตายแล้วเกิดอีก แล้วจะได้รับผลของกรรมที่ทำไว้ในชาตินี้ คือตัวกู้นั้นแหละ อย่างนั้นมันเป็นลักษณะของสัตสสตทิกฐิ ไม่ใช่พุทธศาสนาที่ถูกต้อง. แต่ก็สอนได้ในฐานะเป็นศีลธรรมให้คนกลัวบาปกลัวกรรม ตั้งหน้าตั้งตาทำดี หวังพึ่งดีอยู่กับดี เอาตัวรอดกับดี มันก็เป็นไปแต่เพียงดี น้อย่างหนึ่ง.

ปฏิบัติสมุปบาทเพื่อทำลายสัตสสตทิกฐิ

ปฏิบัติสมุปบาทอีกอย่างหนึ่ง ที่มุ่งจะสอนลงไปถึงว่าไม่มีตัวเรา : กระจายออกไปเหลือแต่กระแสแห่งปฏิบัติสมุปบาท แล้วก็เพียงปฏิบัติสมุปบันนธรรมอย่างหนึ่งๆๆ ใน ๑๒ อย่างนั้น ไม่มีตัวเราอยู่ที่ไหน ไม่มีใครเป็นผู้ทำกรรมชนิดที่ว่าฝากไว้ก่อน จะไปเอาผลชาติหน้า; อย่างนี้ไม่ได้สอน. เพราะเหตุว่า มาถึงขั้นนี้แล้วให้ถือว่าไม่ไหว! ไม่ได้แล้วโว้ย!! การที่เวียนว่ายตายเกิดอย่างนั้นมันไม่ไหว : จะดีก็ไม่ไหว จะชั่วก็ไม่ไหว; เกิดเป็นเทวดาก็ไม่ไหว เกิดเป็นพรหมก็ไม่ไหว; อย่างว่าแต่จะเกิดเป็นเศรษฐีเป็นอะไรเลย นี่มันไม่ไหวทั้งนั้น. ดังนั้น มันจึงเป็นปฏิบัติสมุปบาทที่จะสอนให้ไม่มีคน ไม่มีคนเหลืออยู่, ไม่มีตัวตนหรือตัวกูเหลืออยู่; ให้จิตใจมันหมดจากความรู้สึกว่ามีตัวคน หรือ

มีตัวตนที่จะดีหรือจะชั่ว. เรื่องมันเลยเป็นคนละความมุ่งหมาย: ไม่มีสัตสตทิกฐิ ไม่มีความคิดตั้งอยู่ว่า มีตัวฉันที่จะทำและจะ
ได้; หรืออะไรทำนองนั้น.

พวกแรกเขาก็ต้องพูดว่า ฉันทำดี ทำบุญทำกุศล ตาย
แล้วก็ได้ผล ทำแล้วก็สบายใจ เมื่อจะตายก็สบายใจ นั่นก็พวก
หนึ่ง. อีกพวกหนึ่งจะมองกันไปในแง่ว่ามันไม่มีตัวฉัน มีแต่
กระแสแห่งธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปตามกฎของ อิทัปปัจจยตา
ปฏิจจนุปบาท. ฉันไม่อยากได้ทั้งดีทั้งชั่ว ไม่อยากอะไรหมด
อยากจะมีจิตใจที่เป็นอิสระ, มีอะไรจะทำก็ทำ; แต่จะไม่ถือ
ว่าได้ ว่าเสีย, มีอะไรจะกินก็กิน พอให้ชีวิตมันปกติอยู่ได้
ไม่มีตัวฉันที่จะเป็นเจ้าของของสิ่งนั้น ของสิ่งนี้ หรือว่าจะรับ
เอาเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์; หรืออะไรอย่างนี้ไม่มี.

เรื่องปฏิจจนุปบาทอย่างแรกนั้น จะไม่พูดในวันนี้
เพราะว่าเขาพูดกันทั่วไป ทุกๆ หน ทุกๆ แห่งแล้ว; จะพูด
แต่เรื่อง ปฏิจจนุปบาทตามพระบาลีของพระพุทธเจ้า ที่จะเข้าไป
ในทางที่ว่า ไม่มีตัวตน.

เมื่อปฏิจจนุปบาทมีอยู่ ๖ ชนิด ดังนั้นก็หมายความว่า
เราจะพูดอย่างชนิดหลังที่ไม่เป็นสัตสตทิกฐิ และก็ไม่มีเป็น
อรรถทิกฐิ แต่เป็นสัมมาทิกฐิแท้ คือไม่มีตัวตน ไม่มีสิ่งใด
ที่ควรจะต้องว่า ตัวตน มีแต่ธรรมชาติที่เป็นไปตามกฎของ
อิทัปปัจจยตา. มันรู้ดีกว่าอะไรๆ ใดๆ ในทุกอย่างได้

แต่มัน ไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวกู เป็นของกู. นั่นคือหลัก
พระพุทธศาสนา ที่ถูกต้องตามหลักแห่งมหาปเทศ. เราจะ
พูดกันแต่ปฏิจจนสมุปปาตประเภทหลังนี้ แล้วทีนี้ก็จะพูดไปตาม
ลำดับว่า:-

สิ่งที่เรียกว่า ปฏิจจนสมุปปาตนั้น เสด็จถึงอาการที่สงหน่ง
ปรุ่งแต่ง สงหน่งให้เกิดชน สงหน่งปรุ่งแต่งสงหน่งให้เกิดชน
ตามกฎของอิทัปปัจจยตา ว่าเมอมสงนงเป็นปัจจัย สงนงจึง
เกิดขึ้น.

สำหรับข้อนี้ให้เข้าใจเสียก่อนว่า แม้มันจะปรุ่งแต่งช่วง
เดียว ขณะเดียว; แม้ช่วงเดียว ก็เรียกว่าปฏิจจนสมุปปาต.
แม้มันจะปรุ่งแต่งกันหลาย ๆ ช่วงต่อกันไป จนถึงผลสุด
ท้ายของกรณีหนึ่ง ก็เรียกว่าปฏิจจนสมุปปาต ดังนั้น ดังที่เรา
ทราบกันอยู่ดีแล้ว และที่พระสวดตั้งหลายสิบครั้งแล้วนี้ มันก็
บอกแล้วว่า แม้แต่เพียงว่า “อวิชชาให้เกิดสังขาร” ช่วงเดียว
นี้ก็คือปฏิจจนสมุปปาต; แม้ “สังขารให้เกิดวิญญาณ” นี้ก็คือ
ปฏิจจนสมุปปาต; ช่วงเดียวอาการเดียวอย่างนี้ ก็เรียกว่าปฏิจจน-
สมุปปาต และเมื่อมาต่อกันทั้ง ๑๑ อาการ มันก็เป็นปฏิจจน-
สมุปปาตอยู่นั้นแหละ; หากแต่ว่ามันเต็มรอบ หรือเต็มสาย,
หนึ่ง ๆ.

เพราะว่า คำว่าปฏิจจนสมุปปาต มันเสด็จถึงอาการที่ :
เมอมสงหน่งเป็นปัจจัย ทำให้สงใหม่เกิดขึ้น นั่นคือปฏิจจนสมุปปาต

ดังนั้น มันจึงมีมากมาย แล้วแต่ว่าจะมองกันในแง่ไหนหรือสัก
 เท่าไร. การปรุงแต่งที่เกี่ยวข้องกันไปเป็นสายนั้นเป็นปฏิจ-
 สมุปปาท^{๕๕} แม้ของสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่นรถยนต์เป็นต้น,
 หากแต่ไปยังเรียกว่า อิททัปปัจจยตา สำหรับสิ่งที่ไม่มีชีวิต.

แต่ในที่นี้เราไม่ได้พูดถึงสิ่งที่ไม่มีชีวิต, เราจะพูดถึงแต่สิ่ง
 ที่มีชีวิต เพราะมันรู้จักสุข รู้จักทุกข์. อาการที่เรียกว่าปฏิจ-
 สมุปปาท คืออาการที่สิ่งหนึ่งได้กระทำให้สิ่งหนึ่งเกิดขึ้น;
 คือ อาการที่เหตุได้ทำให้ผลเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ปฏิจสมุปปาท;
 มีชื่อแทนหลาย ๆ ชื่อ เช่นคำว่า อิททัปปัจจยตา, ยถาปปัจจย-
 วัตตตนา, เป็นต้น. แล้วก็ควรจะทบทวนชื่อที่เคยพูดมาแล้ว
 ที่พระก็เคยสวดอยู่เสมอว่า ตถตา, อวิตถตา, อนัญญถตา.
 ตถตา คือความเป็นอย่างนั้น ความเป็นอย่างนั้น คือความเป็น
 ไปตามกฎธรรมชาติ. อวิตถตา แปลว่าความที่ไม่ผิดไปจาก
 ความเป็นอย่างนั้น ก็ถูกแล้วเมื่อเป็นอย่างนั้น มันก็ไม่ผิดไป
 จากความเป็นอย่างนั้น. แล้วก็อนัญญถตา ความที่ไม่เป็น
 ไปโดยประการอื่นจากนั้น นี้ก็เพื่อให้คำจำกัดความให้มันชัด
 ยิ่งขึ้น. พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสคำที่มันเนื่องกัน เพื่อจะช่วย
 กำกับกัน; เป็นคำที่ต้องพูดให้มันเนื่องกันไว้ เพื่อให้มัน
 จำกัดไว้ให้ชัด อย่าให้มันดินได้.

ตถตา อวิตถตา อนัญญถตา อิททัปปัจจยตา ปฏิจ-
 สมุปปาโท นี้ มีลักษณะเป็นวลีเนื่องสหสัมพันธ์กันไป จนพูด
 ได้ว่า ถ้าเห็นอิททัปปัจจยตา ก็เห็นปฏิจสมุปปาท, เห็น

ปฏิจสุมุปบาท ก็เห็นตถตา, เห็นตถตา ก็คือเห็นอวิตถตา,
—เห็นอวิตถตาก็คือเห็น อิทปปัจจยตา; แต่ทั้งหมดนั้น ก็
เรียกได้ว่า ปฏิจสุมุปบาท. แต่คำที่มันเหมาะสมที่จะเป็น
เจ้าของที่สุด ก็คือคำ “อิทปปัจจยตา” ที่เป็นหัวใจของการ
บรรยาย ๑๓ ครั้ง ในชุดนี้.

เอาละทีนี้จะให้อิทปปัจจยตา อาละวาด ดูบ้าง; มัน
จะอาละวาดไปได้ถึงไหน? ที่แท้มันก็เท่าที่ได้ยินได้ฟัง ได้รู้
กันอยู่ทั่วไปนั่นแหละ แต่ไม่รู้จัก. ถ้าเราพูดอะไรไปในทำ-
นองที่เรียกว่ามันเป็นสิ่งที่ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนแล้ว มันเป็นอิทป-
ปัจจยตา หมด เรียก อิทปปัจจยตา ไว้เป็นหลัก; แล้วมันก็
เป็นตถตา เป็นอวิตถตา เป็นอนัญญตถตา แล้วก็เลยออกไปถึง
เป็นธัมมัญญิตตา, ที่สวดอยู่วันละเที่ยวก็จะออกช่อคำจนถึง
๑๑ ครั้ง ชั่วที่สวดนิตเดียวนี้. และเป็นธัมมนิยามตา เป็น
กฏตายตัวของธรรมตา : เป็นความตั้งอยู่แห่งธรรมตา เรียกว่า
“ธัมมัญญิตตา”; ความเป็นกฏตายตัวของกฏธรรมตา เรียกว่า
“ธัมมนิยามตา”.

ทีนี้ เรียกให้กว้างครบจักรวาลก็เรียกว่า “ธัมมธาตุ”
ธัมมธา-ตุ. ที่เรียกว่าธัมมธาตุนั้นตัวมันใหญ่จนวัดไม่ได้แล้ว.
ถึงตัว อิทปปัจจยตาเอง มันก็ใหญ่จนวัดไม่ได้แล้ว; แต่ฟังดู
ยังไม่ใหญ่เท่ากับคำว่า ธัมมธาตุ. ลองคิดตนเองซิว่าธัมมธาตุ
อยู่ที่ไหน? ตัวใหญ่เท่าไร? มันไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธัมมธาตุ :

โลกนี้ โลกไหน โลกอื่น หรือว่าความดับแห่งโลก ความเกิดขึ้นแห่งโลกทั้งปวง ความดับแห่งโลกทั้งปวง หรือการประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับโลกทั้งปวง มันเรียกว่า “ธรรมธาตุ” ได้ทั้งนั้นแหละ. อิทปปัจจยตา มันอาละวาดได้มากถึงอย่างนี้ ถ้าไปเกิดเรียกมันว่า “ธรรมธาตุ” เข้า. แต่ที่นี้ เราไม่จำเป็นจะต้องไปเสียเวลามองกันให้มากถึงขนาดนั้น เรามองเท่าที่จำเป็นแก่เราเกี่ยวกับปัญหาของมนุษย์คนหนึ่งๆ ก็ดูแต่เพียงว่ารู้เท่าไร มันจะช่วยขจัดความทุกข์ร้อนในใจได้.

จงนึกถึงบทปัจจเวกขณฺ์ ที่มีคำว่า *ธาตุมคฺคตา ธาตุมคฺคโก* อะไรนี้ มันแปลว่า “สักว่าธาตุ”. อิทปปัจจยตา มุ่งเฉพาะแต่สงฆ์มันเป็นสักว่า “ธาตุตามธรรมชาติ” แต่แล้วมันก็ไม่มီးอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ ตามธรรมชาติอยู่นั้นแหละ ถ้าเห็นว่ามีมီးไรนอกจากธาตุตามธรรมชาติ มันก็ไม่เห็นว่ามีตัวตน ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู ไม่มีอดีตตา; ดังนั้น เราก็เรียนเรื่องธาตุมัตตะโก, นิสสัตโต, นิชชีโว, สฺญญโย มาตั้งแต่บวชเณร แล้วก็เรียนอย่างหลับหลับตาให้เต๋ามันด่าว่า “อ้ายคนโง่”!

เต๋าด่วนหมายถึงเต๋าในโรงหนัง. มันด่าอ้ายคนโง่ว่า “กูต่างหากเป็นพระธรรม; อ้ายที่มึงว่าเป็นพระธรรมนั้นมันเป็นกระดาดช” เต๋าก็ต้องด่าอย่างนั้นเสมอ. ก็เหมือนกับมันด่าพวกคนทั้งหลาย ที่เรียน *ยถาปัจจยํ ปวตฺตมานํ ธาตุมคฺคต เมเวกํ วา*. มาจนบ้านนี้แล้วก็ยังไม่รู้ว่าอะไร.

วันนี้ ขอบอกเสียเลยว่า ชาติผู้มัตตะโกนั้นแหละคือ
 อิทป์ปัจจัยตา : มันสักว่าชาติที่ปรุงแต่งกันไปตามธรรมชาติ
 ตามกฎเกณฑ์ของอิตป์ปัจจัยตา.

การที่บุคคลที่หนึ่งห่มเครื่องที่หนึ่ง : จีวรหรือเครื่อง
 ที่หนึ่ง ก็สักว่าชาติ. บุคคลที่หนึ่งห่มจีวร ก็สักว่าชาติ,
 ข้าวที่กินเข้าไป ก็สักว่าชาติ, คนที่กินข้าวเข้าไป ก็เรียกว่า
 สักว่าชาติ; บ้านเรือน เสนาสนะ เครื่องใช้สอยก็สักว่าชาติ,
 คนที่นั่งนอนบนบ้านเรือน เสนาสนะที่อาศัย ก็สักว่าชาติ;
 หยกยาแก้โรค ก็สักว่าชาติ, คนที่กินยาเข้าไป ก็สักว่าชาติ;
 นี้ก็เพื่อให้เห็นชัดเสียก่อนว่า สิ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดสำหรับ
 มนุษย์ ๔ อย่างนั้น และกับตัวมนุษย์เองด้วยนั้น มันเป็นสักว่า
 ชาติ; นั่นก็คือ อิทป์ปัจจัยตา. สิ่งเหล่านี้ย่อมจะต้องเป็นไป
 ตามกฎเกณฑ์แห่ง อิทป์ปัจจัยตา คนจึงอยากจะนั่ง อยากจะห่ม
 จะกิน จะนั่ง จะนอน จะรักษาโรค จะแก้โรค; หรือว่าอาการ
 ของร่างกายที่มันจะตั้งอยู่ได้, โรคภัยไข้เจ็บมันจะหายไปได้
 นี้ก็โดยกฎเกณฑ์อันนี้; มันก็เป็น อิทป์ปัจจัยตา.

ที่ว่า นิสสัตโต นิชชีโวนี้ ก็แสดงอิตป์ปัจจัยตา โดย
 ลักษณะว่าอย่าได้เห็นสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นสัตว์ หรือเป็นบุคคล หรือ
 เป็นเจตภูต เป็นชัวะ เป็นอิตตา; อะไรเหล่านี้ ให้เห็นว่า
 เป็นสักว่า อิทป์ปัจจัยตา หรือเป็นสักว่าชาติ ที่กำลังเป็นไป
 ตามธรรมชาติ ตามกฎเกณฑ์แห่ง อิทป์ปัจจัยตา.

คำที่จะเข้าใจยากอยู่หน่อย ก็คือคำว่า “สูญโง่-ว่าง”.

คำว่า ว่าง นี้ ถ้าจะให้หมายความว่าไม่มีอะไร ก็คงจะมีคนค้านว่า มันก็ต้องไม่ใช่อิทัปปัจจยตา เพราะคำว่า อิทัปปัจจยตา นั้นมันหมายความว่า เมื่อมีสิ่ง^ข เป็นปัจจัย สิ่ง^ข ใดๆ จึงเกิดขึ้น; เดียวนี้มันว่างไม่มีอะไรเกิดขึ้น แล้วมันจะเป็นอิทัปปัจจยตาได้อย่างไร. ขอตอบว่าเพราะว่า สูญโง่ ในบทปัจจเวกขณะนั้น มุ่งหมายจะให้เห็นว่า มันเป็นเพียงกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา เพราะมันว่างจากบุคคล; สิ่งที่จะเรียกว่า ตัวตน ของตน ตัวกู ของกู โดยแท้จริงมันไม่มี. นั่นคือว่าง แล้วตัว อิทัปปัจจยตา เองนั้น ว่างที่สุด; ว่างจากบุคคล ว่างจากตัวตน ว่างจากเจตมถ ว่างจากอะไรที่เขาเรียกกันว่าตัวตน; ดังนั้น ตัวความว่างหรือสูญญตานี้ คือตัวอิทัปปัจจยตา แท้ : ว่างจากอดีตว่าตัวตน, ว่างจากอัตตนิยา ว่าของตน.

ที่นี้ คำที่เราพูดกันมากที่สุด อนิจจตา, ทุกขตา, อนัตตตา คืออนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา นั้นก็คือ อิทัปปัจจยตา.

ยิ่งคำว่าอนิจจังด้วยแล้ว ยิ่งหมายถึงอิทัปปัจจยตาอย่างยิ่ง คือเปลี่ยนเรื่อย. ส่วนทุกขตานี้ก็เป็นของเพ็งเกิดตามอำนาจของการปรุงแต่งโดยกฎของอิทัปปัจจยตา มันจึงเกิดทุกขขึ้นมา. สำหรับภาวะที่เรียกว่า อนัตตา นั้น ตามตัวหนังสือแสดงชัดอยู่แล้ว ว่ามันไม่มีอดีต : มันเป็นเพียง อิทัปปัจจยตา. เรียกว่า อนัตตา = ไม่มีอดีต เพราะว่ามันเป็นเพียง อิทัปปัจจยตา เท่านั้น.

นี่คำว่า อธิปไตยจยตา มันก็มีความหมายขยายกว้างออกไปอย่างนี้ ไปทุกทิศทุกทาง กินความไปหมดถึงทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งที่มันเกิดขึ้นและไม่เกิดขึ้น เมื่อไม่มีสิ่งนั้น ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนั้นก็ไม่ได้เกิดขึ้น นี่อธิปไตยจยตา ฝ่ายดับ; เพราะฉะนั้น เมื่อทุกข์มันดับ ก็เลสมันดับ กระทั่งเป็นนิพพาน อย่างนี้ มันก็เป็นไปตามกฎของอธิปไตยจยตา ว่า เมื่อไม่มีสิ่งนั้น ๆ เกิดขึ้น, สิ่งนั้นก็ไม่ได้เกิดขึ้น; เมื่อสิ่งดับ สิ่งนั้นก็ดับ; มันเป็นคู่กันอยู่อย่างนี้.

อธิปไตยจยตา ฝ่ายเกิด ก็มีว่า : เมื่อมีสิ่งนั้น ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนั้นก็เกิดขึ้น เมื่อสิ่งนั้น ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนั้นก็เกิดขึ้น. ที่นี้ ฝ่ายดับ มันก็มีว่า : เมื่อไม่มีสิ่งนั้น ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนั้นก็ไม่ได้เกิดขึ้น เมื่อสิ่งนั้น ๆ ดับ สิ่งนั้นก็ดับ. ดังนั้น ก็เลยพูดได้ว่า ทั้งฝ่ายเกิดขึ้นและทั้งฝ่ายดับ ไปก็ล้วนแต่เป็น อธิปไตยจยตา.

สภาพความดับสนิทแห่งกิเลสและความทุกข์คือ นิพพานนั้น ทำให้ปรากฏออกมาได้ตามกฎเกณฑ์แห่งอธิปไตยจยตา เราต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์แห่งอธิปไตยจยตา นิพพานจึงจะปรากฏออกมา. แม้ว่าเราจะไม่ได้สร้างนิพพานขึ้นแต่เราทำให้นิพพานปรากฏได้เพราะการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์แห่งอธิปไตยจยตา; จิตได้รับความสุข ไม่มีทุกข์ ก็พอแล้ว.

ถ้าจะเรียกอีกทีหนึ่ง ให้เป็นภาษาธรรมดาหน่อย ก็ว่า ความที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย. คำแรก

ของบทปัจจุเวกษณ์ที่ว่า *ยถาปัจจุยํ ปวตฺตมานํ* นั้น; ยะถา-
 บัจจะยัง แล้วก็ประวัติตะมานัง : ประวัติตะนะ = ความเป็นไป
 ยะถาปัจจะยัง = ตามปัจจย. นี้เรียกว่ายถาปัจจยปวัตตนตา =
 ความที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นไปตามเหตุตามปัจจย. อย่างนี้
 พุทธขัดหน่อย แต่ก็คือ อิทัปปัจจยตา นั้นเอง.

ที่^{นี้} เราจะพูดกันถึง ไวพจน์หรือคำพูดที่ใช้แทนกัน
 ได้กับคำว่า อิทัปปัจจยตา. ถ้าถือเอาตามความหมาย ก็มีอยู่
 มากมายนับตั้งแต่ว่า อนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา, สุญญตา,
 นิสสัคโค, นิชชโว, สุญญโย, ธาตุมัตตโก, รัมมธาคุ, รัมม-
 นิยามตา, รัมมัญญิตตา, อวิตลตา, อนัญญตตา, ตลตา, อิทัป-
 ปัจจยตา, ยถาปัจจยปวัตตนตา ก็คำก็ได้ ล้วนแต่มีความหมาย
 ถึงสิ่งๆ เดียวกัน : ความที่ไม่มีอะไรเป็นตัวตน มีแต่สิ่ง
 ที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจยอย่างนี้.

อย่างนี้อาตมาเรียกว่า อิทัปปัจจยตา มันอาละวาด
 หมายความว่ามันปะปะไปดังหมดทุกสิ่งไม่ยกเว้นอะไร เพียง
 แต่ว่าคนมันดูไม่เป็น มันก็มองไม่เห็น เหมือนที่เราพูดกันว่า
 “สาหร่ายเขียนพระไตรปิฎก” “ใส่เดือนเขียนจดหมายถึงมนุษย์”
 นี้ก็ล้วนแต่ไม่มีใครมองเห็นทั้งนั้น. บางทีไปนั่งดู อิทัปปัจ-
 จยตาที่ในหนองที่มีสาหร่ายนั้น จะดูง่ายกว่าเสียอีก.

ที่^{นี้} ก็มาถึงการที่จะแจกไปตามประเภท. พุดว่าอิทัป-
 ปัจจยตา คำเดียวกันก็เป็นปฏิจจสมุปบาทได้ในเมื่อถึงถึงอาการๆ

หนึ่ง ที่สิ่งหนึ่งทำให้สิ่งหนึ่งเกิดขึ้น; เพียงคู่เดียวเพียงอาการเดียว ก็เรียกว่า อิทัปปัจจยตา หรือปฏิจจสมุปบาท ได้ทั้งนั้น; อย่างที่พระสวดตามพระพุทธรักษาเมื่อตะกัณว่า “เธอทั้งหลายจงมาดู เพราะชาติ เป็นปัจจัย ชรามรณะข้อมม” ที่นั้นก็สวดว่า “ความเป็นอย่างนี้ ความไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนี้ ความไม่เป็นอย่างอื่น ความเป็นไปตามปัจจัย อย่างนี้ เราเรียกว่าปฏิจจสมุปบาท”. พระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้เรารู้จักคำว่า ปฏิจจสมุปบาท หรืออิทัปปัจจยตา พอสมควรแล้วจะได้กล่าวถึงแบบต่างๆ ของมันให้ชัดเจนยิ่งขึ้นไปอีก; แล้วก็อยากจะยกเอาเรื่องอริยสัจจ์ทั้งสี่ ที่เป็นหัวข้อกำหนดไว้แล้วในกำหนดการนั้นมาพูดเสียเลย ว่าอิทัปปัจจยตา ในลักษณะที่เป็นอริยสัจจ์ นี้ควรจะเข้าใจกันให้ทั่วถึงเป็นพิเศษ.

ปฏิจจสมุปบาทในรูปอริยสัจจ์

เรื่องอริยสัจจ์สี่นี้ ก็รู้กันอยู่ดีแล้วทุกคนว่าได้แก่ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความไม่มีทุกข์และทางให้ถึงความไม่มีทุกข์; นี้เรียกว่า อริยสัจจ์สี่. นี้ก็ขึ้นมาให้ได้ทุกคนเสียก่อนว่ามันมีอยู่ ๔ อย่างนี้ เรียกว่าทุกขอริยสัจจ์ = ความจริงคือทุกข์, ทุกขสมุทฺทยอริยสัจจ์ = ความจริงคือเหตุให้เกิดทุกข์, ทุกขนิโรธอริยสัจจ์ = ความจริงคือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์, ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์ = ความจริงคือหนทางปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์.

ที่นี้ ก็ดูว่า อริยสังขย ๑ หรือความทุกข์แท้ๆ นั้น ก็คือตัวอิทัปปัจจยตาเหมือนกัน; เพราะว่าความทุกข์เกิดเองไม่ได้ ความทุกข์จะเกิดขึ้นมาลอยๆ ไม่ได้. ถ้าสมมติว่า พระเจ้าบันดาล มันก็เป็นอิทัปปัจจยตา, พระเจ้าบันดาลให้ เกิดทุกข์ได้ พระเจ้านั้นแหละเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ดังนั้น มัน ก็ยังคงเป็น อิทัปปัจจยตา; ความทุกข์มันเกิดเองลอยๆ ไม่ได้ หรือว่าเพื่อนฝูงทำให้ มันก็เป็น อิทัปปัจจยตา, รถยนต์ชน โดยบังเอิญ มันก็เป็น อิทัปปัจจยตา; มันไม่มีความทุกข์ ไหนที่จะเกิดขึ้นได้ โดยไม่เกี่ยวกับกฎแห่ง อิทัปปัจจยตา เพราะมันเป็นคำที่มีความหมายกว้างเหลือประมาณ.

แต่ที่นี้เราจะพูดกันถึง อริยสังขย ๑ คือความทุกข์ ในทางจิตใจโดยตรงก็เห็นชัดทันทีว่า ความทุกข์ที่เกิดขึ้นใน ใจของใครคนใดคนหนึ่ง เวลาใดเวลาหนึ่งนั้นมันต้องมีเรื่อง เรื่องของใครอย่างไร คนนั้นก็รู้เอาเองก็แล้วกันว่ามันต้องมี เรื่อง มันจึงเกิดความทุกข์ขึ้นมาได้. เพราะฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกว่าเหตุให้เกิดทุกข์ จึงเกิด มาเป็นปัญหาหนึ่ง.

อริยสังขย ๒ เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ คือปฏิจสุมุปาบาท ในฝ่ายสมุทธาร ก็ที่ Tongkhan ได้ดีอยู่แล้วทุกคนสำหรับคนวัดที่อยู่วัด. ปฏิจสุมุปาบาทฝ่ายสมุทธาร คือ ปฏิจสุมุปาบาทฝ่ายที่จะให้เกิดความทุกข์ มีตัวบทสำหรับสวดว่า "อวิชาให้เกิดสังขาร; สังขารให้เกิดวิญญาณ วิญญาณให้เกิดนามรูป; นามรูป

ให้เกิดอายตนะ; อายตนะให้เกิดผัสสะ; ผัสสะให้เกิดเวทนา; เวทนา
 ให้เกิดคันหา; คันหาให้เกิดอุปาทาน; อุปาทานให้เกิดภพ; ภพ
 ให้เกิดชาติ; เมื่อมีชาติแล้วทุกข์ทั้งหลายก็เกิดขึ้นได้". นี้เรียกว่า
 ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายสมุทวาร. ทุกอาการเรียกว่า อิทัปปัจจยตา
 และอาการเดียวกันก็เรียกว่า อิทัปปัจจยตา; ทุกอาการก็เรียกว่า
 ปฏิจจสมุปบาท; อาการเดียวกันก็เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท. นี้
 คืออริยสัจจ์ข้อที่สอง ในฐานะที่เป็น อิทัปปัจจยตา หรือว่าเป็น
 ปฏิจจสมุปบาทก็ตาม.

อริยสัจจ์ข้อ ๓ ที่เรียกว่า ทุกขนิโรธ อริยสัจจ์ = ความ
 จริงคือความดับไม่เหลือแห่งความทุกข์. อริยสัจจ์ข้อที่สามนี้
 ก็คือปฏิจจสมุปบาทฝ่ายนิโรธวาร ซึ่งก็ท่องกันได้อยู่แล้วว่า
 "เพราะอวิชชาดับไม่เหลือ สังขารจึงดับ; เพราะสังขารดับ วิญญาณ
 จึงดับ; เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ; เพราะนามรูปดับ อายตนะ
 จึงดับ; เพราะอายตนะดับ ผัสสะจึงดับ; เพราะผัสสะดับ เวทนาจึง
 ดับ; เพราะเวทนาดับ คันหาจึงดับ; เพราะคันหาดับ อุปาทานจึงดับ;
 เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ; เพราะภพดับ ชาติดับ; เพราะชาติดับ
 ความทุกข์ก็ตั้งอยู่ไม่ได้". นี้เรียกว่าฝ่ายนิโรธวารเป็น อิทัป-
 ปัจจยตา หรือเป็นปฏิจจสมุปบาทฝ่ายนิโรธวาร เป็นทุกขนิโรธ
 อริยสัจจ์ เต็มไปด้วยความหมายของคำว่า อิทัปปัจจยตา.

อริยสัจจ์ข้อ ๔ เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริย-
 สัจจ์ คือข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์นั้น. นี้

ท่านแสดงไว้เป็นอริยมรรคมีองค์ ๘, ทุกคนก็จำได้. เด็กตัวเล็ก ๆ ก็ท่องได้ว่า สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ. ^{นี้}จะต้องดูกันให้ดี เพราะว่ามันเป็นเรื่องปฏิบัติ. เรื่องรู้อย่างนั้นไม่สำคัญ เรื่องปฏิบัติมันสำคัญ ดังนั้นเราจะต้องรู้เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ ^{นี้}ให้ดี ๆ ในฐานะที่มันเป็นปฏิจจนุสสุบาท.

ที่^{นี้}เรียกว่า มรรค ^{นี้} แปลว่า หนทางคือทางเดิน. ที่^{นี้}ทางเดิน เป็นเหตุให้ถึงจุดหมายปลายทาง ที่^{นี้}มันก็เป็นปฏิจจนุสสุบาทเสียแล้ว ว่าทางเดิน^{นี้}มันเป็นเหตุทำให้ถึงจุดหมายปลายทาง. พูดเพียงอาการเดียวที่^{นี้} คำว่ามรรค^{นี้}ก็เป็นปฏิจจนุสสุบาท หรือเป็น อิทัปปัจจยตา.

ที่^{นี้} ข้อแรกของมรรคประกอบไปด้วยองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ : ความรู้ ความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจ ถูกต้อง, เรียกว่าสัมมาทิฏฐิ ความรู้ ความเชื่อ ความเห็น ความเข้าใจ ถูกต้อง. ก็สิ่งที่เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ ^{นี้}มันเกิดได้เองลอยๆ เมื่อไรเล่า. มันต้องมีการกระทำที่ถูกต้อง มันจึงจะมีสัมมาทิฏฐิขึ้นมาได้; เพราะฉะนั้น แม้ส่วน^{นี้}มันก็เป็นอิทัปปัจจยตาอีก, เป็นปฏิจจนุสสุบาทอีก ในข้อที่ว่ามิอะไรมาทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิขึ้นมา.

ถ้าพูดรวบรัดก็ว่า พอเกิดสัมมาทิฐิแล้ว สัมมาทิฐิ ก็เป็นเหตุให้เกิดสัมมาสังกัปปะได้ เพราะว่ามีความรู้ความ เข้าใจถูกต้องดีแล้ว เราก็คิดนึกใฝ่ฝัน ปรารถนาถูกต้อง. ลอง เราไม่มีความรู้ถูกต้องด้วย เราก็คิดผิด ปรารถนาผิดใฝ่ฝันผิด. เดียวนี้มีสัมมาทิฐิคิดนึกถูกต้อง ก็เป็นเหตุที่ทำให้เกิดความ ต้องการ ปรารถนา ใฝ่ฝันถูกต้อง ที่เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ. เพียงระหว่างของสองสิ่งนี้ก็ เป็น อิทัปปัจจยตา หรือเป็นปฏิจ- สมุปปาทอาการหนึ่งอีก.

เมื่อมีสัมมาทิฐิ ความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อ อะไร ถูกต้อง มันก็มีการพูดจาถูกต้อง, มันก็ทำการงานถูกต้อง, มัน ก็หาเลี้ยงชีวิตถูกต้อง. ทุกคุ่มันเป็นอิทัปปัจจยตา แล้วมันก็ รู้จักทำความเพียรถูกต้อง ทำสติถูกต้อง ทำสมาธิถูกต้อง. นี้เราพูดไปตามลำดับ. เพราะเรามีสัมมาทิฐิ ความรู้ความ เข้าใจถูกต้อง เราก็มีสมาธิถูกต้อง. เมื่อสมาธิถูกต้อง มัน ควบหลังมาส่งเสริมสัมมาทิฐิ ให้สัมมาทิฐิมีกำลังยิ่งขึ้น. นการควบหลังอย่างนี้ก็ เป็น อิทัปปัจจยตา. ความเพียร ความ อดทนต่าง ๆ มันก็ย้อนหลังมาสนับสนุนให้สัมมาทิฐิก้าวหน้าต่อ ไปอีก, มันเป็น อิทัปปัจจยตา ย้อนหลังได้ทุกอย่าง เท่ากับที่ เป็นอิทัปปัจจยตา ออกไปข้างหน้าได้ทุกอย่าง. มันเลยเป็น อิทัปปัจจยตา ที่ส่งเสริม กันจนเป็นกลุ่ม จนแยกแทบจะไม่ ออก แล้วแต่ว่าจะมองกันไปในแง่ไหน.

หมั่นกรบเรื่องของอริยสัจสี่ : เรื่องทุกข์ เรื่องสมุทัย เรื่องนิโรธ เรื่องมรรค. คิดดูเถิดว่ามันมี อิทัปปัจจยตาที่จริง. มันมีมากจนแยกไม่ไหวแล้ว. เอากันแต่ที่เห็นง่าย ๆ ก็ทำให้มันครอบจักรวาลทีเดียวหมดเลย.

สำหรับเรื่องอริยสัจจน์ อยากจะขอบอกว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เรื่องอริยสัจจน์นั้นอยู่ในโลก โลกคือทุกข์นั่นเอง; คือตรัสว่า “โลกก็ดี, เหตุให้เกิดโลกก็ดี, ความดับของโลกก็ดี, ทางให้ถึงความดับโลกก็ดี, มีอยู่ในร่างกายยาวาหนิง ที่ยังมีสัญญาและใจนี่”. จะเรียกว่า โลกข้างใน มีในร่างกายร่างหนึ่งนี้ก็ได้อ, หรือว่าจะเรียกว่า โลกข้างนอก คือโลกทางวัตถุ สากลจักรวาล โลกข้างนอกนี้ก็ได้อ, จะว่าโลกไหนก็ตามใจ เป็นอิทัปปัจจยตา ทั้งนั้น.

ดวงอาทิตย์เกิดขึ้นก็เพราะ อิทัปปัจจยตา ดวงจันทร์เกิดขึ้น, ดวงดาวทั้งหลายเกิดขึ้น, อะไรเกิดขึ้น ซึ่งเมื่อก่อนนั้นมันไม่เคยมี มันเกิดขึ้นเพราะกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา. มันดำรงอยู่ เปลี่ยนแปลงไป เพราะกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา. ถึงยุคหนึ่ง โลกนั้นก็ไม่มี, ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ก็จะมีไม่มี ดาวทั้งหลายก็จะมีไม่มี นี่ก็เพราะกฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา. เหล่านี้มันไกลนัก ไม่ต้องพูดถึง, ไม่เกี่ยวกับเรา. ที่มันใกล้ ๆ กับเรา ก็คือโลกนี้หรือโลกที่เราเกี่ยวข้องด้วยได้นี้ มันมีสิ่งต่างๆ ในโลกที่เรียกว่า รูปธรรม และ นามธรรม.

สิ่งที่เป็นวัตถุร่างกาย แล้วก็มีชีวิตจิตใจนี้ เรียกว่ารูป-
 ธรรม - นามธรรม. ในโลกนี้ทุกหนทุกแห่งมันเต็มไปด้วย
 รูปธรรมและนามธรรม; นี่ชั้นหนึ่งแล้ว. มันเป็นพื้นฐาน
 ว่า ในโลกนี้ทุกหนทุกแห่ง มันเต็มไปด้วยรูปธรรมและนามธรรม.
 ที่มันเป็นได้อย่างนั้น ก็เพราะกฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา แต่
 หนหลัง มันสร้างให้เต็มไปด้วย รูปธรรม - นามธรรม.

รูปธรรมนามธรรมทั้งหลาย เป็นอารมณ์ของผัสสะ นี้ถึง
 ตอนจะเกิดเรื่องแล้ว; คือ อารมณ์ทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกนี้
 มันเป็นอารมณ์ของผัสสะ : เมื่อตาเราไปเห็นรูปเข้า หูเราไป
 ได้ยินเสียงเข้า จมูกเราไปได้กลิ่นเข้า ลิ้นไปสัมผัสรสเข้า ผิ
 หนังก็ไปสัมผัสโผฏฐัพพะเข้า จิตก็ไปคิดนึกเข้า; มันเกิด
 สัมผัสอย่างนี้. ที่แรกนั้นก็เป็นที่เรียกว่า กระทบกันในทางภายนอก
 จึงเรียกว่า “ปฏิขัมผัส” = สัมผัสกับการกระทบแห่งของ
 แข็ง; เช่น ตากระทบรูป เรียกว่าจักขุสัมผัสโดยจักขุวิญญาณ.
 แต่พอจักขุสัมผัสเกิดขึ้นแล้ว มีผลเป็นความรู้สึกเกิดขึ้นอย่างไร
 จิตมันไปรับหรือกระทบความรู้สึกนั้นอีกทีหนึ่งโดยมโน-
 วิญญาณ, ตอนนี้เรียกว่า “อริยจนสัมผัส” หรือสัมผัสอัน
 แท้จริงควรแก่นามว่าสัมผัส; นี้จะเกิดเรื่องแล้วเพราะว่าตอน
 นี้มีโอกาสที่อวิชชา หรือความโง่เข้าไปยึดครองทำให้เรารัก หรือ
 เกลียด หรือโกรธ หรือกลัว หรืออะไรในสิ่งนั้น; แล้วก็
 เกิดปฏิขัมมุขปาทฝ่ายสมุททยวารขึ้นมา สำหรับเป็นทุกข์.

นี่ดูซิ! เราอยู่ตามธรรมชาติ มันก็ยังเป็นไปได้ตามกฎ-
เกณฑ์ของธรรมชาติที่ว่า ทำให้มนุษย์เป็นทุกข์. โลกนี้เต็มไปด้วย
ไปด้วยสิ่งที่เป็นอารมณ์ของผัสสะ; ผัสสะทำให้เกิดเวทนา
ชนิดที่เป็นที่ตึงแห่งความยึดมั่นถือมั่น จนเกิดความโลภ ความ
โกรธ ความหลง หรือกิเลสอื่น ๆ แล้วก็เป็นอย่างนี้. นี่ค
ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายสมุทวาร.

อาการของปฏิจจสมุปบาททั้ง ๑๑ อาการ ล้วนแต่เป็น
ไปเพื่อให้เกิดความทุกข์. ขอนเรียกว่า ความทุกข์ในโลกเกิด
ขึ้นมาด้วยกฎแห่ง อิทัปปัจจยตา. ตับลงไป ก็คือ อิทัปปัจจยตา
อย่างชนิดดีกลับ คือตรงกันข้าม. ส่วนที่ทำให้เกิดทุกข์ มี
อย่างไร ส่วนดับทุกข์ก็คือกลับตรงกันข้ามจากอย่างนั้น.

ทีนี้ จะพูดในส่วนที่มันเกี่ยวกับมนุษย์มากขึ้นตามที่จำ
เป็นจะต้องพูด; ก็คือพูดถึงมรรคมีองค์ ๘ ว่าเราจะต้องกระทำ
ให้ถูกต้อง. เราอยู่ในโลกที่เต็มไปด้วยอันตรายอย่างนี้ เราจะ
ต้องกระทำให้ถูกต้อง. การกระทำให้ถูกต้องนี้ เรียกว่ามรรค.

การกระทำให้ถูกต้องหรือมรรคนั้น ก็เป็นไปตามกฎ-
เกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา : เราว่าเราเองไม่ได้ เราตั้งเราเอง
ไม่ได้ พระพุทธเจ้าก็บัญญัติไม่ได้พระพุทธเจ้าก็สั่งบังคับสั่ง
ไม่ได้; มันเพียงแต่ว่า พระพุทธเจ้าท่านทราบความจริงข้อ
นี้ของธรรมชาติ คือกฎของอิทัปปัจจยตา แล้วท่านเอามาทบ
มาสอนเรื่อง อิทัปปัจจยตา. ไม่ใช่ที่ท่านจะสร้างกฎอิทั-

ปัจจัยตา บังคับกฎอิทัปปปัจจัยตาได้; ไม่ใช่อย่างนั้น. ท่าน
 บอกว่าท่านทำไม่ได้อย่างนั้น เป็นแต่ผู้รู้ธรรมชาติที่มันมีอยู่
 แล้ว ก็เอาธรรมชาตินั้นมาชี้แจง แสดงเปิดเผย กระทำให้แจ้ง
 กระทำให้เหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด หรืออะไรอย่าง
 นั้น. นี่แสดงว่าตัวอิทัปปปัจจัยตา มันเด็ดขาดอยู่ในตัวมันเอง.
 มรรคคือหนทางที่จะดับทุกข์ ก็เป็นไปตามกฎ อิทัปปปัจจัยตา.

ดูให้ละเอียดเข้ามาอีก ก็คือว่า มรรคมองค์ ๘ คือความ
 ถูกต้องทั้ง ๘ ประการนี้ มันทำให้เกิดอวิชชาไม่ได้.

นี่เป็นจุดๆหนึ่งที่จะต้องสังเกตดูให้ดีว่า ถ้าเรามีมรรค
 มองค์ ๘ : ความถูกต้อง ๘ ประการคือ ความรู้ ความเห็น
 ความเข้าใจในกฎถูกต้อง, ความปรารถนา ความใฝ่ฝัน อะไร
 ก็ถูกต้อง, การพูดจา ก็ถูกต้อง, การงาน ก็ถูกต้อง, เลี้ยงชีวิต
 ก็ถูกต้อง, ความ پاکเพียร ก็ถูกต้อง, สติ ก็ถูกต้อง, สมာธิ
 ก็ถูกต้องแล้ว; ความถูกต้องนั้นมันทำให้อวิชชาเกิดไม่ได้. ถ้า
 จะพูดเป็นภาษา logic ก็ต้องว่า นี่มันทำให้เกิดการเกิดขึ้นไม่
 ได้แห่งอวิชชา นี่มันทำให้เกิดการไม่เกิดแห่งอวิชชา. นี่คือ
 ปฏิจจสมปบาทฝ่ายนิโรธวามันจะเกิดขึ้น เพราะว่าอวิชชาเกิด
 ไม่ได้หรือดับไป มันจึงเท่ากับดับอยู่เรื่อยไป : มันจึงไม่เกิด
 ทุกข์.

ถ้าจะให้แคบเข้ามาก็ต้องพูดว่า มรรคมองค์ ๘ ประการ
 ที่กำลังปฏิบัติอยู่นี้ มันทำให้เกิดวิปัสสนาญาณต่างๆตามลำดับ
 จนเกิดมรรคผล ตามกฎเกณฑ์ของ อิทัปปปัจจัยตา.

วิบัติสนาญาณ ก็หมายความว่า ญาณที่มันจะเจาะแทงกิเลสได้. มรรคมืดงศ์ ๘ นั้นแหละ! อยู่ไปเถอะ! ตามมรรคมืดงศ์ ๘ นั้นมันจะเกิดวิบัติสนาญาณตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา แรงแซน ๆ ๆ ๆ จนมันเจาะแทงกิเลสหรือว่าเผากิเลสหรือทำลายกิเลสให้หมดไป. นี้เรียกว่ามรรคมืดงศ์ ๘ ทำให้เกิดปฏิจสมุปบาท ส่วนนิโรธวาร ทำให้มีการเกิดขึ้นไม่ได้แห่งอวิชชา; แล้วสังขาร วิญญาณ นามรูป ที่มีอุปาทานก็ไม่เกิด : มันก็ไม่มีทุกข์.

บางคนก็จะเกิดสงสัยในตอนนั้นว่า ความดับแห่งธรรมเหล่านี้ ทำไมเรียกว่า ปฏิจสมุปบาท? ขอดตอบว่า เพราะว่าคำว่าปฏิจสมุปบาท แปลว่า “การอาศัยกันและกันแล้วเกิดขึ้นพร้อม” ที่นี้ ฝ่ายดับทำไมเรียกว่าปฏิจสมุปบาท? นี่มันเป็นความกำกวมของคำพูด : ก็มันทำให้เกิดความดับ อย่างไรเล่า; ปฏิจสมุปบาทฝ่ายนิโรธวารนั้น มันก็ทำให้เกิดอาการแห่งฝ่ายดับ, หรืออาการดับนั่นเอง. ลองสังเกตดูถ้อยคำต่อไปนี้ :-

ความดับแห่งอวิชชา ทำให้เกิดความดับแห่งสังขาร; ความดับแห่งสังขาร ทำให้เกิดความดับแห่งวิญญาณ, ความดับแห่งวิญญาณ ทำให้เกิดความดับแห่งนามรูป; ความดับแห่งนามรูป ทำให้เกิดความดับแห่งอายตนะ ฯลฯ. นี่มันทำให้เกิดความดับ แล้วมันจะดับ-ดับ-ดับลงไป ก็เรียกได้ว่าปฏิจสมุปบาททั้ง ๆ ที่คำนี้มันแปลว่าอาศัยกันเกิดขึ้น. เดียวกับความดับได้เกิดขึ้น.

อิทัปปัจจยตา แปลว่า เพราะมีสิ่งนี้ ๆ เป็นปัจจัย สิ่ง
นี้ ๆ จึงเกิดขึ้น. ก็พูดได้ว่าเพราะมีความดับแห่งอวิชชาเป็น
ปัจจัย ความดับแห่งสังขารจึงเกิดขึ้น ฯลฯ นี้เรียกว่าปฏิจ-
สมุปบาทฝ่ายนิโรธวาร คือฝ่ายที่เป็นการดับ.

เมื่อปฏิบัติไปตามมรรค มีองค์ ๘ ครบถ้วนแล้ว ดับ
ทุกข์เสร็จแล้ว เรื่องจบหรือยัง? ดุซึ, มันก็ยังไม่รู้จักจบ : ตาม
กฎของปฏิจสมุปบาทนั้นเราดับทุกข์ได้แล้ว มันก็ยังไม่จบ.
คิดดุซึ, ความที่ดับทุกข์ได้นี้ มันจะทำให้เกิดความรู้ว่าดับ
ทุกข์ได้. เกิดสิ่งที่เรียกว่าความสุขนั้นแหละ; แล้วสิ่งที่เรียก
ว่า ธรรมราคะ ธรรมนันทิ นั้นแหละจะเกิดตามมา. พอเรา
ดับทุกข์ลงไปได้ มันจะเกิดธรรมราคะ คือมีความรัก ความ
กำหนดในธรรม, เกิดธรรมนันทิ พอใจ เพลิดเพลินใน
ธรรมะนี้ มันยังไม่หยุด; มันก็ปรุงแต่งให้เกิดความรู้สึกที่
เป็นสุข ที่พอใจ ที่อะไรเป็นไปตามเรื่องของมัน, แต่ไม่เรียก
ว่าปฏิจสมุปบาทแห่งการเกิดทุกข์.

ถ้าสมมติว่าเป็นพระอรหันต์เสียเลย ก็ยังเรียกได้ว่า
มีชีวิตอยู่โดยที่ไม่เป็นทุกข์ เป็นอยู่ได้โดยไม่ต้องมีความทุกข์
แล้วท่านจะทำอะไรก็ได้. พระอรหันต์จะไปเที่ยวสั่งสอนก็ได้
จะไปทำอะไรก็ได้ เพราะว่าความที่ท่านดับทุกข์ได้นี้ ท่านมี
เหตุมีปัจจัยที่จะทำให้ท่านไปช่วยเหลือผู้อื่นได้. ถ้าท่านไม่เป็น
พระอรหันต์ท่านก็ช่วยใครไม่ได้. ดูแล้วมันก็ไม่เห็นว่ามีอะไร

จะว่างไปจาก อิทัปป์จยตาได้ แม้ว่าเป็นพระอรหันต์แล้ว มันเป็นแต่เพียงว่ามันเปลี่ยนรูปไปเป็น อิทัปป์จยตา ส่วนที่ไม่เกี่ยวกับกิเลสเท่านั้น; และบางคนจะไม่เห็นว่าเป็น อิทัปป์จยตา เพราะเคยพูดกันแต่ที่เกี่ยวกับกิเลส.

ถ้าใครเคยเข้าใจว่า อิทัปป์จยตา จะต้องเกี่ยวกับกิเลสเท่านั้น แล้วไม่ถูก; เพราะว่าคำนี้มันกว้าง กว้างจนว่ามันเป็นเหตุเป็นปัจจัยแล้วมันก็ให้เกิดผลได้. จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับกิเลสหรือไม่เกี่ยวกับกิเลสก็ตาม เรียกว่า อิทัปป์จยตาได้. เดียวก็จะพิจารณากันดูในเรื่องนี้ ฉะนั้น ขอให้พิจารณากันให้ละเอียดในปัญหาเฉพาะหน้า ว่าในมรรคมีองค์ ๘ นั้น มรรคเพียงองค์เดียว ก็เต็มไปด้วย อิทัปป์จยตา : กว่าเราจะเกิดสัมมาทิฐิขึ้นมาได้มันต้องมี อิทัปป์จยตา หลายชั้นหลายชั้น ต้องได้ยินได้ฟัง ต้องเชื่อตัวเอง ต้องเข้าไปนั่งใกล้ผู้รู้ แล้วก็เข้าไปถามผู้รู้ แล้วนำมาใคร่ครวญ นำมาศึกษาปฏิบัติอยู่ จึงเกิดสัมมาทิฐิขึ้นมาได้เพียงตัวเดียว. สัมมาทิฐิเพียงอย่างเดียวก็ต้องมี อิทัปป์จยตา หรือปฏิจจสมุปบาทของมันเองมากมายจนกว่าจะเกิดสิ่งที่เรียกว่า สัมมาทิฐิขึ้นมาได้.

นี่องค์มรรคทั้ง ๘ องค์ ก็มีอิตัปป์จยตาส่วนของมันเองหลายชั้น หลายชั้นหลายชั้นจึงจะเกิดขึ้นมาได้. และเมื่อมันเกิดขึ้นมาได้ครบทั้ง ๘ องค์แล้วก็มี อิทัปป์จยตา ที่ผูกพันกันในตัวเอง แล้วมันก็มี อิทัปป์จยตา ที่สำคัญที่สุด คือทำ

ให้เกิดทุกขนิโรธอริยสัจจ์ คือดับทุกข์ได้. ดังนั้น จึงเห็นได้
ว่า ในอริยสัจจ์ทั้งสี่ ไม่มีอะไรนอกจากเต็มไปด้วยกฎเกณฑ์
ของอิทัปปัจจยตา หรือว่าธรรมชาติที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของ
อิทัปปัจจยตา เป็นเหตุบ้าง เป็นผลบ้าง ไม่มีหยุด. กระทั่ง
ว่าดับทุกข์แล้ว ก็ยังจะต้องทำอะไรไปตามที่มันดับทุกข์ได้แล้ว.

นี้เรียกว่า อริยสัจจ์ในปฏิจจนสมุปปาต หรือ ปฏิจจนสมุ-
ปปาตในอริยสัจจ์ มีหลักสำคัญที่สุด แต่ว่าย่อได้ที่สุดอย่างนี้.
เมื่อพระพุทธเจ้าท่านจะตรัสอริยสัจจ์ ในบางคราว ท่านตรัสว่า
“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราจะกล่าวอริยสัจจ์สี่ประการ แก่พวก
เธอทั้งหลาย ฯลฯ แล้วท่านก็ตรัสปฏิจจนสมุปปาต ทั้งฝ่าย
สมุทยวาร และนิโรธวาร.

ปฏิจจนสมุปปาตแบบที่รู้จักกันมากที่สุด

ที่นี้ จะดูเป็นแบบๆ ไป:-

ปฏิจจนสมุปปาตแบบที่คุ้นตา คุ้นหู คุ้นอะไรกับพวก
เราพุทธบริษัท ก็คือปฏิจจนสมุปปาตแบบที่พระสวดอย่างตะกั้;
หรือว่าเมื่อบังสุกุลเป็นก็สวดปฏิจจนสมุปปาตแบบนี้ ที่ว่า อวิชชา
ปจฺจยา สงฺขารา; สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ; วิญฺญาณปจฺจยา นาม
รูปํ; ฯลฯ จนไปถึงว่า ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสภปริเทวทุกฺข-
โทมนสฺ สุปายาสา สมฺภวนติ : เอวเมตสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมฺภูโย
โหติ. นี่แหละคือปฏิจจนสมุปปาต ที่แพร่หลาย ที่รู้จักกันดีที่สุด

แล้ว บางคนก็รู้จักแต่ปฏิจocosmupabam^๕ เท่านั้นแหละ. ไม่รู้จักปฏิจocosmupabam^๕ อื่น ก็เพราะได้ยินแต่อย่างนั้นโดยมาก. แบบนั้นอธิบายกันมากมายแล้วในการบรรยายครั้งก่อน : ในแบบฉบับตำรับตำราที่ไปหาดูได้ เรียกว่าเรื่องปฏิจocosmupabam^๕ ๑๑ อากา : นับตั้งแต่ อวิชชาให้เกิดสังขาร จนถึงชาติให้เกิดชราภพ เป็นปฏิจocosmupabam^๕ แบบหนึ่งรูปหนึ่ง มี ๑๑ อากา : ถ้าว่าลงไปหาความทุกข์เรียกว่า อนุโลม, ถ้าว่าขึ้นมาจากความทุกข์เรียกว่า ปฏิโลม. ถ้าว่าอวิชชาให้เกิดสังขาร; สังขารให้เกิดวิญญาณ; วิญญาณให้เกิดนามรูป; ฯลฯ เรียงไปอย่างนี้เรียกว่าอนุโลมไปตามลำดับ ถ้าว่าย้อนกลับก็ว่าทุกข์เกิดมาจากชาติ; ชาติเกิดมาจากภพ; ภพเกิดมาจากอุปาทาน; อุปาทานเกิดมาจากตัณหา; ตัณหาเกิดมาจากเวทนา; ฯลฯ เรื่อยไปจนกระทั่งไปถึง สังขารเกิดมาจากอวิชชา. นี้ก็เรียกว่าหลุดขึ้น หรือหลุดกลับ ก็เรียกว่าปฏิโลม ทวนลำดับ; แล้วมันก็มี ๑๑ อากาเหมือนกัน. นี้ฝ่ายสมุทวาร ก็มีวิธีหลุดทั้งแบบอนุโลมและแบบปฏิโลม.

ทั้งนี้ ฝ่ายนิโรธวาร ฝ่ายดับ ก็มีวิธีหลุดทั้งแบบอนุโลม และแบบปฏิโลมด้วยเหมือนกัน. เมื่อพูดว่าเพราะอวิชชาดับ สังขารก็ดับ; เพราะสังขารดับ วิญญาณก็ดับ; วิญญาณดับ นามรูปก็ดับ; นามรูปดับ อายุตนะก็ดับ; ฯลฯ กระทั่งทุกข์ดับ. นี้หลุดลงไป อย่างนี้ก็เรียกว่านิโรธวารอย่างอนุโลม คือกล่าวลงไปตามลำดับ.

พูดย้อนกลับพูดว่าความทุกข์ทั้งหลายดับ เพราะชาติ
ดับ; ชาติจะดับก็เพราะภพดับ; ภพจะดับ ก็เพราะอุปาทาน
ดับ; อุปาทานจะดับก็เพราะตัณหาดับ ฯลฯ เรื่อยขึ้นมาจนถึง
สังขารจะดับ ก็เพราะอวิชชาดับ. อย่างนี้เรียกว่าปฏิโลม.
ก็จำกันไว้ง่ายๆว่า ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายเกิดทุกข์ หรือสมุทวาร
นั้นมันก็มีวิธีพูดได้ทั้งฝ่ายพูดลงและฝ่ายพูดขึ้น. ที่นี้ ปฏิจจสมุ
บาทฝ่ายดับทุกข์ หรือที่เรียกว่า นิโรธวาระนั้น ก็มีวิธีพูดทั้ง
ฝ่ายพูดลง และฝ่ายพูดขึ้น. มันก็เลยได้ ๔ สาย : ฝ่ายเกิด
ทุกข์ก็ได้ ๒ สาย ฝ่ายดับทุกข์ก็ได้ ๒ สาย. นี่คือปฏิจจสมุ
บาท ชนิดที่มี ๑๑ อาการ.

ปฏิจจสมุปบาทแบบที่ทรงท่องเที่ยวเล่น

ที่นี้ ก็มีปฏิจจสมุปบาท แบบที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส
อย่างจะแสดงการปฏิบัติให้ชัด ท่านไม่ได้ขึ้นต้นด้วยอวิชชา
นี่ก็อีกแบบหนึ่ง ส่วนแบบทั่วไปที่คนทุกคนทั้งหลายนั้น คือแบบ
ที่ขึ้นต้นด้วยอวิชชา ที่ท่องเที่ยวกันอยู่แฮ่กไปหมดนั่น.

แบบที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส หรือตรัสเองอยู่พระองค์
เดียว เหมือนกับร้องเพลงเล่นอยู่พระองค์เดียวนั้น มันมีอีกแบบ
หนึ่ง : ขึ้นต้นว่า “อาศัยตาที่รับรู้จึงเกิดจักขุวิญญาณ, ความ
ประจวบแห่งธรรม ๓ ประการนี้ เรียกผัสสะ; เพราะผัสสะ
เป็นปัจจัย จึงมีเวทนา; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา
ฯลฯ” ตอนต่อไปนี้ก็เหมือนกับแบบธรรมดาไปจนจบ. หาก

แต่ตอนขึ้นต้นไม่เหมือนกัน; เพราะไปขึ้นเสียว่า อาศัยตา
กับรูป เกิดจักขุวิญญาณ, หรือว่าอาศัยเสียงกับหู เกิดโสต-
วิญญาณ, หรือว่าอาศัยกลิ่นกับจมูก เรียกว่าเกิดฆานวิญญาณ,
หรือว่าอาศัยผิวกายกับสัมผัสที่มากระทบผิวกาย ก็เรียกว่าเกิด
กายวิญญาณ, ที่นี้ อาศัยธรรมารมณ์มากระทบใจ เรียกว่า
เกิดมโนวิญญาณ. ก็คืออายตนะข้างนอกกับอายตนะข้างใน
พบกัน แล้วเกิดวิญญาณตามข้อนี้ ๆ; เมื่อรวมสามประการ
นั้นเข้าด้วยกัน คือ อายตนะภายนอกกับอายตนะภายใน แล้วก็
วิญญาณนั้นกระทบกันแล้ว เรียกว่าผัสสะ; ผัสสะกระทบแล้ว
ก็มีเวทนา แล้วก็มิอะไรไปตามแบบทั่วไปของปฏิจจสมุปบาท.
นี้ก็แบบหนึ่ง เข้าใจได้ง่าย เข้าใจได้ชัดกว่าแบบที่ขึ้นต้นด้วย
อวิชชา. แบบที่ขึ้นต้นด้วยอวิชชา ต้องอธิบายดีจริงๆ จึงจะ
เข้าใจ. ถ้าไม่อย่างนั้นไม่เข้าใจ; และไม่เข้าใจคำว่าอวิชชา
และคำว่าสังขารนั้น กันเป็นส่วนใหญ่.

ปฏิจจสมุปบาทที่ขึ้นต้นด้วยเวทนา

อีกแบบหนึ่งคือ ปฏิจจสมุปบาทที่ไม่ตรัสยาว อย่างนี้
เพราะตัดครึ่งตรงกลาง; เริ่มชนมากกว่าเพราะเวทนาเลย. โดย
ที่เวทนาเป็นสิ่งที่เกิดอยู่แล้วเป็นประจำวันใคร ๆ ก็รู้สึกเกือบไม่
ต้องพูดถึงว่าเวทนาจะเกิดขึ้นโดยเหตุใด แต่พูดไปเลยว่า เมื่อ
เกิดความพอใจ หรือเกิดความไม่พอใจขึ้นมา นี้เรียกว่า เป็น
เวทนา; เพราะเวทนา ก็เกิดตัณหา; เพราะตัณหา ก็เกิด

อุปาทาน; เพราะอุปาทานก็เกิดภพ; เพราะเกิดภพก็เกิดชาติ; เกิดอะไรเรื่อยไปจนถึงทุกข์ ตามกฎธรรมดากันแหละ. การกล่าวอย่างนี้ ก็เพื่อจะให้มันสั้นเข้า ให้ผู้ศึกษาได้สังเกตง่ายเข้า ใช้เวลาน้อยเข้า : ให้ระวังแต่การเกิดของเวทนาแต่อย่างเดียว. พอเวทนาเกิดขึ้นแล้ว ก็จะต้องหยุดมันเสีย, หรือว่าเปลี่ยนกระแสมันเสีย ให้มันกลายเป็นเกิดความฉลาดขึ้นมา; อย่าปล่อยให้โง่ไปตามเวทนา มันจะเกิด ตัณหาอุปาทาน, แล้วเป็นทุกข์ ขยายความออกไปอีกหน่อยหนึ่งก็ว่า :-

พอสักว่าเกิดเวทนา ก็มีสติสัมปชัญญะขึ้นมาทันควัน ก็เลยไม่เกิดตัณหา : เวทนานั้นก็ดับไปโดยไม่ปรุงเป็น ตัณหาอุปาทาน แต่กลับปรุงเป็นปัญญาหรือความรู้ขึ้น ว่าเราจะทำอย่างไรต่อเรื่องนี้. นี่มันเป็นปฏิจักษุสมบัติเพียง ๖ อาการ ๗ อาการ หรือจะเรียกว่าครึ่งก่อนแล้วก็เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ทั้งฝ่ายเกิดและทั้งฝ่ายดับ. นี่ก็แบบหนึ่ง สำหรับพูดแก่คนทั่วไป ที่ไม่ใช่คนปราชญ์ราชบัณฑิต ไม่ใช่คนชอบคิดมาก ละก็ จะตรัสระบุงที่เวทณาก็พอ. ทั้งนี้เพราะเหตุว่าสิ่งต่างๆ ในโลกนี้ ไม่ว่าจะอะไรหมดในโลกนี้ ที่มนุษย์บ้าหลังกันนั้นกันมันอยู่แค่เวทนาตัวเดียว : เวทนาทางตา เวทนาทางหู เวทนาทางจมูก เวทนาทางลิ้น เวทนาทางผิวหนัง กระทั่งเวทนาทางใจล้วน.

เวทนานัน มันเป็นทรวมของสังขมมนุษย์ต้องการ : มนุษย์พยายามเห็นตเห็นอช อาบเหงื่อต่างน้ำอยู่ ก็เพื่อสิ่งๆเดียว คือ

เวทนา. ไม่ว่าจะมนุษย์ที่ไหน ไม่ว่าจะมนุษย์คนหรือยุคไหน, สิ่งๆี่เรียกว่าเวทนา เป็นสิ่งที่มนุษย์เป็นทาส, มนุษย์ยอมเป็นทาสของเวทนา, อุตส่าห์เล่าเรียน อุตส่าห์ทำงาน อุตส่าห์ขวนขวายอย่างนั้นอย่างนี้ เพื่อเวทนาตัวเดียว : เพราะฉะนั้นจึงเอาเวทนามาเป็นหลักสำหรับให้รู้ว่า ถ้าไม่รู้เท่าทันแล้วก็จะเกิดตัณหา แล้วก็จะเกิดอุปาทาน เกิดภพ เกิดชาติ และเป็นทุกข์. เมื่อใดเวทนาเกิดขึ้น เป็นเวทนาที่สบายใจก็ตาม เป็นเวทนาที่ไม่สบายใจก็ตาม ก็ให้รู้ว่า เวทนามัน เป็นสักว่าสิ่งที่ เป็นไปตามกฎเกณฑ์ ตามธรรมชาติ; หรือเรียกให้ไพเราะก็เรียกว่า อิทัปปัจจยตา. อย่าไปหลงไหล ในเวทนาที่เอร็ดอร่อย. และอย่าไปโกรธหรือไปเกลียดเวทนาที่ไม่เอร็ดอร่อย. ให้มันคงที่ ให้มันปรกติอยู่เสมอ, คือให้เป็นสติปัญญาอยู่เสมอ.

ปฏิจจสมุปบาทอย่างนี้ เรียกว่า “ปฏิจจสมุปบาทครั้งก่อน” ก็แล้วกัน เพราะตั้งต้นที่เวทนาสำหรับจะเกิดทุกข์; หรือถ้าจะดับทุกข์ก็ดับที่เวทนา ก็เรียกว่าดับทุกข์; จัดเป็นปฏิจจสมุปบาทที่ตรัสโดยยกเอาเวทนาขึ้นเป็นข้อแรก; นี่ก็แบบหนึ่ง. ว่ามาก็แบบแล้วจำเอาเองก็แล้วกัน.

ปฏิจจสมุปบาท ที่เปลี่ยนกระแสกลางสาย

แบบที่จะพูดอีกต่อไปก็คือ แบบยาวๆ ๑๑ อาการ หรือแบบที่ทรงชอบเอามาท่องเที่ยวเล่นก็ตามนั้นแหละ; แต่แทนที่จะ

ตรัสเป็นปฏิจสมุปบาทสมุทวารล้วนๆ ไปจนตลอดสายคือเกิด
 ทุกข์เลย ก็กลับตรัสไปอีกแบบหนึ่งว่า พอเกิดไปตามลำดับไป
 ถึงตมฺหาแล้วก็กลับเปลี่ยนเป็นฝ่ายดับ; โดยกลายเป็นว่า
 ตมฺหาดับ อุปาทานก็ดับ; อุปาทานดับ ภพก็ดับ, ฯลฯ
 อย่างนี้เรื่อยไปจนทุกข์ทั้งปวงดับ. นี้คอยฟังให้ดีว่า อวิชชาให้
 เกิดสังขาร; สังขารให้เกิดวิญญาณ; วิญญาณให้เกิดนามรูป;
 นามรูปให้เกิดอายตนะ; อายตนะให้เกิดผัสสะ; ผัสสะให้เกิดเวทนา;
 เวทนาให้เกิดตมฺหา; (พอถึงตมฺหา ยักกลับเป็นว่า) เพราะความ
 ดับไปแห่งตมฺหา อุปาทานย่อมดับ; เพราะอุปาทานดับ ภพดับ;
 เพราะภพดับ ชาติดับ; เพราะชาติดับ ทุกข์ทั้งปวงดับ, ดังนี้.

ถ้าจะหลับตามองเห็นภาพ ก็คล้ายๆ กับว่าเป็นเชือก
 เส้นหนึ่ง ท่อนต้นดำ, ท่อนปลายขาว; มันเปลี่ยนสีที่ตรง
 กลางสาย : ท่อนสมุทวาร ตั้งต้นขึ้นมาเป็นสีดำ พอมาถึง
 ตมฺหาเปลี่ยนเป็นสีขาว : ตมฺหาดับอุปาทานดับ ภพดับชาติ
 ดับ. ปฏิจสมุปบาทอย่างนี้ก็มีที่เป็นพระพุทฺธภาษิต. ปฏิจ-
 สมุปบาทมีครบ ๑๑ อากาโร แต่ว่า ท่อนแรกเป็นสมุทวาร,
 ท่อนหลังเป็นนิโรธวาร.

ปฏิจสมุปบาทอย่างอภิธรรมปิฎก

ปฏิจสมุปบาทอย่างที่เราได้ยินได้ฟังกันอยู่นี้ เป็นแบบ
 ทั่วไป กล่าวไว้เป็นกฎทั่วไปไม่ใช่เฉพาะเรื่อง. แต่ถ้าเป็น
 อย่างในอภิธรรมปิฎก จะมีการกล่าวไว้ชัดเฉพาะเรื่อง. ๑ คือจะ

กล่าวเป็นเอกวจนะ คืออย่างเดียวเสมอ เช่นเขาจะต้องระบุชัดลงไปด้วยว่า เป็นอายตนะอะไร, เช่นเป็นมนายตนะเป็นต้น; แทนที่จะกล่าวอย่างรวมๆว่า สฬายตนะ.

ตัวอย่างปฏิจสมุปบาท อย่างที่เราสวดกันนี้ เราก็ใช้สวดว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขารทั้งหลาย, สังขารให้เกิดวิญญาณ, วิญญาณให้เกิดนามรูป; นามรูปให้เกิดสฬายตนะ; สฬายตนะให้เกิดผัสสะ; อย่างนี้ไม่จำกัดว่าให้เกิดอายตนะอะไร; มันเป็นสฬายตนะทั้งหกไป. ถ้าในอภิธรรมปิฎกเขาจะไม่พูดอย่างนั้น เขาจะพูดว่ามนายตนะหรืออายตนะอะไรลงไปให้ชัดเลย : ไม่พูดว่าสฬายตนะ ซึ่งหมายถึงทั้ง ๖ อายตนะ; เพราะฉะนั้น จึงมีสวดตามแบบอภิธรรมว่า อวิชชา-ปัจจัยยา สงขาราย; สงขารปัจจัยยา วิญญาณ; วิญญาณปัจจัยยา นามรูป; นามรูปปัจจัยยา มนายตนะ; อย่างนี้เป็นต้น. แปลกจากที่สวดอยู่ตามธรรมดา เพราะในพระอภิธรรมปิฎกจะจำแนกระบุกรณีนั้นๆ เฉพาะกรณีนั้น เพื่อจิตดวงนี้ เพื่อจิตดวงนั้น; เพราะฉะนั้น จึงต้องระบุชัดลงไปว่าสังขารชื่อนั้น หรืออายตนะชื่อนั้นไปเลย. นี้เรียกว่า ปฏิจสมุปบาท แบบของอภิธรรมปิฎก : เจาะจงกว่า ชัดเจนลงไปกว่า. ที่เราสวดกันทั่วไปนี้เป็น ปฏิจสมุปบาทแบบทั่วไปแก่เรื่องทั้งหมด. ส่วนในอภิธรรมปิฎกเขาจะกล่าว ปฏิจสมุปบาทเฉพาะอกุศลจิตดวงหนึ่งๆ ไปเลย, เพราะเหตุที่ต้องการจะระบุว่าจิตดวงไหนไปเลย ดังนั้น คำที่สวดมันจึงต่างกันไปตามกรณี.

ปฏิบัติสมุปปาทประเภท ๑๑ อากาธด้วยกัน มันก็ยังเป็น
อย่างนี้ : มีหลายๆ ชนิดอย่างที่ว่ามานี้.

ที่นี้ ถ้ายังทนฟังได้ก็จะว่าต่อไปถึง ปฏิกิจสมุปปาทมัน
ตั้งต้นขึ้นมาได้อย่างไร; ก็จะแสดงอาการของปฏิบัติสมุปปาท
ให้เห็นโดยเฉพาะถึงการที่มันตั้งต้นเกิดขึ้นมาอย่างไร โดย
ละเอียด.

ปฏิบัติสมุปปาทที่ตั้งต้นจากความคิด

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสสูตรนี้ แยกให้เห็นชัดว่า มัน
มี อารมณ์เป็นทงของความคิด และมี อารมณ์เป็นทงของการ
คิดได้สำเร็จ แล้วก็มี อารมณ์ของการทจจะผ้งตัวลงไปโน้น;
เช่นว่า รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อะไรก็ตามมันมันเป็นอารมณ์
เกิดขึ้น เฉพาะหน้า ในเวลานี้ คราวนี้; เมื่อจิตมันคิดลง
ไปในอารมณ์นั้น มันก็เรียกว่าอารมณ์แห่งการคิด. ที่นี้ ก็
คิดๆ คิดๆ เรื่อยไปจนมันคิดสำเร็จด้วยอารมณ์นั้น อารมณ์นั้น
กลายเป็นอารมณ์ที่เป็นที่ต้งแห่งความสำเร็จของการคิด. เมื่อ
เป็นที่ต้งแห่งความสำเร็จแห่งการคิดแล้ว จิตมีอนุสัยในอารมณ์
นั้น คือจิตนอนเนื่องในอารมณ์นั้น. สำหรับอารมณ์ที่เข้ามา
กระทบเรคราวหนึ่งนั้น ทางตาก็ได้ ทางหูก็ได้ ทางจมูกก็ได้
ทางไหนก็ตามใจเถอะ เรียกว่าอารมณ์อันหนึ่ง เข้ามาสำหรับ
ให้เราคิด แล้ว เข้ามาให้เราสำเร็จความคิด ตามนั้น แล้ว เข้ามา
สำหรับให้จิตใจของเราอนตามผ้งลงไป ในสิ่งที่คิดนั้น; นี้เรียกว่า

เจตนปกปปน อนสย อารมฺมณํ = อารมณฺ์เป็นทตงแห่งการคิด, แห่ง
 ความสำเร็จแห่งการคิด, และความนอนเนื่องในอารมณฺ์นั้น.
 ทบทวนอีกทีหนึ่ง:-

เมื่อมีอะไรเข้ามาให้เราคิด นั้นมันเป็นอารมณฺ์แห่งการ
 คิด; ครั้นเราคิดจนสำเร็จจนออก จนรู้ว่าจะทำอย่างไร เป็น
 เรื่องเสร็จลงไป นี้เรียกว่าเป็นอารมณฺ์แห่งความสำเร็จตามความ
 คิด; พอสำเร็จความคิดแล้ว จิตก็ฝังลงไปใ้อารมณฺ์นั้น
 อารมณฺ์นั้นเลยกลายเป็นอารมณฺ์สำหรับจิตฝังลงไป. ใครๆ
 ลองไปคิดดู : ทุกเรื่องจะเป็นอย่างนี้ในชีวิตประจำวันของคน
 ทุกคน. นี้เรียกว่าพระพุทธรองค์แสดงเงื่อนต้นของการตั้งชน
 แห่งปฏิจจสมุปบาท ให้ชัดลงไปอีก โดยแยกขณะของอารมณฺ์
 ว่ามันเป็น ๓ ขณะ อย่างนี้.

ที่นี้ อารมณฺ์นั้นแหละ : อารมณฺ์ทวาทงแห่งความ
 คิด สำเร็จแห่งความคิดและฝังนอนลงไปนั้นแหละ, มันเป็น
 ทตงแห่งวิญญาณ.

วิญญาณในที่นี้ ก็หมายถึงวิญญาณในปฏิจจสมุปบาท
 ที่ว่า "เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงเกิดวิญญาณ" นั้นแหละ. ถ้า
 เรียกโดยอุปมา มันเป็น "ปฏิสนธิวิญญาณ"; คือว่าไม่เท่าไร
 มันจะเกิดมีอุปาทานเป็น "ตัวกู - ของกู". นี้แหละ เรียกว่า
 ปฏิสนธิวิญญาณ. แต่ทั้งหมดนี้ ไม่ใช่ต่อดายแล้ว. บอก

แล้วแต่ที่เร็วกว่าที่พูดวันหนึ่งวัน ไม่เกี่ยวกับเรื่องหลังจากตาย
แล้ว; แต่เกี่ยวกับเรื่องที เดียววันหนึ่งวัน.

อารมณ์แห่งการคิดและความสำเร็จแห่งการคิด และความ
ฝังตัวลงไปในการมณีน อารมณีนจะเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาณ
คือวิญญาณในปฏิจอสุมุบาท ที่จะเป็นเหตุให้เกิดตัวกู-ของกู :
อารมณ์มณเฑ โหติ วิญญาณเสส จิตฺยา = อารมณีนั่นเอง เป็นไป
เพื่อเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาณ. เป็นวิญญาณในปฏิจอสุมุบาท.

ทีนี้ อารมมณเ สติ ปฏิกฺขา วิญญาณเสส โหติ กสมิ
ปฏิกฺขา วิญญาณเ วิรุฬฺหะ = เมื่อวิญญาณมีที่ตั้งและองกามัน มัน
เป็นวิญญาณที่มีที่ตั้งที่อาศัยแล้ว ก็องกาม; เมื่อนั้นจะมีสิ่งที่
เรียกว่า นามรูปเสส อวกุณฺณติ คือนามรูป หรือกายกับใจนั้น
จะหยั่งลง. แต่ไม่ใช่เข้าท้องแม่. นามรูปหยั่งลงนี้ ไม่ใช่
เกิดในท้องแม่ ไม่ใช่เข้าท้องแม่; คือหยั่งลงในหัวใจของคน
ที่กำลังเป็นอย่างที่วานนี้.

หมายความว่า ก่อนหน้านั้น นามรูปคือกายกับใจนั้น
ไม่ได้ทำอะไร รวกว่ามันนอนหลับอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้. พอสิ่งที่
วานเกิดขึ้น ก็ได้อารมณ์มาสำหรับคิด, สำหรับสำเร็จตาม
ความคิด, สำหรับจิตฝังลงไปแล้ว; มันเกิดเป็นปฏิสนธิ-
วิญญาณขึ้นมา ทำให้ร่างกายกับจิตใจเปลี่ยนไป เป็นนามรูปที่
พร้อมที่จะปรุงแต่งตามกฎของปฏิจอสุมุบาท; แล้วมันจึงมี
สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา

มรณะ ตามกฎหรือตามแบบของปฏิจสุมุปาบาท, กล่าวคือมี
อุปาทานยึดครอง.

นี่เป็นปฏิจสุมุปาบาท ที่แสดงละเอียดเฉพาะจุดตั้งต้น
ว่า มีอารมณ์เข้ามา, จิตคิด, จิตสำเร็จตามความคิด, จิต
ฝังตัวลงไป therein, อารมณ์ที่ถูกกระทำอย่างนั้น กลายเป็น
ที่ตั้งแห่งวิญญาณ, วิญญาณนมที่ตงแล้ว เจริญออกงามแล้ว
นามรูปลอกายกับจิตก็หยั่งลง; กอเกิดขึ้นมาทำหน้าที่. ที่นี้
ก็เป็นปฏิจสุมุปาบาทต่อไปตั้งแต่ นามรูป อายตนะ ผัสสะ
เวทนา ตัณหา อุปาทาน ฯลฯ เรื่อยไปจนถึง ชาติ ชรา-
มรณะ; ทุกข์ทั้งปวงจึงเกิดขึ้นเพราะเหตุนี้.

นี่ก็คือปฏิจสุมุปาบาทประเภท ๑๑ อาการ อย่างที่ว่ามัน
แหละ แต่ไม่พูดตั้งต้นด้วยอวิชา : พูดโดยพฤติการณ์ หรือ
การเป็นไปโดยพฤติจริงๆ เกี่ยวกับจิต. ในกรณีนี้เราไม่ต้อง
พูดถึงอวิชา แต่ว่ามัน มีอวิชาอยู่ในนั้น ตรงที่ว่ามันเป็นที่ตั้ง
แห่งการคิด สำเร็จตามความคิด แล้วจิตฝังตัวลงไปด้วยความ
โง่ ถ้ามันไม่มีความโง่ มันก็ไม่มี การฝังตัวลงไป. นี่ก็เป็น
ปฏิจสุมุปาบาทรูปหนึ่งแบบหนึ่งที่แสดงชัดเจนละเอียดลออที่สุด
มีอยู่ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย.

ตรงนั้นขอบอกว่า คัมภีร์สังยุตตนิกายหมวดปฏิจสุมุปา-
บาทนอภพที่สุดเลย ไม่ค่อยมีคนไปเปิดดู เพราะมันมีแต่เรื่อง

ปฏิจสุมุปาบทที่เข้าใจยาก เรียกว่า นิทานสังยุตต์. นิทานสังยุตต์นี้ อากัณฑ์ที่สุด ไม่มีใครไปแตะต้อง; ถ้าแปลก็แปลส่งเดช ไปตามตัวหนังสือ; ไม่รับผิดชอบว่าใครจะเข้าใจ หรือไม่เข้าใจก็ตามใจ เพราะฉะนั้น เรื่องปฏิจสุมุปาบท มันจึงพลอยอากัณฑ์ไปด้วย คือไม่ค่อยมีใครแตะต้องแล้วก็เลยไม่ค่อยเข้าใจ; มันก็เลย ไม่เป็นพุทธบริษัทที่เข้าใจหัวใจของพุทธศาสนา.

ปฏิจสุมุปาบทแบบตั้งต้นด้วยอาหารสี่

ที่นี้ ก็จะพูดต่อไปอีกสักแบบหนึ่ง ว่าปฏิจสุมุปาบทบางแบบ ไม่ได้ตั้งต้นด้วย อวิชา ปจฺจยา สงฺขารา; สงฺขาร ปจฺจยา วิญฺญาณํ ฯลฯ แต่ตั้งต้นด้วยอาหารสี่.

คำว่า “อาหาร” นี้บางคนก็เข้าใจดีแล้ว. บางคนก็ยังไม่เข้าใจ คำว่า อาหารไม่ใช่หมายแต่ว่าสิ่งที่เบ็บใส่ปาก. คำว่า อาหารนี้แปลว่ามันจะนำผลมาให้. อาหาร = นำผลมาให้.

อาหารที่เราเบ็บใส่ปากนั้น เขาเรียกว่า กวฬิงการอาหาร นำผลมาให้เป็นเนื้อเป็นหนัง, น้อย่างที่ ๑; ผัสสะทางตา ทางหู ทางจมูก ฯลฯ นี้เรียกว่า เป็นผัสสอาหาร น้อย่างที่ ๒, นำผลมาให้คือเวทนา; เวทนาชนิดที่จะทำให้เกิดเรื่องเหมือนที่ว่าตะกั้นนั่นเอง. มโนสัญเจตนาหาร ความคิด อย่างนั้น คิดอย่างนี้ คิดอย่างโน้น คิดด้วยเจตนา นี้ก็เป็นอาหาร อย่างที่ ๓;

เจตนาเป็นอาหารได้ เพราะว่าเมื่อมีเจตนาแล้ว ต้องมีการกระทำ. การกระทำนั้นแหละ เป็นผลแห่งอาหาร คือสิ่งที่มันนำผลมาให้โดยเจตนาอันสุดท้าย คืออย่างที ๔ วิญญาณอาหาร. วิญญาณทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น จนกระทั่งโดยเฉพาอย่างยิ่ง ทางใจ คือมโน. มโนวิญญาณนั้นแหละ เป็นอาหารอย่างยิ่ง; พระบาลีนี้มีว่า : *วิญญาณาหารโร อายตี ปุณฺหุภาว ภินิพฺพตฺติยา.* วิญญาณาหารโร = วิญญาณอาหาร, อายตี = ต่อไป, ปุณฺหุภาว ภินิพฺพตฺติยา = เป็นไปเพื่อเกิดขึ้น เฉพาะซึ่งภพใหม่.

ภพใหม่นั้นไม่ใช่ว่าตายแล้วเข้าโลง แล้วไปเกิดใหม่. ภพใหม่นั้น คือความคิดที่เป็นตัวกูของกูอันใหม่ : เมื่อเรื่องของตัวกูของกูอันเก่าเสร็จสิ้นไปแล้วมันก็ได้อารมณ์อื่น วิญญาณก็ได้อารมณ์อื่น วิญญาณาหารโร อันนี้ ก็ได้ทำให้เกิดภพใหม่ที่จะเป็นผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ อีกรอบหนึ่งเป็นภพใหม่. *ตสฺมี ภูเต สติ สพายตฺนํ* = เมื่อภพใหม่มีแล้วเป็นแล้ว ย่อมมีสหายนะ หมายความว่า เมื่อวิญญาณาหารที่ว่ามีแล้ว มันก็จะ เป็นไปเพื่อให้เกิดภพใหม่ เมื่อภพใหม่มีแล้วเป็นแล้ว มันก็จะมีอายตนะ; เพราะอายตนะเป็นปัจจัยก็เกิดผัสสะ; เพราะผัสสะเป็นปัจจัย ก็เกิดเวทนา; เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ก็เกิดตัณหา; ฯลฯ ตามนัยเดียวกันกับปฏิจจสมุปบาทแบบธรรมดา.

แต่ในสูตรนี้ พระพุทธเจ้าท่านจะทรงประสงค์อะไร ก็ไม่ทราบ หรือว่าท่านจะประสงค์ว่า ให้ตั้งข้อสังเกตให้ดี ๆ เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าอาหาร.

เมื่อเราเบิบบ่าเข้าปาก เป็นกวจิ๊งการอาหาร นกัจริงอยู่; แต่วารสอ่อยของกวจิ๊งการอาหารนี้ จะทำให้เกิดวิญญาณาหาร; เพราะว่ามันจะเกิดอริวจนสัมผัส ด้วยอวิชาในรสอ่อยของอาหาร. นิมโนสัมผัสอันนี้ มันเป็นนิมโนวิญญาณ หรือว่าจะเป็นวิญญาณาหารขึ้นมาในที่นี้ แล้วมันจะสร้างตัวกูอันใหม่.

เรื่องก็เป็นอันว่าดูเหมือนจะให้มันง่ายเข้าว่า ในการที่จะระวังไม่ให้ ปฏิจจสมุปบาทเกิดขึ้นในใจนั้น ให้ระวังอาหาร จะเป็นกวจิ๊งการอาหารก็ได้ ผัสสาหารก็ได้ มโนสัจเจตนาหารก็ได้ วิญญาณาหารก็ได้.

แต่แล้วอย่าลืมว่า ทุกอย่างมันจะไปสรุปอยู่ที่วิญญาณาหาร หรือสำคัญอยู่ที่วิญญาณาหาร. ผัสสะมันให้เกิดเวทนา; ผัสสาหารให้เกิดเวทนา; แล้วมโนวิญญาณส่วนล็กก็จะสัมผัสลงไปในเวทนานั้น แล้วก็กลายเป็น “อวิชาสัมผัสสาเวทนา”; มันก็เกิดปฏิจจสมุปบาท.

ที่นี้ ข้อที่เรียกว่า “ความคิดเป็นอาหาร” หรือมโนสัจเจตนาหารนี้; สำหรับความคิดนี้ ก็ลองพิจารณาดูเถอะ;

ความคิดนี้เรียกว่าสังขารขันธ์; มันจะคิดไปได้อย่างไร ถ้ามันไม่มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิญญาณ เป็นตัวการที่จะไปสัมผัสสัมผัสมันเข้าก่อน? ถ้าว่าความคิดมันโน้มไปในทางตัวกูของกู มันก็กลายเป็นพวกธรรมารมณสำหรับมโนวิญญาณ ได้เหมือนกัน. ความคิดอย่างนั้นความคิดอย่างนงทั้งหมดนั้น มันเป็นธรรมารมณได้ แล้วมันก็สัมผัสลงไปได้ ด้วยมโนวิญญาณ; แล้วมันจึงเกิดวิญญาณาหารรอบใหม่ รุนใหม่ ขึ้นมาอีก.

แม้ส่วนที่มันไม่เกี่ยวกับอะไรมากมาย มันก็เกี่ยวกับวิญญาณโดยตรง; มันก็เป็นวิญญาณาหารอยู่แล้ว. เพราะฉะนั้น ด้วยอาหารใดก็ตาม ใน ๔ อาหารนี้ ขอมเป็นปัจจัยให้เกิดปฏิจสมุปบาทได้. ปฏิจสมุปบาทแบบนี้ตั้งต้นด้วยอาหารคือกฬิงการาหาร, วิญญาณาหาร ฯลฯ; ไม่พุดถึงอวิชชาหรือสังขารอะไรให้มาก; เขากันตรงแค่อาหาร : เมื่อวิญญาณได้อาหารก็กลายเป็นอาหารต่อไป; มีอวิชชาซ่อนอยู่ในนั้น.

ทั้งหมดนี้มันเป็นเรื่องปฏิจสมุปบาทให้เกิดความทุกข์ทั้งนั้น ที่พุดมาแล้วก็แบบกลิมแล้ว; จำเอาเองนับเอาเองก็แล้วกัน ว่ามันเป็นปฏิจสมุปบาทเพื่อให้เกิดทุกข์ทั้งนั้น.

ปฏิจสมุปบาท ที่ไม่เกี่ยวกับความทุกข์

ที่นี้ จะเปลี่ยนเรื่องใหม่ ตามที่ได้บอกไว้แล้วว่า ปฏิจสมุปบาทหรืออิทัปปัจจยตา นี้มันเป็นกฎเกณฑ์ทั่วไป ที่ให้เกิด

ชั้นแห่งความทุกข์ก็ได้ ไม่ให้เกิดชั้นแห่งความทุกข์ คือดับทุกข์
 ก็ได้. ถ้ามันเป็นกฎที่เกี่ยวกับเหตุปัจจัยแล้ว ก็เรียกว่า อิทัป-
 ปัจจัยตา ได้ทั้งหมด. เราจะดีขึ้นมาได้ ก็ตามกฎเกณฑ์ของ
 อิทัปปัจจัยตา; เราจะเลวลงไปได้ ก็เพราะกฎเกณฑ์ของ อิทัป-
 ปัจจัยตา; จะเกิดทุกข์หรือจะดับทุกข์ก็เพราะกฎเกณฑ์ของ
 อิทัปปัจจัยตา. ที่นี้ ฝ่ายที่เกิดทุกข์นี้ พอกันที มันกินเวลา
 มากแล้ว; จะพูดฝ่ายที่ดับทุกข์กันบ้าง.

ปฏิจสุมุปบาท ของ สัจจะ

มีพระพุทธภาษิตตรัสปฏิจสุมุปบาทไว้ในรูปของสิ่งที่
 เรียกว่า สัจจธรรม หรือสัจจะ. สัจจะ ก็ต้องหมายถึงสัจ-
 ธรรม, สัจจธรรมก็คือสัจจะ มันจะนำไปสู่ความดับทุกข์.
 พูดแล้วก็ไม่ค่อยมีใครเชื่อหรือยอมฟังนักหรือกว่า ปฏิจสุมุ-
 ปบาท เพื่อดับทุกข์; หรือว่าอิทัปปัจจัยตา เพื่อดับทุกข์;
 เพราะว่าเขาไม่สังเกตให้ดีว่า อิทัปปัจจัยตา นี้ เป็นทั้งเพื่อก่อ
 ทุกข์ และดับทุกข์ คือฝ่ายนิโรธวาร. พระพุทธเจ้าทรงแสดง
 อาการของธรรมที่มันอาศัยกันเกิดขึ้น อาศัยกันเกิดขึ้น ตาม
 วิธีของ อิทัปปัจจัยตา นี้ แต่เป็นไปเพื่อดับทุกข์ก็มีเหมือนกัน.

ปฏิจสุมุปบาทของสัจจะ นี้ต้องแบ่งออกไปเป็น ๓
 ระยะเวลา เรียกว่าสัจจานุรักษ์นา = ตามรักษาซึ่งสัจจะ ๑; ถัดมา
 ก็เรียกว่า สัจจานุโพธา = การตามรู้ซึ่งสัจจะ ๑; แล้วก็ สัจจา-

นُبัตติ แปลว่าตามถึงซึ่งสัจจะ ๑; ดูเหมือนจะจำง่ายทั้งนี้ :
ตามรักษาซึ่งสัจจะ, ตามรูซึ่งสัจจะ, ตามถึงซึ่งสัจจะ.

ข้อแรก สัจจานุรักษนา = ตามรักษาซึ่งสัจจะ. เราเป็น
คน ๆ หนึ่ง ต้องยอมรับว่าเราเป็นคน อย่าเอาความเป็นคนหรือ
เอาเกียรติของความเป็นคนไปทิ้งเสีย. เกิดเป็นคนแล้วให้นับ
ถือตัวเองว่าเป็นคน. นข้อแรก เราต้องมีสัทธาในตน มีความ
เคารพในตน มีความแน่ใจในตน ว่าเราเป็นคนต้องทำอะไร
อย่างคน. นี้ใครมีหรือไม่มี? ลองคิดดูซิ ความรู้สึกอันนี้
มีหรือไม่มี. ถ้ามีความรู้สึกอันนี้จะไม่ทำอะไรอย่างสัตว์ จะไม่
ทำอะไรอย่างที่ไม่ใช่คน. พระพุทธเจ้าท่านจะมา “ไม” ไหน
ก็ฟังดูซิ.

ข้อแรกท่านว่า สัจจานุรักษนา คือตามรักษาซึ่งสัจจะ
คือเคารพในตนว่าเป็นคน เพราะฉะนั้น ต้องทำอะไรให้ได้อย่าง
คน ถ้าไม่อย่างนั้นมันไม่ใช่คน. แต่อย่างไรก็ตามข้อนี้อย่า
ให้มันเตลิดเบียดเบียนไปจนยกหูชูหาง; มันไม่ได้หมายความว่าถึง
อย่างนั้น. ตัวกูของกู ยกหูชูหาง เป็นตัวเป็นคน นั้น มัน
อีกอันหนึ่ง มันเลยเถิดไป. มันอยู่ในระดับที่ว่าเราเป็นคน
ต้องทำอะไรอย่างเป็นคน; เราแน่ใจในความเป็นคนของเรา;
เราสัทธาในความเป็นคนของเราเอง; เท่านั้นก็พอแล้ว. นี้
เรียกว่าสัจจานุรักษนา ต้องรักษาไว้ให้ดี ต้องถนอมไว้ให้ดี
อย่าให้มันสูญหายไปได้; แต่อย่าไปดูถูกคนอื่น อย่าไปยกตน

ข่มท่าน อย่าพูดว่า *อิทํ สจฺจํ, โมฆมมฺยุจฺ* อะไรทำนองนั้น; ว่า “ฉันถูก, คนอื่นผิดทั้งนั้น” ไม่ได้. อย่าให้มันไปถึงขนาดนั้น. แต่ให้พยายามปฏิบัติรักษา บำรุง บ่มอะไรให้สัจจนุรักขนา ที่ว่า มันเจริญขึ้นเต็มที่ แล้วมันก็จะเลื่อนขึ้นไป ส่งเสริม สัจจนุโพธา คือตามรู้ซึ่งสัจจะ.

หมายความว่า เมื่อตนมีความ เป็นคนที่บกพร่องไว้แล้ว ยึดถือแต่ธรรมอย่างเดียว มีหลักในการที่จะตั้งอยู่ในธรรมะ อย่างเดียว ไม่ให้เป็นอันธพาลหรืออะไรไปได้แล้ว มันจะ เป็นไปได้เองในข้อที่ว่า มันจะรู้ว่าควรจะทำอย่างไร; หรือ จะควรอย่างไรที่ไหนหรืออะไรที่ไหน. ดังนั้น เมื่อมีบุคคลที่รู้ ธรรม หรือ ประพฤติธรรม หรืออยู่ในฐานะที่พอจะมองเห็นได้ ว่าเป็นผู้มีธรรมแล้ว เขาก็จะเข้าไปหาคนนั้น.

ขอนให้นี้ถึงพระอัสสชิ. พระอัสสชิเดินอยู่เฉย ๆ อุปติสสะ และโกณฑิยะก็ติดตามไปหาเลย เพราะเหตุว่าอุปติสสะ และโกณฑิยะนั้น เขามีสัจจนุรักขนาอยู่ก่อนแล้ว; คือมีความ เคารพตัวเอง มีความเชื่อหรืออะไรในตัวเอง มีหลักเกณฑ์ของ ตัวเองอยู่แล้ว. พอเห็นพระอัสสชิเท่านั้นแหละ ความเป็น อย่างนั้นแหละมันทำให้ทนอยู่ไม่ได้ ทำให้รู้จักพระอัสสชิว่า ต้องดีแน่ อย่างนี้เป็นต้น; เพราะฉะนั้น เขาจึงติดตาม.

ที่นี้ สัจจนุโพธา ที่จะตามรู้ มันคงคนขึ้นมาด้วยสัทธา, สัทธาที่ประกอบไปด้วยเหตุผล มาจากการที่ตนตั้งตนอยู่ใน

กรรมอย่างถูกต้องแล้วในขั้นที่หนึ่ง คือในขั้นที่เรียกว่า สัจจา-
นุรักษ์นา. เรายึดหลักกรรมะมัน้อยอยู่แล้ว พอไปเห็นใครเข้า
มันจะมี สัทธาที่ไม่ผิด, หรือไม่มีทางที่จะผิด; จึงตั้งต้น
ในขั้นที่สอง คือ สัจจानุโพธา - ตามรู้สัจจะนี้ได้; เขาได้เห็น
ทัสสนานุตตริยบุคคลแล้วก็เกิดสัทธา; เห็นคนที่ดีหรือเห็น
บัณฑิต หรือเห็นอะไรก็ตาม แล้วจะเกิดสัทธา.

ขั้นนี้ เรื่องก็จะเดินไปตามลำดับของปฏิจสุมุปปาทส่วน
ย่อยในขั้นนี้ว่า : เพราะมีสัทธาก็มีอุปสังกมณะ คือเข้าไปหา;
เมื่อมีการเข้าไปหา ก็มีการนั่งใกล้ เรียกว่า ปิรุปาสนะ;
แล้วเมื่อมีการนั่งใกล้ ก็มีโอกาที่จะเงี่ยหูฟัง ซึ่งเรียกว่า
โสดาวธานะ; เพราะมีการเงี่ยหูฟัง ก็จะมีการฟังธรรมด้วยดี
ซึ่งเรียกว่า ธรรมัสสวณะ เพราะมีธรรมัสสวณะ จึงมี ธรรมชารณะ
คือการทรงจำไว้ซึ่งธรรม; เพราะมีการทรงจำไว้ซึ่งธรรม
ก็มี อดฺธูปริกขา คือการเข้าไปใคร่ครวญซึ่งเนื้อความแห่ง
ธรรม; เพราะมีการเข้าไปใคร่ครวญซึ่งเนื้อความแห่งธรรม
ก็จะเกิดอาการที่เรียกว่าธรรมทงหลายทนต์ต่อการเพ่งพิศุจน์ของ
บุคคลนั้น. ขั้นนี้เรียกว่า ธรรมนิชฌานักขันติ.

ธรรมนิชฌานักขันติ คือธรรมนั้นทนต่อการเพ่งพิศุจน์
แห่งบุคคลนั้น : เขายังคิดไปเท่าไรจะยิ่งเห็นว่าเป็นอย่างนั้น
จริงอย่างนั้น ถูกต้องอย่างนั้น เพราะว่าธรรมะแท้จะทนต่อ
การพิศุจน์เสมอไป เพราะว่าธรรมะนั้นทนต่อความพิศุจน์ของ

บุคคลนั้น. ธรรมนิชฌานกัณฑ์นั้นจะทำให้เกิดมีฉันทะ คือ ความพอใจในธรรมนั้น; ความพอใจในธรรมนั้นจะทำให้เกิดอุสสาหะ คือความเอาจริง; เพราะว่ามันเชื่อแน่แล้วว่า อันนี้ดีแน่ ถูกแน่แล้ว มันก็เลยทุ่มเทความเอาจริง; เพราะมีความเอาจริง มันจึงเกิดสิ่งที่เรียกว่า ตุลนา คือการทำ ความสมดุลงค์.

ตรงนี้คิดดูแล้วยิ่งนับถือพระพุทธเจ้า คือท่านจะมีคำว่า "สมดุลงค์" เข้าไปแทรกแซงอยู่เสมอ. ถ้าไม่สมดุลงค์ คือมากไป น้อยไปแล้วมันฉิบหายหมด. ดังนั้น แม้มีอุสสาหะแล้วก็ยังมีการทำความสมดุลงค์อีก : มีอุสสาหะทุ่มเทกำลังอย่างยิ่งแล้วยังต้องตุลนา คือการชั่ง ตวง วัด ที่ทำให้เกิดความรู้ที่สมดุลงค์; เพราะมีตุลนา จึงเกิดปธานะ คือความเพียร. นี้ดูเถิด เอาอุสสาหะไว้ข้างหน้าความเพียรเสียไกลลิบ. อุสสาหะจะต้องถูก ชั่ง ตวง วัด ด้วยตุลนา; เพราะมีตุลนา จึงมีปธานะ; เมื่อมีปธานะแล้วก็ไม่ต้องสงสัยอีก มันจะไปตามกฎของอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือปธานะ ความเพียร ๔ นี้. สิ่งต่างๆ ก็เป็นไปในทางก้าวหน้าคือเพิ่มขึ้น. ตอนนั้นก็หมดเรื่องของ สัจจานุโพธา คือตามรู้ ติดตามรู้ เพื่อรู้สัจจะ.

ทั้งนี้ กิยังขึ้น ขนทสาม ที่เรียกว่า สัจจานุปัตติ นี้คือ ตามถึง หรือ ถึงตามซึ่งสัจจะ; คือหลังจากปธานะแล้ว ก็จะมี เกิด ธรรมเสวนา การเสพธรรม; เสพคบเหมือนกับว่าเรา

เสพคบอะไรที่เป็นยาเสพติดอย่างนั้นแหละ. เมื่อมีการเสพคบกับธรรมชาติที่เรียกว่าธัมมเสวนาถึงอย่างนี้ ก็จะมีภาวนา คือ ความเจริญขึ้น ๆ แห่งธรรม; ครั้นมีภาวนาแล้ว ก็มีพหุลีกตา คือการทำให้มากทำให้ช้านาญ : พหุลีกตากัมมะ คือ การกระทำชนิดที่ทำให้มาก.

นี้แหละเรียกว่าเป็น ปฏิกิจสมุปบาทประเภทที่จะให้เกิดธรรมที่ทำความดับทุกข์ขึ้นมา. แล้วก็หล่อเลี้ยงไว้ด้วยอาการทั้งหมดนี้อยู่เรื่อย รอเวลา; ต้องเป็นคณธอโตค้อยได้ ไม่ใช่มันจะได้ทันทีได้ แต่ว่าทำให้ถูกต้องอย่างนี้ไว้แล้วก็รออยู่จนกว่ามันจะเกิดเป็นผลออกมา เป็นมรรคผลหรือเป็นนิพพาน.

เพราะฉะนั้นตามหลักนี้ ท่านตรัสไว้ว่าให้ถือหลักที่กล่าวนี้อยู่เป็น ข้อปฏิบัติตามปกติประจำตัว : ให้เคารพตัวเองให้รู้ว่าเราก็เป็นคนนะเว้ย! อย่าให้เลวกว่าคน; แล้วก็รับเอาแต่ที่มันถูกต้องเหล่านั้นแหละ : ที่ผิดอย่าเอาเข้ามานะเว้ย!

เมื่อมีทัศนสถานตตริยบุคคล หรืออะไรทำนองนั้นมาแล้ว ก็พยายามติดตาม นี้เห็นว่ามันมีเค้าที่จะเป็นไปได้ ก็มีสัทธา มีเข้าไปหา มีนั่งใกล้ มีเงี่ยหูฟัง มีฟัง มีทรงจำไว้ มีใคร่ครวญ เนื้อความ มีการที่ธรรมะนั้นทนได้ต่อการใคร่ครวญ มีความพอใจ มีอุสสาหะ ทำการชั่งตวงวัด ให้สมดุลย์ แล้วก็ทำความเพียร แล้วก็มึเสวนาในธรรมนั้น เหมือนกับว่าเป็นยาเสพติด มันก็เจริญด้วยการทำให้มากอยู่เนืองนิตย์.

ดูเถิด นี่เป็นปฏิจจสมุปปาทชัด ๆ เพราะมันส่งเสริมกันทีละอัน ๆ ๆ ให้เกิดการบรรลุลหรรณในพระพุทธานา ไม่ว่าในชั้นต่ำหรือชั้นสูงสุดก็ต้องมีหลักเกณฑ์อย่างนี้ทั้งนั้น.

ปฏิจจสมุปปาทแห่งการละราคะโทสะโมหะ

เอาละทีนี้จะพูดถึงปฏิจจสมุปปาทแห่งการละราคะ โทสะ โมหะ; ฟังดูแล้วก็น่าอัศจรรย์, พระธรรมนี้น่าอัศจรรย์จริง; คือปฏิจจสมุปปาทแห่งการละ ราคะ โทสะ โมหะ.

สูตรนิกขอเพราะ; ชื่อว่า "อภัพพสูตร" สูตรเรื่องบุคคลผู้อภัพ. บุคคลผู้ไม่อภัพคือบุคคลที่จะบรรลุมรรคผลได้. ตัวสูตรกล่าวถึงบุคคลที่อภัพ คือไม่อาจบรรลุมรรคผลได้. แต่เป็นการกล่าวไว้เป็นคู่ เพราะฉะนั้น มันจึงมีทั้งที่อภัพและไม่อภัพ; ตัวชื่อสูตรเรียกว่าอภัพพสูตร แต่แล้วก็แสดงไว้ทั้งสองฝ่าย ชนิดที่ตรงกันข้าม; เพื่อเข้าใจแต่ละฝ่ายอย่างแจ่มแจ้งเต็มทีนั่นเอง.

เริ่มขึ้นมาด้วยฝ่ายที่ว่า ถ้าจะไม่ให้อภัพ ก็จะต้องละราคะ โทสะ โมหะได้; ถ้าจะละ ราคะ โทสะ โมหะ ให้ได้ ก็ต้องละ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัตถัพพตปรามาส ได้เสียก่อน. ขอแทรกการอธิบายทบทวนตรงนี้สักหน่อยว่า ถ้าละราคะ โทสะ โมหะได้เด็ดขาดก็เป็นพระอรหันต์; จะเป็นพระอรหันต์โดยละราคะ โทสะ โมหะได้ ก็ต้องละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และ

ศีลพัทพรามาสได้ก่อน. เรื่องการละสลักกายทิฏฐิ วิจิกิจญา
 ศีลพัทพรามาสนั้น เราพูดกันแล้วเราพูดกันเล่า ในเรื่อง
 ความเป็นพระโสดาบัน; เราได้พูดกันละเอียดแล้วว่า จะ
 ละอย่างไร. ละสลักกายทิฏฐิ คือละความเห็นที่ว่าตัวกู; ละ
 วิจิกิจญา คือละความลังเลในพระธรรม; ละศีลพัทพรามาส
 คือละความยึดมั่นในสิ่งที่ปฏิบัติตามกันมาอย่างมกมาย. ถ้าละ
 ๓ อย่างนี้ได้ ก็เป็นพระโสดาบัน. เมื่อเป็นพระโสดาบันก็
 แน่แน่นอนว่าจะต้องเป็นพระอรหันต์. ดังนั้น จึงกล่าวเป็นหลัก
 ได้ว่า จะละราคะ โทสะ โมหะได้ ก็เพราะละสลักกายทิฏฐิ
 วิจิกิจญา และศีลพัทพรามาสได้.

ข้อความต่อไปอีก คือจะละ สลักกายทิฏฐิ วิจิกิจญา
 ศีลพัทพรามาสได้ ก็ต้องละอโยนิโส มนสิการะ ละกุ่มมัคค-
 เสวนะ ละเจตโสถีนัตตะเสียได้; เป็น ๓-๓-๓ ทุกชั้น.
 อโยนิโสมนสิการนั้น คือเป็นคนคิดอะไรหยาบๆ เป็นคนมี
 จิตใจหยาบ คิดอะไรหยาบ รู้สึกอะไรหยาบ หรือผลุนผลัน
 นั้นเอง. คนโดยมากเป็นคนผลุนผลันอย่างนี้ ไม่มีโยนิโสมน-
 สิการ จึงเรียกว่าอโยนิโสมนสิการ อันนี้ต้องละ : อย่าทำอะไร
 หวัดๆ; แล้วก็ต้องละกุ่มมัคคเสวนะ คือการชอบเสพคบกับ
 หนทางที่ผิดๆ หรือแนวที่ผิดๆ ความคิดที่ผิดๆ อะไรที่ผิดๆ
 อย่าไปชอบมันเข้า คืออย่าไปเข้าไปใกล้มันเข้า; แล้วก็ต้องละ
 เจตโสถีนัตตะ คือความท้อแท้แห่งจิต.

คิดดูซิ, การละความท้อแท้แห่งจิตนั้น เดียวกันหรือ
 ไม่มี? ถ้ามองให้ดีจะเห็นว่าชาวแพทงนง คนทั้งหลายเหล่านั้น
 เป็นคนขี้แพ้ ยอมแพ้แต่ที่แรกแล้ว. นั่นแหละคือท้อแท้แห่ง
 จิต หรือเจตโสณีนัตตะ ไม่เอาจริงกับการที่จะบรรลुरुธรรม.
 บางทีเอาจริงก็เอาจริงแต่ปาก แต่จิตใจมันท้อแท้ มันไม่
 พยายามที่เรียกว่า อริขฐานจิต : “ต้องได้! ไม่ได้ก็ตาย!”
 อย่างนั้นมันไม่มี มันไม่ถึงขนาดนั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า
 มันมีความท้อแท้ หย่อนยานโถงเตง อะไรรออยู่เรื่อย. เดียวกัน
 เรื่องมันต้องละ ๓ อย่างนี้ คือละอโยนิโสมนสิการะ, ละกุม-
 มัคคเสวนะ, ละเจตโสณีนัตตะเสียให้ได้ก่อน มันจึงจะละ
 สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สิ้นพตปรามาสได้. การที่เราไม่เป็น
 พระโสดาบันได้ ก็เพราะไม่ละอโยนิโสมนสิการะ กุมมัคค-
 เสวนะ และเจตโสณีนัตตะนั่นเอง.

ทีนี้ พระพุทธเจ้าท่านลดลงมาให้ดีกว่าทำอย่างไรจึงจะ
 ละสิ่งทั้ง ๓ นี้ได้? ก็คือต้องละ มุฏฐุสัจจะ อสัมปชัญญะ
 เจตโสวิกเขปะ ๓ อย่างเสียก่อน.

มุฏฐุสัจจะ คือ ขี้ลืมขี้หลง ขี้เผลอสติ, อสัมปชัญญะ
 คือไม่มีสัมปชัญญะ, เจตโสวิกเขปะ คือจิตฟุ้งซ่าน เป็นคน
 มีจิตฟุ้งซ่าน แล้วไม่มีสัมปชัญญะ แล้วก็มึนสัจจะที่หลงลืม
 อยู่เสมอ, มีข้อเท็จจริง มีกฎเกณฑ์แห่งความจริง ที่มันเลอะ
 เลือนอยู่เสมอ; ต้องละ ๓ อย่างนี้ให้ได้ จึงจะละ ๓ อย่าง
 ข้างบนนั้นได้.

การที่จะละ ๓ อย่าง^{นี้} คือ มุฏฐัสัจจะ อสัมปชัญญะ เจตโสวิกเขปะได้ เพราะเหตุที่ได้ละสิ่งที่ต่ำกว่านั้นลงมาได้อีก ให้ง่ายขึ้นทุกที; คือให้ละ อริยานอทัสสนกัมมตา, อริยธัมม-
 อสตุกัมมิตตา, อุปารมภจิตตตา สามอย่าง^{นี้}ได้; คือความ ไม่ชอบเห็นพระอริยเจ้า, ความไม่ชอบฟังธรรมของพระอริย-
 เจ้า, และความที่มีจิตเข้าไปปรารภปรารมภ์แต่เรื่องที่เป็นที่ตั้ง ของกิเลส; สามข้อ^{นี้}. สำหรับความไม่ใคร่ที่จะเห็นพระอริย-
 เจ้านั้น สำหรับสัตว์บุคคลเหมือนจะไม่ค่อยเป็นปัญหา เพราะ ใครที่จะเห็นพระอริยเจ้าอยู่; แต่ถ้าลำบากนักก็คงไม่เอา เหมือนกัน นั้นมันจะเป็นเสียอย่าง^{นี้}. มันไม่จริงจนถึงกับว่า ความใคร่ที่จะเห็นพระอริยเจ้านั้น มีมากพอถึงขนาดที่ว่า
 ลำบากเท่าไรก็ยังยอม. อีกทางหนึ่งก็มีปัญหาที่ไม่สามารถจะ รู้จักว่า ใครเป็นพระอริยเจ้าด้วยซ้ำไป. อริยธัมมอัสตุกัมมิตตา ความไม่ใคร่ที่จะฟังธรรมของพระอริยเจ้า; เดียว^{นี้} ในโลก^{นี้} มีเป็นอันมาก : ในบ้านเมืองที่เจริญอย่างสมัยใหม่แล้ว ไม่
 ใครที่จะฟังธรรมของพระอริยเจ้า; เห็นว่าน่าเบื่อ. อุปารมภ-
 จิตตตา จิตมันไปหมกมุ่นอยู่แต่เหยื่อของกิเลส : เรื่องสวย
 เรื่องงาม เรื่องสนุกสนาน เรื่องเอ็ดร่อย. ดูเถอะ! ไปดู
 ที่โรงหนัง แล้วมาดูที่วัด^{นี้}. นั้นมันเป็นการบอกถึงจิตของ
 มนุษย์ในยุค^{นี้}.

ที่^{นี้} สามอย่าง^{นี้}จะละได้อีกที่หนึ่ง ก็โดยละ ๓ อย่างต่อไป
 อีกนั้นแหละ. มันต้องละ ๓ อย่างลดลงไปๆ จนถึงข้อต่ำสุด.

ตรัสไว้ว่าจะละ ๓ อย่างที่วานันได้ ก็เพราะว่าละอุทธัจจะ ได้ ละ อสังวระ ได้ ละ ทุสสีลยะ ได้เสียก่อน.

อุทธัจจะ ในที่นี้ คือความฟุ้งซ่าน เป็นคนฟุ้งซ่าน ได้แก่อุทธัจจะธรรมดาๆ^๕แหละ. อสังวระ คือความไม่สำรวม ไม่ระวัง ไม่ต้งจิต ต้งใจที่จะสำรวมระวัง ปล่อยไว้อย่างหละหลวม. ทุสสีลยััง คือความทศील : รู้ยู่ว่ามีศีลยัังทำลงไป^๕ก็เรียกว่าทศील. ละเสียได้ทั้ง ๓ อย่าง ได้เมื่อใด ก็ละ ๓ อย่างที่กล่าวมาแล้วข้างบนได้.

ถ้าว่ายังละ ๓ อย่างนี้ไม่ได้ ก็ต้องพยายามละสิ่งที่มีนต่ำลงไปอีก คือต้นตอของมันลงไปอีก; ตรัสให้ละ อสัทธยััง - ความไม่มีสัทธา อวทัญญุตัง - ความไม่มีปัญญา โกสัชชัง - ความเกียจคร้าน.

ใน ๓ สิ่งนั้น สิ่งทีเรียกว่าสัทธานั้นมันพูดยาก. แม้ปากเขาทีว่าสัทธา แต่ถ้ามันไม่เห็นจริงในพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์แล้ว สัทธายัังไม่เป็นสัทธา. มันต้องเห็นธรรมถึงขนาดหนึ่ง จึงจะมีสัทธาในพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์. จะสัทธาตามเพื่อน หรือจะสัทธาตามพิธีธรรมเนียม อย่างนี้มันยัังไม่เป็นสัทธา; ต้องให้มันเป็นสัทธา คือให้มีการเห็นความดี เห็นพระคณของพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ พอสมควร ในลักษณะทีว่ามี ความเชื่อมันลงราก. อวทัญญุตังนี้เป็นผู้มีปัญญาชนิดทีมันอบรมได้. ปัญญาชนิดไหนทีอบรม

ได้ เราต้องอบรม จึงจะเรียกว่ามีปัญญา. โสัสซัง คือความ
เกียจคร้าน; นี้ไม่ต้องอธิบาย.

ถ้า ๓ อย่างนี้ยังละไม่ได้ เมื่อจะละให้ได้ก็ต้องละสิ่งข้าง
ล่างลงไปอีกคือละ อนาทรียัง - ความที่ไม่ค่อยจะเอื้อเฟื้อในสิ่ง
ที่ควรเอื้อเฟื้อ; แล้วก็จะ โทวจัสตัง คือความต้อตึง วายาก
สอนยากเสีย; แล้วก็จะ ป่าปมิตตัง - ความคบคนชั่วเป็นมิตร
เสีย. สามอย่างนี้ต้องละให้ได้ จึงจะละ ๓ อย่างข้างบนได้.

อนาทรียัง คือไม่ค่อยเอื้อเฟื้อ พระ เณรต้องอาบัติกัน
ตกไปหมดก็เพราะข้อนี้; เพราะคำว่าไม่เอื้อเฟื้อ : ไม่เอื้อเฟื้อ
ต่อสิกขานินย. ชาวบ้านก็เหมือนกัน ขาดศีลก็เพราะอนาทรียัง
คือไม่เอื้อเฟื้อ ไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ ถือเป็นเรื่องเล่นๆ;
หมายความว่าถ้าไม่เห็นว่าเป็นสิกขาบทวินัยต่างๆ เป็นของสำคัญ
เสียแล้ว มันก็ไม่มีทางที่จะเว้นการทุศีลได้. เพราะฉะนั้น
ต้องเอื้อเฟื้อ : โทษหรืออาบัติชนิดหนึ่ง ก็ต้องเห็นว่ามาก;
เห็นว่าเป็นอันตรายใหญ่หลวง แม้ในโทษที่มีประมาณน้อย.
มันเปรียบกันได้กับที่คนแก่เขาพูดว่า อย่าตอกไฟ นิดเดียวมัน
ไหม้บ้านได้; อย่างนั้นแหละ เขาเรียกว่าเอื้อเฟื้อ.

โทวจัสตตา ความเป็นคนว้ายาก ใครทักไม่ได้ จนไม่
มีใครอยากทัก. แล้วป่าปมิตตตา คบคนพาลเป็นมิตร. คำว่า
คบคนพาลเป็นมิตรนี้ มีความหมายมาก เพราะคำว่าคนพาล
หรือคนบาปนี้ บางทีเราก็ไม่รู้ด้วยว่าเขาเป็นพาลหรือเป็นบาป:

คนโง่หรือคนอะไรนี่ก็อยู่ในพวกนี้ทั้งนั้น. ที่ว่าไม่คบคนชั่ว
คนบาปเป็นมิตรนี้ หมายความว่าไม่ไปตามเขา; แต่ที่ว่าจะ
ไปช่วยเหลือเขานั้นไม่เป็นไร อย่างนั้นเขาไม่ได้เรียกว่าคบ.
จะไปโปรดเขา จะไปช่วยเหลือเขาให้ดีขึ้น ไม่เป็นไร; แต่ว่า
จะไปคบนี้หมายความว่าไปทำตามเขา.

ถ้าวัยงละ ๓ ข้อนั้นไม่ได้ และจะละให้ได้ก็ต้องละต่ำลง
ไปอีก. นี่เป็นชุดสุดท้ายแล้ว : ได้แก่ละ อหิริกะ คือหน้า
ด้านไม่รู้จักอายเสีย ละ อโนคตัมปะ คือบ้ำบิ่นไม่รู้จักกลัวเสีย,
แล้วก็ละ ปมาทะ คือความประมาทเสีย. นี่มันเข้าใจได้ง่ายเหลือ
เกิน : เอาความประมาทไปไว้อันสุดท้ายเลย. จำไว้ว่า ละ
ความไม่ละอายเสีย ละความไม่รู้จักกลัวเสีย ละความประมาท
เสียแล้ว, มันย่อนละสูงยิ่งขึ้นไปได้ตามลำดับๆ จนละราคะ
โทสะ โมหะ ได้; เป็นการละขึ้นไปทีละชุด; ชุดละ ๓ อย่าง.
นี่แหละปฏิจจสมุปบาทฝ่ายที่จะดับราคะ โทสะ โมหะ ได้.

ทบทวนใหม่ อย่างแต่ละหัวข้ออีกสักเที่ยวหนึ่งก็ว่า :

ให้ละความหน้าด้านไม่รู้จักอาย, ละความบ้ำบิ่นไม่รู้จัก
กลัว, ละความประมาทเสีย;

แล้ว ก็ละความไม่เอื้อเฟื้อในธรรมวินัย, ละความว่า
ยากสอนยาก, ละความคบคนชั่วเป็นมิตร, เสียได้,

แล้ว ก็ละความไม่มีศัทธา, ละความไม่มีปัญญา, ละความเกียจคร้านเสียได้.

แล้ว ก็ละอุทฺตัจจะ - ความฟุ้งซ่าน, อสังวระ - ไม่สำรวมระวัง ทุสฺสึลฺยัง - ความทุกุศลเสียได้.

แล้ว ก็ละมฏฺฐุสัจจะ มีสัจจะอันเปลออเรื่อย, ละอสมฺปชญฺญะ, และละเจตโสวิกเขปะ, เสียได้.

แล้ว ก็ละอโยนิโสมนสิการะเสียได้, ละกมุมคฺคเสวนะ คือเสพหนทางผิด เสียได้, ละเจตโสสินตตัง คือความอ่อนกำลังแห่งจิตเสียได้.

แล้ว ก็ละละสํกกายทิฏฺฐิ, วิจิกิจฉา, สึลฺพพตปฺรามาส, เสียได้.

ครั้นละสํกกายทิฏฺฐิ วิจิกิจฉา สึลฺพพตปฺรามาสได้ ก็ละระคะ โทสะ โมหะ เสียได้. แล้วเรื่องมันก็จบ สำหรับปฏิจจสมุปบาทที่ระคะ โทสะ และโมหะ เสียได้.

เมื่อการละที่ละขั้นมันมีความเป็นเหตุปัจจัยอาศัยกันอย่างนี้แล้ว ก็เรียกได้ว่าปฏิจจสมุปบาท หรือกฎเกณฑ์แห่ง อิทฺปปัจจยตา ทั้งนั้น. กฎ อิทฺปปัจจยตา แห่งการที่จะละระคะ โทสะ โมหะ เสียได้ จึงได้มีอยู่อย่างนี้.

ปฏิจจนสมุปบาทที่คาบเกี่ยวกันทั้งดีและชั่ว

เอาละทีนี้ เหนือๆ มันก็จะเป็นการบรรยายครั้งสุดท้ายแล้ว ก็ต้องว่าให้จบ ต้องทง่วงนอนเมื่อยขาอีกนิดหน่อย. เราได้พูดกันถึงเรื่องปฏิจจนสมุปบาทฝ่ายให้เกิดทุกข์และดับทุกข์จบแล้ว และข้อปฏิบัติฝ่ายละกิเลสก็จบแล้ว; ทีนี้ก็อยากจะพูดปฏิจจนสมุปบาทที่มันคาบเกี่ยวกันทั้งเรื่องดีและเรื่องชั่ว เสียอีกสักเรื่องหนึ่ง.

ปฏิจจนสมุปบาทแบบนี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสเรียกว่า “อุปนิสธรรม” แปลว่า “สิ่งที่อาศัยกัน”. คำว่า สิ่งที่อาศัยกัน ก็คือปฏิจจนสมุปบาท. คำเรียกชื่อผิดกัน แต่เนื้อหาเหมือนกัน. อุปนิส แปลว่า เข้าไปอาศัยซึ่งกันและกัน; หมายความว่าไม่มีธรรมข้อไหน อิสระอยู่ได้ตามลำพัง : ต้องอาศัยกันเป็นเหตุเป็นปัจจัยเกิดขึ้น. ข้อนี้ไม่ต้องอธิบายมาก, พอออกชอกก็เข้าใจได้. แต่ว่ามันเนื่องกันจากฝ่ายที่เป็นอกุศลและเป็นทุกข์แล้วเลยไปจนถึงฝ่ายที่เป็นกุศล และดับทุกข์แล้วเป็นโลกุตระมันจึงดูน่าขัน. เรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีอยู่ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย คัมภีร์อาภัพนั้นอีก; ที่ไม่ค่อยมีใครเปิดดู.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสตั้งต้นด้วย อวิชา ตามนัยของปฏิจจนสมุปบาทอย่างที่ทราบกันดีอยู่แล้ว ว่าอวิชาให้เกิดสังขาร นี้เข้าใจแล้ว; สังขารให้เกิดวิญญาณ; วิญญาณให้เกิดนามรูป; นามรูปให้เกิดอายตนะ; อายตนะให้เกิดผัสสะ;

ผัสสะให้เกิดเวทนา; เวทนาให้เกิดตัณหา; ตัณหาให้เกิด
 อุปาทาน; อุปาทานให้เกิดภพ; ภพให้เกิดชาติ; ชาติ
 ให้เกิดชรามรณะ คือให้เกิดทุกข์; นี้รู้ดีอยู่แล้ว ฟังแล้ว ฟัง
 มาหลายหนแล้ว.

ทีนี้ ทรงแสดงทุกข์ว่าเป็นเหตุให้เกิดสังขาร. เรื่องนี้
 ต้องต่อว่าหน่อย : เคยพูดแล้ว บางคนลืมนะ ว่าทุกข์นั้นให้เกิด
 สังขาร. อวิชชาทำให้เกิดอะไร? ทำให้เกิดทุกข์. เมื่อมัน
 ทุกข์ซ้ำๆ อยู่ แล้วมันจะเป็นเหตุให้เกิดสังขาร.

คิดดูซี! ถ้าเราไม่มีความทุกข์ เราก็ไม่วิ่งมาหาพระ-
 พุทธเจ้า. นี่เห็นแก่ตัวใช่ไหม? เพราะมีความทุกข์ ไม่มีทาง
 ไปไหน แล้วจึงวิ่งมาสังขารกับพระพุทธเจ้า ถ้าคนเราไม่มีความ
 ทุกข์ ก็ไม่สนใจใน พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เดียวกัน
 เพราะความทุกข์มันบีบคั้น มันจึงหันไปหาพระพุทธ พระธรรม
 พระสงฆ์ แล้วก็มียสังขารในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
 นี่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ความทุกข์นี้ทำให้มีสังขาร, มันถูก
 อย่างยิ่ง.

ทีนี้ สังขารทำให้เกิดปราโมทย์-สบายใจ. คนเราถ้าไม่
 เชื้อตัวเอง ไม่ไว้ใจตัวเองแล้ว มันหาความสุขไม่ได้ มันนอน
 ไม่หลับ; เพราะมันมีสังขาร มันจึงแน่ใจ มันจึงพอใจ สบาย
 ใจ หรือพอจะนอนหลับ. นี่คือนิสังขารให้เกิดปราโมทย์.

ที่นี้ ปราโมทย์ ให้เกิดปีติ อิ่มใจ อิ่มใจในธรรมที่
ประพฤติได้สำเร็จนั้นแหละ หรือว่าเกิดปราโมทย์เท่าที่จะมี
ได้เท่าไรก็เกิดปีติ.

ที่นี้ ปีติเป็นเหตุให้เกิดปีสัทธิ; คือใจมันสงบระงับ
ลงจนเข้ารูปเข้ารอย.

ที่นี้ ปีสัทธิให้เกิดความสุข. ปีสัทธิมิได้เท่าไร ก็
จะทำให้เกิดความรู้สึกที่เป็นสุขเท่านั้น. ความสุขตามแบบน
ไม่ใช่ความสุขที่เกิดทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ความสุข
ตามแบบน เกิดมาจากความสงบในภายใน.

ความสุขทำให้เกิดสมาธิ. ความสุขที่ได้มาโดยลำดับใน
แบบนเท่านั้นจะให้เกิดสมาธิ ความสุขทางเนื้อหนังไม่ทำให้
เกิดสมาธิได้, แล้วจึงจะกลายเป็นข้าศึกไปเสียอีก.

สมาธิทำให้เกิดญาณทัสสนะ - เห็นทุกสิ่งตามที่
เป็นจริง, นี้ก็เห็นชัด ว่าถ้ามีสมาธิ จิตก็จะเห็นธรรมตามที่
เป็นจริง.

ญาณทัสสนะทำให้เกิดนิพพิทา เกิดนิพพิทา ก็
เอือมระอาในสังขารทั้งปวง; เกิดเอือมระอาในบัญญัติปาหา-
นิกขันธ์ หรือสังขารทั้งปวงแล้ว ความที่เคยรัก เคยยึดมั่นถือมั่น
เคยฝังตัวเข้าไป มันถอยกลับ.

ที่นี้ นิพพิทา ทำให้เกิดวิราคะ; คือการถอยหรือ
คลายจากความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่เคยยึดมั่นด้วยอุปาทาน อยู่
เป็นประจำ.

ที่นี้ วิราคะ ทำให้เกิดวิมุตติ. วิมุตตินี้โดยที่แท้ก็เป็น
ผลที่เป็นจุดหมายปลายทางอยู่แล้ว; แต่ก็ทำให้เกิดสิ่งอื่น
ต่อไป.

ที่นี้ วิมุตตินี้ทำให้เกิดวิมุตติญาณทัสสนะ คือรู้ว่าวิมุตติ
แล้ว; เพราะวิมุตติแล้ว จึงเกิดความรู้ว่าเราวิมุตติแล้ว.

เพราะวิมุตติแล้ว มีญาณรู้ว่าวิมุตติแล้ว หรือมีญาณ
ในวิมุตติแล้วนั้นแหละเป็นนิพพาน; เรื่องมันก็จบ เพราะ
มันสิ้นเรื่องแห่งกิเลสและความทุกข์.

นี้เรียกว่าอุปนิสธรรม คือธรรมอาศัยกัน อาศัยกันเกิด
ขึ้นในรูปแบบของปฏิจจสมุปบาท ตั้งแต่อวิชชา จนไปถึง
นิพพาน. ดูให้ดี อาศัยกันตั้งแต่อวิชชาเรื่อยไปจนถึงนิพพาน
ไม่ขาดตอน เป็นปฏิจจสมุปบาทมหาศาล ยืดยาวใหญ่หลวง
๒๔ อากาโร มันจึงไปได้ถึงนิพพาน ตั้งแต่ต้นที่อวิชชา. เรื่องมัน
ไปเปลี่ยนที่กลางสาย : เป็นเส้น ๆ หนึ่ง ท่อนต้นดำ ท่อน
ปลายขาว; ตรงเขตเปลี่ยนดำเป็นขาว นอนอยู่ที่ความทุกข์
เดินมา ๆ เดินมา ๆ ดำสุดถึงความทุกข์; แล้วมาเปลี่ยนเป็น
สีขาวเป็นสีขาว; แล้วขาวขึ้น ๆ ขาวขึ้น ๆ จนนิพพานพ้นดำ
พ้นขาว.

นี่คือ อิทัปปัจจยตา วงใหญ่ ที่จะต้องเข้าใจไว้ ว่าเรา
 คนหนึ่งๆ นี้ จะต้องผ่านอิทัปปัจจยตา วงนี้ จากอวิชชาไปจนถึง
 นิพพาน; ไม่ใช่สำหรับคนอื่น ไม่ใช่เพื่อคนอื่น แต่เพื่อตัว
 เองนั่นแหละ : จะต้องผ่านตั้งต้นตั้งแต่อวิชชาเรื่อยไป ตาม
 ลำดับๆ จนถึงนิพพาน.

นี่คือ อิทัปปัจจยตา ที่เป็นกฎเกณฑ์ ที่จะต้องให้รู้
 ต้องเข้าใจ ต้องปฏิบัติได้ เอาตัวรอดได้ เป็นพุทธบริษัทได้.
 นี่คือ ปฏิกิจสมุปปาทแบบที่ยาว ที่ใหญ่ ที่กว้างขวางที่สุด.

ปฏิกิจสมุปปาทแห่งการทะเลาะวิวาท

ที่นี้ ก็เหลือแต่แบบเบ็ดเตล็ด พุทธอีกนิดเดียวก็จบ และ
 หน้าหวังที่สุดด้วย. แรกพบสูตรๆ นี้ ก็นึกขำขึ้นมาทันที
 ว่าปฏิกิจสมุปปาท หรือ อิทัปปัจจยตา นี้ มันช่างเข้าไปอยู่หมด
 ในที่ทุกหนทุกแห่ง; โดยเฉพาะเรื่องนี้ มันเกี่ยวกับการ
 ทะเลาะเบาะแว้งกัน; การที่คนเราจะทะเลาะเบาะแว้งกัน
 รบราฆ่าฟันกัน อะไรกันทำนองนี้ ก็เพราะอิทัปปัจจยตา
 ข้อนั้น. เรื่องนี้เคยอธิบายที่หนึ่งแล้วในเรื่อง อิทัปปัจจยตา
 เกี่ยวกับฆราวาส. แต่เนื่องจากมันก็เป็นอิทัปปัจจยตา แบบ
 หนึ่ง จึงเอามาไว้ที่นี้ ในกลุ่มนี้ เพื่อให้ อิทัปปัจจยตา มันมี
 ครบทุกแบบ.

เรื่อง ปฏิกิจสมุปปาทแห่งการทะเลาะวิวาท ที่ตรัสแก่
 พระอานนท์นั้นทรงยกเอาเวทนาเป็นจุดเริ่มต้น. เมื่อตะก็ได

พูดกันแล้วว่า ในโลกนี้ ทั้งสากลจักรวาล ทั้งเทวดา ทั้งมนุษย์ ทั้งโลกไหนก็ตามใจ ตัวร้ายที่สุดคือเวทนา. เพราะ
 ว่าทุกคน ทุกสัตว์ ทุกเทวดา มันเป็นทาสของเวทนา; มัน
 สมัคเป็นทาส เป็นบ่าว เป็นข้า ของเวทนา; เพราะ
 ฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่าเวทนาเลยเป็นใหญ่ในทุกจักรวาล : ที่
 อุตส่าห์ทำมาค้าขายก็เพื่อหาสุขเวทนา; เด็ก ๆ อุตส่าห์เล่า
 เรียนก็เพื่อสุขเวทนา; คนแก่คนเฒ่าอุตส่าห์เลี้ยงลูกเลี้ยงหลาน
 ก็เพื่อว่าแก่เข้ามันจะได้เลี้ยงเราตอบ ก็เพื่อสุขเวทนา; ทำ
 บุญไปสวรรค์ก็เพื่อสุขเวทนา; อะไร ๆ ก็เพื่อสุขเวทนา,
 มันเป็นเรื่องของสิ่งที่มีชีวิตจิตใจ.

พระพุทธเจ้าท่านทรงยกเอาสุขเวทนามาเป็นฐาน เป็น
 ต้นเหตุ ของการทะเลาะวิวาท, โดยตรัสว่า:-

เวทนํ ปฏิจฺจ ตณฺหา = เพราะอาศัยเวทนา จึงมีตัณหา.
 นี้ปฏิจจสมุปบาทตอนหนึ่งแล้ว เพราะมีเวทนาจึงมีตัณหา.

ตณฺหํ ปฏิจฺจ ปรีเยสนา = เพราะอาศัยตัณหา จึงมีการ
 แสวงหา : แสวงหาการเล่าเรียน แสวงหาเงิน แสวงหาเกียรติ
 ยศชื่อเสียง แสวงหาอำนาจ ยึดมันให้หมดทั้งโลก; นี้เรียกว่า
 การแสวงหา : เพราะมีตัณหา จึงมีการแสวงหา.

ปรีเยสนํ ปฏิจฺจ ลาภ = เพราะอาศัยการแสวงหา จึงมี
 การได้. นี้ไม่ต้องอธิบาย มีการแสวงหา จึงมีการได้.

ลาภ ปฏิจข วิจิตรโย = เพราะอาศัยการได้ จึงมีการปลง
ใจรัก : ได้อะไรมาเป็นของตัว มันก็ต้องปลงใจรัก; อะไร
สักชนิดมันก็ต้องปลงใจรัก.

วิจิตรโย ปฏิจข ฉนุทราโค = เพราะมีการปลงใจรัก จึงมี
ฉนุทราคะ; คือความกำหนดด้วยความพอใจ.

ฉนุทราคะ ปฏิจข อชฺโฆसानิ = เพราะความกำหนดด้วยความ
พอใจ จึงมีความสยบมัวเมา มีความฝ่งจิตฝ่งใจให้จมปลักอยู่ใน
สิ่งนั้น.

อชฺโฆसानิ ปฏิจข ปริคฺคโท = เพราะมีความสยบมัวเมา
ก็มีการจับอกจับใจยิ่งขึ้น; คือเราจับอกจับใจในมัน มันก็จับ
อกจับใจในเรายิ่งขึ้น นี้คือ ปริคฺคโท เหมือนกับผีสิงแล้ว.

ปริคฺคโท ปฏิจข มัจฉริยํ = เพราะมีการจับอกจับใจ จึงมี
มัจฉริยะ, คือความตระหนี่. ตระหนี่ถึงกับไม่ยอมให้ใคร
มาเห็นว่าตัวมีอะไรด้วยซ้ำไป. อย่าว่าแต่จะแบ่งให้คนอื่นเลย
ให้เขาเห็นก็ยังไม่ยอมให้เห็น. มัจฉริยะ มันมีความหมาย
ไกลถึงอย่างนี้ เรามีอะไรดี ๆ ที่เราหลงรักถึงขนาดนี้ เราไม่
ยอมให้คนอื่นแม้แต่ได้เห็นสักแวบด้วยซ้ำมั่ง : มีภรรยาสามี
สวย ๆ ดี ๆ ก็ไม่ยอมให้คนอื่นแม้แต่เห็น หรืออะไรทำนองนี้
เรียกว่าวณณมัจฉริยะ.

มัจฉริยํ ปฏิจข อารกฺโข = เพราะมีความตระหนี่ จึงมี
ความหึงหวง หรือหวงกน. หึงหวงนั้นแหละ คือหวงกน

กันทาง ด้วยความหึง เรียกว่า *ฮารุกุไซ*, แต่มิใช่ฮารุกุไซอย่าง
ธรรมดา, ซึ่งจะทราบอย่างถูกต้องในคำอธิบายของข้อถัดไป.

ฮารุกุไซ ปฏิกิจ *ฮารุกุไซอิกรรม* *ทอนุทา* *ทอนุสตุฎาทานกลท*
วิกุคทวิวาททวตวแปสอุยมุสวาทา = เพราะมีการหึงหวงนี้ จึงมี
ทะเลาะวิวาทกระทบกระทั่งเพราะการหึงหวงนั่นเอง คือการ
ใช้อำวุธไม่มีคม, การใช้อำวุธมีคม, การทะเลาะวิวาทไกลาหล
วุ่นวาย, การพูดว่ามึงๆกูๆ, การส่อเสียดให้แตกร้างกัน,
การกล่าวมุสวาท, เป็นต้น. *อนเนก ปาปกก อกุสลา รมุมา*
สมุภวนติ = คังนิน บาป อกุศลธรรมอันลามกทั้งหลายเป็นอัน
มากนิน ข้อมเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสถามพระอานนท์ในตอนสรุปว่า
ถ้าไม่มีเวทนาแล้ว เรื่องทะเลาะวิวาทอันนั้นมันจะเกิดขึ้นได้หรือ?
พระอานนท์ก็ต้องตอบว่า ไม่ได้.

นี่เป็น ปฏิกิจสมุปบาทแปลก คือ ปฏิกิจสมุปบาท
แห่งการทะเลาะวิวาท. ขอให้จำไว้ด้วย; แล้วก็ไม่ใช่
หมดเท่านั้น. นี้เราเอามาพูดกันพอเป็นตัวอย่างว่า แม้แต่การ
ท่มนุษย์จะทะเลาะวิวาทกันในโลกนี้ก็เพราะเวทนาที่เป็นไปในรูป
ของสิ่งที่เรียกว่า ปฏิกิจสมุปบาท.

ที่นี้มาถึงเรื่องสุดท้ายของปฏิจจนสมุปบาท คือข้อที่ว่า มิจฉาทิฏฐิเป็นผลของปฏิจจนสมุปบาท หรือเป็นเหตุของปฏิจจนสมุปบาท? หมายความว่า อทิปปัจจยตาในลักษณะนี้ ที่จะทะเลาะวิวาทกัน หรือแม้แต่จะยึดมั่นถือมั่นตามธรรมดานกตองมีเหตุมาจากมิจฉาทิฏฐิ ซึ่งมาจากอวิชชา. อวิชชาทำให้มีมิจฉาทิฏฐิ; มิจฉาทิฏฐิทำให้มีปฏิจจนสมุปบาททุกชนิด ที่เป็นไปเพื่อความทุกข์.

สัมมาทิฏฐิ ก็จะเป็นปฏิจจนสมุปบาทเพื่อความดับทุกข์ นั้นแหละ. เมื่อเราแยกปฏิจจนสมุปบาทออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ เพื่อเกิดทุกข์ และเพื่อดับทุกข์; อย่างนี้มิจฉาทิฏฐิมันอยู่ฝ่ายเกิดทุกข์; สัมมาทิฏฐิมันอยู่ฝ่ายดับทุกข์.

แต่ว่าถ้าพูดให้ลึกลงไปอีกทีหนึ่งแล้ว มันก็จะ เป็นมิจฉาทิฏฐิทันนั้นแหละที่จะทำให้ปฏิจจนสมุปบาทเกิดขึ้น. ในสูตรนพระพุทธเจ้าท่านตรัสสรุปไว้สั้นที่สุด แล้วก็ง่ายจดจำที่สุดว่าสิ่งทั้งหมัดในโลกนี้ มันมีอยู่ ๓ อย่างเท่านั้น : มโนคือใจนั้นมียอยู่, ธรรมทั้งหลาย คือสิ่งทั้งหลาย มีอยู่, แล้วอวิชชาธาตุ มีอยู่; ๓ อย่างเท่านั้นพอ : มีใจ, แล้วก็มียสิ่งทั้งปวง, แล้วก็มียอวิชชาธาตุ คือธาตุแห่งความโง่, อวิชชาธาตุ ธาตุแห่งอวิชชา. ถ้าไม่มีอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๓ อย่างนี้แล้ว เรื่องราวต่างๆ ก็ไม่มี.

ใน ๓ อย่างนี้พิจารณาดูให้ดี ต้องมี ใจ อยู่อย่างหนึ่ง แล้วก็มียสิ่งทั้งปวง อยู่อย่างหนึ่ง แล้วก็มียธาตุแห่งความโง่ อีก

อย่างหนึ่ง เป็น ๓ อย่าง ในโลกนี้. ถ้ามันไม่มีเสียอย่างเดียว
 ในโลกนี้ไม่มีเรื่อง : พระพุทธเจ้าก็ไม่ต้องเกิด ความทุกข์ก็
 ไม่มี, แม้โลกมันก็ไม่มี. เดี่ยวมันก็มีใจอยู่อย่างหนึ่ง,
 แล้วก็สิ่งทั้งปวงที่จะเข้ามาถูกต้องกับจิตใจ อย่างหนึ่ง, แล้วมี
 ชาติแห่งความโง่ พร้อมทั้งจะเข้าไปผสมโรงในจิตใจ; พอได้
 ครบ ๓ เกล็ด แลวกก็เกิดเอง.

ทรงอธิบายไว้ว่า ปุถุชนคนธรรมดา พอได้รับเวทนา
 อันใดซึ่งมันต้องได้รับ เพราะว่าในโลกนี้มีใจ กับสิ่งทั้งปวง
 เมื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดกระทบเข้ากับใจก็เกิดผัสสะ เกิดเวทนา. พอ
 เกิดเวทนาแล้ว ปุถุชนนั้นก็สัมผัสเวทนานั้นด้วยอวิชชาสัมผัส;
 เพราะว่าชาติแห่งอวิชชาหรือชาติแห่งความโง่นั้นพร้อมอยู่เสมอ
 ที่ไหนก็มี พอเขาได้รับเวทนาเท่านั้น ชาติแห่งอวิชชาก็เข้า
 ผสมโรงด้วย เขาก็มีอวิชชาสัมผัสในเวทนานั้นๆ คือสิ่งที่น่า
 เอ็ดดอรร้อย รู้สึกเอ็ดดอรร้อยแก่จิตใจของเขานั้นมันทำไปด้วย
 อำนาจของอวิชชา เรียกว่าอวิชชาสัมผัส แล้วก็เกิดตัวกูของ
 กูทันที คือพอจิตมันรู้สึกของเวทนาแล้ว มันจะเกิดตัวกูของกู
 อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาทันที เพราะมันติดอกติดใจในเวทนา
 นั้น.

นี่เขาแจกตัวกูของกูเป็น ๔ อย่างด้วยกัน มีรายละเอียด
 ตามชื่อของทิวฎฐิ ที่นิยมพูดกันสอนกัน ศึกษากันในประเทศ
 อินเดีย ในสมัยนั้นว่าจะเกิดความยึดมั่นถือมั่นขึ้นในใจว่า
 อสมึทึปิ = เรามืออยู่บ้าง; อหมสมึทึปิ = ว่าเราเป็นอย่างนี้บ้าง;

ภวิสฺส อิติปิ = ว่าจะจักเป็นหรือจักมีบ้าง; น ภวิสฺส อิติปิ =
 เราจักไม่เป็นหรือจักไม่มีบ้าง; รูปี ภวิสฺส นฺติปิ = เราจักมีรูป
 เป็นสัตว์มีรูปบ้าง; อรูปํ ภวิสฺส นฺติปิ = เราจะเป็นอย่างไม่มี
 รูปบ้าง; สขยฺยํ ภวิสฺส นฺติปิ = เราจักเป็นอย่างมีสัญญาบ้าง;
 อสขยฺยํ ภวิสฺส นฺติปิ = เราจักเป็นอย่างไม่มีสัญญาบ้าง; นว-
 สขยฺยานาสขยฺยํ ภวิสฺส นฺติปิ = เราจะเป็นอย่างมีสัญญาที่หาไม่ได้
 ไม่มีสัญญาที่หาได้บ้าง; รวมเป็น ๙ อย่าง; เพราะภาวะ
 ที่ตัวกูมันอยากเป็นนั้น มันมีเพียงเท่านั้น. ขอให้ได้เป็นไว้ก่อน
 แล้วเป็นอย่างนี้ ๆ ๆ ๆ; พอลงได้เป็นอย่างนี้แล้วก็คือเป็น
 ความทุกข์ เป็นอุปาทาน แล้วก็ภพชาติแล้วก็มีความทุกข์.
 ที่ว่าเราเป็นหรือเราจักเป็น เราเป็นอย่างนั้นอย่างนั้นก็ตามเถอะ
 นั่นคืออุปาทาน ในปฏิจจสมุปบาท.

อุปาทานนี้ ก็มาจากเวทนา ตัณหา; เวทนา ตัณหา
 มีเพราะว่าในโลกนี้มันมีใจอย่างหนึ่ง มีสิ่งทงปวงอย่างหนึ่ง
 มีธาตุแห่งความงออย่างหนึ่ง, มีอยู่ ๓ อย่าง; มันก็ปรุงขึ้น
 มาเป็นมิจฉาทิฏฐิ ประเภทอัสสมิมานะ หรือสัทกกายทิฏฐิก็ตาม
 แล้วแต่จะเรียก, ทำให้สำคัญว่าเราเป็นอย่างนั้น เราเป็น
 อย่างนี้ เราเป็นอย่างโน้น. ทินตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของ
 เขาก็กลายเป็นว่า มีไว้เพื่อให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นใน รูป เสียง
 กลิ่น รส โสภณูปพะ รัชมารมณฺ; แล้วก็มี ความทุกข์เป็นสื่ง
 ธรรมดา.

เรื่องปฏิจสมุปบาทนานาแบบ หลายๆอย่าง หลายๆชนิด นำมากล่าวสำหรับเป็นเครื่องเปรียบเทียบในการศึกษามันก็มีอยู่อย่างนี้เอง : ปฏิจสมุปบาทเกิดทุกข์, ปฏิจสมุปบาทดับทุกข์, ปฏิจสมุปบาทเปลี่ยนทุกข์ให้กลายเป็นดับทุกข์, ปฏิจสมุปบาทแห่งการทะเลาะวิวาท, กระทั่งปฏิจสมุปบาทสักแต่จะให้เกิดมิจฉาทิฏฐินี้เป็นตัวอย่าง; เรียกว่าปฏิจสมุปบาทนานาแบบ หลายๆแบบ พอที่จะเป็นตัวอย่าง ตามที่อธิบายกันวันนี้ และก็ได้อธิบายละเอียดที่สุด ในพวกที่เกี่ยวกับ อริยสัจจ์ทั้งสี่.

บัดนี้เป็นอันว่า โปรแกรมหรือกำหนดการ เรื่องปฏิจสมุปบาท ของเราสิ้นสุดลงในวันนี้ เป็นการบรรยายครั้งที่ ๑๓. การบรรยายครั้งต่อไปจะขึ้นภาคใหม่ที่เรียกว่า ภาควิสาขบูชา; จะเริ่มเปลี่ยนเรื่องชุดใหม่ ชุดต่อไปนี้จะเรียกว่า ชุดพุทธจริยา; คือจะพรรณนาเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ในลักษณะต่างๆ กัน ตลอดทั้งภาค ซึ่งมีอยู่ ๑๒ วันเสาร์.

สำหรับวันนี้ ก็ขอสรุปความว่า เรื่อง อิททัปปัจจยตาเท่าที่ควรจะรู้ และเท่าที่ควรจะช่วยกันนำเอาไปทำให้เป็นของติดปากสำหรับพูดทุกวัน นี้ก็พอสมควรแล้ว. ขอให้ช่วยทำให้สมตามความตั้งใจด้วย : ให้นอนละเมอเป็นอิทธทัปปัจจยตาก็เป็นอันใช้ได้. พอกันที สำหรับการบรรยายนี้

กรรมเหนือกรรม

เรื่อง

กรรมเหนือกรรมจากพระโอบุชู้

(พุทธวจนะในพระไตรปิฎกที่น่าสนใจ)

อาการที่สัตว์เกิดตัณหาและเกิดทุกข์

ภิกษุ ท.! การปฏิสนธิของสัตว์ในครรภ์ ย่อมมีได้ เพราะการประชุมพร้อมกันของสิ่ง ๓ อย่าง. ในสัตว์โลกนี้ แม้มารดาและบิดาเป็นผู้อยู่ร่วมกัน แต่มารดายังไม่ผ่านการมีระดูและคันธัพพะ (สัตว์ที่จะเข้าไปปฏิสนธิในครรภ์นั้น) ก็ยังไม่เข้าไปตั้งอยู่โดยเฉพาะด้วย, การปฏิสนธิของสัตว์ในครรภ์ ก็ยังมีขึ้นไม่ได้ก่อน. ในสัตว์โลกนี้ แม้มารดาและบิดาเป็นผู้อยู่ร่วมกัน และมารดาก็ผ่านการมีระดู แต่คันธัพพะยังไม่เข้าไปตั้งอยู่โดยเฉพาะ, การปฏิสนธิของสัตว์ในครรภ์ก็ยังมีขึ้นไม่ได้นั่นเอง. ภิกษุ ท.! แต่เมื่อใด มารดาและบิดาเป็นผู้อยู่ร่วมกันด้วย มารดาก็ผ่านการมีระดูด้วย คันธัพพะก็เข้าไปตั้งอยู่โดยเฉพาะด้วย, การปฏิสนธิของสัตว์ในครรภ์ย่อมสำเร็จได้ เพราะการประชุมพร้อมกัน ของสิ่ง ๓ อย่าง ด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุ ท. ! มารดา ย่อมบริหารสัตว์ที่เกิดในครรภ์นั้น ด้วยความเป็นห่วงอย่างใหญ่หลวงเป็นภาระหนัก ตลอดเวลา เก้าเดือนบ้าง สิบเดือนบ้าง.

ภิกษุ ท. ! เมื่อล่วงไปเก้าเดือนหรือสิบเดือน, มารดา ย่อมคลอเคลือบทรนนั้นด้วยความเป็นห่วงอย่างใหญ่หลวงเป็นภาระหนัก; ได้เลี้ยงซึ่งบุตรอันเกิดแล้วนั้นด้วยโลหิตของตนเอง.
ภิกษุ ท. ! ในวินัยของพระอรียเจ้า คำว่า "โลหิต" นี้ หมายถึง นานมของมารดา.

ภิกษุ ท. ! ทารกนั้นเจริญวัยขึ้น มีอินทรีย์อันเจริญเต็ม ที่แล้ว เล่นของเล่นสำหรับเด็ก เช่น เล่นไถน้อยๆ เล่นหม้อ ข้าวหม้อแกง เล่นของเล่นชื่อโมกขจิกะ^๑ เล่นกังหันน้อยๆ เล่นดวงของด้วยเครื่องดวงที่ทำด้วยใบไม้ เล่นรตน้อยๆ เล่น ธนุ^๒น้อยๆ.

ภิกษุ ท. ! ทารกนั้น ครั้นเจริญวัยขึ้นแล้ว มีอินทรีย์ อันเจริญเต็มที่แล้ว เป็นผู้เอิบอิ่มเฟียบพร้อมด้วยกามคุณห้า ให้เขาบำเรออยู่ : ทางตาด้วยรูป, ทางหูด้วยเสียง, ทางจมูก ด้วยกลิ่น, ทางลิ้นด้วยรส, และทางกายด้วยโผฏฐัพพะ ซึ่งล้วน แต่เป็นสิ่งที่น่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ ที่ยวนตา ยวนใจให้รัก เป็นที่เข้าไปตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่ง

๑. โมกขจิกะ เป็นของเล่นสำหรับเด็กชนิดหนึ่งที่ทอนบนหมอนได้.

ความกำหนดย่อมใจเป็นที่ตั้งแห่งความรัก ทารกนั้นครั้นเห็น
 รูปทางจักขุเป็นต้นแล้ว ย่อมกำหนดยินดี ในรูป เป็นต้น
 ที่ยั่วชวนให้เกิดความรัก, ย่อมขจัดใจในรูปเป็นต้น ที่ไม่เป็น
 ที่ตั้งแห่งความรัก; ไม่เป็นผู้ตั้งไว้ซึ่งสติอันเป็นไปในกาย
 มีใจเป็นอกุศล ไม่รู้ตามที่เป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อัน
 เป็นที่ดับไม่เหลือแห่งธรรมอันเป็นบาปอกุศลทั้งหลาย. ทนุ่
 น้อยนั้น เมื่อประกอบด้วยความยินดีและความยินร้ายอยู่เช่นนั้น
 แล้ว, เสวยเฉพาะ ซึ่งเวทนาใดๆเป็นสุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม
 ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขก็ตาม, เขาย่อมเพลิดเพลิด พร่ำสรรเสริญ
 เมามหากอยู่ ซึ่งเวทนานั้นๆ. เมื่อเป็นอยู่เช่นนั้น, ความ
 เพลิด (นันทิ) ย่อมบังเกิดขึ้น. ความเพลิดใจ ในเวทนา
 ทั้งหลายมีอยู่, ความเพลิดอันนั้นเป็นอุปาทาน. เพราะ
 อุปาทานของเขานั้นเป็นปัจจัย จึงเกิดมีภพ, เพราะภพเป็น
 ปัจจัยจึงเกิดมีชาติ, เพราะชาติเป็นปัจจัย, ชรา มรณะ โสกะ
 ปรีทเวะ ทุกขะ โทมนัส และอุปายาส จึงเกิดมีพร้อม. ความ
 ก่อขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นั้น ย่อมมีได้ ด้วยอาการอย่างนั้นแล.

- ม.ม. ๑๒/๔๔๗/๔๕๒.

วิญญาณเมอทำหน้าที่เป็นพืช

ภิกษุ ท.1 สิ่งที่ใช้เป็นพืชมีห้าอย่างเหล่านี้ ห้าอย่าง
 เหล่าไหนเล่า? ห้าอย่างคือพืชจากเง่า (มูลพืช), พืชจากต้น
 (ขนุ่พืช), พืชจากตา (ผลพืช), พืชจากยอด (อคคพืช),
 และพืชจากเมล็ด (เช่นข้าวเป็นต้น) เป็นคำรบห้า (พืชพืช)

ภิกษุ ท. ! ถ้าสิ่งที่ใช้เป็นพืชตัวอย่างเหล่านี้ ที่ไม่ถูกทำลาย ยังไม่เน่าเปื่อย ยังไม่แห้งเพราะลมและแดด ยังมีเชือกอบริบูรณ์อยู่ และอันเจ้าของเก็บไว้ด้วยดี, แต่ดิน น้ำ ไม่มี. ภิกษุ ท. ! สิ่งที่ใช้เป็นพืชตัวอย่างเหล่านี้ จะพึงเจริญงอกงามไพบูลย์ ได้แลหรือ?

“หาเป็นเช่นนั้นไม่ พระเจ้าข้า”

ภิกษุ ท. ! ถ้าสิ่งที่ใช้เป็นพืชตัวอย่างเหล่านี้แหละ ที่ไม่ถูกทำลาย ยังไม่เน่าเปื่อย ยังไม่แห้งเพราะลมและแดด ยังมีเชือกอบริบูรณ์อยู่ และอันเจ้าของเก็บไว้ด้วยดี, ทั้งดิน น้ำ ก็มีด้วย. ภิกษุ ท. ! สิ่งที่ใช้เป็นพืชตัวอย่างเหล่านี้จะพึงเจริญงอกงาม ไพบูลย์ ได้มิใช่หรือ?

“อย่างนั้น พระเจ้าข้า”

ภิกษุ ท. ! วิญญาณฐิติสี่อย่าง (รูป เวทนา สัญญา สังขาร) พึงเห็นว่าเหมือนกับดิน. ภิกษุ ท. ! นันทิราคะ พึงเห็นว่าเหมือนกับน้ำ. ภิกษุ ท. ! วิญญาณซึ่งประกอบด้วยปัจจัย (คือกรรม) พึงเห็นว่าเหมือนกับพืชสดทั้งห้าอัน.

ภิกษุ ท. ! วิญญาณ ซึ่งเข้าถือเอา รูปตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้. เป็นวิญญาณที่มีรูปเป็นอารมณ์ มีรูปเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปส่องเสพ ก็ถึงความเจริญงอกงาม ไพบูลย์ได้;

ภิกษุ ท.! วิญญาณ ซึ่งเข้าถึงเอาเวทนาตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่
ได้, เป็นวิญญาณที่มีเวทนาเป็นอารมณ์ มีเวทนาเป็นที่ตั้ง
อาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปส่องเสพ ก็ถึงความเจริญ งามงาม
ไพบูรณ์ได้;

ภิกษุ ท.! วิญญาณ ซึ่งเข้าถึงเอา สัญญาตั้งอยู่ ก็ตั้ง
อยู่ได้, เป็นวิญญาณที่มีสัญญาเป็นอารมณ์ มีสัญญาเป็นที่ตั้ง
อาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปส่องเสพ ก็ถึงความเจริญ งามงาม
ไพบูรณ์ได้;

ภิกษุ ท.! วิญญาณ ซึ่งเข้าถึงเอา สังขารตั้งอยู่ ก็ตั้ง
อยู่ได้, เป็นวิญญาณที่มีสังขารเป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นที่ตั้ง
อาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปส่องเสพ ก็ถึงความเจริญ งามงาม
ไพบูรณ์ได้.

ภิกษุ ท.! ผู้ใด จะพึงกล่าวอย่างนี้ ว่า “เราจักบัญญัติ
ซึ่งการมา การไป การจุติ การอุปติ ความเจริญ ความงอก
งาม และความไพบูรณ์ ของวิญญาณ โดยเว้นจากรูป เว้นจาก
เวทนา เว้นจากสัญญา และเว้นจากสังขาร” ดังนี้, นี้ไม่
ใช้ฐานะที่จักมีได้เลย.

— ขนธวาร. ส. ๑๗/๖๗/๑๐๖.

วิภาคแห่งปัจจุสมุปบาท

ภิกษุ ท.! ปัจจุสมุปบาท เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุ ท.! เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงเกิดมีสังขาร,
เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงเกิดมีวิญญาณ, เพราะวิญญาณ

เป็นปัจจัย จึงเกิดมีนามรูป, เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงเกิด
 มีอายตนะหก, เพราะอายตนะหกเป็นปัจจัย จึงเกิดมีผัสสะ,
 เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดมีเวทนา, เพราะเวทนาเป็น
 ปัจจัย จึงเกิดมีตัณหา, เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงเกิดมี
 อุปาทาน, เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงเกิดมีภพ, เพราะ
 ภพเป็นปัจจัย จึงเกิดมีชาติ, เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา
 มรณะ โสกะ ปรีทเวะ ทุกขะ โทมนัส และอุปายาส จึงเกิด
 มีพร้อม. ความก่อกำเนิดแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นั้น ย่อมมีได้ ด้วย
 อាកารอย่างนี้.

ภิกษุ ท.! ชรา มรณะ เป็นอย่างไรเล่า? ชราคือ
 ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีฟันหลุด ความมีผมหงอก
 ความมีหนังเหี่ยว ความเสื่อมไปแห่งอายุ ความแก่รอบแห่ง
 อินทรีย์ทั้งหลาย ในสัตว์นิกายนั้น ๆ ของสัตว์เหล่านั้น ๆ; นี้
 เรียกว่า ชรา.

ภิกษุ ท.! มรณะ เป็นอย่างไรเล่า? มรณะคือ การจู่ติ
 ความเคลื่อน การแตกสลาย การหายไป การวายชีพ การตาย
 การทำกาละ การแตกแห่งชั้นทั้งหลาย การทอดทิ้งร้าง การ
 ขาดแห่งอินทรีย์คือชีวิต จากสัตว์นิกายนั้น ๆ ของสัตว์เหล่าน
 นั้น ๆ; นี้เรียกว่า มรณะ. ด้วยเหตุนี้แหละ ชราอันนี้ด้วย
 มรณะอันนี้ด้วย. ภิกษุ ท.! นี้เรียกว่า ชรามรณะ.

ภิกษุ ท.! ชาติ เป็นอย่างไรเล่า? ชาติคือ การเกิด การกำเนิด การกำวลง (สู่ครรภ์) การบังเกิด การบังเกิดโดย ยิง ความปรากฏของขันธ์ทั้งหลาย การที่สัตว์ได้ซึ่งอายตนะ ทั้งหลายในสัตว์นิกายนั้น ๆ ของสัตว์เหล่านั้น ๆ, ภิกษุ ท.! นี้ เรียกว่า ชาติ.

ภิกษุ ท.! ภพ เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! ภพมีสาม เหล่านี้คือ กามภพ รูปภพ และอรุภพ. ภิกษุ ท.! นี้เรียกว่า ภพ.

ภิกษุ ท.! อุปาทาน เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! อุปาทานมีสี่อย่างเหล่านี้ คือ กามุปาทาน ทิฏฐุปาทาน สีลัพพตุ- ปาทาน และอิตตวาทุปาทาน. ภิกษุ ท.! นี้เรียกว่า อุปาทาน.

ภิกษุ ท.! ตัณหา เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! หมู่ แห่งตัณหามีหกอย่างเหล่านี้ คือ ตัณหาในรูป ตัณหาในเสียง ตัณหาในกลิ่น ตัณหาในรส ตัณหาในโผฏฐัพพะ และตัณหา ในธรรมารมณ. ภิกษุ ท.! นี้เรียกว่า ตัณหา.

ภิกษุ ท.! เวทนา เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! หมู่ แห่งเวทนามีหกอย่างเหล่านี้ คือ เวทนาเกิดแต่สัมผัสทางตา เวทนาเกิดแต่สัมผัสทางหู เวทนาเกิดแต่สัมผัสทางจมูก เวทนา เกิดแต่สัมผัสทางลิ้น เวทนาเกิดแต่สัมผัสทางกาย และเวทนา เกิดแต่สัมผัสทางใจ. ภิกษุ ท.! นี้เรียกว่า เวทนา.

ภิกษุ ท.! ผัสสะ เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! หมู่แห่ง ผัสสะมีหกอย่างเหล่านี้ คือ สัมผัสทางตา สัมผัสทางหู สัมผัสทางจมูก สัมผัสทางลิ้น สัมผัสทางกาย และสัมผัสทางใจ. ภิกษุ ท.! นี้เรียกว่า ผัสสะ.

ภิกษุ ท.! อายตนะหก เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! หมู่แห่งอายตนะมีหกอย่างเหล่านี้คือ อายตนะคือตา อายตนะคือหู อายตนะคือจมูก อายตนะคือลิ้น อายตนะคือกาย และอายตนะคือใจ. ภิกษุ ท.! นี้เรียกว่า อายตนะหก.

ภิกษุ ท.! นามรูป เป็นอย่างไรเล่า? นามคือ เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ และมนสิการ. นี้เรียกว่า นาม.

รูปคือ มหาภูตทั้งสี่ด้วย และรูปที่อาศัยมหาภูตทั้งสี่ด้วย. นี้เรียกว่า รูป. ด้วยเหตุนี้แหละนามอันนี้ด้วย รูปอันนี้ด้วย. ภิกษุ ท.! นี้เรียกว่า นามรูป.

ภิกษุ ท.! วิญญาณ เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! หมู่แห่งวิญญาณหกอย่างเหล่านี้คือ วิญญาณทางตา วิญญาณทางหู วิญญาณทางจมูก วิญญาณทางลิ้น วิญญาณทางกาย และวิญญาณทางใจ. ภิกษุ ท.! นี้เรียกว่า วิญญาณ.

ภิกษุ ท.! สังขารทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! สังขารทั้งหลายเหล่านี้ คือ กายสังขาร วจีสังขาร และจิตตสังขาร. ภิกษุ ท.! เหล่านี้เรียกว่า สังขารทั้งหลาย.

ภิกษุ ท.! อวิชชา เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! ความไม่รู้อันใด เป็นความไม่รู้ในทุกข์, เป็นความไม่รู้ในเหตุให้เกิดทุกข์, เป็นความไม่รู้ในความดับไม่เหลือของทุกข์, และเป็น ความไม่รู้ในทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์. ภิกษุ ท.! นี้เรียกว่า อวิชชา.

ภิกษุ ท.! ด้วยเหตุนี้แหละ, เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงเกิดมีสังขาร, เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงเกิดมีวิญญาณ, เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงเกิดมีนามรูป, เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงเกิดมีอายตนะหก, เพราะอายตนะหกเป็นปัจจัย จึงเกิดมีผัสสะ, เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดมีเวทนา, เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดมีตัณหา, เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงเกิดมีอุปาทาน, เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงเกิดมีภพ, เพราะภพเป็นปัจจัย จึงเกิดมีชาติ, เพราะชาติเป็นปัจจัย. ชรา มรณะ โสภปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส และอุปายาส จึงเกิดมีพร้อม. ความก่อกวนแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นั้น ย่อมมีได้ ด้วยอาการอย่างนี้แล.

-นิทาน. ส. ๑๖/๒-๔/๕-๑๗.

ปฏิจจสมุปบาท แห่งการปฏิบัติผิดโดยไตรทวาร

ดูก่อนภิกษุ ท.! กามวิตก ความครุ่นคิดในกาม เป็นธรรมมีนิทาน (เหตุให้เกิด) ไม่ใช่ธรรมไม่มีนิทาน.

ดูก่อนภิกษุ ท.! ข้อนั้นเป็นอย่างไรเล่า?

ดูก่อนภิกษุ ท.! เพราะอาศัยกามธาตุ (ธาตุเป็นที่ตั้งแห่งความรู้สึกทางกาม) จึงมีการเกิดขึ้นแห่งกามสัญญา (ความหมายมั่นในกาม).

เพราะอาศัยกามสัญญา จึงมีการเกิดขึ้นแห่ง กามสังกัปปะ (ความตรึงตรึงในกาม).

เพราะอาศัยกามสังกัปปะ จึงมีการเกิดขึ้นแห่ง กามฉันทะ (ความพอใจในกาม).

เพราะอาศัยกามฉันทะ จึงมีการเกิดขึ้นแห่ง กามปริพาหะ (ความเร่าร้อนเพื่อกาม).

เพราะอาศัยกามปริพาหะ จึงมีการเกิดขึ้นแห่ง กามปริเยสนา (การแสวงหากาม).

ดูก่อนภิกษุ ท.! ปุถุชนผู้ไม่มีการสดับเมื่อแสวงหาอยู่ซึ่งกาม ย่อมปฏิบัติผิดโดยฐานะสาม คือโดยกาย โดยวาจา โดยใจ.

(ข้อความต่อไปนี้ มีการครัดถึง พยาปาทวิตก และวิหิงสาวิตก โดยนัยอย่างเดียวกันกับการแสดงนัยแห่งกามวิตกนี้.)

ครัดแก่ภิกษุทั้งหลายที่เชกวัน ในสูตรที่ ๒ ทุติยวรรค ธาตุสังยุตต์ นิทาน ส. ๑๖/๑๘๑/๓๕๕-๖.

ปฏิเสธสมุบาท แห่งการปฏิบัติชอบโดยไตรทวาร.

ดูก่อนภิกษุ ท.! เนกขัมมวิตก เป็นธรรมมีนิทาน (เหตุให้เกิด) ไม่ใช่เป็นธรรมไม่มีนิทาน.

ดูก่อนภิกษุ ท.! ข้อนี้เป็นอย่างไรเล่า?

ดูก่อนภิกษุ ท.! เพราะอาศัยเนกขัมมธาตุ* (ธาตุเป็นที่ตั้งแห่งความรู้สึกในการหลีกออกจากกาม) จึงมีการเกิดขึ้นแห่งเนกขัมมสัญญา (มุ่งมั่นในการหลีกออกจากกาม).

เพราะอาศัยเนกขัมมสัญญา จึงมีการเกิดขึ้นแห่ง เนกขัมมสังกัปปะ (ความตรึงตรึงในเนกขัมมะ).

เพราะอาศัยเนกขัมมสังกัปปะ จึงมีการเกิดขึ้นแห่งเนกขัมมฉันทะ (ความพอใจในเนกขัมมะ).

เพราะอาศัยเนกขัมมฉันทะ จึงมีการเกิดขึ้นแห่ง เนกขัมมปริพาหะ (ความเร่าร้อนเพื่อเนกขัมมะ).

เพราะอาศัยเนกขัมมปริพาหะ จึงมีการเกิดขึ้นแห่ง เนกขัมมปริเยสนา (การแสวงหาซึ่งเนกขัมมะ).

ดูก่อนภิกษุ ท.! อริยสาวกผู้มีการสดับเพื่อแสวงหาอยู่ซึ่งเนกขัมมะ ย่อมปฏิบัติชอบโดยฐานะสาม คือ โดยกาย โดยวาจา โดยใจ.

* (คำว่า "เนกขัมม" หมายถึงการหลีกออกจากกาม; ดังนั้น คำว่า เนกขัมมวิตก เป็นต้น จึงหมายถึงวิตกไปในการหลีกออกจากกาม, เป็นต้น).

(ข้อความต่อไปนี้มี การตรัสถึง อภัยปาทวิตก และ อวิหิงสาวิตก โดยนัยอย่างเดียวกับ การแสดงนัย แห่งเนกขัมม- วิตกนี้).

ที่ตั้งอาศัยเกิดดับแห่งตัณหา

(มูลฐานของความคิด)

ภิกษุ ท.! ตัณหานั้น เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดขึ้น ณ ที่ไหน ?
เมื่อจะตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ ณ ที่ไหน ?

ภิกษุ ท.! สิ่งใดมีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก. ตัณหา
นั้น เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดขึ้นในสิ่งนั้น เมื่อจะตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่
ในสิ่งนั้น.

ภิกษุ ท.! ก็สิ่งใดเล่า มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ?

ภิกษุ ท.! ตา มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, หู มี
ภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, จมูก มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีใน
โลก, ลิ้น มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, กาย มีภาวะเป็นที่
รักที่ยินดีในโลก และใจ มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก;
ตัณหานั้น เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดขึ้นในสิ่งนั้น ๆ, เมื่อจะตั้งอยู่
ย่อมตั้งอยู่ในสิ่งนั้น ๆ.

ภิกษุ ท.! รูปทั้งหลาย มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก,
เสียงทั้งหลาย มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, กลิ่นทั้งหลาย

มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, รสทั้งหลาย มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, โสภณรูปพะงทั้งหลาย มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, และธรรมารมณทั้งหลาย มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก; ตัณหานั้น เมื่อจะเกิดย่อมเกิดขึ้นในสิ่งนั้น ๆ, เมื่อจะตั้งอยู่ย่อมตั้งอยู่ในสิ่งนั้น ๆ.

ภิกษุ ท. ! วิญญาณทางตา มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, วิญญาณทางหู มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, วิญญาณทางจมูก มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, วิญญาณทางลิ้น มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, วิญญาณทางกาย มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก และวิญญาณทางใจ มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก; ตัณหานั้น เมื่อจะเกิดย่อมเกิดขึ้นในสิ่งนั้น ๆ, เมื่อจะตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในสิ่งนั้น ๆ.

ภิกษุ ท. ! สัมผัสทางตา มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, สัมผัสทางหู มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, สัมผัสทางจมูก มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, สัมผัสทางลิ้น มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, สัมผัสทางกาย มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, และสัมผัสทางใจ มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก; ตัณหานั้น เมื่อจะเกิดย่อมเกิดขึ้นในสิ่งนั้น ๆ, เมื่อจะตั้งอยู่ย่อมตั้งอยู่ในสิ่งนั้น ๆ.

ภิกษุ ท. ! เวทนาเกิดแต่สัมผัสทางตา มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, เวทนาเกิดแต่สัมผัสทางหู มีภาวะเป็นที่รัก

ที่ยินดีในโลก, เวทนาเกิดแต่สัมผัสทางจุมุก มีภาวะเป็นที่รัก
 ที่ยินดีในโลก, เวทนาเกิดแต่สัมผัสทางลิ้น มีภาวะเป็นที่รัก
 ที่ยินดีในโลก, เวทนาเกิดแต่สัมผัสทางกาย มีภาวะเป็นที่รัก
 ที่ยินดีในโลก, และเวทนาเกิดแต่สัมผัสทางใจ มีภาวะเป็นที่
 รักที่ยินดีในโลก; ตัณหานั้น เมื่อจะเกิดย่อมเกิดขึ้นในสิ่ง
 นั้น ๆ, เมื่อจะตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในสิ่งนั้น ๆ.

ภิกษุ ท.! ความหมายรู้ในรูป มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดี
 ในโลก, ความหมายรู้ในเสียง มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก,
 ความหมายรู้ในกลิ่น มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, ความ
 หมายรู้ในรส มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, ความหมายรู้ใน
 โผฏฐัพพะ มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, และความหมายรู้
 ในธรรมารมณฺ์ มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก; ตัณหานั้น
 เมื่อจะเกิดย่อมเกิดขึ้นในสิ่งนั้น ๆ, เมื่อจะตั้งอยู่ย่อมตั้งอยู่ใน
 สิ่งนั้น ๆ.

ภิกษุ ท.! ความคิดนึกในรูป มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดี
 ในโลก, ความคิดนึกในเสียง มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก,
 ความคิดนึกในกลิ่น มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, ความคิด
 นึกในรส มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, ความคิดนึกใน
 โผฏฐัพพะ มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, และความคิดนึก
 ในธรรมารมณฺ์ มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก; ตัณหานั้น
 เมื่อจะเกิดย่อมเกิดขึ้นในสิ่งนั้น ๆ, เมื่อจะตั้งอยู่ย่อมตั้งอยู่ใน
 สิ่งนั้น ๆ.

ภิกษุ ท. ! ตัณหาในรูป มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, ตัณหาในเสียง มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, ตัณหาในกลิ่น มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, ตัณหาในรส มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, ตัณหาในโผฏฐัพพะ มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, และตัณหาในธรรมารมณ์ มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก; ตัณหานั้น เมื่อจะเกิดย่อมเกิดขึ้นในสิ่งนั้น ๆ, เมื่อจะตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในสิ่งนั้น ๆ.

ภิกษุ ท. ! ความตริตรึกในรูป มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, ความตริตรึกในเสียงมีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, ความตริตรึกในกลิ่น มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, ความตริตรึกในรส มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, ความตริตรึกในโผฏฐัพพะ มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, และความตริตรึกในธรรมารมณ์ มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก; ตัณหานั้น เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดขึ้น ในสิ่งนั้น ๆ, เมื่อจะตั้งอยู่ย่อมตั้งอยู่ในสิ่งนั้น ๆ.

ภิกษุ ท. ! ความตริตรองในรูป มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, ความตริตรองในเสียงมีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, ความตริตรองในกลิ่น มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, ความตริตรองในรส มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, ความตริตรองในโผฏฐัพพะ มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก, และความตริตรองในธรรมารมณ์ มีภาวะเป็นที่รักที่ยินดีในโลก; ตัณหา

นั้น เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดขึ้น ในสิ่งนั้นๆ, เมื่อจะตั้งอยู่ย่อมตั้งอยู่ ในสิ่งนั้นๆ. ดังนี้แล.

— มท.ก. ๑๐/๓๔๓/๒๔๗.

(ตัณหานั้น เกิดในสิ่งใด, ตั้งอยู่ในสิ่งใด, เมื่อจะละไป เมื่อจะดับไป ก็ย่อมละไป ย่อมดับไป ในสิ่งนั้น).

เวทนาเป็นทางมาแห่งอนุสัย

“มูลฐานของนิสัยสันดาน”

ภิกษุ ท.! อาศัยตากับรูป เกิด จักขุวิญญาณ (ความรู้แจ้งทางตา) ขึ้น, อาศัยหูกับเสียง เกิดโสตวิญญาณ (ความรู้แจ้งทางหู) ขึ้น, อาศัยจมูกกับกลิ่น เกิดฆานวิญญาณ (ความรู้แจ้งทางจมูก) ขึ้น, อาศัยลิ้นกับรส เกิดชีวาวิญญาณ (ความรู้แจ้งทางลิ้น) ขึ้น, อาศัยกายกับโผฏฐัพพะ เกิดกายวิญญาณ (ความรู้แจ้งทางกาย) ขึ้น, และอาศัยใจกับธรรมารมณฺ์ เกิด มโนวิญญาณ (ความรู้แจ้งทางใจ) ขึ้น, ความประจวบกันแห่งสิ่งทั้งสาม (เช่น ตา รูป จักขุวิญญาณ เป็นต้น แต่ละหมวด) นั้น ชื่อว่า ผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดมีเวทนา อันเป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง, บุคคลนั้น เมื่อสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมเปล็ดเพลิน ย่อมพร้าสรรเสริญ เมามหมกอยู่ อนุสัยคือราคะ ย่อมนอนเอนเอนองอยู่ในสันดานของบุคคลนั้น, เมื่อทุกข์เวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมเศร้า

โศก ย่อมระทมใจ คร่ำครวญ ว่าจะให้ ถึงความลืมหองอยู่, อนุสัยคือปฏิฆะ ย่อมนอนเนื่องในสันดานของบุคคลนั้น, เมื่อเวทนานั้นไม่ทุกข์ ไม่สุขถูกต้องแล้วย่อมไม่รู้ตามเป็นจริง ซึ่งเหตุให้เกิดเวทนานั้นด้วย ซึ่งความดับแห่งเวทนานั้นด้วย ซึ่ง อัสสาทะ (รสอร่อย) ของเวทนานั้นด้วย ซึ่งอาทินพ (โทษ) ของเวทนานั้นด้วย ซึ่งนิสสรณะ (อุปายเครื่องออกพ้นไป) ของเวทนานั้นด้วย. อนุสัยคืออวิชา ย่อมนอนเนื่องอยู่ในสันดานของบุคคลนั้น.

ภิกษุ ท.! บุคคลนั้นหนอ ยังละอนุสัยคือ ราคะใน เพราะสุขเวทนาไม่ได้, ยังบรรเทาอนุสัยคือ ปฏิฆะใน เพราะ อทุกข์เวทนาไม่ได้, ยังถอนอนุสัยคืออวิชาใน เพราะทุกขม-
สุขเวทนาไม่ได้; ยังละอวิชาไม่ได้ และยังทำวิชาให้เกิด ขึ้นไม่ได้แล้ว จักทำที่สุดแห่งทุกข์ ในทิวฏฐธรรม (ปัจจุบัน) นัตถิ ข้อนั้นไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้เลย.

- อปริ.ม. ๑๔/๔๑๖/๔๒๒.

การเป็นอริยเจ้าไม่ใช่สิ่งสุดวิสัย

(พิสัยแห่งการเพิกถอนอนุสัยในสันดาน)

ภิกษุ ท.! เพราะอาศัยตาด้วย รูปด้วย จึงเกิดความ
รู้แจ้งทางตาขึ้น, การประกอบพร้อมแห่งตา + รูป + วิญญาณ
ทั้งสามอย่างนั้น ย่อมเกิดมีผัสสะ, เพราะผัสสะเป็นปัจจัย

จึงเกิดมีเวทนา อันเป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่ทุกข์ ไม่ใช่สุขบ้าง.

ภิกษุ ท.! บุคคลนั้น เมื่อถูกสุขเวทนากระทบแล้ว ย่อมไม่เพลิดเพลिन ไม่พรวดเพื่อถึง ไม่เมหาหมกติดอกติดใจ, อนุสัยคือ ราคะ ย่อมไม่ตามนอนในสันดานของบุคคลนั้น.

ภิกษุ ท.! บุคคลนั้น เมื่อถูกทุกข์เวทนากระทบแล้ว ย่อมไม่โศกเศร้า ไม่ระทมใจ ไม่คร่ำครวญ ตีคร่ำให้ ไม่ถึงความล้มหลลง. อนุสัยคือปฏิฆะย่อมไม่ตามนอนในสันดานของบุคคลนั้น.

ภิกษุ ท.! บุคคลนั้น เมื่อถูกเวทนามันไม่ทุกข์ไม่สุข กระทบแล้วย่อมมีรูชัดแจ้งตรงตามที่เป็นจริง ซึ่งความก่อกวนของเวทนานั้น ซึ่งความตั้งอยู่ไม่ได้ของเวทนานั้น ซึ่งรสอร่อยของเวทนานั้น ซึ่งโทษของเวทนานั้น ซึ่งอุปายเครื่องออกห่างไปได้จากเวทนานั้น, อนุสัยคืออวิชชาย่อมไม่ตามนอนในสันดานของบุคคลนั้น.

(ในกรณีที่เกี่ยวข้อง อายตนะภายใน และภายนอกคู่อื่น : หู + เสียง, จมูก + กลิ่น, ลิ้น + รส, กาย + สัมผัส, ใจ + ธรรมารมณ์ อันได้ประจวบกัน เกิดวิญญาณ ผัสสะ และ เวทนา เป็นอีกห้าหมวดนั้น ก็มีข้อความอย่างเดียวกันกับหมวดแรกนี้ ผิดกันแต่ชื่อเรียก เท่านั้น).

ภิกษุ ท. ! บุคคลนั้นหนอ ละอนุสัยคือราคะในสุขเวทนา
 ได้แล้ว, ทำลายอนุสัย คือปฏิฆะ ในทุกขเวทนาเสียแล้ว,
 ถอนขึ้นได้กระทั่งราก ซึ่งอนุสัยคืออวิชชา ในเวทนาอันไม่
 ทุกข์ไม่สุขเสียได้แล้ว, ทำนละอวิชชาได้แล้ว ทำอวิชชาให้
 เกิดขึ้นแล้ว, จักเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันนี้โดยแท้,
 ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้แล.

- อุปร. ม. ๑๔/๕๑๘/๘๒๓.

มูลฐานแห่งการบัญญัติ เบญจขันธ์ (แต่ละขันธ์)

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย เพื่อ
 การบัญญัติรูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และ
 วิญญาณขันธ์เล่า พระเจ้าข้า?”

ภิกษุ ท. ! มหาภูต (ธาตุ) สี่อย่าง เป็นเหตุเป็นปัจจัย
 เพื่อการบัญญัติรูปขันธ์;

ภิกษุ ท. ! ผัสสะ (การประจวบแห่งอายตนะภายในและ
 ภายนอก และวิญญาณ) เป็นเหตุเป็นปัจจัย เพื่อการบัญญัติ
 เวทนาขันธ์;

ภิกษุ ท. ! ผัสสะ เป็นเหตุเป็นปัจจัย เพื่อการบัญญัติ
 สัญญาขันธ์;

ภิกษุ ท. ! ผัสสะ เป็นเหตุเป็นปัจจัย เพื่อการบัญญัติสังขารขั้นนี้ ;

ภิกษุ ท. ! นามรูป แล เป็นเหตุเป็นปัจจัย เพื่อการบัญญัติวิญญาณขั้นนี้ .

- อุปริ.ม. ๑๔/๑๐๒/๑๒๔.

รูปขั้นนี้โดยนัยแห่งอริยสัจสี่

ภิกษุ ท. ! รูปเป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท. ! มหาภูตสี่อย่างและรูป ที่อาศัยมหาภูตสี่อย่างเหล่านั้นด้วย. ภิกษุ ท. ! นี้เรียกว่า รูป. ความเกิดขึ้นแห่งรูปมีได้ เพราะความเกิดขึ้นแห่งอาหาร, ความดับไม่เหลือแห่งรูปมีได้ เพราะความดับไม่เหลือแห่งอาหาร, อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นนั่นเองเป็นทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งรูป. ได้แก่ : ความเห็นชอบ ความดำริชอบ; การพูดจาชอบ การทำการทำงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ; ความ پاکเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ.

- ขนธวาร. ส. ๑๗/๗๒/๑๑๓.

เวทนาขั้นนี้โดยนัยแห่งอริยสัจสี่

ภิกษุ ท. ! เวทนา เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท. ! หมูแห่งเวทนาหก เหล่านี้คือ เวทนาอันเกิดแต่สัมผัสทางตา, เวทนา อันเกิดแต่สัมผัสทางหู, เวทนา อันเกิดแต่สัมผัสทาง

จุมุก, เวทนา อันเกิดแต่สัมผัสทางลิ้น, เวทนาอันเกิดแต่สัมผัสทางกาย, เวทนา อันเกิดแต่สัมผัสทางใจ. ภิกษุ ท.! นี้เรียกว่า เวทนา. ความเกิดขึ้นแห่งเวทนามีได้ เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ, ความดับไม่เหลือแห่งเวทนามีได้ เพราะความดับไม่เหลือแห่งผัสสะ, อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งเวทนา. ได้แก่ : ความเห็นชอบ ความดำริชอบ; การพูดจาชอบ การทำงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ; ความพากเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ.

— ขนธวาร. ตี. ๑๗/๗๓./๑๑๔.

(— สัจจญาณันท์ — — สังขารันท์ — — โดยนัยแห่งอริยสัจสี่ ก็มีอรรถ ดุจดั่งเวทนาันท์).

วิญญาณันท์โดยนัยแห่งอริยสัจสี่

ภิกษุ ท.! วิญญาณ เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! หมู่แห่งวิญญาณหก เหล่านี้ คือวิญญาณทางตา, วิญญาณทางหู, วิญญาณทางจุมุก, วิญญาณทางลิ้น, วิญญาณทางกาย, และวิญญาณทางใจ. ภิกษุ ท.! นี้เรียกว่า วิญญาณ. ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณมีได้ เพราะความเกิดขึ้นแห่งนามรูป, ความดับไม่เหลือแห่งวิญญาณมีได้ เพราะความดับไม่เหลือแห่งนามรูป. อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งวิญญาณ ได้แก่ : ความเห็นชอบ ความดำริชอบ; การพูดจาชอบ การทำงานชอบ การเลี้ยง

ชีวิตชอบ; ความพากเพียรชอบ ความระลึกรู้ชอบ ความตั้งใจ
มั่นชอบ.

- ขนธวาร. ตี. ๑๗/๗๕/๑๑๗.

อาการที่ทุกข์เกิดขึ้นจากเบญจขันธ์

ภิกษุ ท.! ความเป็นสมุทัยแห่งรูป เป็นอย่างไรเล่า?
ความเป็นสมุทัยแห่งเวทนา เป็นอย่างไรเล่า? ความเป็นสมุทัย
แห่งสัญญา เป็นอย่างไรเล่า? ความเป็นสมุทัยแห่งสังขาร
ทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า? และความเป็นสมุทัยแห่งวิญญาน
เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุ ท.! บุคคลในโลกนี้ ย่อมผลิตเพลิน ย่อมพรว้า
สรรเสริญ ย่อมเมาทมกอยู่. เขาผลิตเพลิน พรว้าสรรเสริญ
เมาทมกอยู่ ซึ่งอะไรเล่า?

ภิกษุ ท.! เขาย่อมผลิตเพลิน ย่อมพรว้าสรรเสริญ
ย่อมเมาทมกอยู่ซึ่งรูป. เมื่อเขาผลิตเพลิน พรว้าสรรเสริญ
เมาทมกอยู่ซึ่งรูป, นันทิ (ความเพลิน) ย่อมบังเกิดขึ้น.
ความเพลินในรูปใดๆ ความเพลินนั้นๆ ยังเป็นอุปาทาน.
เพราะอุปาทานของเขานั้นเป็นปัจจัย จึงเกิดมีภพ, เพราะภพ
เป็นปัจจัย จึงเกิดมีชาติ, เพราะชาติเป็นปัจจัย, ชรา
มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส และอุปายาส จึงเกิด
มีพร้อม. ความก่อกำเนิดแห่งกองทุกข์ทั้งสนนนั้น ย่อมมีได้ด้วย
อาการอย่างนี้.

---เวทนา---

---สัญญา---

---สังขาร---

ภิกษุ ท.! เขาย่อมเพติดเพลิน ย่อมพร้าสรรเสริญ
 ย่อมเมามกอยู่ซึ่งวิญญาณ. เมื่อเขาเพติดเพลิน พร้าสรร-
 เสริญ เมามกอยู่ ซึ่งวิญญาณ นันทิ (ความเพลิน) ย่อม
 บังเกิดขึ้น. ความเพลินในวิญญาณใด ๆ ความเพลินนั้น ๆ ยัง
 เป็นอุปาทาน. เพราะอุปาทานของเขานั้นเป็นปัจจัย จึงเกิด
 มีภพ, เพราะภพเป็นปัจจัย จึงเกิดมีชาติ, เพราะชาติเป็น
 ปัจจัย, ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ะ โทมนัส และ
 อุปายาส จึงเกิดมีพร้อม. ความก่อกั้นแห่งกองทุกข์ทั้งสนน
 ย่อมมิได้ ด้วยอาการอย่างนี้ แล.

- ขนธวาร. ต. ๑๗/๑๘/๒๘.

อาการที่ทุกข์เกิดจากอาหาร

ภิกษุ ท.! อาหารสี่อย่างเหล่านี้ มีอยู่เพื่อความตั้งอยู่
 ได้แห่งสัตว์ผู้เกิดแล้ว หรือเพื่ออนุเคราะห์สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด
 อาหารสี่อย่างเหล่าไหนเล่า? สี่อย่างคือ อาหารที่หนึ่ง คือ
 อาหารคือคำข้าว หยาบก็ตาม ละเอียดก็ตาม, อาหารที่สอง
 คือ ผัสสะ, อาหารที่สาม คือ มโนสัญญาเจตนา, อาหารที่สี่
 คือ วิญญาณ.

ภิกษุ ท.! อาหารสี่อย่างเหล่านี้แลมีอยู่เพื่อความตั้งอยู่
ได้แห่งสัตว์ผู้เกิดแล้ว หรือเพื่ออนุเคราะห์สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด.

ภิกษุ ท.! ถ้ามีราคะ มีนันทิ มีตัณหา ในอาหารคือ
คำข้าวไซ้, วิญญาณก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้
ในอาหารคือคำข้าวนั้นๆ. วิญญาณที่ตั้งอยู่ได้ เจริญงอก
งามอยู่ได้ มีอยู่ในที่ใด, การก้าวลงแห่งนามรูป ก็มีอยู่ใน
ที่นั้น. การก้าวลงแห่งนามรูปมีอยู่ในที่ใด, ความเจริญแห่ง
สังขารทั้งหลาย ก็มีอยู่ในที่นั้น. ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย
มีอยู่ในที่ใด, การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั้น.
การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป มีอยู่ในที่ใด, ชาติ ชรา และ
มรณะ ต่อไปก็มีอยู่ในที่นั้น. ชาติ ชรา และมรณะ ต่อไป
มีอยู่ในที่ใด; ภิกษุ ท.! เราเรียกที่นั้นว่า "เป็นที่มิใช่โลก มี
ธลีและมีความคับแคบ" ดังนี้.

(ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับอาหารอีก ๓ อย่างคือ ผัสสะ มโน
สัญญาเจตนา และวิญญาณ ก็ตรัสโดยทำนองเดียวกับอาหาร คือ
คำข้าว).

ภิกษุ ท.! เปรียบเหมือนช่างย้อม หรือช่างเขียน,
เมื่อมีน้ำย้อม คือ ครั่ง ขมิ้น คราม หรือสีแดงอ่อน ก็จะพึง
เขียนรูปสตรี หรือรูปบุรุษ ลงที่แผ่นกระดาษหรือผาผนัง
หรือผืนผ้า ซึ่งเกลี้ยงเกลา ได้ครบทุกส่วน อบรมอันจันใด;

ภิกษุ ท.! อุปไมยกัจฉันนั้น คือถ้ามีราคะ มีนันทิ
 มีตัณหา ในอาหาร คือคำข้าวไชร์, วิญญาณก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่
 ได้ เจริญออกงามอยู่ได้ในอาหารคือ คำข้าวนั้นๆ. วิญญาณ
 ที่ตั้งอยู่ได้ เจริญออกงามอยู่ได้ มีอยู่ในที่ใด, การก้าวลง
 แห่งนามรูป ก็มีอยู่ในที่นั้น. การก้าวลงแห่งนามรูป มีอยู่
 ในที่ใด, ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ก็มีอยู่ในที่นั้น.
 ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย มีอยู่ในที่ใด, การบังเกิดใน
 ภพใหม่ต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั้น. การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป
 มีอยู่ในที่ใด, ชาติ ชรา และมรณะต่อไปก็มีอยู่ในที่นั้น.
 ชาติ ชรา และมรณะต่อไป มีอยู่ในที่ใด; ภิกษุ ท.! เรา
 เรียกที่นั้นว่า “เป็นที่มิโสภ มีธลี และมีความคับแค้น” ดังนี้
 แล.

-นิทาน. ตี. ๑๖/๑๒๒/๒๔๔-๖-๗

อาการดับแห่งทุกข์

ภิกษุ ท.! ความดับแห่งทุกข์ เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุ ท.! เพราะอาศัยตาด้วย รูปด้วย จึงเกิดจักขุ
 วิญญาณขึ้น, การประจวบพร้อม(แห่งตา + รูป + จักขุวิญญาณ)
 ทั้ง ๓ อย่างนั้น จึงเกิดมีผัสสะ, เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึง
 เกิดมีเวทนา, เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดมีตัณหา;
 เพราะความดับด้วยความจางคลายไปโดยไม่เหลือแห่งตัณหานั้น
 แลละ จึงมีความดับแห่งอุปาทาน, เพราะความดับแห่ง

อุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ, เพราะความดับแห่งภพ
 จึงมีความดับแห่งชาติ, เพราะความดับแห่งชาติ ชรา มรณะ
 โสกะ ปรีทเวะ ทุกขะ โทมนัส และอุปายาส จึงดับไม่เหลือ.
 ความดับไม่เหลือ แห่งทุกข์ทั้งสี่นั้น ย่อมมีได้ด้วยอาการ
 อย่างนี้.

ภิกษุ ท.! นี้คือความดับแห่งทุกข์

(ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับอายตนะภายใน ภายนอก วิญญาณ
 ผัสสะ อีก ๕ หมวด ก็มีข้อความอย่างเดียวกันกับหมวดแรกนี้)
 - สพา. ส ๑๘/๑๐๗/๑๕๕.

[อาการดับแห่งโลกก็มีอรรถดุจอาการดับแห่งทุกข์]

เห็นโลกชนิดที่ความตายไม่เห็นเรา

“ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเทพฤๅษี !... ข้าพระองค์จะ
 พิจารณาเห็นโลกอย่างไร ความตายจึงจะไม่แลเห็นข้าพระองค์
 เล่าพระเจ้าข้า?”

ดูก่อนโมฆราช! ท่านจงเป็นคนมีสติถอนความตาม
 เห็นว่าเป็นตัวตนออกเสีย พิจารณาเห็นโลก โดยความเป็นของ
 ว่างเปล่าทุกเมื่อเถิด. ท่านจะพึงข้ามความตายเสียได้ ด้วย
 ข้อปฏิบัติอย่างนี้, ความตายจะไม่แลเห็นท่าน ที่พิจารณา
 เห็นโลกอยู่ โดยอาการอย่างนี้แล.

- จุฬ. ขุ. ๓๐/๒๔๕/๔๕๕, ๕๐๔.

“สิ่งนั้น” หาดพบในกายนี้

“แน่ะเธอ! ที่สุดโลกแห่งใด อันสัตว์ไม่เกิดไม่แก่ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ; เราไม่กล่าวว่าใครๆอาจรู้ อาจเห็น อาจถึง ที่สุดแห่งโลกนั้นด้วยการไป.

“แน่ะเธอ! ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ ที่ยังประกอบด้วยสัญญาและใจนี้เอง, เราได้บัญญัติโลก, เหตุให้เกิดโลก, ความดับสนิทไม่เหลือของโลก, และทางดำเนินให้ถึงความดับสนิทไม่เหลือของโลกไว้” ดังนี้แล.

- จกท. อ. ๒๑/๖๒/๔๕.

ที่ชงนามรูปดับไม่มีเหลือ

ภิกษุ ท.! สำหรับปัญหาของเธอเนั้น เธอไม่ควรตั้งปัญหาขึ้นว่า “มหาภูตสี่ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เหล่านี้ ย่อมดับสนิทไม่มีเหลือ ในที่ไหน?” ดังนี้เลย; อันที่จริง เธอควรจะต้องคำถามขึ้นอย่างนี้ว่า “ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่หยั่งลงได้ในที่ไหน? ความยาว ความสั้น ความเล็ก ความใหญ่ ความงาม ความไม่งาม ไม่หยั่งลงได้ในที่ไหน? นามรูปดับสนิทไม่มีเหลือ ในที่ไหน?” ดังนี้ต่างหาก.

ภิกษุ ท.! ในปัญหานี้ คำตอบมีดังนี้ : “สิ่ง” สิ่งหนึ่งซึ่งบุคคลพึงรู้แล้ว เป็นสิ่งที่ไม่มีปรากฏการณ์ไม่มีที่สุด มีทางปฏิบัติเข้ามาถึงได้โดยชอบ, นั้นมีอยู่; ใน “สิ่ง” นั้น

แหละ ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่หยั่งลงได้; ใน “สิ่ง” นั้นแหละ ความยาว ความสั้น ความเล็ก ความใหญ่ ความงาม ความไม่งาม ไม่หยั่งลงได้; ใน “สิ่ง” นั้นแหละ นามรูป ดับสนิท ไม่มีเหลือ; นามรูป ดับสนิท ใน “สิ่ง” นี้ เพราะการดับสนิทของวิญญาณ. ดังนี้แล.

- สก. ท. ๔/๖๔๓/๓๔๔.

อาณาจักรแห่งโลกอุดร

ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่อาจเข้าไปอยู่ในที่ใด; ในที่นั้น ดาวศุกร์ทั้งหลายย่อมไม่ส่องแสง; ในที่นั้น, ดวงอาทิตย์ก็ไม่ปรากฏ; ในที่นั้น, ดวงจันทร์ ก็ไม่ส่องแสง; แต่ความมืด ก็มีได้มีอยู่ในที่นั้น.

ในกาลใด, มุนี ผู้ตั้งหน้าปฏิบัติ ได้รู้แจ่มแจ้ง (ในสิ่งที่กล่าวนี้) ด้วยตนเอง ด้วยความรู้; ในกาลนั้น, มุนีนั้น ย่อมพ้นไปจากรูป ย่อมพ้นไปจากอรูปรูป, ย่อมพ้นไปจากสุข และทุกข์ โดยสิ้นเชิง, ดังนี้แล.

- อ. ข. ๒๔/๔๔/๔๐.

ตรงกันข้ามทุกอย่าง

ภิกษุ ท.! “สิ่ง” สิ่งนั้นมีอยู่, เป็นสิ่งซึ่งในนั้นไม่มี ดิน ไม่มีน้ำ ไม่มีไฟ ไม่มีลม, ไม่ใช่อาภาสานัญญาตนะ

ไม่ใช่อาภิญญาญาณตนะ ไม่ใช่เนวสัญญานาสัญญาตนะ,
ไม่ใช่โลกนี้ ไม่ใช่โลกอื่น, ไม่ใช่พระจันทร์หรือพระอาทิตย์
ทั้ง ๒ อย่าง.

ภิกษุ ท.! ในกรณีอันเดียวกับ “สิ่ง” สิ่งนั้น เราไม่
กล่าวว่ามี การมา, ไม่กล่าวว่ามี การไป, ไม่กล่าวว่ามี การ
หยุด, ไม่กล่าวว่ามี การจุด, ไม่กล่าวว่ามี การเกิดขึ้น. สิ่ง
นั้นมิได้ตั้งอยู่, สิ่งนั้นมิได้เป็นไป และสิ่งนั้นมิใช่อารมณ์;
นั่นแหละคือ ที่สุดแห่งทุกข์ ละ.

- อ. ช. ๒๕/๒๐๖/๑๕๘.

ที่สุดแห่งทุกข์

เมื่อสันดานยังเป็นสิ่งที่ตัณหา และทิฏฐิอาศัยอยู่ได้
ความหวั่นไหวก็ยังมีอยู่. เมื่อสันดานเป็นสิ่งที่ตัณหาและทิฏฐิ
ไม่อาศัยอยู่ได้ ความหวั่นไหวก็ไม่อาจมี. เมื่อความหวั่นไหว
ไม่มี ความรำบับแห่งจิตย่อมมี. เมื่อความรำบับแห่งจิตมี
ความน้อมไปทางใดทางหนึ่งของจิตย่อมไม่มี. เมื่อความน้อม
ไปทางใดทางหนึ่งของจิตไม่มี การมา การไปก็ไม่มี. การจุด
และการเกิดขึ้นใหม่ก็ไม่มี. เมื่อการจุดและการเกิดขึ้นใหม่
ไม่มี ก็ไม่มีการปรากฏในโลกนี้ ไม่มีการปรากฏในโลกอื่น
ไม่มีการปรากฏในระหว่างแห่งโลกทั้งสอง, นั่นแหละคือที่สุด
แห่งทุกข์ ละ.

- อ. ช. ๒๕/๒๐๔/๑๖๑.

สังขณมมเน!

ภิกษุ ท.! สิ่งซึ่งมิได้เกิด มิได้เป็น มิได้ถูกอะไรทำ มิได้ถูกอะไรปรุงรสนั้นมีอยู่. ภิกษุ ท.! ถ้าหากว่า สิ่งที่มีได้เกิด มิได้เป็น มิได้ถูกอะไรทำ มิได้ถูกอะไรปรุงร้ง จักไม่มีอยู่ แล้วไซ้ร, ความรอดออกไปได้ของสิ่งที่เกิดที่เป็น ที่ถูกอะไรทำ ที่ถูกอะไรปรุงร้ง ก็จักไม่ปรากฏเลย.

ภิกษุ ท.! เพราะเหตุที่มีสิ่ง ซึ่งมิได้เกิด มิได้เป็น มิได้ถูกกระทำ มิได้ถูกอะไรปรุงร้งนั่นเอง จึงได้มีความรอดออกไปได้ ของสิ่งที่เกิด ที่เป็น ที่ถูกอะไรทำ ที่ถูกอะไรปรุงร้ง, ปรากฏอยู่.

- อ. ช. ๒๔/๒๑๗/๑๖๐.

นิพพาน คือ วิราคะธรรม

ภิกษุ ท.! สังฆตธรรมกัดี อสังฆตธรรมกัดี มีประมาณเท่าใด. วิราคะธรรม เรากล่าวว่า เป็นยอดของสังฆตธรรม และอสังฆตธรรมเหล่านั้นทั้งหมด. วิราคะธรรมนั้นได้แก่ ธรรมอันเป็นที่สร้างแห่งความเมา. เป็นที่ขจัดความกระหาย, เป็นที่ถอนความอาลัย, เป็นที่ตัดวัฏฏะ (วน), เป็นที่สิ้นตัณหา, เป็นที่คลายความกำหนัด, เป็นที่ดับกิเลส. นี้แลคือ นิพพาน.

- อภิ. ช. ๒๔/๒๔๔/๒๗๐.

บันทึกการจัดพิมพ์

หนังสือธรรมบรรยาย ของ พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณ พระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม ชุดนี้ เป็นการรวบรวมคำบรรยายที่มุ่งสำหรับบุคคลผู้มีปกติ เพ่งพินิจหาเหตุผล เป็นข้อธรรมะที่เป็นเนื้อแท้ ซึ่งท่านได้บรรยายโดยละเอียด เข้าใจได้ง่าย และค่อยๆสูงขึ้นตามลำดับจนถึงธรรมะชั้นสูงสุด

มาในสมัยนี้ ธรรมสภาได้จัดพิมพ์หนังสือขึ้น ในวาระครบรอบ ๕๓ ปี หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ ในปีพระพุทธศักราช ๒๕๔๒ เพื่อเผยแพร่พระธรรมคำสอนของท่านให้แพร่หลายและกว้างขวาง อันเป็นการประกาศเกียรติคุณแห่งองค์บรรยาย ดังต่อไปนี้

๑. ธรรมบรรยาย เรื่อง นิพพาน
๒. ธรรมบรรยาย เรื่อง คู่มือมนุษย์
๓. ธรรมบรรยาย เรื่อง แก่นพุทธศาสนา
๔. ธรรมบรรยาย เรื่อง พื้นฐานของชีวิต
๕. ธรรมบรรยาย เรื่อง ความลับของชีวิต
๖. ธรรมบรรยาย เรื่อง กรรมเหนือกรรม
๗. ธรรมบรรยาย เรื่อง เขียนมา ตอบไป
๘. ธรรมบรรยาย เรื่อง พุทธศาสนาคืออะไร
๙. ธรรมบรรยาย เรื่อง อนัตตาของพระพุทธเจ้า
๑๐. ธรรมบรรยาย เรื่อง คริสตธรรม พุทธธรรม

บุญกุศลอันเกิดขึ้นจากการจัดทำในครั้งนี้ คณะผู้จัดพิมพ์ ขออ้อมถวายแด่องค์บรรยาย พระผู้เปรียบเสมือนดวงประทีปส่องทาง อันเป็นสะพานนำไปสู่ความสิ้นไปแห่งอาสวะกิเลส และเพื่อเป็นปัจจัย ให้เกิดพระนิพพาน แก่ชาวโลกทั้งปวง

ด้วยความสุจริต หวังดี

ธรรมสภาปรารถนาให้โลกพบกับความสงบสุข

คำขอพระฤกษ์

ธรรมสภา ขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้เป็นองค์บรรยาย "ธรรมบรรยาย" ชุดนี้ เป็นอย่างสูง ซึ่งเปรียบเสมือนดวงประทีปส่องทางให้ก้าวไปสู่ความถูกต้อง เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะกิเลส และเป็นปัจจัยนำไปสู่พระนิพพานแก่ชาวโลกทั้งปวง

ขอกราบขอบพระคุณ ธรรมทานมูลนิธิ องค์การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา มูลนิธิเผยแผ่ชีวิตประเสริฐ ธรรมบูชา และสำนักพิมพ์การพิมพ์พระนคร ผู้จัดพิมพ์ในครั้งนี้เป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ มูลนิธิ - กองทุน - หน่วยงานราชการ - วัด - โรงเรียน และห้องสมุด ที่ได้กรุณาช่วยในการเผยแพร่นั่งสมาธิชุด ธรรมบรรยาย ของ ท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ

○ ธรรมทานมูลนิธิ	○ มูลนิธิเผยแผ่ชีวิตประเสริฐ
○ มูลนิธิพุทธนิคม เชียงใหม่	○ บวรพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย
○ มหาจุฬารัตนบวร	○ มหามกุฏราชวิทยาลัย
○ มูลนิธิวัดสวนแก้ว	○ กองทุนเสถียรธรรมสถาน
○ ศูนย์สืบอายุพระพุทธศาสนา วัดชลประทานรังสฤษฎ์	
○ พระอาจารย์มหาเถียน อนุจารี แห่งวัดชลประทานรังสฤษฎ์	
○ พระอาจารย์สุรศักดิ์ สุรญาโณ แห่งวัดชลประทานรังสฤษฎ์	
○ ศูนย์หนังสือและร้านหนังสือทั่วประเทศไทย	

ธรรมสภาได้รวบรวมหนังสือและสื่อธรรมะ ไว้บริการท่านสาธุชน จากสำนักพิมพ์และสำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ ท่านที่สนใจเลือกชมได้ที่

ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

เลขที่ ๒-๖ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กทม. ๑๐๑๗๐ โทร. ๘๘๘๗๙๕๐

ริมถนนบรมราชชนนี กิโลเมตรที่ ๑๖ ก่อนถึงพุทธมณฑลสถาน เพียง ๒ กิโลเมตร

จัดพิมพ์เผยแพร่ โปรดช่วยสมทบค่าจัดพิมพ์เล่มละ 100 บาท

